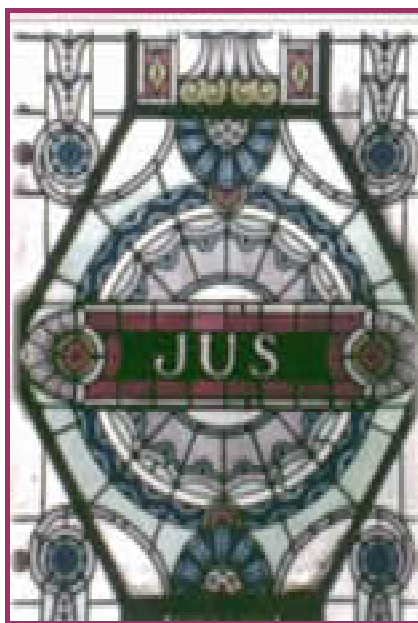


STUDIA IUVENUM IURISPERITORUM

A Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak
Tanulmányai



Pécs, 2008

STUDIA IUVENUM IURISPERITORUM

4

A Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak
Tanulmányai

Szerkesztő
DRINÓCZI TÍMEA

Pécs 2008

Kiadja Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
7622 Pécs, 48-as tér 1.

Lektorálta

DR. ÁDÁM ANTAL

A kötet kiadását támogatta a PTE ÁJK Hallgatói Önkormányzata

ISSN: 1587-6810

Felelős kiadó: Dr. Berke Gyula
Nyomdai kivitelezés: Kódex Nyomda Kft.
7627 Pécs, Rigóder út 25
Felelős vezető: Simon Béla
Példányszám: 200

A kötet szerzői

Dránovits Tímea V. évf. hallgató	Alkotmányjogi Tanszék
Gyimesi Zita Katalin V. évf. hallgató	Kriminológiai és Büntetés- végrehajtási Jogi Tanszék
Halász Vendel V. évf. hallgató	Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék
Illés István III. évf. hallgató	Jogtörténeti Tanszék
Miklósa Mónika III. évf. hallgató	Alkotmányjogi Tanszék
Őri Annamária V. évf. hallgató	Informatikai és Kommunikációs Jogi Tanszék
Salamon Krisztina V. évf. hallgató	Munkajogi és Társadalom- bizto- sítási Jogi Tanszék
Springmann Eszter V. évf. hallgató	Büntető Eljárásjogi és Krimina- lisztikai Tanszék
Szabó Dóra IV. évf. hallgató	Kriminológiai és Büntetés- végrehajtási Jogi Tanszék
Takács Krisztián IV. évf. hallgató	Büntetőjogi Tanszék

Tartalom

<i>Előszó</i>	7
---------------------	---

Közjog

<i>Dránovits Tímea: A média hatásáról a gyermeki fejlődésre</i>	11
<i>Miklósa Mónika: De lege ferenda javaslat a művi meddővé tételre</i> <i>vonatközoán</i>	24

Civilisztika

<i>Halász Vendel: A részvénytserzés összehasonlító kereskedelmi</i> <i>jogi elemzése</i>	41
<i>Illés István: Fejezetek az örökváltság magyarországi történetéből –</i> <i>Zsoldos Ignác tervezete</i>	61
<i>Őri Annamária: Digitális tartalmak jogi védelme</i>	77
<i>Salamon Krisztina: A munkaerő-kölcsönzés szabályai a változások</i> <i>tükrében</i>	95

Bűnügyi tanulmányok

<i>Gyimesi Zita Katalin: Bűnügyi együttműködés az Európai Unióban,</i> <i>különös tekintettel az Europol rendőrségi együttműködésben</i> <i>betöltött szerepére</i>	127
<i>Springmann Eszter: Mediáció a magyar büntetőeljárásban</i>	148
<i>Szabó Dóra: A fogvatartottak foglalkoztatásának szerepe</i>	164
<i>Takács Krisztián: A lopás, a rablás és a kifosztás bűncselekmények</i> <i>megvalósulása, elhatárolási kérdései és egymáshoz való</i> <i>viszonyuk</i>	186

Content

<i>Foreword</i>	7
-----------------------	---

Public Law

<i>Timea Dránovits</i> : On the effect of the media on the development of the child	11
<i>Mónika Miklósa</i> : De lege ferenda proposal on the regulation of procured infertility	24

Civil Law

<i>Vendel Halász</i> : Comparative analysis of stock purchase from the viewpoint of trade law	41
<i>István Illés</i> : Chapters from the Hungarian history of redemption of freedom – draft of Ignác Zsoldos	61
<i>Annamária Őri</i> : Legal protection of digital contents.....	77
<i>Krisztina Salamon</i> : Rules on temporary agency work in the ligh of changes	95

Criminal Sciences

<i>Zita Katalin Gyimesi</i> : Criminal Cooperation in the European Union, with special regards to the role of the Europol in the cooperation of police	127
<i>Eszter Springmann</i> : Mediation in the Hungarian criminal procedure	148
<i>Dóra Szabó</i> : The Role of the Employment of Prisoners.....	164
<i>Krisztián Takács</i> : Realisation of the crime of theft, robbery, and despoliation; problems of division; and their connections.....	186

Előszó

E tanulmánykötet az elsőként 2002-ben megjelent *Studia Iuvenum Iurisperitorum* (A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudomány Kara Hallgatóinak Tanulmányai) című sorozat negyedik kiadványa. A kötet a 2007-ben Balatonfüreden, a Károli Gáspár Református Egyetem által szervezett XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián indult, és helyezést nyert dolgozatok alapján készített tanulmányokat is tartalmazza. A periodika már indulásakor célul tűzte ki, hogy publikálási lehetőséget biztosít a kari tudományos diákkörök hallgatói számára. A törekvések között az is szerepelt, hogy a konzulensek által kimagasló minőségűnek ítélt szakdolgozatok alapján készített írások is helyet kapjanak e kari kiadványban. A *Studia Iuvenum Iurisperitorum* bizonyos szempontból a *Studia Iuvenum* folytatásának tekinthető, amely 1984 és 1986 között jelentette meg az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon eredményesen szerepelt értekezések rövidített változatait és a fiatal oktatók tanulmányait. Ez a periodika a *Studia Iuvenum* tartalmától azonban részben eltér, mert egyrészt a Pécsi Állam- és Jogtudományi Kar valamennyi – nem csak OTDK-n szerepelt – hallgatójának kíván lehetőséget nyújtani arra, hogy színvonalas tanulmányát e kiadványokban közzé tehesse, másrészt kizárólag a hallgatók írásainak publikálására szolgál.

A szerkesztő reméli, hogy ez a publikálási lehetőség egyike lesz annak az ösztönző erőnek, amely a hallgatókat a tudományos munkássághoz vezeti.

a szerkesztő

KÖZJOG

A média hatásáról a gyermeki fejlődésre^{*}

A tömegtájékoztató eszközök térnyerésével általánossá vált, hogy használjuk az internetet, bekapcsoljuk a televíziót, hallgatjuk a rádiót. Napjaink tendenciája az, hogy a média világában egyre nagyobb harc folyik a gyermekek megnyeréséért. Ennek eszközéül figyelemfelkeltő képeket, akciódús jeleneteket, az izgalom fenntartására alkalmas történeteket, megnyerő hanghatásokat alkalmaznak, sokszor figyelembe sem véve azt, hogy a gyermek lelki, szellemi, erkölcsi fejlődése, művelődése, személyiségének alakulása mit kíván meg. A negatív hatások pedig nem szolgálják, és nem is szolgálhatják a gyermek megfelelő fejlődését. Az ismertetett tendenciák aggasztó képet festenek, különösen akkor, ha figyelembe vesszük azokat a felméréseket, tudományos kísérleteket, tanulmányokat, amelyek egyértelműen igazolják az erőszak – hosszú távon is – káros, és meghatározó hatását a gyermeki fejlődésre.

I. Az erőszak megjelenése a médiában, a médiaerőszak pszichológiai hatása a gyermekekre

Az erőszakkal kapcsolatban két hangzatos állítás szokott elhangzani. Az egyik az, hogy agresszív és erőszakos világban élünk, a másik pedig az, hogy az erőszakos cselekedetek száma az elmúlt időszakban folyamatosan növekedett. Utóbbi statisztikai adatokkal igazolható.

Az agresszív és erőszakos világgal kapcsolatos megjegyzéshez *Csányi Vilmos* annyit tett hozzá, hogy a főemlősök között az ember a legkevésbé agresszív, és éppen ezért nem biztos, hogy azért nézünk agressziót, mert magunk is agresszívek vagyunk. Napjaink tendenciája, hogy sokkal inkább aggaszt minket az agresszió, és ez azért lehet így, mert érzékenyek vagyunk rá.¹

Az idegrendszer eddigi kutatási eredményei alapján tapasztalataink, utánzott modelljeink nem elhanyagolható szerepet játszanak az agresszió kialakulásában. Különböző modell-kísérletek azzal az eredménnyel jártak, hogy az erőszak látványa növeli a gyermekek agresszivitását.² Tudományos kísérletek igazolják azt is, hogy a főemlősök a modell cselekvését rövidebb-hosszabb idővel annak lezajlása után is utánozni képesek. A gyermek másfél-kétéves korában válik képessé a késleltetett utánzásra. Ez azt jelenti, hogy a megfigyelt, számára ismeretlen hangokat, mozdulatokat meghatározott idő elteltével reprodukálni képes. Ahhoz, hogy cselekvéseket akarva-

^{*} E tanulmány alapja a szerző szakdolgozata. Konzulens: Dr. Drinóczi Tímea

akaratlanul elsajátítson, elegendő a modell pusztá megfigyelése. Ez az obszervációs tanulás elmélete.³

Igazolt tény az is, hogy az agresszió olyan viselkedési forma, amelyet a gyermekek a viselkedés egyéb típusainál szívesebben utánoznak. Ebben valószínűleg szerepe van az agresszió katartikus hatásának is, vagyis annak, hogy a hőssel, modellel azonosulva a gyermek kiélheti elfojtott indulatait. Pszichológiai vizsgálatok eredményei alapján az obszervációs tanulás problémája az, hogy ha a gyermek képességei lehetővé teszik, a modell viselkedését mindig és elkerülhetetlenül megtanulja függetlenül attól, hogy a modell cselekedte sikeres vagy sikertelen, jutalmazott vagy büntetett.⁴

Anderson vizsgálatai 2001-ben arra a következtetésre vezettek, hogy a médiaagresszióknak tartósan erőszakot generáló hatása van. Ezzel ellentétes hatást váltanak ki a kreatív, ismeretterjesztő filmek, amelyek hosszú távon tanulásra ösztönöznek, és fejlesztik a kreativitást.⁵

Tény, hogy az erőszak és annak képi megjelenítése a mindennapok részévé vált. Az empirikus tanulmányok eredményei alapján pedig megállapítható, hogy az erőszakos média fokozza az erőszakos viselkedési formák megjelenését, a veszéllyel járó viselkedésfajták megszorodnak.⁶ Az erőszak közvetítésének egyik legnagyobb eszköze tehát a televízió lett. A gyermekek szempontjából ennek azért van jelentősége, mert az egyik legkedveltebb szabadidős tevékenységük a televíziózás.

II. A médiaerőszak pszichológiai hatása a gyermekekre

A gyermeklélektan fejlődése során először a XVIII. században fogalmazódott meg az a *Rousseau* nevéhez fűződő felfogás, amely szerint a gyermekek autonóm lények, akik funkciójukban mások mint a felnőttek, éppen ezért a gyermekeket a felnőttekre szabott társadalmi normák megnyomorítják.⁷

A XX. századi gyermekszemlélet alapjául *Spranger* megfogalmazása szolgál: „a gyermek más világban él, mint mi.”⁸ Ezt a más világot a gyermeki gondolkodás tartalma, formái és a gyermeki világkép jelenti.⁹ A gyermeket éppen ezért úgy kell nevelni, hogy értelmet lásson abban a világban és környezetben, amely őt körülveszi. A gyermekek nézetei önmagukról, a világról, az élet értelméről azonban éppen olyan lassan fejlődnek, mint testük, szellemük, ezért segítségre van szükségük, hogy folyamatosan megérthessék önmagukat, és így utat találjanak mások megértéséhez is. Így juthatnak el az emberi érintkezés tartalmasabb formáihoz.¹⁰

A gyermeknek – koránál és érettségénél fogva – olyan erkölcsi nevelésre van szüksége, amely burkoltan jelzi az erkölcsös viselkedés előnyeit. Ehhez olyan útmutatások kellenek, amelyek nem használnak elvont etikai fogalmakat, csak olyanokat, amelyek a gyermek számára leképezhetőek és befogad-

hatóak. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a napjainkban alkalmazott vizuális megoldások nem mindig tudják ezt a célt szolgálni. Ehelyett sokkal nagyobb teret kap az elkápráztatás, az izgalomban tartás, a kimerevített közelképek alkalmazása, a harci düh és a félelem különböző formákban való megjelenítése, a halál ábrázolása – amely könnyen okozhat fenyegetettség érzetet a gyermek számára – és egyúttal éppen ez a már-már tökélyre fejlesztett képi világ akadályozza meg azt is, hogy a gyermeki fantázia szabadon szárnyalhasson.

Ez a marketing-elemekkel átszőtt, gazdaságorientált médiapiac pedig nem kevés veszélyt hordoz a gyermeki lélek számára, hiszen a gyermek érzelmi fejlődését akadályozhatja meg, ha nem megfelelő történetekkel kell szembesülnie.

Ezt a tendenciát igazolja, hogy az Országos Rádió és Televízió Testület (ORTT) több alkalommal – szakértői véleményre is támaszkodva – állapította meg, az elsősorban kereskedelmi csatornákon látható gyermekeknek szánt történetek személyiségre káros hatását. (Így például a Dragon Ball Z, a Pokémon, illetve a YuGiOh elnevezésű rajzfilmekkel kapcsolatban.) A folytatásos történetek középpontjában gyakran az öldöklés állt, azonban előfordult olyan erős fény- és hanghatások alkalmazása is, amelyek a vizsgálatok szerint epilepsziás reakciókat válthatnak ki a gyermekekből.

A gyermekek közössége azonban nem homogén, az egyes korosztályok között eltérések vannak, amelyek a gyermekek testi, szellemi, erkölcsi, lelki fejlődésében mutatkoznak meg. Emiatt szükséges megemlíteni, hogy a gyermekeknek szánt modern történeteken („rajzfilmeken”) kívül a televízió és a számítógép által közvetített más ártalmas tartalmak is veszélyeket rejthetnek magukban.

A XX. század nagy átalakulásai nem hagyták érintetlenül a média világát sem. A televíziózás területén megjelentek a kereskedelmi műsorszolgáltatók, amelyeknek műsorstruktúrája igazolja, hogy a hangsúly már nem a tájékoztatáson, hanem sokkal inkább a szórakoztatáson van.¹¹ A megújult ágazat különösen azért veszélyes, mert általa rengeteg olyan tartalommal találkozhat a gyermek, amely szellemi, erkölcsi, lelki fejlődését gátolhatja. Ebben nem csak az esti tévében gyakran megjelenő, rengeteg önmagáért való és jutalmazott agresszió foglal el kitüntetett szerepet, hanem az erőszak, a szexualitás, a meztelenség vagy éppen a pornóipar napi szintű megjelenítése is, amelyek így könnyen téves mintakövetésre ösztönözhetnek.

A televíziózás mellett azonban a 7 év feletti korosztály már találkozik egy másik tömegkommunikációs eszközzel, a számítógéppel, amellyel kapcsolatban a potenciálisan káros internet tartalom heves vitákat vált ki világszerte.¹² A témával összefüggésben különösen a nem jogellenes, káros tartalom vet fel problémákat.¹³ A káros tartalom megítélése kultúránként és egyénenként változik, általában mégis azok a zömében pornográf és erő-

szakos tartalmak sorolandóak ide, amelyek a kiskorú egészséges fejlődését veszélyeztetik.¹⁴

A gyermek megfelelő szellemi, erkölcsi, és lelki fejlődése tehát azt kívánja meg, hogy a korai életszakaszokban a gyermekek számára csak olyan mesék vagy történetek legyenek hozzáférhetőek, amelyek könnyen megérthetőek, átélhetőek, és amelyek olyan hősöket tartalmaznak, akikkel lehet, és akikkel hasznos azonosulni. A megfelelő fejlődés érdekében ezek a történetek nem tartalmazhatnak a gyermek fejlődésére nézve káros elemeket, így például nyílt erőszakot, félelmet keltő jeleneteket, amelyeket a gyermek még nem képes feldolgozni. A továbbiakban ezért vizsgálandó, hogy a jog világa hogyan reagált erre a problémára nemzetközi és hazai szinten.

III. A gyermek joga a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez a jogi szabályozás tükrében

1. A nemzetközi szabályozás

A gyermekeket – hasonlóan a felnőttekhez – emberi jogok illetik meg.¹⁵ Ezek a jogok, tekintettel a gyermeki minőségre, fokozottabb és eltérő védelmet igényelnek. A gyermeki jogok megkülönböztetett védelmének biztosításához különféle nemzetközi dokumentumok járulnak hozzá, amelyek ezen a területen elősegítették a nemzetközi összefogás kialakulását.

Így megemlítendő az ENSZ 1959-ben kiadott Gyermekek Jogairól szóló Nyilatkozata, az ENSZ Közgyűlésének nyilatkozata a Gyermekek Védelmére és Jólétére Alkalmazandó Szociális és Jogi Elvekről, a Gyermekek Jogairól szóló 1989-ben elfogadott New York-i Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény), amely kimondja a gyermek mindenek felett álló érdekét.¹⁶ Utóbbi rendelkezésének célja, hogy a gyermeket olyan jogosultságban részesítse, amely adott helyzetben a lehető legtöbb jogot biztosítja számára. Ez azonban mások jogos érdekének sérelmével nem járhat.¹⁷ Az Egyezményben részes államok elismerik a tömegtájékoztatási eszközök feladatának fontosságát, és gondoskodnak arról, hogy a gyermek hozzájusson a különböző hazai és nemzetközi forrásokból származó tájékoztatókhoz, amelyek a gyermek szociális, szellemi és erkölcsi jólétének előmozdítását, valamint fizikai és szellemi egészségét szolgálják. Az Egyezményben az államok ezen felül előmozdítják, hogy a tömegtájékoztatási eszközök a gyermek számára szociális és kulturális szempontból hasznos tájékoztatást, és anyagokat terjesszenek. A részes államok ennek érdekében kötelezettséget vállalnak a gyermek jólétére ártalmas információk és anyagok elleni védelmet szolgáló irányelvek kidolgozására.¹⁸ Ennek értelmében a részes államok megtesznek minden arra alkalmas törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelési intézkedést,

hogyan megvédjék a gyermeket – többek között – az erőszak, a támadás, a fizikai és lelki durvaság bármilyen formáitól. Ez a rendelkezés azért jelentős, mert általa a Magyar Köztársaságban a gyermeknek joga van ahhoz, hogy a közszolgálati médiumban fejlettségének megfelelő, ismereti bővülését elősegítő, erőszakmentes, a magyar nyelv és kultúra értékeit őrző műsorokhoz hozzáférjen.¹⁹ Az említett dokumentumokon kívül a témával kapcsolatban további rendelkezések megemlítése is indokolt. Az Emberei Jogok Egyetemes Nyilatkozata, valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya deklarálja, hogy mindenkinek joga van a vélemény és kifejezés szabadságához. Ez azt jelenti, hogy határokon tekintet nélkül, mindenkinek lehetősége van arra, hogy adatokat, gondolatokat keressen, terjesszen, megismerhessen. A jog gyakorlása azonban különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár, emiatt korlátozásoknak vethető alá. Ezeket a korlátozásokat megalapozhatják többek között törvényi rendelkezések, mások jogainak, jó hírnevének tiszteletben tartása és a közérkölcis is. Ezen felül minden gyermeknek joga van a védelemhez, amely őt kiskorú állapota miatt a családja, a társadalom és az állam részéről megilleti. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya elismeri mindenki jogát ahhoz, hogy a testi és lelki fejlődés elérhető legmagasabb szintjét élvezze.

2. A magyar szabályozás

A nemzetközi dokumentumok egyes – a témával kapcsolatba hozható – rendelkezései után szükséges megvizsgálni a magyar szabályozást is, különös tekintettel a gyermek megfelelő testi, szellemi, erkölcsi fejlődése, a véleménynyilvánítási szabadság és a sajtó szabadságának szempontjából.

A Magyar Köztársaság Alkotmányának 8. §-a értelmében a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam első rendű kötelezettsége. Az Alkotmány 61. §-a elismeri mindenki jogát a szabad véleménynyilvánításhoz és ahhoz, hogy a közérdeklő adatokat megismerje, illetőleg terjessze. Emellett a Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát. A témaválasztás szempontjából az Alkotmány további fontos rendelkezése fogalmazódik meg a 67. §-ban, amely szerint minden gyermeknek joga van a családjához, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges. A szülőknek azonban joguk van ahhoz, hogy a gyermekeknek adandó nevelést megválasszák. A gyermek megfelelő fejlődéséhez való jogát fogalmazza meg A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gyvt.) is, amely alapvetően az egyezmény-

nyekben és az Alkotmányban megfogalmazottakat ismétli meg, részletezi, és az rájuk vonatkozóan részletszabályozást.²⁰

Az ismertetett források tehát deklarálják a gyermek jogát a megfelelő testi, szellemi, erkölcsi jóléthez, egészséghez. Ez úgy érhető el, ha a gyermek távol marad minden olyan erőszakos, fizikai, lelki durvaságtól, nem megfelelő és nem neki szánt információtól. Az egyes rendelkezések különböző problémákat vetnek fel. Mi tekinthető megfelelő fejlődésnek, ártalmas információnak? Véleményem szerint ártalmas információnak tekinthető a káros tartalom analógiája alapján minden olyan tartalom, amely általában veszélyezteti a kiskorú egészséges fejlődését, legyen szó akár testi, szellemi vagy erkölcsi fejlődésről. A megfelelő fejlődés alatt pedig olyan hosszú távú folyamatot lehet érteni, amely során a gyermek egészséges fejlődése biztosított. Ezen felül nehézséget jelenthet a szülői és állami szerepvállalás mértékének meghatározása is, hiszen egyfelől igény van arra, hogy az állam ne avatkozzon be a családi viszonyokba, mert a szülőnek joga van megválasztani a nevelés módját, ugyanakkor ki ellenőrzi, ki ellenőrizheti, hogy a szülői nevelés kiterjed-e az információs ártalommal szembeni védelemre. További problémát vet fel három, elismert alapjog gyermeki jogokkal összefüggő kapcsolata. Ezek az alapjogok a véleménynyilvánítás szabadságának, a sajtó szabadságának és védelmének, valamint a gyermek jogai és a gyermek és az ifjúság védelmének alapjoga.

3. Alapjogi kérdések

a) A gyermek jogai, a gyermek és az ifjúság védelme

Az alapjog tartalmának vizsgálata előtt meg kell határozni, hogy alkotmányjogilag ki tekinthető a Magyar Köztársaság területén gyermeknek.²¹ A Gyermek Jogairól szóló New York-i Egyezmény rendelkezései szerint gyermek a 18. életévét be nem töltött személy, kivéve, ha a rá alkalmazandó jogszabályok értelmezésében a nagykorúságot már korábban eléri. A Ptk. szerint kiskorú, aki nem töltötte be a 18. életévét, és házasságot sem kötött. A nemzetközi és magyar szabályozás rendelkezései alapján tehát megállapítható, hogy alkotmányjogi értelemben gyermek a kiskorú, aki 18. életévét nem töltötte be, és házasságot sem kötött.²²

A gyermeki jogok általában nem különböznek a felnőtteket megillető jogoktól, hanem azokon alapulnak a gyermek korának, szellemi és testi fejlettségének megfelelően. A gyermek sokkal kevésbé képes saját érdekeinek képviselőjére, emiatt többletjogosítványokat kell biztosítani számára. Ezek a többletjogosítványok az Alkotmány rendelkezéseiből is kitűnnek, és jelzik annak az elvnek az érvényesülését, hogy a társadalomban az egyik legfontosabb érték a gyermek.²³ A gyermeki jogok gyakorlásának megteremtése, a

gyermek megfelelő védelmének biztosítása, pedig az államot aktív magatartásra kötelezi.²⁴

Ezt az elgondolást támasztja alá az Alkotmánybíróság állásfoglalása is, amely szerint a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalásai az állam kötelezettségévé teszik, hogy megteremtse a gyermek mindenek felett álló érdekének védelmét.²⁵ A 37/2002. (IX. 4.) AB határozat kimondja, az államnak kötelessége, hogy védelmet nyújtson a megfelelő testi, szellemi, erkölcsi fejlődéshez, ami magában foglalja a szexuális fejlődés védelmének kötelezettségét is.²⁶

A megfelelő fejlődés törvényi biztosítása, a jogi szabályozás kialakítása tehát állami kötelezettség még akkor is, ha a védelem és gondoskodás elsősorban a család kötelezettsége. Ez azonban nem menti fel a társadalmat a felelősség alól, hiszen bár ezek a társadalmi hatások közvetlenül nem nevelő célzatúak, de – mint ahogy azt a modell-kísérletek is igazolták – a gyermek magatartását, viselkedését alapvetően meghatározzák azok a minták, amelyek őt nem csak a családjában, hanem tágabb környezetében, a társadalomban körül veszik és mintául szolgálnak számára.²⁷

A gyermek megfelelő fejlődése emiatt esetenként a véleménynyilvánítás szabadságának, valamint a gyermek tájékozódásához való jogának korlátozását követelheti meg. Más véleménynyilvánításának korlátozásához nem elegendő azonban a gyermek testi, szellemi, erkölcsi fejlődésének elvont veszélyeztetése, hanem azt kell bizonyítani, hogy egyes tevékenységek korlátozása azért indokolt, mert az az adott korosztályra konkrét, közvetlen veszéllyel jár.²⁸ Ez esetben mindig a körülmények alapos mérlegelésére van szükség. A gyermek tájékozódásához való szabadságának korlátozása esetében a gyermeket fel kell készíteni arra is, hogy vannak olyan károsan befolyásoló tényezők, amelyekhez meg kell tanulni alkalmazkodni, és tudni kell róluk véleményt formálni.

A rendelkezések értelmében tehát meg kell vizsgálni, hogy a gyermek megfelelő testi, szellemi, erkölcsi fejlődéséhez való jogának érvényesülése érdekében adott esetben korlátozható-e a véleménynyilvánítás, illetve a sajtó szabadsága, és ha korlátozható, az milyen formában valósítható meg. Ehhez szükség van a két alapjog részletesebb vizsgálatára.

b) A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága

A véleménynyilvánítás szabadsága egyéni illetve politikai alapjog, a kommunikációs alapjogok anyajoga, amely szubjektív oldalról azt juttatja kifejezésre, hogy mindenkinek joga van a véleményét, állásfoglalását, kritikáját, érzéseit, gondolatait, az általa ismert adatokat szabadon kifejteni.²⁹ A véleménynyilvánítás szabadsága magába foglalja a véleménynyilvánítástól, a

vélemény meghallgatásától való tartózkodás jogát is. Az alapjog magát a véleményt, mint jogi ténytet védi tartalomra tekintet nélkül.³⁰ Az Alkotmány 61. §-a egyúttal kifejezésre juttatja azt is, hogy az állam elismeri és védi a sajtó szabadságát, amely a személyiség szabad kibontakozását szolgálja, egyben védi a tömeges szintű véleménynyilvánítás értékét, a tájékoztatási lehetőséget. A sajtó szabadsága – többek között – magába foglalja az informálódáshoz, a tájékoztatáshoz való jogot, ennek értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy a sajtó útján közölje nézeteit, alkotásait. A sajtószabadságba beletartozik a rádiózás és televíziózás szabadsága is.³¹ A két deklarált alapjog tehát meghatározó emberi jog, ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek a jogok korlátlanul érvényesülhetnek. A véleménynyilvánítási szabadság korlátozásával kapcsolatban az Alkotmánybíróság az általános tesztet és a reális veszély tesztjét dolgozta ki. Az általános teszt alatt a szükségességi-arányossági tesztet kell érteni, a reális veszély tesztje pedig azt követeli meg, hogy a közvetlen alapjogi sérelem veszélye igazolható legyen. A véleménynyilvánítás a hatályos szabályozás szerint a közrend, köznyugalom, közérköcs és közegészség sérelme esetén korlátozható. A sajtó szabadságával szemben felállított konkrét törvényi korlátok közé tartozik, hogy tiszteletben kell tartania az alkotmányos rendet, valamint nem sértheti a közérköcsöt sem.³² Ha tehát a gyermek a média által olyan tartalommal találkozhat, amely közérköcsbe ütközik, az alapjogok korlátozhatóak. Ezen felül az említett emberi jogok akkor is határok közé szoríthatóak, ha ezt egy másik alapvető jog érvényesülése – a reális veszély tesztje alapján – megkívánja. Ha tehát az Alkotmányban deklarált védelem és gondoskodás (15. §) másként nem érhető el, szükség lehet a véleménynyilvánítás korlátozására. A kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy közvetlen alapjogsérelem hiányában más jogának korlátozása mennyiben igazolható és milyen mértékben indokolt.

Összegzésként megállapítható, hogy a nemzetközi dokumentumok és a magyar jogszabályok eltérő szóhasználattal és tartalommal ugyan, de megfogalmazzák a gyermek mindenek felett álló érdekét, és jogát a megfelelő testi, szellemi, erkölcsi fejlődéshez. Ennek értelmében a gyermeket védelemben kell részesíteni az információs ártalmakkal szemben, amely magában foglalja azt a követelményt is, hogy óvni kell a gyermeket minden olyan erőszakos ártalomtól, amely fejlődését akadályozza. Ennek érdekében pedig minden eszközt fel kell használni, amely adott esetben más alapjogának korlátozásával is járhat. Ez természetesen nem jelenthet teljes korlátozást, csak részlegeset, hiszen a felnőttek érdeksérelmét a megszorítás nem eredményezheti. Az esetek nagy többségében tehát csak rajzfilmek és kifejezetten a gyermekeknek szóló műsorok tartalmi korlátozását jelenthetné.

Az említett rendelkezések tehát aktív tevékenységre és megoldásra kötelezik és buzdítják az államot, a társadalmat, a gyermeket körül vevő kisebb

közösséget és a szülőket is. Ezért a a továbbiakban megvizsgálom a témával összefüggésbe hozható alapjogi problémát, és ismertetem azt a megoldási lehetőséget, amely meglátásom szerint jobban elősegíthetné a gyermeki jogok és érdekek érvényesülését oly módon, hogy más jogai se szenvedjenek alaptalanul és szükségtelenül csorbát.

4. Alapjogi korlátozhatóság

Az egyes alapjogok (véleménynyilvánítás szabadsága, sajtószabadság, a gyermek jogai, a gyermek és az ifjúság védelme) tartalmának kibontása során már felvetődött az a kérdés, hogy a gyermek káros információval szembeni védelme, valamint joga a megfelelő testi, szellemi, erkölcsi fejlődéshez hogyan valósul, illetve hogyan valósulhat meg a hazai szabályozás kapcsán.

Alapjogi szinten kiemelkedően fontos annak tisztázása, hogy érvényesülhet-e a gyermek mindenek felett álló érdeke akár a véleménynyilvánítás, akár a sajtó szabadságának korlátozása által. Korlátozható-e a véleménynyilvánítás joga sajtó szabadságával karöltve a gyermek érdekében? Ez különösen azért fontos, mert éppen a kommunikációs alapjogoknak köszönhetően kapnak nyilvánosságot az erőszakos és káros tartalmak, amelyek gyermeki fejlődésre gyakorolt negatív hatásait egyértelműen igazolták a korábban kifejtett elméletek és vizsgálatok. Vagyis a gyermek érdeke valóban mindeknek felett áll?

A jelenlegi szabályozás tükrében a válasz egyértelműen nem. Ennek több oka van. Roppant nehéz lenne ugyanis bizonyítani, hogy az erőszakos tartalom olyan közvetlen és el nem hárítható veszéllyel fenyeget valamennyi Magyarországon élő gyermeket, hogy az indokoltá tenné a kommunikációs jogok anyajogának a korlátozását.³³ Az Alkotmánybíróság ezt a kitüntetett szerepet támasztja alá a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatában is, amikor megfogalmazza, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága nem csak a hírek közlését és továbbítását foglalja magában, hanem általában mindenféle mások irányában való közlés szabadságát is, mégpedig a közlés módjától, a közlemény értékétől és erkölcsi minőségétől függetlenül.³⁴

Az utóbbi megállapítást elgondolkodtatónak tartom. Ha ugyanis erkölcsi minőségtől függetlenül minden tartalom közzé tehető a véleménynyilvánítás szabadságára hivatkozással, akkor hogyan érvényesülhet a közérkölcsvédelmének korlátja. Vagyis nem tartom elképzelhetőnek a közérkölcsvédelmet akkor, ha erkölcsi minőségre tekintet nélkül, bármi közzé tehető, és bármi hozzáférhető. Mielőtt azonban a közérkölcsvédelmének kérdéskörére rátérnék, szükségesnek tartom lezárni az előző gondolatot. Mivel a média közvetlen és elháríthatatlan veszélye nem bizonyítható egyértelműen és minden esetben, a tárgyalt kommunikációs alapjogok korlátozását csak úgy

tartom elképzelhetőnek, ha kidolgozásra kerülne egy új alapjogi teszt. Ennek lényege az, hogy kizárólag a gyermek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődése érdekében korlátozhatóak lennének bizonyos alapjogok. A korlátozáshoz nem csak a közvetlen veszélyeztetés lenne elegendő, hanem akár az erőszakos tartalmak közvetett veszélyeztető hatása is megalapozná a gyermek fejlődésének ilyenfajta védelmét. Ez az eljárás azonban nem jelentene teljes korlátozást.

Az alapjogok korlátozhatóságával kapcsolatban további problémát vet fel a közerkölcs kérdése. Véleményem szerint nem garantálható a közerkölcs védelme, ha erkölcsi minőségre tekintet nélkül mindenféle tartalom nyilvánosságot kaphat. A közerkölcs fogalma azonban további problémákat vet fel, a fogalom meghatározására mindeddig nem került, és meglátásom szerint nem is kerülhet sor. Ennek oka pedig abban keresendő, hogy ez a fogalom megfoghatatlan, a jog által meghatározhatatlan. Ezért csak adott esetben, a körülmények mérlegelésével állapítható meg, hogy mi ütközik, mi ütközhet a közerkölcs fogalmába. Ez pedig széles körű mérlegelésre ad lehetőséget, és teret enged a szubjektivitásnak. Ugyanakkor azt is el kell fogadni, hogy a közerkölcs megfogalmazására nem lehet olyan javaslatot tenni, ami valamennyi követelménynek megfelel.³⁵ Minden társadalom, minden közösség, és a közösség valamennyi egyéne számára máshol húzható meg az a határ, amelynek átlépése megvalósítja a közerkölcs sérelmét.

Az Alkotmánybíróság érvelése szerint a sajtótermék közerkölcsbe ütközését akkor lehet megállapítani, ha ez a jellege a közfelfogás szerint egyértelmű és vitathatatlan.³⁶ Ez a meghatározás azonban szintén megfoghatatlan. Halmai Gábor szerint mindez azért veszélyes, mert az Alkotmánybíróság döntési filozófiája szerint a gondolatok, vélemények társadalmi hasznossága, elfogadottsága határozza meg alkotmányos védelmük értékét. A kifejezés szabadságának ezen felfogása szerint pedig nem illeti alkotmányos védelem a közerkölcsöt sértő gondolatokat, véleményeket. Mindezt Halmai azért tartja aggasztónak, mert ha a „hatóság” erkölcsi és nem jogi kérdések döntőbírája lesz, az alapjogok érvényesítése ingoványos talajra csúszik.³⁷ A probléma tehát csak úgy lenne orvosolható, ha mindenki számára elfogadható konszenzusra jutnának az illetékesek a közerkölcs definiálásával kapcsolatban. Ennek hiányában a bírói gyakorlat a közerkölcs tartalmának megragadásához azt az iránymutatást adta, hogy a közerkölcs fogalma alá sorolandó minden olyan magatartási szabály, amelyet a társadalom általánosan elfogad. A kérdés itt megint az, hogy milyen módon állapítható meg, hogy mi az, amit a társadalom általánosan elfogad.

Az Alkotmánybíróság végül a közerkölcs fogalmával kapcsolatban a 21/1996. (V. 17.) határozatában arra az álláspontra jutott, hogy nem vizsgálja felül a közerkölcs tartalmát. Ennek meghatározását átengedi a jogalkotó-

nak és a bíróságnak.³⁸ A problémával kapcsolatban említést érdemel még az OBH 5710/1997. Ennek értelmében, ha a törvényi szabályozás kellő garanciákat nyújt a gyermekek megfelelő erkölcsi fejlődéséhez, önmagában a közkerölcs törvényi definíciójának hiánya nem okoz visszásságot.³⁹ A határozat kijelenti, hogy a médiában megjelenő, közszemérmet sértő, valamint erőszakos hirdetések érintik a gyermekek Alkotmányban deklarált kiemelt védelemhez való jogát, azonban vizsgálni kell a véleménynyilvánítás szabadságának és a sajtó szabadságának a kérdését is. Mindezek értelmében az általános helyettes megállapította, hogy a hatályos jogi szabályozás védi a gyermek jogait és a felelősségi szabályok megállapításával megfelelő garanciát állít a tilalmak betartására.⁴⁰ Az általános helyettes ezzel összefüggésben előadja, hogy természetesen a közkerölcs fogalmának a gyakorlatban tartalommal kell rendelkeznie. Ennek során szerepe van a szakmai, etikai szabályoknak, a közízlés megnyilatkozásainak, az elutasító vagy befogadó megnyilvánulásoknak.⁴¹

Én azonban nem érzem azt, hogy e szabályozás és értelmezés megfelelő lenne. A gyermekek kiemelt védelemhez való jogát ugyanis a jelenlegi törvényi szabályozások nem biztosítják megfelelően. Ha ez így lenne, akkor gyermek valóban nem találkozna erőszakos tartalommal sem rajzfilmmzés, sem internetezés közben, és nem kapnának nyilvánosságot olyan adatok sem, amelyek a médiában megjelenő erőszak megjelenítéséről számolnak be. Ettől függetlenül a közkerölcs fogalmát övező vitát parttalanak tartom, emiatt úgy gondolom, más megoldást kell találni arra, hogy a gyermekek védelme és megfelelő fejlődése biztosítva legyen.

IV. De lege ferenda javaslat

A korábbiakban röviden ismertetett kutatási eredmények egyértelműen igazolják az erőszak és mindenféle erőszakos mozzanat káros hatását a gyermek testi, szellemi, de leginkább erkölcsi fejlődésére. Ezek olyan igazolt eredmények, amelyeknek mindenképpen megoldásra kell ösztönözniük. Ebben a vonatkozásban felelősség terheli az államot, a társadalmat, valamint a szülőket is.

Jogi szempontból az állami szerepvállalás állítható középpontba, ezért meglatásom szerint szükség van egy olyan új alapjogi teszt kidolgozására, amely a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődésének akár közvetett veszélyeztetése esetén is lehetőséget teremt arra, hogy megfelelő alapjogi korlátozás által a gyermek fejlődése biztosított legyen. A teszt kidolgozása után ezeknek a rendelkezéseknek érvényt kell szerezni. Véleményem szerint ez a lehetőség különösen azért lenne fontos, mert általa áthidalhatóak lennének azok az alkotmányos és jogi problémák, amelyekkel dolgozatomban foglalkoztam.

Jegyzetek

- ¹ Stachó László – Molnár Bálint: Médiaerőszak: tények és mítoszok. 2003. www.mediakutato.hu/eroszak (2006. 03. 24)
- ² Stachó – Molnár: i.m.
- ³ Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2001. 24-25. o.
- ⁴ Ranschburg: i.m. 83. o.
- ⁵ Stachó – Molnár: i.m.
- ⁶ Stachó – Molnár: i.m.
- ⁷ Vincze László – Vincze Flóra: A gyermeki világkép problémája a gyermeklélektanban. Budapest, Tankönyvkiadó 1964. 5-6. o.
- ⁸ Vincze – Vincze: i.m. 5-6. o.
- ⁹ Vincze – Vincze: i.m. 5-6. o.
- ¹⁰ Bruno Bettelheim: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Corvina 1985. 9-10. o.
- ¹¹ Neotelevízió: válság vagy megújulás? www.mediakutato.hu (2006.10.18.)
- ¹² Bayer Judit: Internetkorlátozás a kereskedelmi szféra eszközeivel: szűrők és felbukkanó ablakok, www.mediakutato.hu/porno (2006.10.18.)
- ¹³ Bayer: i.m.
- ¹⁴ Bayer: Internetkorlátozás: i.m.
- ¹⁵ Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar Alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2006. 80-81. o.
- ¹⁶ 3. cikk (1) bek.
- ¹⁷ Csiky – Filó: i. m. 334. o.
- ¹⁸ 31. cikk
- ¹⁹ Csiky – Filó: i.m. 340. o.
- ²⁰ Ld. bővebben Csiky – Filó: i.m. 337-338. o.
- ²¹ A gyermek fogalmi meghatározása azért érdekes, mert országunként eltérő szabályozással találkozhatunk. Így például Németországban gyermek az a jogi személy, aki 14. életévét még nem töltötte be. Der Brockhaus Recht, Das Recht verstehen, seine Rechte kennen, Herausgegeben von der Lexiconredaction des Verlags F.A. Brockhaus, Leipzig-Mannheim 2005.
- ²² Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i.m. 80-81. o.
- ²³ OBH 5710/1997. www.obh.hu (2006.10.16.)
- ²⁴ OBH 5710/1997.
- ²⁵ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i.m. 77-78. o.
- ²⁶ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i.m. 79. o.
- ²⁷ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i.m. 84-85. o.
- ²⁸ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i.m. 92-93. o.
- ²⁹ Az alapjog fontosságát érzékelteti, hogy Magyarországhoz hasonlóan más demokratikus államokban is meghatározó jelentőséggel és hasonló tartalommal rendelkezik a véleménynyilvánítás szabadsága. (Lásd: Art. 5 Abs. 1 Grundgesetz)
- ³⁰ Chronowski–Drinóczi–Petrétei–Tilk–Zeller: i.m. 296-297. o.

³¹ Chronowski–Drinóczi–Petrétei–Tilk–Zeller: i.m. 316. o.

³² Chronowski–Drinóczi–Petrétei–Tilk–Zeller: i.m. 298-299., 319. o.

³³ Vö. 30/1992. (V.26.) ABH, ABH 1992

³⁴ 36/1994. (VI.24.) ABH, ABH 1994

³⁵ Jany–Ilosvai–Bölcskei: i.m. 84. o.

³⁶ Halmai Gábor: „Az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre...”? Fundamentum, 1997/1. sz. 60. o

³⁷ Halmai: i.m. 60. o.

³⁸ Jany–Ilosvai–Bölcskei: i.m. 85. o.

³⁹ OBH 5710/1997

⁴⁰ OBH 5710/1997

⁴¹ OBH 5710/1997

De lege ferenda javaslat a művi meddővé tételre vonatkozóan^{*}

Még mielőtt e kérdéskör tárgyalásába részletesen belekezdenék, fontosnak tartom ismertetni miként került sor e téma kidolgozására. Egy indítványnak megfelelően, mely szerint a családtervezési célú művi meddővé tétel szabályozása indokolatlanul szigorú, az Alkotmánybíróság 2005 novemberében határozott a meddőség tekintetében.¹ A határozatot követően heves vita alakult ki a szakemberek, társadalmi szervezetek között. Többen ajánlásokat tettek a helyesnek vélt szabályozásra vonatkozóan, hiszen a törvényhozó az Alkotmánybíróság 43/2005. (XI. 14.) AB határozata után nem hozott új rendelkezést, ezzel pedig megnyitotta bármely cselekvőképes személy számára a művi meddővé tétel lehetőségét. 2006 októberében kidolgozásra került egy törvényjavaslat a családtervezési célú művi meddővé tételről, amely azóta az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (továbbiakban Eütv.) részeként elfogadásra került.² Az írással arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy mindenki által teljesen elfogadott szabályrendszert nem lehet alkotni, hiszen a művi meddővé tétel problematikája nagyon összetett és megítélése igen szubjektív lehet, ezért egy olyan, mindenki számára elfogadható kompromisszumos jogi normát kell létrehozni, amely próbál egyensúlyt teremteni az egyén önrendelkezési joga és az állam egészségvédelmi kötelezettsége között. Mindezekre tekintettel szeretném megfogalmazni az általam helyesnek vélt szabályozást az Alkotmánybíróság határozata és az Eütv. vonatkozásában.

A. Érvek és ellenérvek az Alkotmánybíróság határozata és a hatályos szabályozás alapján

Az Alkotmánybíróság összességében megállapította, hogy a családtervezési célú művi meddővé tétel olyan születésszabályozási (fogamzásgátlási) módszer, amely egyszeri jelentős kockázattal nem járó beavatkozás, és nagyfokú biztonságot nyújt a magzat fogantatásának megelőzésében, miközben nem igényel későbbi anyagi ráfordításokat és odafigyelést.³ Ezzel a véleménnyel nem értek egyet, ugyanis nem olyan egyszerű és nem teljesen kockázatmen-

^{*} E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián „Alkotmányjog” szekcióban különdíjban részesült. Konzulens: Dr. Drinóczi Tímea

tes ez a beavatkozás, főleg nők esetében. A férfi sterilizáció egyszerűbb eljárás, mint a női, sokkal kisebbek az egészségügyi kockázatai. Igen ritkán, de a hasfal felnyitásával járó női sterilizáció akár halállal is járhat, míg a férfi sterilizáció esetében ezt a komplikációt nem ismeri a szakirodalom. Egy kutatás szerint az Egyesült Államokban évente 14 nő hal bele a művi meddővé tételt követő komplikációkba, míg egy férfi sem.⁴ Jobbágyi Gábor szerint a művi meddővé tétel egy irreverzibilis, visszafordíthatatlan folyamat, tulajdonképpen öncsonkítás orvosi segédlettel.⁵ Továbbá Szabó István a Szülészeti és Nőgyógyászati Szakmai Kollégium elnöke is azt állítja, hogy a műtétnek súlyos szövődményei lehetnek, és akár maradandó károsodást is okozhat. Egyébként azt tapasztalja, hogy sok nő meggondolja magát a sterilizáció után a megváltozott körülményei miatt.⁶ Az, hogy nem igényel későbbi anyagi ráfordításokat a fogamzásgátlás, tulajdonképpen csak ebben a megfogalmazásban igaz, hiszen a nemi úton terjedő betegségekkel szemben semmiféle védelmet nem nyújt. Manapság már olyan sokféle fogamzásgátlási módszer létezik, hogy mindenki megtalálhatja magának a megfelelőt, ami ugyan pénzbe kerül a művi meddővé tételhez képest, hiszen ez esetben csak egyszeri összeggel kell számolnunk, és egyéb esetekben pedig rendszeresen ismétlődő költséggel. Mivel számos védekezési mód létezik a teherbeesés elkerülése érdekében, mindenképpen az lenne a legjobb megoldás a páciens számára, ha ezen eszközök valamelyikét választaná, nem pedig a családtervezési célú művi meddővé tételt. Ugyanis, ha az egyén esetleg később mégis szeretne gyereket az egyéb fogamzásgátlási eszközök használatának abbahagyásával, erre lehetősége nyílik, de a sterilizálás után nem, vagy csak nehézségek árán.

A művi meddővé tételen kívül számos megoldás létezik, egyesek alkalmazása egyáltalán nincs semmilyen khatással az egészségre, és alkalmazása is igen egyszerű. Sajnos az emberek egy része azért dönt a művi meddővé tétel mellett, mert egyszeri költséget jelent, míg a többi fogamzásgátlási eszköz esetében rendszeres kiadással kell számolnia. Véleményem szerint az államnak az aránytalanul korlátozó rendelkezések helyett a művi meddővé tételen kívül az egyéb fogamzásgátlási eszközök árát kellene csökkentenie, hogy a szegényebb rétegek számára is elérhetővé váljék, és ne kelljen olyan felelősségteljes döntést hozni, amely egész életükre khatással lesz. Természetesen más oldalról is meg lehet közelíteni ezt a problémát mégpedig: annak érdekében, hogy megismerjük a szülővé válás örömét, nem olyan nagy áldozat, hiszen ha valaki a meddővé tétele után néhány év múlva mégis meggondolja magát, mert családi életében olyan jelentős és pozitív körülményváltozás következik be, amelyből kifolyólag szívesen vállalna saját gyermeket, nem biztos, hogy ez sikeres lesz. Ugyan az orvostudomány mai álláspontja szerint

elméletben visszafordítható a művi meddőség, de a gyakorlatban ez nem mindig sikerül.

Az Alkotmánybíróság továbbá felvetette,⁷ hogy lehetőség van saját vér szerinti gyermek világra hozatalára abban az esetben, ha a művi meddőség visszafordíthatatlanná válna, mégpedig az egészségügyi törvényben biztosított humán reprodukciós eljárások segítségével, pontosabban a művi megtermékenyítésre, ami 2006. július 1-től már az egyedülálló nőknek is biztosított.

Ez egyébként helytálló megállapítás, csak az a probléma, hogy míg a meddőként kezelt párok az eljárások egyes szakaszait költségmentesen vehetik igénybe, addig a családtervezési célból művileg meddővé tett személy nem jogosult semmiféle támogatásra, minden szakaszát a beavatkozásnak saját költségén kell viselnie. Ezt alátámasztja a 49/1997. (XII. 17.) NM rendelet, amely a 2. § (1) bekezdésében felsorolja, hogy ki vehet részt a meddőségi kezelésben. A 4. § pedig kimondja, hogy az, aki nem orvosi indikáció alapján vette igénybe a művi meddővé tételre irányuló szolgáltatást, a 2. § (1) bekezdése szerinti szolgáltatásokat csak a teljes térítési díj megfizetése mellett veheti igénybe.⁸ Ilyen többek között a mesterséges megtermékenyítést is. A mesterséges megtermékenyítés teljes díja kb. 250 ezer és 350 ezer forint körül van, amely magában foglalja a gyógyszerek és a beavatkozás árát.⁹ Ebből kifolyólag hiába szeretnének a párok, illetve a nő vér szerinti gyermeket, ha a művi meddőség visszaállítása sikertelen, és a mesterséges megtermékenyítéssel járó költségeket pedig nem tudja finanszírozni. Ezért kell hosszútávra is gondolkodni egy ilyen fontos és életre szóló döntés meghozatalában, mert lehetséges, hogy rövidtávon hasznosnak, egyszerűbbnek tűnik a művi meddővé tétel, de soha nem lehet tudni, hogy pár év múlva milyen változásokon megy az ember keresztül érzelmileg, aminek következménye lehet egy vér szerinti gyermekvállalásra való hajlandóság. A legfontosabb az lenne, ha minél kevesebb nő és férfi kerüljön olyan helyzetbe, hogy „le kell mondania” leendő gyermekeiről, hogy mindenki tisztában legyen ilyen jellegű döntéseinek felelősségével és következményeivel, hogy megfelelő orvosi protokoll és világos törvényi szabályozás segítse a „rászorulókat”.¹⁰

I. A tájékoztatás

Véleményem szerint az Alkotmánybíróság helyesen döntött, amikor az indítványozó kérelme ellenére nem semmisítette meg a tájékoztatásra vonatkozó rendelkezésen belül azt a kitétel, amely alapján az orvosnak a házastársat, illetve élettársat kötelezettsége tájékoztatni. Sajnos a törvény nem rendelkezik erről a kitételről, amivel egyáltalán nem értek egyet, további problémát jelent, hogy a tájékoztatási kötelezettséget nem minden esetre

terjeszti ki. Hangsúlyozandó, hogy a tájékoztatás minden esetben megvalósuljon, függetlenül attól, hogy a művi meddővé tételnek mely fajtájának elvégzésére kerül sor.

Véleményem szerint célszerű lenne egy egészségpolitikai koncepció kidolgozása, amely a felvilágosításra, a tanácsadásra kiemelkedően nagy hangsúlyt fektetne, amely kiterjedne a szexuális ismeretterjesztésre, fogamzásgátlásra, művi meddővé tételre, abortuszra, a nemi úton terjedő betegségekre, a gyermekvállalásra, a terhességre, a szülésre, a mesterséges megtermékenyítésre. Ez úgy történhet meg, hogy a tanácsadásra a kérelmet megelőzően az orvosnak el kell küldenie az érintettet, amely kötelező. Nagyon fontos, hogy a tanácsadás egyben bizalmi-segítő kétirányú beszélgetés is legyen, amelynek során az érintett bármilyen kérdésére, kérésére világos, egyértelmű információval kell rendelkeznie a tanácsadónak. A beszélgetésnek alkalmasnak kell lennie arra, hogy kiszűrje azokat az embereket, akiknek kétségeik vannak a művi meddővé tétel helyességéről, és azokat, akik csak élethelyzetükben beállt átmeneti esemény hatására reagálnak ily módon. Így talán elkerülhetővé válnak azok az esetek, amikor a nő kényszerítés hatására vállalja művi meddővé tételt.

Amennyiben az érintett mégis úgy dönt, hogy él a beavatkozás lehetőségével, akkor a kérelmet követően az orvos tájékoztatja őt és a házastársát, illetve élettársát a beavatkozás jellegéről, előnyeiről, hátrányairól, a fogamzásgátlási eszközökről, továbbá egy esetleges gyermekvállalás lehetőségéről. A tájékoztatás során a jelentkezőt minden esetben fel kell világosítani arról, hogy a sterilizálás szinte biztosan visszafordíthatatlan következménnyel jár. Fontos megjegyezni azonban, hogy a visszafordítható férfi sterilizáció technikáját kidolgozták, számos kutatás bizonyította a működését állatokon és embereken is, csak a módszer finomítására, klinikai tesztelésére és engedélyeztetésére van szükség.¹¹ Mivel azonban a legtöbb esetben visszafordíthatatlan a művi meddőség, tájékoztatni kell a kérelmezőt, hogy szinte biztosra vehető: a későbbiek folyamán nem lehet természetes úton vér szerinti gyermeke, esetleg akkor, ha a mesterséges megtermékenyítést igénybe veszi. Ez esetben viszont fontos hangsúlyozni azt – amely fentebb már kifejtésre került –, hogy a hatályos szabályozás¹² szerint, aki családtervezési célból kéri a művi meddővé tételét, számára a mesterséges megtermékenyítés önköltséges, nem veheti igénybe a meddőségi kezelések egyes szakaszait ingyenesen, hiszen saját döntése alapján vált meddővé. Sajnos a meddőségi kezelések, még a támogatások ellenére is sok anyagi terhet ró a gyermekre vágyók számára. A családtervezési célból meddővé tett személy számolhat azzal, hogy ha nincs megfelelő anyagi helyzetben, még mesterséges megtermékenyítéssel sem tud saját gyermeket vállalni. Napjainkban intézettől függően egy ilyen beavatkozásért 20-80 ezer forintot kérnek. Lehet, hogy az ilyen

irányú tájékoztatás túlságosan távolinak tűnik az érintett számára, de nagyon fontos, hogy döntése minden lehetséges következményeivel tisztában legyen. Ugyanis reális a veszélye annak, hogy a kérelmezők a legtöbb esetben nincsenek is tisztában a művi meddővé tétel egyes kihatásaival. Fontos, hogy a tájékoztatást írásban is megtegyék, és ezt a kérelmező az aláírásával igazolja.

Azért elengedhetetlen a fenti kérdéskörök által érintett koncepció megalkotása, mert a társadalom nem rendelkezik megfelelő információkkal, ezért tévesen ítélnék meg az egyének egyes eseteket, így a művi meddővé tételt is. A tájékoztatatlanság „kényszersterilizálásokhoz” is vezethet, még akkor is, ha a beavatkozás egyébként jogszerű, ezzel tulajdonképpen a nők emberi jogai sérülnek. Kényszersterilizáláson az értendő, amikor az érintett akaratán kívül és beleegyezése, illetve tudomása nélkül történik a beavatkozás. Ilyen esetben a művi meddővé tételt végző személyt terheli a felelősség. A kényszersterilizálásnak van azonban egy másik esete is, amikor a sterilizálást végző orvos látszólag a páciens akaratát, döntését alapján végzi el a műtétet. A beavatkozó számára nem ismeretes a sterilizálást kérő valódi akarat. Erre példa, amikor a prostitúcióba kényszerített nők a futtatók fizikai és/vagy pszichikai nyomása alatt sterilizáltatják magukat, vagy amikor a családon belüli erőszaknak gyakran részét képező kontroll kényszeríti a nőt a művi meddővé tételre.

A nemek közötti egyenlőség megvalósulásának a biztosítása is nagyon fontos annak érdekében, hogy a társadalom tagjai helyesen ítéljék meg e kérdést.¹³ Ezek a problémák ugyanis a nők életét sokkal inkább befolyásolják, amelynek biológiai okai is vannak, de nagyobb részt társadalmiak, azaz a családtervezésben, fogamzásgátlásban, a gyereknevelésben a nők sokkal nagyobb felelősséget és terhet viselnek, mint a férfiak. Ennek a szemléletmódnak a megváltozása igen fontos a nők egyenjogúsága érdekében. Tapasztalat alapján a családtervezési célú művi meddővé tételnél a társadalom alapvetően úgy véli, hogy a nők tekintetében érvényesül a beavatkozás lehetősége.¹⁴ Ezt adatok is bizonyítják, ugyanis az Országos Egészségbiztosítási Pénztár szerint Magyarországon 2004 szeptembere és 2005 októbere között összesen kilenc férfit és 1227 nőt sterilizáltak (633 esetben a páciens kérésére, míg a többi egészségügyi műtét volt).¹⁵ Ugyanakkor a férfi sterilizáció sokkal kevesebb veszéllyel jár, és egyszerűbb eljárást is jelent, mint a nők esetében, mégis alapvetően a nőkre hárítják át a beavatkozás vállalását. A férfi művi meddővé tétel olcsóbb lenne a társadalombiztosítás számára. Egy becslés szerint a női sterilizáció 3-4-szer drágább, mint a férfi.¹⁶ Ez valóban így lehet, hiszen a női sterilizáció elvégzése altatást és intézeti bennfekvést igényel, míg a férfi művi meddővé tétel járóbeteg-rendelésen is elvégezhető.

Mindezek figyelembevételével szerintem indokolt a társadalmi nézetek helyes irányba való megváltoztatása a művi meddővé tétellel kapcsolatban, amely széleskörű felvilágosítás és információátadás formájában megvalósít-

ható lenne. A művi meddővé tétel szabályainak megalkotásakor a törvényhozónak a tanácsadásra, felvilágosítás adására kellene a hangsúlyt fektetnie, hiszen ezzel megelőzhető lenne meggondolatlan döntések hozatala, valamint a civil társadalom tisztában lenne életét érintő legfontosabb események következményeivel, kihatásaival. Erre kiváló példa lehet a pár évvel ezelőtt sterilizált roma asszony története,¹⁷ akinek 17 perce volt, hogy megértse gyermeke halott, és az orvosok sterilizálnák, anélkül, hogy teljes körűen tájékoztatták volna a beavatkozásról annak természetéről, a lehetséges kockázatokról és következményekről. A nő csak az operáció után tudta meg, hogy nem lehet többé gyermeke. Az asszony és jogi képviselője kártérítési pert indított a kórház ellen. A hazai bírói fórumok azonban elutasították a panaszos keresetét. Az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) panaszt nyújtott be Magyarország ellen a Nőkkel Szembeni Hátrányos Megkülönböztetés Kiküszöbölésével Foglalkozó Bizottságnál (CEDAW). A CEDAW úgy ítélte meg, hogy a sterilizációt teljes és tájékozott beleegyezése nélkül hajtották végre az orvosok. Az ENSZ-bizottság kifejtette, hogy a panaszosnak joga, hogy speciális felvilágosítást kapjon a sterilizációval és a családtervezés módozataival kapcsolatban.

II. A beavatkozás elvégzésének időpontja

Az Alkotmánybíróság vizsgálata nem terjedt ki a műtét elvégzésének időpontjára, hiszen az indítványozó nem is támadta ezt a kitételt. A hatályos szabályozás e tekintetben azonban módosította a korábbi rendelkezést. A 26. életévét be nem töltött személy, amennyiben a tájékoztatást követő 6 hónap elteltével ismételten megjelenik az egészségügyi szolgáltatónál, és nyilatkozik arról, hogy a kérelmét fenntartja, akkor a beavatkozásra ettől az időponttól 6 hónap elteltével kerülhet sor. A 26. életévét betöltött személy esetén pedig a tájékoztatást követő 3 hónap elteltével kell megjelenie, és ezt követő 3 hónap elteltével kerülhet sor a műtét elvégzésére. Ugyanakkor az egészségügyi szempontból történő sterilizáció esetén semmilyen határidőt nem szab meg a jogalkotó.

Véleményem szerint indokolatlan ez a megkülönböztetés a 26. év alattiak, illetve felettiek között. Eleve nem értek egyet azzal, hogy 18. életévét betöltött személy is kérheti a családtervezési célú művi meddővé tételét. Magam részéről azt tartom helyes megoldásnak, hogy a családtervezési célú művi meddővé tétel esetében a kérelemtől számított 6 hónapon belül kerüljön sor a beavatkozásra, az életkori határookra tekintet nélkül. A kérelmet pedig előzze meg a tanácsadás, valamint ha úgy dönt a páciens, hogy mégis kéri a beavatkozást, az orvos részéről még egyszer történjen meg a tájékoztatás a művi

meddővé tételre vonatkozóan. Szerintem mindenki számára megfelelő időt kell hagyni a kérelemről a beavatkozás elvégzéséig, ugyanis lehet, hogy az érintett körülményei időközben kedvezően változnak, és már nincs szüksége sterilizációra, más megoldást esetleg előnyösebbnek vél. Hangsúlyozandó, hogy a művi meddővé tétel szóban bármikor visszavonható, tehát nincs írásbeli alakhoz kötve.¹⁸ A Pécsi Szülészeti Klinikán 2005-ben a jelentkezők több mint a fele meg is gondolta magát.

III. Az életkor

Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése széles körű védelemben részesíti a szabad, a tájékozott és felelősségteljes döntésre képes ember saját teste és sorsa feletti rendelkezés jogát. Az emberek az Alkotmány rendelkezéseivel összhangban lévő jogszabályi korlátok között szabadon dönthetnek a családi élet, a házasság, a gyermekvállalás kérdéseiben, ezen belül pedig a fogamzásgátlási eszközök megválasztásakor egyik lehetséges mód a művi meddővé tétel. Korábban a családtervezési célú művi meddőséghez a kérelmezőnek harmincöt évnél idősebbnek kellett lennie, vagy három vér szerinti gyermekkel kell rendelkeznie. Ezt az indítványozó, az Alkotmánybíróság az önrendelkezési jog aránytalan korlátozásának tekinti, ugyanis, aki képes a szükséges információk birtokában felelősségteljes döntést hozni a családi életéről, a gyermekvállalásról, a fogamzásgátlásról, annak az állam nem tilthatja meg, hogy saját lehetőségeit mérlegelve a művi meddővé tétel mellett döntsön. Ebből az következik, hogy az állam nem vállalhatja át az emberektől a fogamzásgátlási módszerek megválasztásából adódó előnyök és hátrányok mérlegelésének felelősségét. Az Alkotmánybíróság szerint a házastársak illetve élettársak közös mérlegelésen alapuló döntése, amely akkor jelentkezik, amikor a házastársak, élettársak már nem akarnak több gyermeket, és a művi meddővé tételt tekintik hatékony megoldásnak.¹⁹

Ezzel én magam is egyetértek, de nem hiszem, hogy a cselekvőképes 18. életévét betöltött fiatal felnőtt rendelkezik ezekkel a képességekkel. Szerintem egy ilyen felelősségteljes döntés következményeit kevés élettapasztalattal rendelkező személy nem képes felfogni, mérlegelni. Az, hogy valaki betölti a 18. életévét és cselekvőképes nem jelenti azt, hogy minden egyes kérdésben érett lenne bizonyos döntések meghozatalában.

Az Alkotmánybíróság vizsgálta a művi meddővé tétel korlátozásának alkotmányosságát a korábbi szabályozás tekintetében. Eszerint a családtervezési célú művi meddőséget korlátozó két rendelkezés népesedéspolitikai közcél, valamint az állam intézményes alapjog-védelmi kötelezettségével indokolható. Ez azzal magyarázható, hogy Magyarországon egyre inkább csökken a népesség, és a korösszetétel is igen kedvezőtlenül alakul. Az ál-

lamnak joga van a népesedéspolitikai szempontból olyan szabályozást hozni, amivel a népesség növekedése idézhető elő. Vannak olyan eszközök, amelyek kedvezően befolyásolják, illetve növelik a gyermekvállalási hajlandóságot, ezek között megemlíthető az adópolitikai, társadalombiztosítási szabályozás, valamint családot érintő anyagi támogatások.²⁰ Az Alkotmánybíróság szerint a demokratikus államokban az önrendelkezési jog aránytalan korlátozása nem megfelelő eszköz arra, hogy az egyének több gyermeket vállaljanak, ezzel szerinte csak a terhesség-megszakítások száma fog növekedni. Ilyen szabályozásra csak az alapvető jogokat el nem ismerő államokban kerülhet sor. Magyarországon a népesség növekedését megfelelő közteherviselési és szociálpolitikai szabályozással lehetne elérni. A művi meddővé tétel ilyen irányú korlátozása népesedéspolitikai célok elérése érdekében szükségtelen eszköznek bizonyul.

Az Alkotmánybíróság népesedéspolitikai célokról vallott álláspontjával egyetértek. Valóban nem adhat okot az önrendelkezési jog szigorú korlátozásának csupán népesedéspolitikai cél, ugyanis nem oldható meg ezzel az az alapvető probléma, hogy Magyarországon az elmúlt évtizedekben egyre kevesebb gyermek születik és tényleg hatékonyabb szabályozásra van szükség annak érdekében, hogy a családok úgy érezzék képesek felnevelni egy gyermeket, illetve gyermekeiket.

Az Alkotmánybíróság – illetve az AB döntés hatására a jogalkotó hallgatása – a 18. életévüket betöltött személyek számára lehetővé teszi a családtervezési célú művi meddővé tételt. Egyetértek azzal a megfogalmazással, hogy a korábbi szabályozás aránytalanul korlátozta az egyének önrendelkezési jogát, de a túl liberális szabályozásnak sem vagyok híve. Nem hiszem, hogy egy ilyen rendkívüli döntést meg tudna hozni egy 18 éves személy. A hatályos szabályozás is a 18. életévet rögzítette életkori határként a meddőség tekintetében. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy most mindenki, aki betöltötte a 18. életévét és cselekvőképes, sterilizáltatni akarná magát, de biztos elő fog fordulni olyan eset, amikor a liberális szabályozásnak köszönhetően egy fiatal meggondolatlan döntésre szánja el magát, mert úgy érzi, hogy a jelenlegi körülményeiben ez a leghelyesebb megoldás. Szerintem a helyes megoldás az lenne, ha 26. életévét betöltött személy kérhetné csak a családtervezési célú művi meddővé tételét. A 26. életév rögzítése mellett több érv is megfogalmazható. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a családtervezési célú meddővé tételnél nem alkalmazható a feltételek kikötésénél a gyermekszám meghatározása, hiszen az állam nem írhatja elő az egyének számára az ideális gyermekszámot. Ez a megállapítás a házasság alkotmányjogi értelemben történő meghatározásából levezethető. A házasság alkotmányjogi értelemben úgy közelíthető meg, mint szabad akaraton és a házastársak egyen jogúságán alapuló, a törvényben meghatározott alakszerű-

ségeknek megfelelően létrejött kötelék, amely tartós érzelmi és életközösség létesítésére és családalapításra irányul.²¹ A házasság tipikusan (közös) gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellet, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is a kerete.²² E fogalomban a „tipikusan (közös) gyermekek születését és családban való felnevelését célozza” azt jelenti, hogy a házasságnak nem fogalmi eleme és feltétele a gyermekek nemzésére és születésére való képesség. Az államnak tehát a gyermekszám meghatározására nincs joga. Ezért a művi meddővé tétel szabályozásánál korlátként nem határozható meg gyermekszám, csak az életkor. Ezzel magam is egyetértek, tehát a szabályozás megalkotásakor próbáltam olyan életkort meghatározni, amely nem is túl szigorúan korlátozza az önrendelkezési jogot, de nem is indokolatlanul enyhe szabályozás.

A technika fejlődésével és a szellemi társadalom bővülésével újabb és újabb jogok jelennek meg. Az egyéni cselekvés szabadságának, az önrendelkezési jognak a határai egyre inkább tágulnak. Például 2006. július 1-től egyedülálló nő is kérheti a mesterséges megtermékenyítést. Vagyis, az egyén szabadon elhatározhatja, hogy kivel és milyen formában létesít kapcsolatot, vállalnak-e közös gyermeket vagy nem. Viszont az egyén dönthet úgy is, hogy nem létesít kapcsolatot, de mégis szeretne gyermeket. Ebből is látszik, hogy a család és a házasság fogalma az elmúlt években igen sok változáson ment keresztül. Tehát, ha az egyén vagy az egyének úgy határoznak, hogy nem szeretnének gyermeket, és a fogamzásgátlás egyik eszközeként a művi meddővé tételt kívánják igénybe venni, akkor az államnak biztosítania kell garanciális törvényi rendelkezések által ennek lehetővé tételét, természetesen csak abban az esetben, ha jogszabályban meghatározott feltételek fennállnak. Úgy vélem, hogy a 26. életév megfelelő megoldás a művi meddővé tétel szabályozásával kapcsolatban, mert fizikailag 26 éves korig a legideálisabb a gyermekvállalás.²³ Természetesen egyénenként is változik, mindenki a saját anyagi és érzelmi háttere alapján dönti el, hogy számára melyik a megfelelő szempont. Tehát az életkori határok megadása csak irányadó. Világviszonylatban a női kérelmezők életkora 26,6 és 34,8 év között van.²⁴ A legtöbb állam a jogszabályokba alsó korhatárként a 25. életévet rögzíti.²⁵

IV. A korlátozottan cselekvőképesek és cselekvőképtelenek művi meddővé tétele

Az Alkotmánybíróság kitér a korlátozottan cselekvőképes és cselekvőképtelen személyek tekintetében is a művi meddővé tételre.²⁶ Vannak olyan 18. életévüket betöltött személyek, akik nem rendelkeznek belátási képességgel, mentálisan sérültek. Őket a bíróság cselekvőképességet korlátozó vagy kizá-

ró gondnokság alá helyezi. Nem tehetnek meg minden jognyilatkozatot, mert hiányzik az ügyeik viteléhez szükséges belátási képességük. Vannak olyan esetek, amikor egyáltalán nem dönthetnek önállóan, nem tehetnek jognyilatkozatot, vagy csak korlátok között végezhetnek jogcselekményt. Helyettük képviselőjük jár el, bizonyos esetekben pedig még a gyámhatóság hozzájárulása is szükséges. Az Alkotmánybíróság határozatát követően a jelenlegi szabályok hatályba lépéséig egyáltalán nem tartalmazott a törvény semmiféle rendelkezést a cselekvőképességükben korlátozott, illetve cselekvőképtelen személyek művi meddővé tétele kapcsán. Korábban a művi meddővé tételhez a gyámhatóság hozzájárulására volt szükség. Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy ez a szabály az Eütv. általános rendelkezéseihez képest többletgaranciát tartalmaz. Ezzel nem értek egyet. Jelenleg a törvény részletesen tartalmaz szabályokat a korlátozottan cselekvőképes és cselekvőképtelen személyekről. Ezt jó megoldásnak tartom. Úgy vélem azonban, hogy tisztább és érthetőbb megfogalmazásra lenne szükség, ugyanis szerintem minden társadalmi réteg számára világosnak és egyértelműnek kell lennie, hogy felelősségteljes döntést hozzon. Az Eütv. nem minden egyes rendelkezésével értek egyet.

Indokoltnak tartom olyan szabályozás szükségességét, amely szigorú feltételeket támaszt a mentális sérültek vonatkozásában a művi meddővé tételre. Az államnak fokozottabb védelemben kell részesíteni az ilyen személyeket, ugyanis visszaélésekhez vezethet, ha túl engedékeny a szabályozás velük kapcsolatban. A cselekvőképes személynek is tisztában kell lennie döntése következményeivel, olyan információkkal kell rendelkeznie, amely alapján egyértelműen meg tudja állapítani, hogy a művi meddővé tétel tulajdonképpen mit is jelent, milyen hátrányai, előnyei vannak. A mentálisan sérült személyektől nem várható el, hogy egy ilyen felelősségteljes döntést hozzanak, és nincsenek is tisztában a jelentőségével és hatásaival. Szerintem a művi meddővé tétel olyan mentálisan sérült személyek esetében merülhet fel, akik képesek kapcsolatot létesíteni egy másik személlyel, ugyanis vannak olyan betegek, akik életük végéig állandó gondoskodásra szorulnak, és állapotuknál fogva nem részesülhetnek a családalapítás élményeiben, az ő esetükben nem merül fel a sterilizáció kérdése. Azok a személyeknek a kívánságát figyelembe kell venni, akik párkapcsolatban élnek és a fogamzásgátlás egyik eszközeként a művi meddővé tételt kívánják igénybe venni. Úgy gondolom, az lenne a megfelelő megoldás, hogy a törvényes képviselő útján a gyámhatóság közreműködésével és bírói döntés alapján lehessen a művi meddővé tétellel élni. Ha egészségügyi szempontból indokolt a sterilizálás szakorvosi vélemény alapján szintén a gyámhatóság bevonásával legyen elvégezhető a beavatkozás. Azzal nem értek egyet, hogy csak a Fővárosi Bíróságnál indíthat keresetet a korlátozottan cselekvőképes kérelmező, ha a hozzájáruló

személyek megtagadják kérését. Szerintem indokolatlanul hátrányos helyzetbe hozza azokat a személyeket a rendelkezés, akik nem a Fővárosi Bíróság közelében élnek, hanem esetleg az ország másik felén. Sokkal nagyobb terhet jelent számukra a kereset indítása, illetve a meghallgatáson való megjelenés. Garanciális szabály és egyben szerintem felesleges is az a megfogalmazás, hogy a korlátozottan cselekvőképes személy egyetértése szükséges, ha a kérelmet az általa megnevezett cselekvőképes nyújtja be, hiszen már egyszer rögzíti a törvény, hogy a megnevezett személy hozzájárulása szükséges. Tehát a korlátozottan cselekvőképes személy által megnevezett cselekvőképes személy a megnevező nélkül nem is kérheti a meddővé tételt. A cselekvőképtelenek esetében a törvény csak az egészségügyi indokból történő sterilizálást szabályozza. Cselekvőképtelen személyek egészségügyi indokból történő meddővé tételét már megengedi a törvényhozó a fogamzóképeség elérését követően, amely a 12. életév betöltésétől kezdődik. Szerintem indokolatlanul alacsony ez a korhatár, így hogyan valósul meg a garancia az ő esetükben? Egyáltalán nem tartom ezt helyes megoldásnak. Viszont egyetértek azzal, hogy a bíróság határoz a kérelemről. Szerintem azért nem indokolt a fogamzóképeség elérésétől lehetővé tenni a cselekvőképtelen személyek művi meddővé tételét, mert azoknál a személyeknél, akik cselekvőképeséget korlátozó vagy kizáró gondnokság alatt állnak, nem gyakori a művi meddővé tétel, megoldásként a gondozó, illetve a gyámhatóság fogamzásgátlási gyógyszert, vagy injekciót kér védekező eszközként a nem kívánt terhesség ellen.²⁷

B. Javaslat a művi meddővé tétel szabályozására

Mindezek hatására szeretném megfogalmazni a javaslatomat a művi meddővé tétel kapcsán, elsősorban a családtervezési célú sterilizálás vonatkozásában, amely értelmében az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény az alábbi rendelkezésekkel egészülhetne ki.

- . § () Nemző-, illetőleg fogamzásképeséget megakadályozó művi meddővé tétel családtervezési célból, illetve egészségügyi indokból az érintett nő vagy férfi írásbeli kérelme alapján, megfelelő szakorvosi vélemény alapján, illetve javaslatra végezhető.
- () Családtervezési célból a művi meddővé tétel kizárólag magyarországi lakóhellyel, vagy tartózkodási hellyel rendelkező 26. életévét betöltött magyar állampolgárnál végezhető el.
- () Családtervezési célból a művi meddővé tétel a cselekvőképeséget korlátozó vagy kizáró gondnokság alatt álló 26. életévét betöltött személynél kívánságát figyelembe véve gondnoka útján a gyámható-

ság közreműködésével bírói döntés alapján végezhető el. A kérelem elbírálására a kérelmező lakóhelye szerint hatáskörrel és illetékeséggel rendelkező bíróság jogosult.

() Egészségügyi indokból történő művi meddővé tétel elvégzésére cselekvőképességet korlátozó vagy kizáró gondnokság alatt álló 18. életévét betöltött személy kívánságát figyelembe véve gondnoka útján a gyámhatóság közreműködésével szakorvosi vélemény alapján, illetve javaslatra végezhető.

() Egészségügyi indokból történő művi meddővé tétel elvégzésére a kérelem benyújtását követő három hónap elteltével kerülhet sor, kivéve

a) ha a beavatkozás során kívüli elvégzését szülészeti vagy más műtéti esemény lehetővé teszi, illetőleg

b) az időközben bekövetkező terhesség a nő életét, testi épségét, egészségét közvetlenül veszélyeztetné, vagy a terhességből nagy valószínűséggel nem egészséges gyermek születne.

() Családtervezési célból a művi meddővé tétel elvégzésére a kérelem benyújtását követő hat hónap elteltével kerülhet sor.

() A kérelem benyújtását megelőzően az érintettnek tanácsadáson kell részt vennie, amelynek ki kell terjednie többek között a művi meddővé tételre, a fogamzásgátlásra, az abortuszra, a nemi úton terjedő betegségekre, a terhességre, a szülésre, a gyermekvállalásra vonatkozó ismeretterjesztésre.

() A kérelem benyújtását követően és a beavatkozás megkezdését megelőzően a beavatkozást végző egészségügyi szolgáltató kijelölt orvosa a kérelmezőt – házastársi illetve élettársi kapcsolatban élő kérelmező esetén a házastársa, élettársat is – tájékoztatja a fogamzásgátlás egyéb lehetőségeiről, valamint a beavatkozás jellegéről, lehetséges kockázatairól és következményeiről.

Az indokaim a következők:

A törvényjavaslat célja, hogy az Alkotmánybíróság 43/2005. (XI. 14.) AB határozatára és az Eütv. rendelkezéseire vonatkozólag új szabályozást alakítsanak ki a művi meddővé tétellel kapcsolatban.

A Javaslat nem tartja szükségesnek meghatározni, hogy milyen szakorvos véleménye, illetve javaslata szükséges a beavatkozás elvégzéséhez. Mégpedig azért, mert számtalan olyan betegség létezik, amely a terhességgel összeegyeztethetetlen. Ha pedig bekövetkezne a terhesség, akkor az anya és a leendő gyermeke is életveszélybe kerülne, amely akár halálos eredménnyel

is járna. Például, ha olyan szívbetegségben szenved a nő, amely önmagában nem teszi lehetővé, hogy gyermeket vállaljon, akkor a kardiológus szakorvos véleménye szükséges a művi meddővé tételhez. Ezen kívül számos olyan betegség elő fordulhat, amely a leendő anyára, gyermekére nézve életveszélyes vagy súlyos egészségromláshoz vezet mindkét fél számára, ezért nem lehet taxatív törvényben felsorolni a szakorvosi megjelölést. Hiszen nem biztos, hogy a betegségek, amelyek egy terhességgel összeegyeztethetetlenek ugyanahhoz a szakterülethez tartoznak.

A Javaslat tartalmazza a családtervezési célú és az egészségügyi célból történő művi meddővé tétel feltételeit. A korhatár tekintetében szigorúbb a szabályozás az eddigiekhez képest, mivel nem 18. életévhez, hanem a 26. életév betöltéséhez köti a művi meddővé tételt, ugyanis az önrendelkezési jog az állam egészségvédelmi kötelessége alapján korlátozható. A Javaslat rendelkezik továbbá a korlátozottan cselekvőképes és cselekvőképtelen személyek családtervezési célú és egészségügyi indokból történő meddővé tételéről, amelyről az Alkotmánybíróság döntése után a törvény egyáltalán nem rendelkezett. Garanciális rendelkezés, hogy a korlátozottan cselekvőképes és cselekvőképtelenek esetében többletfeltételekhez kötött a kérelem benyújtása, mint a cselekvőképesek tekintetében, továbbá az ő esetükben is rögzítésre kerül a korhatár a beavatkozás elvégzésének egyik előírásaként.

A családtervezési célú művi meddővé tételnél a kérelemtől számítva a beavatkozás elvégzésének az időpontjáig hosszabb időtartamot jelöl a Javaslat annak érdekében, hogy az érintettek megfelelően át tudják gondolni valóban élnék-e műtét lehetőségével.

A Javaslat megfogalmazza a tanácsadás és a tájékoztatás garanciális jellegét. A tanácsadás széles körű felvilágosítás adáson alapul, szemben a tájékoztatással, amely a beavatkozás közvetlen körülményeire terjed ki, és a kérelem benyújtását követően kerül rá sor. A tanácsadás új intézményrendszer bevezetését jelenti, mivel a korábbi szabályozások csak a tájékoztatás tekintetében foglalmaznak meg követelményeket. A tanácsadás garanciális eleme a meddővé tétel szabályozásának, amely arra kötelezi az érintettet, hogy ismeretekkel rendelkezzen a megfelelő döntés meghozatala érdekében. Ha a tanácsadást követően az érintett a beavatkozás mellett dönt, akkor a kérelem benyújtását követően az orvos tájékoztatja a beavatkozás jellegéről a kérelmezőt, amennyiben van, akkor a házastársát, illetve élettársát is.

Jegyzetek

- ¹ Lásd bővebben a 43/2005. (XI. 14) AB határozatot, ABH 2005. I. kötet 536
- ² Lásd bővebben az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 187. § (1)-(8) bekezdéseit, a 187/A. § (1)-(8) bekezdéseit, a 187/B. § (1)-(5) bekezdéseit.
- ³ ABH 2005. I. kötet 536, 539
- ⁴ <http://www.stop-ferfioszak.hu/hirek.html> (2006. október 16.)
- ⁵ Jobbágyi Gábor: Orvosi jog. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 2005. 70. o.
- ⁶ <http://www.mok.hu> (2006. október 15.)
- ⁷ ABH 2005. I. kötet 536, 539
- ⁸ 49/1997 (XII. 17.) NM rendelet a meddőségkezelési eljárásról
- ⁹ Interjú Dr. Révész Péterrel
- ¹⁰ <http://www.szochalo.hu> (2006. október 15.)
- ¹¹ <http://www.stop-ferfioszak.hu/hirek.html> (2006. október 16.)
- ¹² 49/1997. (XII. 17.) NM rendelet 2. § (1) bek. és 4. §
- ¹³ Lásd bővebben: Halmi Gábor (szerk.): A hátrányos megkülönböztetés tilalmától a pozitív diszkriminációig. A jog lehetősége és korlátai. Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ és az ADUPRINT Kiadó és Nyomda Kft. Budapest 1998. 187-195. o.
- ¹⁴ A férfiak nem igazán tudnak azonosulni ezzel a beavatkozással, a nők hajlandóbbak a művi meddővé tételre. Annál is inkább, mert a férfiak nemzőképessége hosszabb ideig fennáll, mint egy nő esetében, valamint, ha a férfi meddővé válik megviseli, ugyanis lelkileg nem tudja különválasztani a teljesítőképességet a termékenységtől.
- ¹⁵ <http://www.mok.hu> (2006. október 15.)
- ¹⁶ <http://www.stop-ferfioszak.hu/hirek.html> (2006. október 16.)
- ¹⁷ Lásd bővebben: <http://www.romapage.hu> (2006. november 13.)
- ¹⁸ Kőszegfalvi Edit: Egészségügyi és betegjogi kézikönyv. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest 2001. 199. o.
- ¹⁹ ABH 2005. I. kötet 536, 544
- ²⁰ ABH 2005. I. kötet 536, 545
- ²¹ Lásd bővebben: Drinóczi Tímea – Zeller Judit: A házasság alkotmányjogi értelemben. Acta Humana 2005. 4. sz. 71-93. o.
- ²² Drinóczi – Zeller: i.m. 71-93. o.
- ²³ <http://www.babazo.hu/tervezo/20060323azidealis.html> (2006. október 20.)
- ²⁴ <http://www.stop-ferfioszak.hu/hirek.html> (2006. október 16.)
- ²⁵ <http://www.stop-ferfioszak.hu/hirek.html> (2006. október 16.)
- ²⁶ ABH 2005. I. kötet 536, 547
- ²⁷ Interjú Dr. Révész Péterrel

CIVILISZTIKA

A részvényszerzés összehasonlító kereskedelmi jogi elemzése^{*}

I. Új kihívások a társasági jog területén

Az irányelv olyan uniós jogforrás, mely kötelezi a tagállamok jogalkotóit az abban foglalt jogpolitikai cél megvalósítására. A jogharmonizáció jegyében a tagállamok eldönthetik, hogy milyen módszerrel valósítják meg e célokat. Akadályt jelenthet, hogy az irányelvek elfogadása gyakran kompromisszumot feltételez a kérdéses terület szabályozásában, mely a főszabály alóli kivételekben ölthet testet (jól látható ez a 2. számú társasági jogi irányelvénél).¹ A közösségi társasági jog fejlődésben van, és így ismételen felvetődik, hogyan valósítsunk meg egy közösség által elérendő célt a magyar jogban.² Véleményem szerint fontos, hogy ne csak a főszabályok szintjéig terjedjen a szabályozás átvétele, hanem minél inkább használjuk ki az érdek-kompromisszumok által nyitva hagyott lehetőségeket a versenybarát magyar jog érdekében. A verseny ugyanis a világ gazdaság egyre fontosabb eleme, melybe egyre több szereplő kapcsolódik be, és egyre újabb területeken bontakozik ki. Egy globalizált gazdasági rendszerben nemcsak a vállalatok versenyeznek, hanem a tőkepiacok is, mint a nemzetgazdaságok fontos részei.³ Ezt mi sem mutatja jobban, mint Delaware állam esete, mely nem csak területileg az egyik legjelentéktelenebbnek tűnő állam az USA-ban, hanem ipari termelés és külföldi beruházások szempontjából is. Mégis a New York-i tőzsdén jegyzett társaságok 40%-a, valamint a legjelentősebb 500 társaság (Fortune 500) 52%-a ebben az államban van bejegyezve. Ezt pedig a vállalatokra nézve kedvező társasági jogi rendszerének köszönheti. Ez a többi államra is hatott, amelyek szintén megpróbálják a társaságokat kedvező szabályozással magukhoz vonzani. Ezt tekinthetjük a Delaware-effektusnak, melynek lényege a „race to the bottom”, a szabályozások versenye a társaságok számára minél kedvezőbb irányba. Ennek bizonyos harmonizáló hatása van, mert a vállalatokra nézve kedvező szabályozást igyekszik mindenki alkalmazni, átvenni. Az Európai Unió azonban nem tolerálhat egy „Delaware-államot” a területén.⁴ Ugyanakkor nem hagyhatja figyelmen kívül a társasági jogok versenyét, és

^{*} E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián „Kereskedelmi jogi” szekcióban 2. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Kecskés András

azt sem, hogy vállalatai szigorúbb, költségesebb, és időigényesebb szabályozások fogságában lemaradnak a nagy versenytárs az Egyesült Államok mögött. A kedvezőbb feltételek azonban sérthetik a hitelezők, illetve a kisebbségi részvényesek érdekeinek védelmét. Ezek olyan érdekek, melyek kiemelt helyet töltenek be a közösségi társasági jogban, és a továbbiakban is érvényesülniük kell. A részvénytársaságok létrejöttével, a tulajdonlás és a kontrol elválasztásából adódott az irányítási jogok elosztásának kérdése. Kinek a kezében, és milyen mértékben legyen a társaság irányítása, hogy a versenyből adódó kihívásokra a lehető leggyorsabban válaszoljon a vállalat?⁵ Az igazgatóság széles jogköre a gyors reagálást erősíti, ugyanakkor kisebb védelmet biztosít a részvényeseknek. A részvényesek, és hitelezők biztonságának erősítése azonban gyakran a rugalmasság rovására megy. Más országok más megközelítéseket alkalmaztak e kérdés megoldásában. A vállalatokra nézve kedvezőbb, egyszerűbb közösségi jogi szabályozás megteremtése érdekében született meg a SLIM-munkacsoport (Simpler Legislation for the Internal Market) jelentése, mely javaslatokat tartalmaz az első és második társasági jogi irányelv egyszerűsítésére.⁶ Erre épült a Winter-bizottság jelentése, melynek szakértő tagjai konkrét irányt mutattak a közösségi vállalati jog fejlődésének, értem ez alatt a jelenlegi társasági jogi rendszer megreformálását, és alternatívaként egy másik rendszer felépítését. Ennek fényében adta ki az Európai Bizottság 2003. májusában „A társasági jog modernizációja és a vállalatirányítás erősítése - Cselekvési Terv”-et. Az így felvázolt program részeként került elfogadásra a második társasági jogi irányelv módosítása, a 2006/68/EK irányelv, mely egyes kérdésekben (pl. részvények megszerzéséhez nyújtott támogatás) változtatott a közösségi vállalati jogon. A közösségi jogi rendelkezéseket ugyanakkor közismerten nehéz módosítani vagy hatálytalanítani. Ezt a „megkövesítő” hatást jól mutatja az az idő, amibe az került, hogy eltöröljenek számos rendelkezést a második társasági jogi irányelvből, melyeket széleskörűen idejétmúltak, és túlzottan merevnek tartottak.⁷

II. A részvények megszerzésének feltételei

1. Részvénytársaság az alapítás során

Az 1976. december 31-én elfogadott 77/91/EGK-2. társasági jogi (tőkevédelmi)-irányelv,⁸ mely a hatályos magyar szabályozás alapját is képezi, a társaság alaptőkéjének biztosítása érdekében feltételekhez köti a részvények megszerzését mind a társaság alapítása során, mind az újonnan kibocsátott részvények esetében.

A részvénytársaság hitelezőinek védelmét a klasszikus felfogás szerint az alaptőke és annak sérthetlensége biztosítja, melyet legalább a szabályozás által meghatározott minimális mértékben az alapítás során a részvényeseknek kell szolgáltatniuk. Ez biztosítja a társaság fizetéseképtelensége esetén a hitelezői igények legalapvetőbb kielégítését, ők az alaptőkére mindenképp számíthatnak. A beszolgáltatott hozzájárulást nem lehet visszaadni a társaság részvényeseinek, csak a jegyzett tőke leszállításának, vagy a társaság megszűnésének esetén. Ha nincs konkrét rendelkezés arra tekintettel, hogy a tőkét mikor kell a társaság rendelkezésére bocsátani, a részvényesek halogathatnák a befizetést, és ez visszaélésre adna lehetőséget. Ha úgy szerezhetnék meg részvényeiket, hogy nem teljesítik befizetéseiket, akkor a társaság tőkeellátottsága fiktív lenne, és nem tudná még a hitelezői igények minimális kielégítését sem biztosítani. A legújabb felfogás viszont másként viszonyul e kérdéshez, elveti az alaptőke elsődleges hitelezővédelmi szerepét, és azon az állásponton van, hogy ez más eszközökkel jobban megvalósítható.⁹ Ezt fejezi ki a Winter-bizottság jelentése is, amikor a 2. társasági-jogi irányelv tőkevédelmi szabályainak egyszerűsítéséről beszél a SLIM-jelentéssel összhangban.¹⁰ A jelentés kétségbe vonja a jegyzett tőkeminimumnak hatékony hitelezővédelmi eszköz szerepét, bár eltörlését nem tartja szükségesnek, ugyanakkor alternatív hitelezővédelmi megoldás kialakítását hangsúlyozza. A legújabb szemlélet az alaptőke elsődleges funkcióját ugyanis a társaság működőképességének, a társaság céljainak megvalósításának biztosításában látja. A hazai társasági jog reformja kapcsán például Gadó Gábor hangsúlyozta a nem pénzbeli hozzájárulással kapcsolatban, hogy „az apport elsődleges funkciója nem a társaság jövőbeli hitelezőinek a kielégítése, hanem az, hogy elősegíti-e a társaság üzleti céljainak a megvalósulását”.¹¹ A hitelezői érdekek védelmét nem az apport tárgyával szemben támasztott tartalmi követelmények szigorításával, hanem a nyilvánosság ellenőrzésének az erősítésével, valamint a független vagyonértékelés garanciális szerepének növelésével kell biztosítani.¹²

2. A társasági vagyon szolgáltatása az alapítás során

Az alábbi táblázatból a következőket tudom megállapítani. Hazai szabályozásunk a társasági vagyon szolgáltatásával kapcsolatban megfelel az irányelvi követelményeknek, sőt, néhol szigorúbb is. Kizárólag zárt Rt. esetében, és csak akkor engedélyezett a nem vagyoni hozzájárulás öt éves rendelkezésre bocsátási határideje, ha az apport értéke az alaptőke 25%-át nem éri el. Különben azt a bejegyzési kérelem benyújtásáig rendelkezésre kell bocsátani.

Az, hogy nyilvános alapítás esetén csak az alapítók szolgáltathatnak nem pénzbeli hozzájárulást, logikusnak tartom. A részvényjegyzés során esetenként több száz részvényjegyzővel kellene megállapodni, és megvizsgálni az apport értékét. Egyetértek a nyílt Rt.-nél azzal a többletkövetelménnyel, hogy a jegyzési ív aláírásakor azonnal be kell fizetni a jegyzett részvények értékének 10%-át. Ha még ezt az összeget sem kellene befizetni, bárki következmény nélkül jegyezhetne részvényt, és adott esetben később visszaléphetne. Ha pedig nem jelennének meg a részvényjegyzők az alakuló közgyűlésen, megghiúsíthatnák az alapítást (294. § (1) bek.). A hatályos Gt. az egyszemélyes rt.-ben továbbra is kockázati tényezőt lát, és indokolatlanul szigorúbb szabályokat alkalmaz rá nézve (nem csak itt, de a saját részvénytársaság területén is). Üdvözlendő viszont, hogy a hatályos Gt. már kihasználja azt a lehetőséget, hogy az irányelv nem határozza meg a pénzbeli és nem pénzbeli hozzájárulások egymáshoz viszonyított arányát az alapítás során. Csak azt tartalmazza a 7. cikk, hogy a jegyzett tőke kizárólag gazdaságilag értékelhető vagyonból állhat össze. Ennek megfelelően a hatályos Gt. a 207. § (2) bekezdésében kimondja, hogy részvénytársaság pénzbeli hozzájárulás nélkül, kizárólag nem pénzbeli hozzájárulással is alapítható, így már nincs szükség a 30%-os és tízmillió forintos pénzhányadra.¹³

	Rendelkezésre bocsátandó vagyoni hozzájárulás a bejegyzésig:	Rendelkezésre bocsátandó apport a bejegyzésig:	Összes pénzbeli hozzájárulás rendelkezésre bocsátásának határideje:	Összes apport rendelkezésre bocsátásának határideje:
2. társasági jogi irányelv	Névérték, illetve kibocsátási érték 25%-a (9.cikk/1).	Nincs erre vonatkozó követelmény.	Nincs erre vonatkozó követelmény.	Maximum 5év (9.cikk/2).
Hatályos Gt. a zárt Rt.-re vonatkozóan	Átvenni vállalt részvények értékének 25%-a.(210.§/1/a).	Az összes apportot rendelkezésre kell bocsátani. Kivéve ha nem éri el mértéke az alaptőke 25%-át. (210.§/1/b)	Cégjegyzékbe való bejegyzéstől számított 1 év(210.§/3).	Bejegyzési kérelem benyújtásáig, kivéve ha nem éri el az apport értéke az alaptőke 25%-át. Ekkor max.5éves határidő (210.§/4).
Hatályos Gt. a nyílt Rt.-re vonatkozóan	Részvényjegyzés során a megszerzendő részvények értékének 10%-át már rendelkezésre kell bocsátani(289.§), ezt alakuló közgyűlésig ki kell egészíteni 25%-ra(292§/3).	Az összes apportot rendelkezésre kell eddig bocsátani (295.§/3).Csak az alapítók szolgáltathatnak apportot.	Szintén 1 év.	A cégbejegyzési kérelem benyújtása.
Hatályos Gt.az egyszemélyes Rt.-re vonatkozóan	Az alaptőkét teljes egészében rendelkezésre kell bocsátani.(284.§/1.)	Az összes apportot rendelkezésre kell eddig bocsátani.	A cégbejegyzési kérelem benyújtása.	A cégbejegyzési kérelem benyújtása.

3. Az apportra vonatkozó rendelkezések

Fontos garanciális rendelkezés a nem vagyoni hozzájárulások értékének meghatározásában, hogy az irányelv 10. cikk 1. szerint a bejegyzés, valamint a tevékenység megkezdésének engedélyezése előtt az igazságügyi, közigazgatási hatóság által kinevezett vagy elismert egy vagy több független szakértőnek kell jelentést készítenie a nem pénzbeli hozzájárulásokról. Jelentésükben arról kötelesek beszámolni, hogy a részvények ellenértékéért felkínált hozzájárulás megfelel-e a részvények számának és névértékének, valamint tartalmaznia kell ehhez kapcsolódóan az egyes vagyontárgyak leírását és az alkalmazott értékelési módszerek bemutatását.¹⁴ A 10. cikk 2. értelmében e szakértői jelentést az adott tagállamok törvényeiben meghatározott, de a 68/151/EGK irányelv 3. cikkének megfelelően nyilvánosságra kell hozni.¹⁵ A 10. cikk 4. a tagállamoknak lehetőséget biztosít arra, hogy az itt meghatározott feltételek esetén figyelmen kívül hagyják a 10. cikket.

E rendelkezés azonban a magyar jog szempontjából lényegtelen, mivel a mai napig nem vette át e kivételt. E szabályok célja annak megakadályozása, hogy a részvényeket megszerezni kívánók az apportot valós értékénél magasabb értéken fogadtassák el az alaptőkéhez való hozzájárulás során. A független szakértő (könyvvizsgáló) jelentése az apport értékének megvizsgálásával alkalmas az alaptőke sérelmének megakadályozására, nyilvánosságra hozatala pedig biztosítja a hitelezők, befektetők megfelelő tájékoztatását, áttekinthetik így az apport tárgyát, értékét. Ennek megfelelően rendelkezik a hatályos Gt., amikor kimondja a 209. § (1) bekezdésében a könyvvizsgáló, illetve más szakértő által lefolytatott független vizsgálat szükségességét nem pénzbeli hozzájárulás esetén, melyet az alapszabályhoz mellékelni kell. Ez annak megállapítására szükséges, hogy a kibocsátott részvények száma és névértéke egyensúlyban van-e az ellenértéküket képező apport értékével. Az erre vonatkozó könyvvizsgálati értékelést az alapszabállyal együtt kell benyújtani, és a benyújtással egyidejűleg az igazgatóság a Céglözlönyben köteles azt közzé tenni. Kivételt fogalmaz meg a független szakértő által lefolytatott vizsgálat alól a 209. § (2) bekezdése, mely eltekint ettől, ha a részvénytársító három hónapnál nem régebbi számviteli törvény szerinti beszámolóval rendelkezik, vagy ha az apport olyan értékpapírokból áll, melyek piaci értéke megállapítható. Az alapszabály a Gt. szerint csak szigoríthat a követelményeken a 210. § értelmében. Ez a szabályozás azért előremutató, mert a Winter-bizottság ezen esetekben javasolta a vizsgálatról való eltekintést.¹⁶

A második társasági jogi irányelvet módosító 2006/68/EK irányelv pedig kiegészítette a 10. cikket (10a. és b. cikkek), és lehetővé tette a tagállamoknak a független vizsgálat mellőzését az említett esetekben. Így lehetőség van az értékpapírokat vagy pénzügyi eszközöket azon a súlyozott átlagárfolyamon értékelni, amelyen szabályozott piacon kereskedtek velük, ha viszont az árat rendkívüli körülmények befolyásolhatták, felül kell azt értékelni (10a. cikk 1.). Átruházható értékpapíroktól és pénzügyi eszközöktől eltérő eszközök esetén is lehetőség van erre, ha ezeket a független szakértő hat hónappal a hozzájárulás tényleges időpontját megelőzően a tagállamban általánosan elfogadott értékelési standardoknak, és elveknek megfelelően értékelte (10a. cikk 2.), illetve, ha ezen eszközök értékét az előző pénzügyi évre vonatkozó kötelező beszámolóból származtatják, feltéve, hogy a beszámoló megfelel a 2006/43/EK irányelvnek (10a. cikk 3.). Ha a nem pénzbeli szolgáltatás nyújtására szakértői jelentés nélkül kerül sor, akkor a társaságoknak egy hónapon belül nyilatkozatot kell közzétenniük a 10b. cikk/1 szerint, melynek tartalmaznia kell az ott meghatározott információkat. Ezzel a módosítással a közösségi jogalkotás célja a nem vagyoni hozzájárulások szolgáltatásának

egyszerűsítése, a vizsgálat felesleges lefolytatásától való eltekintés. Így szándékoznak csökkenteni az alapítási eljárás időtartalmát és költségét. Ugyanakkor védik a hitelezőket, hiszen biztosítják a nyilvánosságot. A legalább 5%-os részesedéssel bíró részvényest, részvényeseket pedig megilleti az a jog, hogy független szakértő általi értékelést kérjenek. A kisebbségi részvényeseknek tehát fellépésükkel lehetőségük van megakadályozni az apport túl magas áron való elfogadását. Az irányelv szintén kimondja a 8. cikkben, hogy részvényeket nem lehet névértéküknél, illetve számviteli nyilvántartási értéküknél alacsonyabb árfolyamon kibocsátani (8. cikk 1.). Ez azt eredményezné, hogy a szükséges alaptőke csak papíron gyűlik össze, és a társaság tőkéje fiktív lesz. Kivételt az irányelv 8. cikk 2. fogalmaz meg, mely lehetővé teszi a szakmájuk gyakorlása során részvényeket jegyzőknek a teljes árfolyamnál alacsonyabb ár fizetését az ügylet során. Az irányelv biztosítja, hogy a részvények ellenértékéül ténylegesen olyan dolgot szolgáltatasson a részvényt megszerző, amely mind a társaság többi tagjának, mind a hitelezői érdekeknek megfelel. Így a 7. cikk kimondja, hogy a jegyzett tőke kizárólag gazdaságilag értékelhető vagyonból jöhet létre.

A hatályos Gt. 13. §-a az általános részben, a 13. § (2) bekezdésében rendezi az irányelvnek megfelelően az apport mibenlétének kérdését.¹⁷ Kimondja, hogy apport bármilyen vagyoni értékkel rendelkező dolog, szellemi alkotáshoz fűződő vagy egyéb vagyoni értékű jog lehet, ideértve az adós által elismert vagy jogerős bírósági határozaton alapuló követelést is. A korábbi szabályokon változtatva már a második Gt. jogharmonizációs célú módosításából is kimaradt a végrehajthatóság illetve a korlátlan átruházhatóság követelménye.¹⁸ Így ez a hatályos Gt.-ben sem követelmény. A kulcsszó az apport megítéléséhez a vagyoni érték. A 7. cikk második mondata kimondja, hogy a munkavégzéshez vagy szolgáltatások nyújtásához kapcsolódó kötelezettség-vállalások nem képezhetik a társasági vagyon részét¹⁹ (a hazai szabályozásban a 13. § (2) bekezdése második mondata). A legújabb fejlődése a társasági jognak új irányba mutat. A munkavégzés, szolgáltatások is kétséget kizáróan rendelkeznek vagyoni értékkel. Ráadásul az alaptőke effektív hitelezővédelmi szerepe is megkérdőjelezhető, és fő funkciója a társaság működőképességének alapjaként jelölhető meg. Adott esetben a társaság működése szempontjából egy speciális szakértelem, szolgáltatás sokkal jelentősebb és nélkülözhetetlenebb lehet, mint egy vagyontárgy. A Winter-bizottság jelentésében ajánlja a Bizottságnak, hogy vizsgálja meg a szolgáltatások, mint nem vagyoni hozzájárulások engedélyezésének kérdését, megfelelő biztosítékokkal. Valamilyen garanciát viszont kell adni a teljesítés elmaradásának esetére, így jöhet szóba értékpapírok elhelyezése egy letéti számlán, vagy biztosítási kötvény

megkötése a teljesítés elmaradásának fedezésére.²⁰ Hazánkban ennek csökkenő jelentősége van. A magyar jogban ugyanis lehetőség van kedvezőbb alaptőke-követelmény megállapítására zárt Rt.-k esetében, hiszen a 2006/68/EK irányelv kivonja ezeket a második társasági jogi irányelv alól. A nyílt Rt.-k esetén pedig a forgalom biztonságának fokozott igénye, illetve a tőzsdei társaságok esetében a tőzsdei szabályzat mindenképp szigorúbb követelményeket támaszt.

4. Részvények megszerzése az alaptőke-emelés során

A részvények alapításkori megszerzésre vonatkozó rendelkezéseket, követelményeket megismétli az irányelv 26-28. cikke az alaptőke emelése során ellenértékért kibocsátott részvények megszerzésére vonatkozóan. Így ugyanazon követelmények védik a befektetői érdekeket a társasági vagyoni rendelkezésre bocsátásával kapcsolatban, mint az alapítás során, és szintén ezeket az előírásokat kell a részvényeket megszerzőnek teljesíteni. Kibocsátási felár esetében viszont teljesen rendelkezésre kell bocsátani a vagyoni hozzájárulást, az apportot pedig nem a bejegyzéstől, hanem a jegyzett tőke emelésének bejelentésétől számított öt éven belül kell szolgáltatni.

A magyar szabályozás is kimondja, hogy az új részvények ellenértékért való kibocsátása során az alaptőke-emelésre, és annak Cégjegyzékbe történő bejegyzésére az alapítás szabályait kell megfelelően alkalmazni. Az irányelvi szabályozásnál egyszerűbben – mely részben ismételi, részben visszautal – a hatályos Gt. nem ismétli meg a fenti szabályozást, csak visszautal arra a 253. §-ban. Kijelenthetjük, hogy a jogalkotó itt is biztosítani igyekezett az alaptőke tényleges rendelkezésre állását, a hitelezők védelmét. A nyilvános részvénykibocsátással történő alaptőke-emelésre tartalmaz még külön rendelkezéseket a Gt. 314. § (1) bekezdése, melynek értelmében ekkor a részvények megszerzésére csak pénzbeli szolgáltatás ellenében kerülhet sor. A 314. § (2) bekezdése szerint a közgyűlés nem határozhatja meg nyilvános kibocsátáskor a tőkeemelésben résztvevő részvényesek körét és személyét. Ezzel szemben a zártkörű részvénytársaság tőkeemelésénél a részvények átvételére jogosultak körét kötelező meghatározni a 255. § (2) bekezdése alapján, ez adja a kibocsátás zártkörű jellegét.

III. Elővásárlási jog pénzbeli ellenértékért újonnan kibocsátott részvényekre

1. Elővásárlási jog a pénzbeli ellenértékért újonnan kibocsátott részvényekre a 2. társasági jogi irányelvben

Az elővásárlási jog feladata, hogy megakadályozza a szavazati jogok eltolódását, illetve a társaság vagyonszerzését. Kizárásának következménye a szavazati jogok eltolódása a közgyűlésen, illetve az új részvények valós érték alatti árfolyamon való kibocsátásából eredő vagyonszerzés lehetne, ez a részvények felhígulása. Ennek elkerülésére rendelkezik a második társasági jogi irányelv 29. cikkében: „A tőke pénzbeli hozzájárulás ellenében történő emelésekor a részvényeket fel kell kínálni elővásárlási joggal a részvényesek számára az általuk birtokolt részvények képviselte tőke arányában”.

A szabályozásból kitűnik, hogy a részvényesek tagsági jogainak fontos részét képezi az elővásárlási jog, ugyanakkor megfelel az azonos helyzetű részvényeseknek egyenlő elbánás biztosításáról rendelkező 42. cikknek is, mert a részvények által képviselt tőke arányában biztosított e jog gyakorlása, és nem zár ki belőle részvényt. A rendelkezés eredményeként a piaci ár alatti kibocsátás az elővásárlásra jogosultak javára fordul, hiszen ők ezen az áron gyarapíthatják részvényállományukat.

La Porta anti-director indexében is megtalálhatjuk az újonnan kibocsátott részvényekre vonatkozó elővásárlási jogot, mint a részvényesek védelmének egyik eszközét. Ennek célja, La Porta szerint, hogy megóvja a részvényeseket a részvények felhígulásától, amikor a papírokat előnyben részesített befektetőknek bocsátják ki, piaci ár alatt.²¹ Az elővásárlási jog ugyanakkor nem gyakorolható, ha nem pénzbeli hozzájárulás, hanem apport ellenében történik a tőkeemelés.

A magyar jogban csak pénzbeli ellenértékért lehetséges az alaptőke-emelés nyilvános forgalomba hozatal esetén, tehát nyílt részvénytársaságban az elővásárlási jog új részvények kibocsátása esetén mindenképp érvényesül. Nem lehet alkalmazni az irányelvet akkor sem, ha új részvények forgalomba hozatalán kívül egyéb módon zajlik le a tőkeemelés.²² Az irányelv elejét akarja venni a szabályozás megkerülésének, ezért a rendelkezést a 29. cikk/6 kiterjeszti minden olyan értékpapír kibocsátására, melyek részvényekre válthatók, illetve amelyekhez részvényesi jogok kapcsolódnak. A rendelkezés célja nyilvánvalóan a tőkegyesítő jellegű részvénytársaságban a kialakult részvényesi struktúra megőrzése. Ezt fejezi ki az, hogy az általuk képviselt alaptőke-részesedés arányában élhetnek ezzel a lehetőséggel.²³ Így nem csak a személyi összetétel, de a részesedési, és szavazati jog útján való befolyásolási lehetőségek is érintetlenül maradhatnak, ha a részvényesek élnek a felkínált lehetőséggel. E jog jelentősége azonban néhány aspektusból megkérdőjelezhető. Ugyanis a kisrészvényesek védelmére hivatott elővásárlási jognak nem lehet túl jelentős szerepet tulajdonítani a legtöbb tőzsdén jegyzett részvénytársaságban, ahol milliós nagyságrendű részvény lehet forgalomban, 1:1000.000 szavazati jogot megtestesítve, és nem biztosít

a kisérsvényesek számára kívánságuknak megfelelő befolyást. Igazi jelentősége a zárt pl. családi társaságoknál lehet, ahol a részvények csekély százaléka van csak szórt tulajdonban.²⁴

Egy zárt részvénytársaságnál más eszközök is rendelkezésre állnak a részvényesek körének befolyásolására: pl. a hatályos Gt. 205. § szerint az alapszabályban elő lehet írni, hogy az Rt. részvényeinek átruházásához az alapszabály eltérő rendelkezése hiányában az igazgatóság beleegyezése szükséges. Bár a beleegyezés csak fontos okból tagadható meg (pl. a versenytárs általi szerzés), de eltérést jelent attól a főszabálytól, hogy a részvények szabadon átruházhatók (Gt. 178. §). Az eltérés indokolt, hiszen csak a zárt Rt.-ben a versenytársak beépülésének elhárítására, az Rt. által alapszabályban meghatározott cél védelme érdekében lehetséges alkalmazása. Lehetséges, mert a törvény csak felhatalmazást ad az előzetes beleegyezés szükségességének, és a megtagadás okainak alapszabályban való rögzítéséhez.

2. Az újonnan kibocsátott részvényekre vonatkozó elővásárlási jog szabályozása hazánkban

Hazánkban a fenti elővásárlási jogot először az első Gt. a közösségi szabályozástól eltérően rendezte a 305. § (2) bekezdésben, ahol a részvénytársaság alaptőkéen felüli vagyonának vagy annak egy részének alaptőke-emeléssel az alaptőke részévé való változtatása során a korábbi részvényeseknek részvényeik arányában elővásárlási jogot biztosított. A részvényeket nem adták át ingyenesen a részvényeseknek már megszerzett részvényeik arányában (mint ahogy azt pl. a hatályos Gt. 259. § (3) bekezdése tartalmazza), hanem csak elővásárlási joguk volt rá. Ez meglehetősen sajátos szabályozás volt, amelynek alapjául szolgáló rendelkezést nem találunk az irányelvben. A 29. cikkben kötelezően szabályozott új részvények pénzbeli ellenértékért való forgalomba hozatalához kapcsolódó elővásárlási jogot a 303. § (1) bekezdés b) pontja értelmében a közgyűlés háromnegyedes szótöbbséggel meghozott határozata esetén tette lehetővé, és nem csak pénzbeli ellenértékért való kibocsátás esetén.²⁵

A második Gt. sem felelt meg teljesen a közösségi szabályozásnak. Az eltérés, hogy a magyar jogalkotás kiterjesztette az elővásárlási jogot a második Gt. 251. § (2) bekezdésében a nem pénzbeli hozzájárulásért történő részvénykibocsátás során való alaptőke-emelésre, nem mondott ellent az irányelv minimális elvárásának. A törvény szövege egy másik kérdésben szűkítést tartalmaz: csak a nyilvános forgalomba hozatalra vonatkozik az elővásárlási jog. Az irányelv azonban nem tesz különbséget a kétfajta

kibocsátás között.²⁶ Hiába korlátozta a zártkörű alaptőke-emelésben résztvevő személyeket a törvény 250. § a) közgyűlés által jóváhagyott személyekre, még sincs összhangban az irányelvvel. Az elővásárlási jog ugyanis nem csak a társaságba újonnan belépők körének meghatározását befolyásolja, de alkalmas a társaság teljes személyi szerkezetének, befolyási viszonyainak fenntartására.

A kérdést újraszabályozta a második Gt. jogharmonizációs célú módosítása, melynek 246/A. § értelmében mind a nyilvános, mind a zártkörű alapításra alkalmazni kellett e jogot. Továbbá csak a pénzbeli hozzájárulással zajló alaptőke-emelés esetén volt már gyakorolható, megszűnt a korábbi szélesebb körű szabályozás.²⁷

A Gt. 251. § a) pontja zárt Rt.-re vonatkozóan kimondja, hogy az alapszabály az alaptőke pénzbeli hozzájárulás ellenében történő felemelése esetére a részvényeseknek, az átváltoztatható, illetve jegyzési jogot biztosító kötvények tulajdonosainak a részvények átvételére elsőbbségi jogot biztosíthat.²⁸ A törvény szerint legalább az elsőbbségi jog gyakorlására jogosultak körét, sorrendjét és a rendelkezésre álló időtartamot az alapszabályban kell szabályozni. Az idézett rendelkezés az irányelvvel összhangban csak pénzbeli hozzájárulás esetén biztosít jegyzési elsőbbségi jogot, melyet az irányelv 29. cikk/6 alapján helyesen alkalmaz az átváltoztatható, illetve a jegyzési jogot biztosító kötvényre. Itt azonban az irányelvtől eltérően, csak lehetőség az elővásárlási jog megadása az alapszabályban. Ennek oka, hogy mivel a 2006/68/EK irányelv 1. cikk 1. a) második társasági jogi irányelvet módosítva, annak hatályát Magyarországon már csak a nyílt Rt.-re tartja fenn, így lehetőség van a zárt Rt.-re vonatkozóan a kötelező elővásárlási jog mellőzésére. Zártkörű kibocsátás esetén a 255. § (2) bekezdés szerint azt is meg kell jelölni az alaptőke-emelésről szóló közgyűlési határozatban, hogy ha az elővásárlási jog jogosultjai nem élnek e jogukkal, akkor ki lesz feljogosítva és milyen mennyiségű részvény átvételére a közgyűlés által. Ez a kibocsátás zártkörű jellege miatt szükséges. A nyilvánosan működő részvénytársaságokra vonatkozóan kötelezi hazánkat az irányelv, így ennek megfelelően rendelkezik a hazai szabályozás. A hatályos Gt. nyilvános kibocsátás során biztosítja az elővásárlási jog gyakorlását a pénzbeli ellenértékért kibocsátott új részvényekre az irányelvi szabályozással összhangban a 313. § (2) bekezdés értelmében. Új részvények forgalomba hozatalával megvalósuló nyilvános tőkeemelésre azonban csak pénzbeli hozzájárulás ellenében kerülhet sor, így a nyilvánosan kibocsátott új részvényekre – kizárás hiányában – fennáll az elővásárlási jog.

3. Az elővásárlási jog kizárásának kérdése

A társasági jogban háromféle ún. agency-problem létezik: az igazgatóság (megbízott) és a részvényesek (megbízó), a kisebbségi részvényesek (megbízó) és az irányító részvényesek (megbízott), illetve a hitelezők (megbízók) és a részvényesek (megbízottak) közötti konfliktus problémája.²⁹ Az elővásárlási jog kizárását, és az ebből eredő megoldandó problémákat lehet az igazgatóság és a részvényesek közötti megbízó-ügynök konfliktus nézőpontjából megközelíteni. Az igazgatóság, mint megbízott megválasztja az intézkedéseket, és természetesen megpróbálja a saját részvételét a sikerben maximalizálni. E cél elérése érdekében legtöbbször más célokat követ, mint a részvényesek, ami által a részvényesek érdekeik védelme céljából szeretnék befolyásolni az igazgatóság döntéseit. Az igazgatóságnak, annak érdekében, hogy céljait minél előbb, és nagyobb ellenállás nélkül elérhesse, természetesen az a szándéka – főleg tőkeintézkedéseknél –, hogy a részvényesek befolyását az elővásárlási jog kizárásával megszüntesse. Az igazgatóság az újonnan kibocsátott részesedésekkel szabadon akar rendelkezni, és a lehető legnagyobb cselekvési rugalmasságot szeretné elérni. A részvényesek ezzel ellentétben szeretnék megvédeni magukat egy szavazati és vagyonfelhígulástól, és ezért nem fognak ellenállás, illetve kielégítő jogvédelem, biztosítékok nélkül elővásárlási jogukról lemondani.³⁰

Kenneth J. Arrow két fontos területét emeli ki a megbízó-ügynök közötti ellentétnek. Ezek közül az egyik véleményem szerint itt, az elővásárlási jog kérdésénél fontos. E szerint az ügynök (igazgatóság) által kiválasztott cselekvési lehetőségeket nem tudja a megbízó (részvényesek) közvetlenül figyelemmel kísérni. Ez a problémakör „rejtett ügyletekben” bontakozik ki.³¹ Érthető, hogy a részvényesek tőkeemelés során igényt tartanak az érdekeiket védő törvényi szabályozásra, mert nem akarnak rejtett ügyletek következményeként részvényfelhígulással számolni.

A német jog 1897 óta biztosítja a részvényesek elővásárlási jogát. Másrészt például Delaware államban az igazgatóság kapta meg a rendelkezési jogot az újonnan kibocsátott részvények felett 1930-ban. Az Egyesült Királyság pedig csak az Európai Közösséghez való csatlakozás után, a 2. társasági jogi irányelv követelménye miatt léptette életbe. Kérdés, miért nem alkalmazzák, alkalmazták ezt egyes államok, ha a részvényesek védelmének oly fontos eszköze? A válasz abban az előnyben keresendő, amely lehetővé teszi, hogy az újonnan kibocsátott részvényeket a legmagasabb ajánlatot tevőnek adják el, és nem a meglevő részvényeseknek. Ha a piac hatékonyan működik, és a részvényeket a nyílt piacon értékesítik, a részvényeseknek kevés haszna lenne az elővásárlási jogból. Viszont lehetőségük van részvényeket vásárolni piaci áron, és biztosítani, hogy részesedésük nem lesz kisebb a társaságban. Ha a piac nem hatékonyan működik, vagy az újonnan kibocsátott részvényeket nem a nyílt piacon értékesítik, hanem bizonyos célzott

befektetőknek, akkor a részvényesek pozíciója nagyobb veszélynek van kitéve. Ekkor is lehet hasznuk a részvényeseknek, nem utolsósorban a megnyíló új tőkeforrások miatt.³² A rugalmasság/merevség szempontjából nézve, ha a részvényesek döntése szükséges a kérdésben, az igazgatóság elveszti a gyors reagálási képességét a külső folyamatokra. A részvényesek viszont nagyobb biztonságnak örvendhetnek.

Más nézőpontból, a kontinentális Európa részvénytársaságai különböznek angol és amerikai társaiktól, mégpedig rendkívül koncentrált részvényesi struktúrájukat tekintve. Például Németországban, Ausztriában, és Belgiumban a nem pénzügyi tőzsdén jegyzett társaságok több mint felében a szavazati jogok több mint felét egy meghatározó pakett-tulajdonos birtokolja. Ennek mértéke az Egyesült Királyságban 9,9%, az Egyesült Államokban a NYSE-en és a NASDAQ-on jegyzett társaságok esetében 5%.³³ A meglévő elővásárlási jog pedig nem segíti elő a részvényesi struktúra szétszóródását, a részvényesek személyében bekövetkező változást. A részvényesi struktúrában megmutatkozó eltérés arra is rámutat, hogy a kontinentális Európa társaságaiban a koncentrált részvényesi struktúra eredményeként a részvényesek jobban tudják ellenőrizni az igazgatóság tevékenységét, a meghatározó részvényesek jó kapcsolatot ápolnak az igazgatósággal. Így az igazgatóság-részvényes ellentét nem jelentkezik úgy, mint pl. az Egyesült Államokban. A nagy, meghatározó részvényesek, és a kisebbségi részvényesek közti ellentét viszont jelentkezhet. Az irányelv szerint az elővásárlási jogot biztosító szabály alól nem lehet eltérni az alapító okiratban. Arra viszont van lehetőség a 29. cikk 4. értelmében, hogy a közgyűlés ezt korlátozza, vagy visszavonja. Ekkor is meg kell felelni a részvényesek közti egyenlő elbánás követelményének. Ebben az esetben az igazgatóság írásos jelentésben előterjeszti a döntés indokait, és a javasolt kibocsátási árfolyamot. Utóbbi azért fontos, mert egy esetleges árfolyam alatti kibocsátás előnyeit a részvényesek elővásárlási jogukkal meg tudnák szerezni, ennek hiányában viszont az árfolyam alatti részvényeket más kapná meg, így áron alul juthatna részesedéshez a társaságban, kárt okozva a többi részvényesnek. A döntést a 68/151/EGK irányelvnek megfelelően közzé kell tenni. Az elővásárlás korlátozására vagy kizárására vonatkozó döntési jogkör delegálható is a 29. cikk 5. értelmében az illetékes társasági testület javára a jegyzett tőkének a névleges alaptőke korlátaiban belül való emelése során, ha a közgyűlés így dönt. A felhatalmazás leghosszabb időtartamát az irányelv a 25. cikk 2.-re visszautalva 5 évben határozza meg. Az irányelv szerint azonban nem lehet a fenti módokon korlátozni az elővásárlási jogot, ha a részvényeket tőkeemelés céljából bankoknak vagy pénzügyintézeteknek bocsátják ki, hogy azok a társaság részvényeseinek a 29. cikk 1-3. értelmében vételre kínálják (29. cikk 7.).

A hatályos Gt. nyílt kibocsátásra vonatkozó elővásárlási jog kizárásához kapcsolódó rendelkezései a legtöbb dologban követik az irányelvet: a 313. § (4) bekezdése rögzíti, hogy az elsőbbségi jog gyakorlása érvényesen nem zárható ki, illetve nem korlátozható. Az igazgatóság írásbeli előterjesztése alapján viszont a közgyűlés kizárhatja e jog gyakorlását. Az igazgatóságnak meg kell jelölnie előterjesztésében az erre vonatkozó okokat. Nem szól a törvény a kibocsátási árfolyamról, melyet 28. cikk 4. alapján az igazgatóság írásbeli előterjesztésében szerepeltetni kell. Csupán a következő rendelkezést találjuk: az előterjesztés tartalmára és a tárgyalására vonatkozó részletes szabályokról az alapszabály rendelkezik (313. § (4) bekezdés). Gondoskodni kell a határozat Céggözlönyben való közzétételéről is. A második társasági jogi irányelv azt is kimondja, hogy a közgyűlésnek a határozatot az irányelv 40. cikkében meghatározott szabályokkal összhangban kell meghoznia. E szerint a kérdéses, 29. cikk 4-5. bekezdésében említett határozatokat a képviselt jegyzett tőkéhez, illetve értékpapírokhoz kapcsolódó szavazatok legalább kétharmados többségével kell meghozni. Ez alól a 40. cikk 2. annyiban biztosít eltérést a tagállami szabályozásnak, hogy kimondhatják: a szavazatok egyszerű többsége elegendő abban az esetben, ha a jegyzett tőke legalább fele képviselve van. Mivel a Gt. szerint a közgyűlés akkor határozatképes, ha a szavazásra jogosító részvények által megtestesített szavazatok több mint felét képviselő részvényes jelen van, ezért érvényesül az fenti szabály (234.§ (1) bekezdés).

4. Az újonnan kibocsátott részvényekre vonatkozó elővásárlási jog jövője

Megfogalmazódik a kérdés, mi lesz a pénzbeli ellenértékért zajló tőkeemelés során kibocsátott részvényekre vonatkozó elővásárlási jog jövője? A fejlődésnek e területen tekintetbe kell vennie a részvényesek jogvédelemre vonatkozó igényét. A Winter-csoport jelentése két különböző irányt rajzol az európai társasági jog fejlődésének.

Az egyik út a SLIM-jelentésnek átültetése az irányelvbe, mely azt egyszerűsíteni szeretné. Ez a közeljövőben megvalósítandó feladatok között szerepel. E szerint meg kellene engedni tőzsdén jegyzett társaságok esetében a közgyűlésnek, hogy felhatalmazza az igazgatóságot arra, hogy korlátozza, vagy visszavonja ezeket a jogokat, anélkül, hogy eleget kellene tennie a jelenlegi formaságoknak (elővásárlási jog korlátozásának vagy visszavonásának indokainak megjelölése, valamint javasolt kibocsátási árfolyamot indokoló írásbeli jelentés a közgyűlésnek), de csak akkor, ha a kibocsátási ár a piaci ár, vagy csak csekély mértékben van a piaci ár alatt.³⁴ Látható, hogy két biztosíték is védené ebben az esetben a részvényeseket:

egyrészt itt is szükséges a közgyűlési felhatalmazás (bár ekkor kisebb lesz a lehetőség az ellenőrzésre), másrészt pedig a részvényeket csak piaci áron lehetne értékesíteni. Ez tehát megvédi a részvényeseket vagyoni érdekeik sérelmétől, illetve a részvények felhígulásától. A befolyásukat, társaságban betöltött szerepüket viszont már nem tartja fenn. Az elfogadott 2006/68/EK irányelv nem ültette át ezt a javaslatot az irányelvbe, így az egyszerűsítés elmaradt.

A másik út az újonnan kidolgozandó, az európai társasági jogi rendszerbe illő új hitelező és részvényes-védelmi rendszer lenne, melynek megalkotása a távolabbi jövő feladata. A Winter-bizottság szerint itt jelentős szerep hárulna az újonnan kibocsátott részvényekhez kapcsolódó elővásárlási jogra, mint a részvények felhígulásától védő egyetlen eszközre. E rendszerben az elővásárlási jogok a részvényesek védelmének alapmechanizmusát biztosítanák új részvények kibocsátása esetén.³⁵

IV. Saját részvények megszerzése

1. A saját részvénytörvény újraszabályozásának koncepciója

A közösségi jogalkotás iránya e területen a liberalizáció irányába halad. A SLIM-csoport tervezetében megszüntetné a saját részvénytörvény mennyiségi korlátozását, és a megszerzésre való felhatalmazás legnagyobb időtartamát 18 hónapról 5 évre emelné. A Winter-bizottság jelentésében kifejtette, hogy a SLIM-csoport tervezetében szereplő erre vonatkozó deregulációs program néhány vonatkozásában ellentétben áll azzal az igénnyel, hogy ellenőrizni lehessen a piaci manipulációkat.³⁶ A Winter-bizottság mindenesetre úgy látja, hogy lehetőség lenne rugalmasabb szabályok felállítására a nem tőzsdén jegyzett társaságok számára. Az alaptőkéen felüli vagyon terhére a részvényeseknek juttatott kifizetéseket a Winter-bizottság két részből álló fizetőképességi teszthez kötné.³⁷ Szintén ettől tenné függővé a részvény-visszavásárlásokat, tehát a saját részvények megszerzését is. Minden ilyen művelethez az alternatív tőkevédelmi rendszer keretében solvency certificate (fizetőképességi tanúsítvány) megszerzése lenne szükséges. Véleményem szerint ezzel a rendszerrel kellő rugalmasságot érhetnénk el a saját részvénytörvények területén.

A rugalmasság fontosságát már korán felismerte Delaware állam, mely elsőként nyitotta meg a saját részvények megszerzésének lehetőségét. Bár jogi szabályozása nem mondta ki ezt közvetlenül 1899-ben, de azt leszögezte, hogy a társaság nem gyakorolhatja a saját részvényekből eredő szavazati jogot. 1931-ben világosan kimondták, hogy a társaság bármikor megszerezheti saját részvényeit a piacon, és hogy az igazgatóság gondjára

vannak bízva ezek az ügyletek.³⁸ Így lehetőségük van gyorsan reagálni a piaci változásokra, és kihasználni a saját részvénytörzs előnyeit. Ilyenek például a kisebb árfolyamesések tompítása, a megfelelő osztalékpolitika kialakítása, kedvező árfolyam esetén a dolgozói részvénytörzs, részvényjuttatás előkészítése, a saját részvények, mint a saját tőkemegtérülés fokozásának kellő rugalmasságot biztosító eszközöként való felhasználása,³⁹ stb. Ugyanakkor a saját részvénytörzs kockázatairól sem felejtkezhetünk el, a közösségi vagy magyar szabályozás kialakítása során. Így például a tőzsdén jegyzett társaságok esetében az árfolyam-manipuláció lehetőségéről, vagy a saját részvénytörzsnek az ellenséges felvásárlás megakadályozására védekezési eszközként való felhasználásáról.

2. A saját részvénytörzsre vonatkozó új szabályozás

A 2006/68/EK irányelv közösségi szinten újraszabályozta e kérdést, és a saját részvénytörzs kérdésében a véleményem szerint indokolatlan, és túlzott szigor végét jelenti. Az irányelv a SLIM-jelentés alapján jött létre. Az alábbi jelentős változásokat történtek a szabályozásban. A 19. cikket módosítva az igazgatóság számára adandó közgyűlési felhatalmazás maximális mértékét 5 évre emelte a korábbi 18 hónap helyett. A régi szabályozás nem biztosította a kellő rugalmasságot a igazgatóságnak, és nem is igazodott az éves közgyűlésekhez. Azokat ugyanis évente tartják, és a 18 hónapos felhatalmazás esetén egy társaság vagy fél évre elveszti a saját részvénytörzs lehetőségét, vagy új közgyűlést kell összehívni (idő és költségvonat). Lehetővé teszi a módosítás a felosztható tartalékok mértékéig a saját részvények megszerzését, így megszűnik a korábbi 10%-os szerzési korlát. Csak azt hangsúlyozza a 2006/68/EK irányelv, hogy a részvénytörzsök nem eredményezhetik a nettó eszközöknek a második társasági jogi irányelv 15. cikk (1) bekezdésének a) és b) pontjában említett összegek alá csökkenését. A részvényesek – és hitelezők – védelmét továbbra is biztosítja a közgyűlési felhatalmazás szükségessége, a megmaradó fel nem osztható tartalékok és alaptőke, illetve az, hogy csak teljesen befizetett részvényeket lehet így megszerezni. Lehetőség van további feltételek, biztosítékok megállapítására is. Ilyen például a saját részvénytörzs mértékének korlátozása, jelentési és értesítési kötelezettségek meghatározása, annak előírása, hogy a saját részvénytörzs nem érintheti a hitelezői követelések kielégítését.

Hazánkban is lehetőség nyílt tehát a saját részvénytörzs újragondolására a rugalmasság érdekében. Úgy gondolom fontos, hogy a saját részvénytörzs lehetősége bővüljön vállalatunk számára. Véleményem szerint tegyük lehetővé társaságainknak, hogy a fenti kereteken belül alapszabályukban

rendezzék a saját részvénytársaság feltételeit. Így lehetőségük lenne, hogy a felhatalmazási időtartamot megnöveljék – legalább például úgy, hogy egész év legyen –, és nagyobb mértékben éljenek a saját részvénytársaság lehetőségével. Úgy vélem, szükséges bejelentési és értesítési kötelezettséget előírni nyílt részvénytársaságok számára a saját részvénytársaság területén. Bár tisztában vagyok vele, hogy mivel a nyilvánosságra hozatal nem ingyenes, ezért minden esetben fel kell tennünk a kérdést, hogy a nyilvánosságra hozatalból származó előnyök kiegyensúlyozzák-e a költségeket.⁴⁰ Itt a nyilvánosság biztosíthatja az árfolyam-manipulációk kiküszöbölését, illetve a befektetők, hitelezők számára a lehetőséget a megalapozott döntésre, ha kockázatot látnak a társaság saját részvénytársaságában.

V. A részvények megszerzéséhez nyújtott támogatás

A Winter-bizottság foglalkozott a részvények megszerzéséhez nyújtott támogatás kérdésével. A második társasági jogi irányelv 23. cikkében szabályozta, hogy a társaság nem adhat előleget, kölcsönt vagy biztosítékot harmadik személynek részvényei megszerzése céljából E téren változást hozott az irányelv módosítása. A 2006/68/EK irányelv megengedi a tagállamoknak, hogy lehetővé tegyék egy társaság számára, hogy közvetlenül vagy közvetett módon előleget, kölcsönt vagy biztosítékot nyújtson harmadik személynek részvényei megszerzése céljából. Be kell tartani azonban bizonyos feltételeket, biztosítékokat a részvényesek és hitelezők védelme érdekében. Így az ügyletnek az igazgatóság felelősségére, valós piaci feltételek mellett kell megvalósulniuk. Szükséges a közgyűlés előzetes jóváhagyása, ami a részvényesi kontrollt biztosítja. Ehhez az igazgatóságnak irányos jelentést kell készítenie a közgyűlés számára, melynek az irányelv szerint tartalmaznia kell az ügylet indokait, a társaság érdekeit az ügylet lebonyolításában, az ügylet kockázatait a társaság fizetőképességére, illetve a megszerzett részvények árát. A jelentésben foglaltakat közzétételre a Cégnylvántartásnak kell benyújtani. Ennek segítségével megvalósul a nyilvánosság – pl. a társaság esetleges hitelezőinek – tájékoztatása. Az ügylet csak a felosztható tartalékok terhére valósulhat meg, és a társaságnak a mérlegében fel kell tüntetnie a teljes pénzügyi támogatás összegének megfelelő, fel nem osztható tartalékot. Amikor a társaság saját részvényeit, vagy a jegyzett tőke emelése során kibocsátott részvényeket a harmadik személy a társaságtól kapott pénzügyi támogatás révén szerzi meg, vagy jegyzi, ennek a részvénytársaság részének valósnak kell történnie a 2006/68/EK irányelv szerint. A tagállamoknak

gondoskodniuk kell – megfelelő biztosítékokon keresztül – arról, hogy az ilyen ügylet nem ütközik a társaság legjobb érdekeivel.

A hatályos Gt. a 229. § (1) bekezdésében rögzíti a részvények megszerzéséhez nyújtott támogatás tilalmát, és a (2) bekezdés a semmisség szankciójával sújtja a jogszabálysértő ügyletet. Kérdés, hogy a jövőben hazai társasági jogunk lehetőséget adjon e vállalatainknak a részvénytulajdon megszerzéséhez. Ez ellen szólhat véleményem szerint, hogy a társaság eredményes gazdálkodásának nem a legjobb formája a hitelek nyújtása, e forrásokat hasznosabban is be lehet fektetni. A kérdésben viszont a részvényeseknek kell döntenük, így lehetőségük van leszavazni az ügyletet. Úgy gondolom, a szabályozásnak elsődlegesen a kisméretű részvényesek részvénytulajdonhoz jutásának elősegítése a szándéka. Az irányelv szerint a társaságok részvénytőkéjének tulajdonosi szerkezetével kapcsolatos nagyobb rugalmasság kialakítása a cél. Így ez egy eszköz lenne a jobban szétosztott, és kevésbé koncentrált részvényesi struktúra kialakításában.

Jegyzetek

- ¹ Gadó Gábor: A társasági vagyron szolgáltatására és védelmére vonatkozó közösségi jogi követelmények. I. Rész, Gazdaság és Jog 2003. 3. sz. 3. o.
- ² Sárközy Tamás: Társasági jog – magyar és európai uniós jogrendszer. Saldo 2005 69-70. o.
- ³ Hans-Jürgen Hellwig: Angleichung des Gesellschaftsrechts in Europa. Europäisches Wirtschafts & Steuerrecht 2001. 12. sz. 580. o.
- ⁴ Stefan Amin Talab: The Europeanization of the Law of Public Companies: an economic perspective, WUV-Universitätsverlag, 1999. 171. o.
- ⁵ Katharina Pistor – Yoram Keinan – Jan Kleinheisterkamp – Mark D. West: The Evolution of Corporate Law: A Cross-Country Comparison. University of Pennsylvania: Journal of Economic Law 2002. 23. sz. 828. o.
- ⁶ Karel Van Hulle: Aktuelle Entwicklungen im europäischen Gesellschaftsrecht. Europäisches Wirtschafts & Steuerrecht 2000. 12. sz. 523. o.
- ⁷ Luca Enriques – Matteo Gatti: The Uneasy Case to Top-Down Corporate Law Harmonization in the European Union, University of Pennsylvania Journal of International Economic Law 2006. 27. sz. 976. o.
- ⁸ Sándor István: Az európai társasági jog követelményei és a magyar társasági jog. Gazdaság és Jog 1997. 2. sz. 3. o.
- ⁹ Menyhárd Attila: A know-how apportálhatósága. In: Emlékkönyv Lontai Endre tiszteletére. ELTE-ÁJK, Budapest 2005. 136. o.
- ¹⁰ Report of the High Level Group of Company Law Experts on a Modern Regulatory Framework for Company Law in Europe. Brüsszel 2002. november 4. (a továbbiakban: Report) 78. o.
- ¹¹ Gadó Gábor: A társasági és cégjogi szabályozás továbbfejlesztésének irányai, Gazdaság és Jog 2000. 7-8. sz. 9. o.
- ¹² Wellmann György: A társasági, illetve a polgári jogban mi lehet tulajdon, és ebből következően apportálás, illetve átruházás tárgya? Gazdaság és Jog 2003. 10. sz. 12. o.
- ¹³ Sárközy Tamás: Társasági törvény, cégtörvény 2006. HVG-ORAC Kiadó, Budapest 2006. 346. o.
- ¹⁴ Gadó: A társasági vagyron szolgáltatására ... 7. o.
- ¹⁵ Király Miklós: Az Európai Közösség első és második társasági jogi irányelve, valamint a magyar társasági jog reformja. Magyar Jog 1997. 6. sz. 360. o.
- ¹⁶ Report 83. o.
- ¹⁷ Sárközy: Társasági törvény, cégtörvény. 351. o.
- ¹⁸ Wellmann: i.m. 12. o.
- ¹⁹ Gadó: A társasági vagyron szolgáltatására ... 4. o.
- ²⁰ Report 83. o.
- ²¹ Rafael La Porta – Florencio Lopez-de-Silanes – Andrei Shleifer – Robert W. Vishny: Law and Finance. Journal of Political Economy 1998. 106. sz. 1128. o.
- ²² Kodály Zsuzsanna: A részvénytársaság. II. kötet. Cent 2004. 119. o.
- ²³ Gadó: A társasági vagyron szolgáltatására ... 12-13. o.

- ²⁴ Stephan Verdino: Möglichkeiten im Aktienrecht zur flexiblen befriedigung der Nachfrage am Kapitalmarkt. Dissertation, Graz 2003. május 12. 122. o.
- ²⁵ Sándor: i.m. 5. o.
- ²⁶ Gadó: A társasági vagyron szolgáltatására ... 12. o.
- ²⁷ Kodály: i.m. 118-119. o.
- ²⁸ Nochtá Tibor: A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 429-430. o.
- ²⁹ Zohar Goshen – Gideon Parchomovsky: The Essential Role of Securities Regulation. Columbia Law School, The Center for Law and Economics, Working Paper No. 259. 33. o. <http://ssrn.com/abstract=600709>
- ³⁰ Verdino: i.m. 123-124. o.
- ³¹ Richard König: Der Schutz von Kleinaktionären im Österreichischen Corporate Governance Codex. Dissertation, Graz 2005. január 19. 8. o.
- ³² Pistor – Keinan – Kleinheisterkamp – West: i.m. 823-826. o.
- ³³ Guido Ferrarini – Niamh Moloney: Executive Remuneration and Corporate Governance in the EU: Convergence, Divergence, and Reform Perspectives. European Company and Financial Law Review 2004. 3. sz. 260. o.
- ³⁴ Ingo Kapsch: Erwerb und Veräußerung eigener Aktien im starren Grundkapitalsystem vor dem Hintergrund US-amerikanischer Lösungsansätze. Dissertation, Bécs 2002. október 21. 220. o.
- ³⁵ Report 84. o.
- ³⁶ Report 85. o.
- ³⁷ Balance Sheet Test or Net Assets Test, illetve Liquidity Test or Current Assets/Current Liabilities Test
- ³⁸ Pistor – Keinan – Kleinheisterkamp – West: i.m. 826. o.
- ³⁹ Fuglinszky Ádám: A saját részvények megszerzésének általános kérdései és szabályozása a magyar társasági jogban tekintettel a jogharmonizációs elvárásokra és a modernizációs igényekre. In: Jogi Tanulmányok 2002. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Budapest 2002. 99-102. o.
- ⁴⁰ Anita Indira Anand: An Analysis of Enabling vs. Mandatory Corporate Governance: Structures Post-Sarbanes-Oxley. Delaware Journal of Corporate Law 2006. 31. sz. 248. o.

Fejezetek az örökváltság magyarországi történetéből – Zsoldos Ignác tervezete*

A hosszú XIX. század sok tekintetben hozott változást Magyarország életében. A felvilágosodás és a liberalizmus talaján felnövekedett új nemzedékek olyan problémákkal szembesültek, melyek létezéséről elődeiknek fogalmuk sem volt. Szükséges is volt az ébredés, hiszen – különösen Széchenyi István munkássága nyomán – mindenki számára nyilvánvalóvá vált az ország lemaradása a nyugathoz képest. Tenni kellett tehát valamit, reformokra volt szükség néhány kritikus tárgyban. Ezek egyike volt a jobbágyság kérdése.

A parasztok helyzetére a XVI.-XIX. században Közép- és Kelet-Európában a földesúrnak juttatandó terhek folyamatos növekedése, és a paraszt jogainak csökkenése a jellemző.¹ Bár az egyes országokban a tényleges terhek és kötöttségek különböztek, fel lehetett mutatni olyan közös alapotívumokat, amelyek majdnem mindenhol jelentkeztek, és amelyek szükségességét a kor embere egyre inkább firtatni kezdte. Ilyenek pl. a robotszolgalattas, a terményadó, a földesúr törvényhatósága, német területen a Besthaupt-rendszer vagy a röghöz kötés.²

A külföldi sikeres jobbágyszabadítások példája, így különösen Poroszország felemelkedése, illetve a nyugati világ feudális kötöttségektől mentes kapitalista gazdálkodása megmutatta, mekkora lehetőség rejlik a parasztság felemelésében.

Magyar viszonylatban ugyanakkor a reformkor egyik legfontosabb kérdéseként az egész '30-as és '40-es éveken átívelő örökváltság a gyakorlatban rendkívül összetett és hatásaiban szerteágazó problémát jelentett. Nem lehetett ugyanis a jobbágyság helyzetét egyetlen nézőpontból tekinteni, a lehetőségek pontos felméréséhez átfogó, mindenre kiterjedő elemzést kellett készíteni. Mindezt azért, mert az örökváltság és a jobbágyszabadítás vonatkozásai az élet majdnem minden területén komoly és alapvető változásokat hozhattak. A feudális rendszer maradványaként továbbélő úrbéres viszony ugyanis nemcsak komoly gazdasági és társadalmi gondoknak volt okozója, hanem számos más, pénzügyi, közzgazdasági, sőt a megváltás módjához kapcsolódóan

* E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián „Jogtörténeti és Római Jogi” szekcióban 3. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Szekeres Róbert

államszervezeti kérdéseket vetett fel. A parasztság kérdése tehát az alapvető emberi jogi és társadalmi síktól kezdve, az állami élet területén át egészen a gazdasági élet, valamint a mezőgazdaság működésével kapcsolatban rejtegetett koncepcionális problémákat egy olyan korban, ahol a társadalmat uraló rétegek általában büszkén és féltékenyen tekintettek évszázadok óta birtokolt előjogaikra, és akik konzervatív szemléletük okán csak nagyon nehezen tudták az újítás szellemét magukba fogadni, és szükségességét felismerni.

Bárki próbált meg tehát javaslatot kidolgozni a jobbágyszabadításra és/vagy az örökváltságra vonatkozóan, rendkívüli felelősséget vállalt magára, és roppant körütekintően kellett eljárnia.

A tanulmányomban az örökváltságot, valamint az azt megnehezítő okokat szeretném részletesen megvilágítani egy olyan javaslaton keresztül, amely – bár kimondottan figyelemreméltó ötleteket tartalmazott – mégis nyomtalanul tűnt el a történelem útvesztőiben. Ez a Zsoldos Ignác készítette zálogos megváltási tervezet.

A. Alapfogalmak

I. Jobbágyszabadítás, Örökváltság

Ahhoz, hogy a jobbágyszabadítás kérdését és a Zsoldos Ignác-féle javaslatot érdemben vizsgálhassuk, tisztáznunk kell néhány fontos alapfogalmat.

Az első és legfontosabb, hogy mit is értettek a XIX. században örökváltság alatt, és ez hogyan viszonyul az a jobbágyszabadításhoz? Mai szemmel nézve könnyen arra a felületes következtetésre juthatunk, hogy az örökváltság szó a jobbágyszabadítás egyik szinonimája – a jobbágyszabadításra kidolgozott jogintézmény hivatalos neve. A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű.

A jobbágyszabadítás, mint olyan, sokkal szélesebb fogalmi kört ölel. Örökváltság alatt ugyanis azt a folyamatot értjük (lényegtelen ebből a szempontból, hogy a szerződéses vagy a törvényi kötelezéses formájával van-e dolgunk), *„amelynek során a földesúr és a jobbágy ... kapcsolatai megszűnnek, a telkes jobbágyból birtokos paraszt lesz, a földesúr pedig – elvileg egyösszegű – kárpótlást kap.”*³

A mondottakhoz képest a jobbágyszabadításba beleértendő a jobbágy személyes szabadságának biztosítása is. Jó példa erre az úriszék esete: Az örökváltsággal az úrbéres szolgáltatásoktól megszabaduló jobbágy ugyanis továbbra is az úriszék fennhatósága alatt maradt, hiszen a törvényben kikötötték, hogy *„...az úri hatóság azonban sértetlen hagyatván...”*⁴ kell,

hogy maradjon. A földesúr igazságszolgáltatási fennhatósága csak az 1848-as áprilisi törvényekkel szűnt meg.⁵

Láthatjuk tehát, hogy az örökváltság a jobbágyszabadításnak az anyagi függőségi oldala, a személyi vonatkozásai ezen kívül maradnak. Hiába történik meg tehát önmagában az örökváltság, ahhoz, hogy azt jobbágyszabadításként értékelhessük, szükséges még a többi függőségi viszony megszüntetésére.

II. Az úrbér

Most, hogy a jobbágyszabadítást és az örökváltságot kellőképpen elhatároltuk egymástól, választ kell adnunk arra a kérdésre is, hogy mit kell megváltani. Nyomban közelebb jutunk a megoldáshoz, ha felelevenítjük az örökváltság egyik – a korban használatos – elnevezését, az „*urbéri váltság*”-ot.⁶

Az úrbér tehát a megváltás tárgya, ami az úrbéri lekötélési viszony alapján „*a telek, a telki állomány használatáért és a lakásért az úrnak járó szolgáltatások összessége*”,⁷ ahol az úrbéri telek olyan „*tartozmányokat, illetőleg olly birtokot jelel, melly a jobbági birtokostól, az urbéri törvények értelme szerint, rendezési per, vagy kibecsülés útján el nem vétethetett*”.⁸

Elméletileg az úrbéri kapocs rendeltetése a nemesi felkeléshez szükséges fedezet biztosítása, ami azonban a XIX. században „*modern ellenséggel szemben nem alkalmazható*”.⁹ Erre világított rá az 1809-es győri csata csúfos kudarca is.¹⁰ Jóllehet a horvát követ még az 1839-40-es országgyűlésen is érvként hozta fel, hogy az úrbér eltörlésével „*a' felkelő sereg tökéje ... gyöngítettnék*”,¹¹ a többség egyetértett abban – mint azt gr. Dessewffy Emil nyilatkozta –, hogy „*az urbéri viszony ... közel rokona a feudális szerkezetnek, mellyeknek az ujjabb hadviselés, az országgazdászati ujjabb fordulatai és a polgárosodás megváltozott iránya alapjait ingatta meg*”.¹²

Az úrbéres rendszer fölött tehát eljárt az idő. Ahhoz azonban, hogy megtudjuk miért vált ennyire sürgetően fontos kérdéssé a viszonyok felszámolása, és hogy a rendszernek milyen gyengeségei tették annyira halaszthatatlanná az intézkedést, nagyító alá kell vennünk az úrbéri szolgáltatások szerkezetét.

III. Az úrbéri szolgálatok rendszere

Mint azt már korábban említettük, az úrbéri szolgáltatások a telek használata fejében jártak a földesúrnak. Indokolt ez esetben a

szolgáltatások szó használata, hiszen az úrbér nem egy homogén adónemet jelent, hanem egy olyan adózási formát, amely – bár a kiszabás elveit és az adó mértékét a törvény rögzítette,¹³ helységről helysége – a termelt javak fejében – eltérő lehetett. Összesen három fő összetevőjét¹⁴ különböztethetjük meg.

1. Pénzszolgáltatás (census)

Az úrbérei szolgáltatások első eleme a pénzszolgáltatás. Mivel a legtöbb adót természetben szedték, a pénzfizetés a teljes úrbérnek csak kis hányadát tette ki.¹⁵ A legfontosabb pénzszolgáltatást az 1836. évi VII. tc. 1. §-a tartalmazza: „*Minden Jobbágy vagy urbéri Zsellér, ki tulajdon külön házzal bír, esztendei bér fejében egy forintot, ... fizetni fog Földes-Urának*” (füstpénz).¹⁶ Emellett léteztek természetesen más pénzbeli járandóságok, pl. a pálinkafőzés fejében fizetett 2 forint,¹⁷ a kereskedőkre és mesteremberekre kötelező megváltási díj¹⁸ vagy a bolt után fizetett jutalék.¹⁹

2. Munkaszolgáltatás (robot)

Az úrbéri szolgáltatás második, egyben legnagyobb terhet jelentő, és célszerűségét tekintve is legtöbb vitára okot adó intézménye a robot. Olyannyira tetemes részét képezte²⁰ e kötelezettség a teljes járandóságnak, hogy nem véletlenül jelentette ki Dessewffy Emil: az úrbér „*napszámban meghatározott földbér*”.²¹

Ennek a korábbi századok felfogását tükröző adónak²² a létjogosultsága a XIX. század közepére igencsak megkérdőjeleződött. Bár Lónyay Gábor 1842-ben még azt írta a Pesti Hírlap hasábjain, „*Hogy a' robotok „ex obtutu oeconomiae publicae hazánknak mostani állásában sok vidékeken elkerülhetlenek” tagadhatlan*”,²³ a reformkor és a felvilágosodás eredményeivel egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy sokkal hatékonyabb módja a gazdálkodásnak a robot megszüntetése, hiszen a „*szabad föld legsikeresebben hat egy nemzet anyagi 's erkölcsi kifejlésére*”.²⁴

Kossuth azt írta ezzel kapcsolatban: „*a ki csak egyszer próbálta a robotot s azzal együtt járó bosszúságot és szemlátomásos kárt, örökre kedvét veszti ahhoz*”.²⁵ Kérdés, mi az az ok, ami ennyire indokolttá tette a megszüntetését. A választ rendkívül szabatosan fogalmazta meg B. Vay Alajos a főrendiházban: Amikor a gazdálkodó birtokos látja, hogy ha „*jobbágyának két ekéje van, a rosszabbikat kikeresi, és négy ökre közül a két legrosszabbikat bele fogja, vele nem szánt, hanem karczolgat; ... ha reggel nem a törvényszabta órákor, hanem kettő vagy három órával*

későbbén áll ki, és estet be sem várva haza szökik, ha az úr dolgát immelámmal nem dolgozza le, hanem átheveri ... tulajdon azon jobbágy, ha magának dolgozik, még egyszer annyit dolgozik, mint az úr dolgán, akkor megszűnik jobbágyságához ragaszkodni”.²⁶ Elmondhatjuk tehát, hogy a „robotos ... hanyag és lusta”,²⁷ a végzett munka pedig gazdaságtalan és gyakran rossz minőségű. Így aztán igaz az is, hogy mind a földesúrnak, mind a jobbágnak érdeke a megszüntetés, hiszen „ez egyik mindinkább érzi szükségét, hogy idejéről szabadon rendelkezék, a másik, hogy azon munka, mellyről rendelkezhetik, jó legyen”.²⁸

3. Terményjáradék (nona) – kilenced és dézsma

Az úrbér harmadik összetevője a terményjáradék. Az 1836. évi VII. tc. 2. §-a úgy rendelkezik: „Kivéven a belső-telki illetőséget, s a telekhez tartozó réteket, minden egyéb föld terméséből köteles a Jobbágy Földes-Urának kilencedet természetben adni”. A kilencedet tehát az adott jobbágytelken előállított termények után kellett fizetni. Fontos külön kiemelni, hogy a pénzbeli megváltást a törvény csak kivételes esetekben tette lehetővé.

Ugyanezen törvényi szakasz említi, hogy ott, „hol a föld terméséből nem ugyan az egyházi Rend jussaihoz tartozó, hanem a földes-úri jussal járó tized név alatti tartozás van divatban, ott ezen tized egészen a kilenced megvétele eránt megállapított elvekhez alkalmaztassék”. Látnunk kell, hogy a – szintén terményjáradéknak minősülő – tizednek (vagy dézsmának) nevezett adóból több fajtát is alkalmaztak abban az időben.

Az első formája a – törvényyszöveg által is említett – földesúri tized, amely teljes mértékben a kilenced analógiájára működött. Második típusa viszont a papi tized, melyet elméletileg valóban az egyház számára tartottak fenn, a gyakorlatban azonban „sok helyeken a földesúr szedi az illy papi tized dézsmát, melly Magyarországnak több részeiben a földesúr jövedelmének legnagyobb részét teszi”.²⁹ A helyzet tehát korántsem egyszerű. A problémát nemcsak az jelentette, hogy az egyházi természetű tized nem is mindig egyházi, hanem gond volt az is, hogy ezen adóformát nem is sorolhatjuk az örökváltság tárgyai közé, hiszen – elvileg – nem földesúri járandóság. Erre vonatkozóan tett nagyon helyesen észrevételt Zsoldos is, majd pedig felhívta a figyelmet, hogy a földesúr „praearendalasa” (vagyis adóbérlete) megszüntetésével, és az adónak az adózókra történő egyenes átruházásával meg lehet oldani a kérdést.³⁰ A történelem végül nem támogatta a zsoldosi felfogást, ugyanis 1848-ban – az úrbéri kötelékek eltörléséről rendelkező törvénycikkektől függetlenül – külön törvénycikkben és szinte kárpótlás nélkül törölték el a papi tizedet.³¹

Az említett kétfajta tizeden kívül létezett még egy – témánk szempontjából szintén releváns – dézsma: a szőlődezma. Mint ahogy

azt az 1847-48-as országgyűlésen megjegyezték, „a szőlőket az urbéri szó alatt általánosan nem lehet érteni”,³² így erre az adóra sem vonatkozott az urbéri szolgáltatásokat eltörlő 1848. évi IX. tc., sőt szőlődézmát egy ideig még a szabadságharc után is szedtek.³³

Mint arra a robotnál is kitértünk, a terményjáradékokra is igaz, hogy a XIX. század első harmadára korszerűtlenné és gazdaságtalanokká váltak. Ahogy azt a Pesti Hírlapban írták: „*orrba-akasztott mázsanehézségű teher – mint valamennyi teher legnyomasztóbbika a' termékadó*”.³⁴ „*Ugyanis az adónak ezen neme az összes (brutto) terméken tehát nem annyira a földön, mint a munkán s befordításon fekszik és sokszor az egész tiszta jövedelmet elnyeli Minélfogva az adózónak érdekében van, hogy összes terméke kevesebb legyen, ha ez által annyi munkát s költséget kímél, miszerint tiszta jövedelme ugyanaz marad. Hozzájárul, hogy a dézsma egyenlőn vétetik minden földnek összes termékéből, figyelem nélkül azon nyomós körülményre, hogy a termesztés költségei különböztek, s így a tiszta és összes jövedelem közti arány is különbözik.*”³⁵ Ha mindezekhez még hozzávesszük, hogy a jobbágyot akadályozta földjének szabad használatában, valamint maga a bevétel a földesúr számára is roppantul bizonytalan volt, és visszaélésekre adott lehetőséget, láthatjuk, hogy valóban nem lehetett hatékony intézmény a terményadó.³⁶

B. Zsoldos Ignác tervezete az örökváltságról

Most, hogy megvizsgáltuk közelebbről az örökváltság tárgyát képező urbéres rendszert, rátérhetünk a gyakorlati kérdésekre a Zsoldos-tervezeten keresztül. Ezt a javaslatot a pápai születésű Zsoldos Ignác – aki leginkább a szolgabírói hivatalról írt könyve alapján lehet ismerős számunkra – 1847-ben hozta nyilvánosságra.

Magyarországon az örökváltság ekkor már egyáltalán nem volt ismeretlen kategória, hiszen 1840 óta adódott lehetősége a jobbágynak, hogy gazdasági kötelezettségeitől megszabaduljon, ha sikerült ennek árában megegyezni földesurával. A problémát pontosan ez jelentette, hiszen a többségnek egyáltalán nem volt elég pénze, hogy magát megválthassa, míg másokat a földesurak szándékosan gátoltak meg makacsságukkal. Kellott tehát egy hatékonyabb fegyver a zűrzavaros helyzet felszámolására. Az egyik lehetséges megoldás a zsoldosi, amelyet megkísérelünk elemezni. Ahhoz, hogy megérthessük, hogyan is működött volna a tervezet a gyakorlatban, először meg kell vizsgálnunk, pontosan mire kívánta Zsoldos kiterjeszteni az örökváltságot. Ezután áttekintjük a jogintézmény alanyait, valamint

fontos szempontként az ő jogait és kötelességeiket, végül pedig az újdonságot jelentő zálogos módszert részletezzük.

I. A váltság tárgya

Elsőként tehát azt vizsgáljuk, mit is kívánt Zsoldos az örökváltság körébe vonni. Konceptiója az általunk korábban vázoltakkal egybecseng, hiszen az 1836. évi IV-XI. tc.-ben foglaltakhoz nyúlva kimondta, hogy „*törvényszerű járandóság teheti csak tárgyát a’ törvényes megváltásnak*”.³⁷ Így pl. a kilenced és a robot. Ezzel szemben az ún. „*személyi jogokat*”³⁸ a váltság tárgykörén kívül hagyta, éppúgy, mint a papi tizedet, révén az nem földesúri adó kategória.³⁹

Másodszorban a gyakorlatban az egyes adók esetében alapvető kérdés az is, mi alapján számoljuk őket el: figyelembe vesszük-e jobbágy és a földesúr járulékos költségeit, vagy sem. Ha a cél a földesúr teljes kártalanítása – hiszen csak így tudja gazdaságát helyreállítani –, akkor teljes mértékben az ő szemszögét kell figyelembe vennünk. Emellett azt viszont számításba kell vennünk, hogy maga az adóbeszedés is jár némi költségvonzattal, ami az örökváltság bevezetésével megszűnik, így pl. „*kevesb számú tiszt, kevesebb hajdú, pandúr kívántatik*”.⁴⁰ Az tehát az igazságos hozzáállás, ha a földesúr költségeinek csökkenését figyelembe vesszük, ugyanakkor a jobbágy kiadásait nem. Nemcsak Zsoldos, de kortársainak zöme is erre a következtetésre jutott, így a legtöbb örökváltsági tervezetben hasonló felfogásokkal találkozhatunk.⁴¹

II. A földesúr elfogadási kényszere

Láttuk tehát, mit ért Zsoldos az örökváltság alatt. A következőkben azt vizsgáljuk, hogyan gondolta azt megvalósítani. Az ideális megoldás a – főleg Kossuth szorgalmazta – teljes kényszerítő törvény lett volna, vagyis immár a szabad egyezkedés elvével szakítva, törvény mondta volna ki az úrbér megszűnését, az állam pedig magára vállalta volna a földesurak kártalanítását.⁴² Nehézséget jelentett azonban a pénzhiány, ami a nemesség adómentességéből fakadt. Ez azt jelentette, hogy csak a szegényebb néprétegek fizettek adót, az állam számára rendelkezésre álló bevételek tehát alacsonyok voltak. Zsoldos ezért nem osztotta Kossuthék optimizmusát a kötelező törvénnyel kapcsolatban, sőt, ahogy írta: „*nem kételkedem honunkra nézve azt egyenesen a’ politikai lehetelenségek közé sorozni*”.⁴³ Az ok, hogy az a három lehetőség, amely a pénzprobléma elosztatására rendelkezésre állt, egyáltalán nem nyerte meg írónk tetszését.

Az első variáció a „*status-jegyek*”⁴⁴ (állami bank által kibocsátott bankjegy) forgalomba hozása. A fő ellenérve ezzel kapcsolatban, hogy „*elkerülhetetlen sorsa értékök fel – ’s leszállása; vagyis hogy úgy mondott scálát kapnak*”.⁴⁵ Az sem utolsó szempont, hogy a magyarság éppen ezért amúgy is gyanakodva tekintett az ilyen papírokra a rossz történelmi tapasztalatok alapján.⁴⁶

A másik – és egyben sokkal szerencsésebb – út az állam közbelépése. Ez az a terv, amit a Kossuth vezette ellenzék leginkább támogatott. A probléma itt is az, hogy honnan vegyenek elegendő mennyiségű pénzt (kb. 263 millió forintot) az örökváltsághoz.

Meg lehet próbálkozni „*státuskötelezvényekkel*”,⁴⁷ amivel viszont a „*bankári üzlet’ minden veszélyeinek kitennénk e’ vállalatot; és így sokan már csak e’ miatt is idegenkednének tőle.*”⁴⁸ Nem mindenki látta ugyanakkor ennyire kockázatosnak a lehetőséget. Kossuth határozottan foglalt állást a kötelezvények mellett, mert szerinte az állam rendelkezik akkora tekintéllyel és olyan forrásokkal, amelyek működőképessé tehetik az intézményt: „*statust nem látjuk olly alap-szegénynek, hogy kötelezvényeit egy forradalmi kormány biztalan, és ingatag assignatáihoz, vagy devalválható, alaptalan papírpénzhez – nem pénzpapírhoz hasonlíthatnók*”.⁴⁹

Végül szintén lehetőségként kínálkozott a közteherviselés. Ezzel kapcsolatban szintén meglehetősen szkeptikus volt Zsoldos, amikor azt írta, hogy „*ki higye, hogy majd a’ földes urak ... magokat adó alá vetik azért, hogy saját jobbágyaik ő tőlük ’s ... - hatalmuk alól –magokat kiszabadítsák?*”⁵⁰

Az események menete alapján azonban kijelenthetjük, írónk alábecsülte a magyar nemesség elkötelezettségét a reformok irányában. Ahogy ugyanis Kossuth a zászlójára tűzte, hogy „*Adózzunk, azaz: Osztozzunk meg a nép minden közterheiben*”,⁵¹ egyre többen látták be az adómentesség feladásának szükségességét. Ez az, ami végül 1848-ban a közteherviselési törvény kimondásához vezetett.

Miután Zsoldos a fent írt okok miatt elvetette a kényszerítő törvény lehetőségét, viszont – mint írta - a „*permissiv rendelet*”-nél „*tovább kell menni egy lépéssel*”,⁵² nem maradt más hátra, mint a földesúrra kötelező törvény, vagyis többé ne hiúsulhasson meg az örökváltság kizárólag a földesúr egyoldalú nyilatkozatából.

Véleménye szerint ez az igazságos megoldás, hiszen „*az agyonboldogítás’ eszméjétől őrizkedni kell*”, vagyis „*érezze az adózó az örökváltság jótekonyságát, ’s maga ohajtsa azt*”.⁵³ Amíg ugyanis ő nem látja be, hogy szükséges az örökváltság, addig fölösleges és jogtalan lenne megváltásra kényszeríteni (Volenti non fit injuria). A földesurat viszont

igazságos lenne a letett pénz felvételére kötelezni, „*mert teljes kárpótlásnyerés mellett ... a köz álladalom' csendét, javát, virágzását ... dacból akadályozhassa: azt csakugyan semmi igazság nem hozza magával*”.⁵⁴ Ne állhasson tehát önkényesen a haladás útjába.

A kötelezéshez kapcsolódó sarkalatos kérdés az is, hogy pontosan kinek, illetve kiknek a kezdeményezésére nézve legyen kötelező a földesúr számára az örökváltság. Zsoldos e tekintetben az „*egyes adózók*” számára kívánta a megváltási jogot biztosítani, valamint olyan esetekre nézve, amikor „*valamely község közvagyonból akarná kiadni a váltságbért*”. Ebben az esetben a többség megegyezése kötelezné a kisebbséget is a váltságra. Akkor viszont, ha a község a már felosztott közjavakat áldozná az úrbéres viszony megszüntetésére, akkor a többség ott „*egyesnek tekintetvén*” megváltaná magát, „*a kisebb számot azonban ez ne kényszerítse*”.⁵⁵ Fontos ezt a részletet is számításba venni, hiszen pl. Kossuth forradalom előtti törvényjavaslatának 2. §-ában csak „*valamelly földes úr azonagy helységbeni jobbágynak és házas zselléreinek többsége*”⁵⁶ szerepel a megváltást kezdeményezők között (a pénzbeli megváltásokat tekintve). Itt tehát nincs említve az egyes emberek örökváltsághoz való joga, ráadásul a nem támogató kisebbségnek is mindenkor alkalmazkodnia kell a többséghez.⁵⁷

A Zsoldos-javaslat a jobbágyság szemszögéből tehát sokkal kedvezőbb és igazságosabb feltételeket kínált, mint a Kossuth-tervezet.

III. A megváltás díjának kiszámítása⁵⁸

További fontos kérdés, hogy ha jogot biztosítunk a parasztnak, hogy magát megváltsa, honnan fogja tudni, mennyit kell ezért fizetnie. A jobbágytelek szabaddá tételéhez szükséges összeg kiszámítási módjával kapcsolatban volt talán az egész örökváltsági kérdésben a legkevesebb vita. Szinte mindenki egyetértett abban, hogy a legegyszerűbb mód egy „*békebíróság*”⁵⁹ vagy „*becslőbíróság*”⁶⁰ felállítása. Ez egy öttagú testület lenne, melybe két-két tagot a földesúr, illetve a jobbágy delegálna, majd a négy bíró választana egy ötödik elnöknek. A bíróság ezután a helyszínen ülészeve és tanúkat is meghallgatva meghatározná a törvényes megváltási árat. A döntés természetesen mindkét felet kötelezné. Fontos megjegyezni, hogy az örökváltság díját nem szabadna országosan megállapítani, hanem – a viszonyok eltérősége miatt – „*megyénkint, 's még megyékben is osztályonkint*”.⁶¹ Zsoldos azt is előírta volna, hogy a bíróság ítélete legalább 10 évig bírjon a felekre nézve kötelező erővel.⁶²

IV. A pénzhiány orvoslása⁶³

Ha már egyszer sikerült a jobbágytelek váltásági értékét meghatározni, még mindig ott a súlyos kérdés: honnan lesz pénze a parasztnak a megváltásra? Zsoldos erre vonatkozóan először egy olyan lehetőséget említett, amelyben a földesúr mintegy meghitelezné a jobbágyt a summát. Mivel ez nem lenne más, mint a korábbi terhek más néven történő továbbvitele, hamar el is vetette. Másodikként a hitelbankot említette, de igazán ezt a formát sem javasolja, hiszen könnyen adósságba taszíthatná a népet, és így bekövetkezne „*elárvereztetése igen sok úrbéri telkeknek*”.⁶⁴ Szintúgy elvetette az állam általi megváltás lehetőségét is. Kínálkozik azonban még egy lehetőség, amit eddig még mi sem tárgyaltunk: ez pedig a földdel történő megváltás.

V. Megváltás földdel

„*Az urbéri telekföld egy bizonyos részének átengedésével*”⁶⁵ végrehajtott örökváltás, vagy közismertebb nevén, a porosztas rendszer, kétségtelenül az egyik leghatékonyabb mód olyan helyzetekben, amikor a magát megváltani szándékozó jobbágy nem rendelkezik elegendő tőkével a megváltáshoz.

Már az 1832-36. évi országgyűlésen szóba került lehetőségként, hogy magát „*a jobbágy vagy pénzben, vagy földben, rében, telkének egy részével megválthassa, a többit pedig szabadon birhassa*”.⁶⁶ Igazán az érdeklődés középpontjába viszont csak az önkéntes örökváltás problémáinak megismerése után került. Kossuthnak éppen kapóra jött saját elgondolásaihoz, hiszen az állam általi megváltás gondolatához kellett valami, ami csökkenteni tudta a megváltás országos költségét. Mivel a „*dézsma megváltása már magában sok millióra rúg, s ha ezen milliók készpénzi fizetését megkímélni lehetne, az egész operáció nagyon könnyíttetnék*.”⁶⁷ Szorgalmazta tehát, hogy „*a' dézmás jobbágyföldek két-harmadrészének annyiad része szakíttassék ki természetben a' földes vagy dézmás ur számára, hanyadát a' dézma teszi*”.⁶⁸ Úgy vélte, a jobbágy nem fog emiatt rosszabbul járni, hiszen az adózási kötelezettségének megszűnésével sokkal többet fog termelni a megmaradt földjén, mint amennyit tudott korábban a teljes területen az úrbéres terhek alatt.⁶⁹

Többek ugyanakkor e lehetőség veszélyeire figyelmeztettek. B. Vécsey Miklós a felsőházban a telkek lehetséges szétaprózódásának hátrányaira mutatott rá,⁷⁰ B. Mesznil Viktor pedig a nép jogos felháborodására irányította a figyelmet, amikor kijelentette: a népet „*semmi sem keseríti el annyira, mintha tőle földet akarnak elvenni*”, ráadásul a föld nagy része már

úgyis a nemességé,⁷¹ akiknek így a robot-szolgálatok kiesése mellett egyszerűen nem maradna főkéjük a földjüket megművelni.⁷²

Kellett volna tehát valami olyan megoldás, ami megőrzi a megváltás e módjának előnyeit, de ugyanakkor nem hordozza magában annak hátrányait. Zsoldost is ez a lehetőség motiválta tervezete megalkotása során.

VI. Zsoldos újítása: megváltás záloggal

Zsoldos terve a földdel történő megváltáshoz összehasonlítva, mindösszesen egy pontban mutat eltérés. A javaslat szerint a megváltási összeg fejében juttatott föld ne a földesúr tulajdonába kerüljön, hanem kézizálogként biztosítsa a jobbágy tartozását.

Kérdés, mennyiben hozna ez változást az örökváltsági folyamatba? Legfontosabb előnye, hogy a föld egyáltalán nem veszik el a jobbágy számára, sőt ösztönzi a hatékonyabb gazdálkodásra. Amint ugyanis megszerzi a szükséges mennyiségű pénzt, rögtön visszaválthatja magához a telkét. Fontos kikötés ide vonatkozóan, hogy Zsoldos a visszaváltásra vonatkozó elévülési időt szándékosan mellőzi, így a jobbágy fölött nem függ a határidő damoklész kardjaként, sőt akár az örökösök is visszaszerezhetik elődjek tulajdonát. Amíg tehát a parasztnak „*nincs pénze, a' kiváltás tovább nyulik, de nem mulik-el.*”⁷³

A hitelbanki kölcsönzéssel szemben is van egy hatalmas előnye a koncepciónak: a jobbágy nemfizetés esetén az „*executio' örökös gyötrelmeitől egészen mentté lenne*”,⁷⁴ vagyis nem fordulhat elő olyan helyzet, amikor a záloggal nem érintett földjeit végrehajtás alá vonják, és így földönfutóvá válik. Megnyugtató ugyanakkor a földesúr szempontjából is a megoldás, hiszen neki nem kell tennie semmit, hogy a pénzt láthassa, mivel a kézizálog megfelelő védelmet nyújt kármentesítési igényének.

További kérdés, hogy mit is kezdhet a földesúr a számára szabad kezelésbe⁷⁵ átadott birtoktesttel. Különösen az jelenti a problémát, hogy a szóban forgó földterület általában nem határos a majorsági földekkel, így körülményes a megművelése. Zsoldos a helyzet kulcsának a haszonbér intézményét tette, sőt hangsúlyozta: „*pár holdat mindig drágábban kivesznek haszonbérben, és inkább találkozik rá ember*”.⁷⁶ Ha azonban ez nem járható út, még akkor is jó esély van arra, hogy a korábbi tulajdonos jelentkezzen, mint haszonbérlet.

A másik probléma, vajon a földesúr hajlandó lenne-e javításokat eszközölni a földön. Ha ugyanis nem fejleszti a földet, az az ország gazdaságát igen érzékenyen érinti. A gond azonban nem olyan horderejű, mint amilyennek látszik. Zsoldos kiemelte, hogy a földesúr a hasznos

beruházásainak értékét követelheti a jobbágytól a visszaváltás alkalmával, de ha ez valakinek nem lenne elég megnyugtató, még akkor is ott a lehetőség olyan kikötés tételére, amely kimondja, hogy bizonyos idő eltelte előtt nem lehetséges a föld visszaváltása.

Harmadrészt hiányossága a tervezetnek, hogy előfordulhat olyan eset, amikor a földesúr semennyi pénzt sem kap a megváltásért cserébe, így olyan helyzet áll elő, mint ami a földdel történő megváltás esetében is, nevezetesen a földesúr nem fog elég tőkével rendelkezni, hogy a majorságában okszerű gazdálkodást tudjon folytatni. Bár erre a lehetőségre nem ad gyógyírt Zsoldos, a tervezet igazi – és magasan a többi fölött álló - hátránya egy másik körülményben rejlik. A probléma a zálog intézményében keresendő, és a valóságban ténylegesen nehezítette volna megváltás végrehajtását.

A Zsoldos-féle tervezet megszületésekor az örökváltság megvalósítása mellett legalább akkora harc folyt egy másik intézmény, az ősiség megszüntetéseért. Ez ugyanis – mivel a családnak a szerződés megtámadására biztosított lehetőséget a nemesi földek elidegenítése során – olyan mértékben összekuszálta a tulajdoni- és birtokviszonyokat, hogy igazán sohasem lehetett tudni, vajon az adott nemesi jószág esetében a birtokos tulajdonosnak minősül-e, vagy esetleg felbukkan egy illető, aki pillanatok alatt elperli a teljes területet. Tehát nem maga az intézmény, hanem az általa kiváltott birtokbizonytalanság jelentette a gondot.⁷⁷

Ha végiggondoljuk, hasonló következménye lehetett volna a Zsoldos javasolta zálognak is, hiszen ki tudhatta volna biztosan egy földterület megvételekor, hogy nem jön-e esetleg egy jobbágy, aki az örökváltságra hivatkozva jogosan elperli a megvásárolt ingatlant.

Mindazonáltal létezett orvosság a bajra. Zsoldos is kiemelte, „*ha az illyesekről (a tulajdoni viszonyokról) megyénkint külön, ... lajstrom vagyis telekkönyv vezetetik: akkor a 'birtok' biztonsága hogy veszélyeztessék?*”⁷⁸ Telekkönyv kellett volna tehát,⁷⁹ hiszen abban pontosan nyomon lehet követni a tulajdon- és zálogviszonyokat, így megoldódott volna a bármikor visszaváltható zálog okozta bizonytalanság.

Nemcsak Zsoldos látta szükségét a telekkönyv bevezetésének. Már egy 1843-as Pesti Hírlapban is azt olvashatjuk egy örökváltsággal kapcsolatos cikkben: „... *A' rendes telekkönyvek behozatalának ugy nemességre, mint jobbágyságra nézve szükséges*”.⁸⁰

C. Zárszó

Bármennyire tartalmazott is időszerű, átgondolt és hatékony lehetőségeket a Zsoldos-féle javaslat, alkalmazására nem kerülhetett sor. Mire ugyanis a

tervezetet érdemben fontolóra vehették volna, Magyarország politikai helyzete olyannyira megváltozott, hogy szükségessé vált a félíg kötelező törvény alkalmazásánál radikálisabb eszközök bevezetésére.⁸¹

Az 1848. márciusában az Európában – és Magyarországon is – végigsöprő forradalmi hullám az ország vezetése és a Habsburgok közötti erőviszonyok olyan megváltozását hozta magával, amellyel kivitelezhetővé vált az állam általi megváltás Kossuth javasolta kötelező formája. Elhárultak ugyanis az eddigi akadályozó tényezők: bevezették a köztelherviselést, eltörölték az ősiséget, és létrejött a hitelbank is. Így már lehetőség nyílt az állam számára, hogy megerősödve segítséget nyújtson a parasztoknak, és kimentse őket a feudális kötöttség béklyóiból. Annál is nagyobb ez a lehetőség, ha tekintetbe vesszük, hogy a forradalom után következő szabadságharc az egész magyar társadalmat egy táborba gyűjtötte, segített leküzdeni a nemes-nemtelen ellentétet, valamint elkendőzte az azonnali örökváltság legnagyobb gyengéjét, a kármentesítésre fordítandó pénz hiányát. A földesurak kárpótlását ugyanis az ő beleegyezésükkel az új rendszer konszolidálódása utáni időkre halasztották, ami így a szabadságharc leverése után az elnyomó Habsburg vezetés nyakába szakadt.⁸²

A forradalom ezzel párhuzamosan nemcsak lehetőséget biztosított, de szükségessé is tette a jobbágyfelszabadítást, hiszen demokratikus, népképviselői alapon működő államberendezkedést csak a parasztság politikai jogokhoz juttatása révén lehet létrehozni, ami egyben szükségessé tette a nemes-jobbágy kapcsolat teljes felszámolását is.

Összegzőként elmondhatjuk tehát, hogy bármennyire is adekvát megoldási javaslatot dolgozott ki Zsoldos Ignác 1847-ben, eljött az a pillanat, amikor a körülmények hirtelen megváltozása súlytalanná és időszerűtlenné tett a kossuthi javaslaton kívül minden más tervezetet, amely egy hosszabb folyamatként képzelte el a megváltást. Szükséges és jó intézkedésként könyvelhetjük tehát el a kötelező örökváltság 1848-as bevezetését, hiszen így a feudális rendszer utolsó maradványai javarészt egyszer s mindenkorra megszűntek, utat nyitva ezzel egy új és más alapokon nyugvó gazdasági és társadalmi berendezkedés megvalósulása felé. Az adott történelmi helyzet tehát Kossuthot igazolta, ugyanakkor – véleményem szerint – ha több idő maradt volna egy szerves és fokozatosan kibontakozó örökváltsági szisztéma végrehajtására, a helyzetelemzés alapján látható, hogy egy csak a földesúrra kötelező örökváltság – kiegészítve a Zsoldos javasolta záloggal,⁸³ valamint más egyéb lehetőségekkel (pl. megváltás földdel) és intézményekkel (pl. hitelbank) –, ha nem is jelentett volna végső megoldást, átmenetileg segíthette volna az úrbéres viszonyokból kevesebb megrázkódtatással történő kibontakozást.

Jegyzetek

- ¹ Vö. Magyar Virtuális Enciklopédia. Második jobbágyság Magyarországon. http://www.enc.hu/lenciklopédia/fogalmi/torttud_magy/masodik_jobbagysag_magyarorszagon.html (2006. 11. 04.)
- ² Az Elbától keletre kialakult az ún. örökös jobbágyság állapota (zweite Leibeigenschaft), amely a legtöbb esetben magában foglalta a jobbágyok szabad költözésének megtiltását. – Ld. Magyar Néprajzi Lexikon. Örökös jobbágyság. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-306.html> (2006. 11. 04.)
- ³ Gergely András: A polgári átalakulás programja. A Reformkor. Rubicon 1996. 1-2. szám 55-56. o.
- ⁴ 1840. évi VII. tc. 9. §
- ⁵ Vö. az 1848. évi IX. tc. 4. §-ával.
- ⁶ Zsoldos Ignác: Örökváltság. Trattner-Károly nyomdája. Pest 1847. 12. o.
- ⁷ Béli Gábor: Magyar jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2000. 127. o.
- ⁸ Magyarország Országgyűlésének Irományai. Pozsony, 1848. 208ik szám alatt. 187-188. o.
- ⁹ Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. A tizenkilencedik és a huszadik század. Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest 1928. A rendi nacionalizmus. Nemzeti és rendi politika.
- ¹⁰ Vö. uo.
- ¹¹ Busán Hermán felszólalása. Magyarország Közgyűlésének Jegyzőkönyve. II. kötet. Pozsony, 1840. (A továbbiakban: Alsóházi Napló) 313. o.
- ¹² Gr. Dessewffy Emil felszólalása. Magyarország Főrendiházának Jegyzőkönyve. Pozsony, 1848. (A továbbiakban: Felsőházi Napló) 222-224. o.
- ¹³ Az 1836. évi VII. tc. 11. §-a kimondja: „Ezen esztendőnkénti úri szolgálatokon, s adózásokon felül, a Földes-Urak Jobbágyaiktól semmit sem kívánhatnak”
- ¹⁴ A csoportosításra lásd Béli: i.m. 128-129. o.
- ¹⁵ Tetétleni számításaiban pl. a füstpénz összesen 2 ft. 30 kr.-t tesz ki, míg a robot értéke 108 ft, a kilencedé pedig 37 ft. 26 kr. (az összes telki tartozás: 147 ft. 56. kr.) Az összegeket örökváltsági váltóban kell érteni, nem „igaz értékű pénzben”. Vö.: Pesti Hírlap, 1841. február 3. 10. sz.
- ¹⁶ Vö. Magyar Néprajzi Lexikon. Füstpénz. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-1102.html> (2006. 11. 04.)
- ¹⁷ Vö. az 1836. évi VI. tc. 2. §-ával.
- ¹⁸ Vö. az 1836. évi VII. tc. 9. §-ával.
- ¹⁹ Vö. az 1840. évi VII. tc. 4. §-ával.
- ²⁰ 1836. évi VII. tc. 5. § (az 1840. évi VII. tc. 6. §-ával kiegészítve) 52 napi ígás, vagy 104 napi gyalog robotot ír elő telkenként (házas zselléreknek 18, a háztalanoknak 12 napi kézi munkát). Léteztek emellett más robot jellegű szolgálatok is, pl. az ártalmas vadak irtása (1836. évi VII. tc. 6. §) vagy a kilenced ingyen behordása (1836. évi VII. tc. 2. §).
- ²¹ Gr. Dessewffy Emil. Felsőházi Napló 224. o.
- ²² Hóman – Szekfű: i.m. A tizenhetedik század. Írta: Szekfű Gyula. Föld és népe a török hódoltság korában. A jobbágyság helyzete. Alsó kulturális fok.

- ²³ Pesti Hírlap, 1842. március 3. 122. sz.
- ²⁴ Pesti Hírlap, 1841. november 6. 89. sz.
- ²⁵ Kossuth beszéde kerületi ülésben az örökváltság ügyében. Pesti Hírlap, 1847. december 9. sz.
- ²⁶ B. Vay Alajos. Felsőházi Napló 238-239. o.
- ²⁷ Gr. Szapáry Antal. Felsőházi Napló 224-225. o.
- ²⁸ Gr. Dessewffy Emil. Felsőházi Napló 224. o.
- ²⁹ Gr. Széchen Antal. Felsőházi Napló 344. o.
- ³⁰ Zsoldos: i.m. 12. o.
- ³¹ 1848. évi XIII. tc. 1.§.: „*A papi tized ... ezennel örökre megszüntetik*”
- ³² Gr. Ráday Gedeon. Felsőházi Napló 345. o.
- ³³ Ld. Magyar Néprajzi Lexikon – dézsmaváltság.
<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-1580.html> (2006. 11. 01.)
- ³⁴ Pesti Hírlap, 1841. november 6. 89. sz.
- ³⁵ Kossuth Lajos: Örökváltság. In: Kossuth Lajos Iratai XII. Az Athenaeum R. Társulat, Budapest 1906. Hírlapi cikkei I. 1841-42. 1841.
- ³⁶ Vö. Kossuth: i. m.
- ³⁷ Zsoldos: i.m. 13. o.
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ Vö. Zsoldos: i.m. 12. o.
- ⁴⁰ Endrődy József. Pesti Hírlap, 1841. november 13. szombat, 91. sz.
- ⁴¹ Vö. Kossuth tervezete. Pesti Hírlap, 1847. december 9. sz.
- ⁴² Vö. Zsoldos: i.m. 14. o.
- ⁴³ Zsoldos: i.m. 46. o.
- ⁴⁴ Zsoldos: i.m. 15. o.
- ⁴⁵ Uo.
- ⁴⁶ Ld.: Szekfü-Hóman: i. m. A rendi nacionalizmus. Nemzeti és rendi politika. Erre vonatkozóan ld. még Hirschfeld Ferenc. Pesti Hírlap, 1841. november 13. 91. sz.
- ⁴⁷ Zsoldos: i.m. 17. o.
- ⁴⁸ Uo.
- ⁴⁹ Hetilap, 1847. december 10. péntek, 203. sz. Zsoldos indítványa az örökváltáság körül
- ⁵⁰ Uo.
- ⁵¹ Hetilap, 1847. február 19. 119. sz. Vezércikk: (Adjunk a szavaknak valódi értelmet.)
- ⁵² Zsoldos: i.m. 30-31. o.
- ⁵³ Uo.
- ⁵⁴ Uo.
- ⁵⁵ Zsoldos: i.m. 32. o.
- ⁵⁶ Kossuth törvénycikk-tervezete a kötelező urbéri örökváltságról. Kossuth Lajos összes munkái XI. Akadémiai Kiadó, Budapest 1951. Kossuth Lajos 1848/49-ben I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. III. Harc a polgári alkotmányért 1848. márc. 3.-márc. 17.
- ⁵⁷ Vö. Kossuth törvénytervezetének 3. §-ával.
- ⁵⁸ Részletesen kidolgozott szabályozási javaslatot mutat be erre vonatkozóan Kossuth Lajos 1848. márc. 6-i törvénytervezetében.
- ⁵⁹ Kossuth: Örökváltság. Hírlapi cikkei I. 1841-42. 1841.

- ⁶⁰ Lónyay Gábor. Pesti Hírlap, 1842. március 3. 122. sz.
- ⁶¹ Pesti Hírlap, 1841. augusztus 28. 69. sz. – Vezérczikk (Örökváltság)
- ⁶² Zsoldos: i.m. 34-35. o.
- ⁶³ Vö. Zsoldos: i.m. 38-46. o.
- ⁶⁴ Zsoldos: i.m. 43. o.
- ⁶⁵ Pest megye - Pesti Hírlap, 1843. március 30. csütörtök, 234. sz.
- ⁶⁶ Balogh – Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások II. Kossuth Lajos Összes Munkái II. Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1949. 77. sz.
- ⁶⁷ Kossuth: Örökváltság. Hírlapi cikkei I. 1841-42. 1841.
- ⁶⁸ Pesti Hírlap, 1841. augusztus 28. szombat, 69. sz.
- ⁶⁹ Vö. Kossuth: Örökváltság. Uo.
- ⁷⁰ Vö. B. Vécsey Miklós szatmár megyei főispán. Felsőházi Napló 248. o.
- ⁷¹ Vö. B. Mesznil Viktor. Felsőházi Napló 240-241. o.
- ⁷² Vö. Pesti Hírlap, 1842. március 7. 123. sz. Vezérczikk. (Örökváltság II.)
- ⁷³ Zsoldos: i.m. 53. o.
- ⁷⁴ Uo.
- ⁷⁵ Van azért egy körülmény, ami némiképp korlátozza a szabad kezelést: a földesúr építési jogot nem kap a földterületre, hiszen azzal megakadályozná a visszaváltást.
- ⁷⁶ Zsoldos: i.m. 60. o.
- ⁷⁷ A birtokbizonytalanság kimondottan súlyos gazdasági következményekkel járt, pl. gyakorlatilag nem lehetett a nemesnek hitelt felvennie, hiszen a bankok nem voltak hajlandóak elfogadni a nemesi ingatlant fedezetként. Erre vonatkozóan ld. Széchenyi István: i.m.
- ⁷⁸ Zsoldos: i.m. 65. o.
- ⁷⁹ Meg kell jegyeznünk, hogy nem volt azért teljesen alap nélküli már abban az időben sem a hazai telekkönyvi rendszer. Az 1840. évi XXI. tc. ugyanis lehetővé tette, hogy a meghatározott összegre szóló pénzbeli követelés biztosítására a felvett summa összegét az adós ingatlana szerint illetékes törvényhatóságnál nyilvános könyvbe jegyezzék be.
- ⁸⁰ Pesti Hírlap, 1843. december 24. vasárnap, 311. sz. – vezérczikk (a telekdíj)
- ⁸¹ 1848. március 6-a körül még Kossuth is egy, csak a földesúrra kötelező törvény javaslatával állt elő, holott az áprilisi törvények már a teljes kötelezést mondták ki.
- ⁸² Ld. az 1853-as úrbéres rendelet. A jobbágyság helyzetének alakulásával és a kármén-tesítéssel kapcsolatban részletesebben ld. Fónagy Zoltán: Változó társadalom 1848-1849-ben (1. rész) <http://www.c3.hu/scripta/beszelo/98/03/fonagy.html> (2006. 11. 04.)
- ⁸³ Minden bizonnyal akadtak volna azért a zálognak heves ellenzői is az ösiséghez való hasonlatossága miatt, (erre hivatkozik Kossuth is a kritikájában. Vö.: Hetilap 1847. december 10. 203. sz.) haladó körökben mindazonáltal megfontolandó alternatívaként jöhetett volna szóba a telekkönyv bevezetésével.

Digitális tartalmak jogi védelme^{*}

Napjaink információs forradalma következtében nagyon sok információ érkezik pillanatról pillanatra az egyes felhasználókhoz. Ezek az információk csoportosíthatók például tartalmuk, kifejezési formájuk, de sok más egyéb szempont alapján is. A dolgozatomban az szoftvert, az adatbázist és a multimédiás tartalmakat vizsgálom a digitális tartalmak fogalmon belül. A digitalizáció a tartalmak, művek digitális jelek formájában történő megjelenítését jelenti. A digitális tartalom nagyon könnyen, lényegében korlátlan számban és az „eredeti” mű sérelme nélkül többszörözhető. A folyamatosan fejlődő tömörítési és adatátviteli technológiák egyre gyorsabb terjesztési lehetőségeket teremtenek. A problémát főként az jelenti, hogy a szerző minden korábbinál nagyobb mértékben elveszti a tényleges rendelkezési lehetőségét a mű fölött.¹ A tárgyak szerint rendkívül sokszínű és komplex adat, gyűjtemény, szerzői alkotás, szomszédos jogi teljesítmény, adatbázis két csoportra osztható abból a szempontból, hogy azokra fennáll-e valakinek kizárólagos, rendelkezési, tiltási, ellenőrzési joga. A jog feladata e tartalmaknak a megóvása, a tulajdonos jogainak biztosítása.²

A. A szoftverek jogi oltalma

Az utóbbi évtizedekben bekövetkezett változások, a jelenleg is zajló információs forradalom hatására szükségképpen felvetődik a szoftver jogi helyzetének tisztázása. A számítógépes programok védelmét különösen indokolja, hogy létrehozásuk, fejlesztésük hosszabb időt vesz igénybe, nagyfokú hozzáértést igényel, emiatt az előállítás költségei magasak, és az adott termék ára is. A szoftver azonban nagyfokú reprodukciós képessége miatt könnyen és gyorsan sokszorosítható, a fejlődés eredményeként egyre egyszerűbb másolni, a másolat iránti kereslet is nagy, tehát könnyedén kivonható a jogos tulajdonos ellenőrzése alól ez a szellemi termék. A védelem lehetőségei akkor a legeredményesebbek, ha együttesen alkalmazzák őket. A *technikai védelem* a hozzáférés és a terjesztés fizikai nehezebbé, illetve lehetetlenné tételére irányul. Ezen a területen a leggyakoribb megoldás a használható másolat készítésének technikai megakadályozása, ez azonban megfelelő szakértelemmel kijátszható, áttörhető. A *jogi védelem* a felhasználás bizton-

^{*} E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián „Jogi informatika” szekcióban 2. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Balogh Zsolt György

ságának megteremtését szolgálja, és a lehető legszélesebb körű cselekvési és rendelkezési szabadságot biztosítja az alkotónak.

I. A jogi védelem irányai

A *szabadalom* a műszaki jellegű újdonságok védelmét jelenti. Az első időkben a szabadalom körébe kívánták vonni a szellemi alkotásokat is, azon az alapon, hogy a számítógéppel szorosan összetartozik a szoftver. A joggyakorlat azonban a találmányok mintájára való szoftverszabadalmi rendezést nem vezette be, emellett a legfőbb érv, hogy a szoftver önmagában hordoz védelemre méltó tartalmat. A kérdés újra felvetődött: az USA-ban, 1998-ban a Szabadalmi- és Védjegyhivatal szabadalmi védettség alá vont egyes üzleti megoldásokat pl.: one click shopping. A szigorú szabadalmi szabályozás hívei szerint a szabadalmak ösztönzést adnak az innovációknak, fejlesztéseknek olyan időkben, amikor az újítások többsége informatikai, internetes iparban jelentkezik. A kritikusok szerint a szabadalmi szabályozás ezzel éppen ellentétes hatást vált ki: a nagy szoftverfejlesztőknek teszi lehetővé, hogy végleg legyőzzék piaci ellenfeleiket.³ A szoftverszabadalmak jogi megalapozottsága vitatható, bizonytalan kimenetelű, és a fejlődésre inkább gátlón, mint kedvezően hat. Minden szabadalom bejegyeztetése hosszú folyamat, s a szoftverek területén még komolyabb problémák adódnak. A számítógépes programok ugyanis több ezer algoritmust és eljárási módot tartalmaznak, és az amerikai szabadalmi hivatal szerint ezek mindegyike szabadalmaztatható. Annak is fennáll a lehetősége programozók esetében, hogy a hasonló problémákra hasonló válaszokat adnak, és így esetlegesen az írás alatt lévő szoftver sérthet már szabadalmaztatási eljárás alatt lévő szabadalmat. Éppen ezért értelmetlen egy szoftvergyártó cégtől azt elvárni, hogy minden általa alkalmazott algoritmust szabadalmaztasson. A szabadalmak szigorú védelme a szoftver-innováció visszaszorítását jelentené. A *sui generis védelem* sajátosan a szoftverre kifejlesztett megoldás, speciális bejelentési és bejegyzési rendszer, amely értelmében az elsőként bejelentő személy szerzi meg a szerzői jogokat (ez megdönthető vélelem).

A *szerzői jog*, *copyright* eredetileg művészeti alkotásokra, irodalmi művekre vonatkozott. Bevezetését az indokolta, hogy az új tartalmú gondolat értéket képvisel, ezért szükséges a védelem.⁴ A *szerzői jogi* szemlélet a kontinentális jogrendszerekben irányadó, középpontjában a szerző helyezkedik el. Az alkotás a szerző személyiségének egy darabja, a tulajdonjog analógiájára véd, a személyiségi jogi elemek korlátlan ideig fennállnak, az idő múlása csak a tulajdonjog érvényesítésére szolgáló igényt szüntetheti meg. A *copyright* angolszász területeken érvényesül, centrumában a mű áll, védetten az illegális másolástól és terjesztéstől. Gazdasági jellegű az oltalom, a va-

gyoni előny kihasználásával szemben óv. A szoftver a szerzői jog és a copyright szemszögéből írásműnek minősül. E tekintetben a magyar szerzői jog kivétel a kontinentális jogok között, mivel önálló alkotásként védi a szoftvert.

II. Szoftver szerzői jogi védelme Magyarországon

Az 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban Szjt.) megalkotása az Európai Unió jogharmonizáció, a technikai fejlődéshez történő igazítás, a korábbihoz képest gyökeresen megváltozott társadalmi, gazdasági körülményeknek történő megfelelés jegyében telt, s egyúttal azzal az igénnyel is, hogy megszüntessék a szabályok indokolatlan többszintűségét, bonyolultságát.

1. A védelem tárgya: a szoftver, mint jogi alkotás

A szerzői jogi oltalom a szerzőt és alkotását a mű létrejöttének pillanatától, *de iure* megilleti. A törvény a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleget kívánja meg az oltalom előfeltételeként. A védelem biztosítása szempontjából jelentőséggel bír a mű azonosíthatósága, azaz a műnek nevet, címet kell kapnia, melynek segítségével egyértelműen megkülönböztethető más azonos vagy hasonló célú alkotástól. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől.⁵ A szerzői jogi oltalom nem megjelenési formákhoz kötött, a védelmet a mű megalkotásának bizonyos ismérvei határozzák meg. Az elmélet, a vonatkozó jogszabályok és a gyakorlat e tekintetben az alkotás egyéni, eredeti jellegét, önálló, kreatív gondolatiságát kívánja meg. A törvény a leggyakrabban előforduló, a szerzői jog által védett műfajokat sorolja fel, anélkül, hogy kizárná a felsorolásban nem szereplő művek védelemét.⁶

2. A védelem alanya: a szerző

A magyar szerzői jogi törvény 4. § (1) bekezdése általános szabályként rögzíti: a szerzői jog azt illeti, aki a művet létrehozta. A szerző mindig természetes személy, illetve munkaviszony keretében létrehozott mű esetében a szerzői jog részjogosítványait munkáltatóként jogi személy is gyakorolhatja. A szerzői jog szorosan kötődik a természetes személyhez, akinek azonosíthatónak kell lennie, az azonosítás a szerző nevével történik. A szoftverek esetében a fejlesztő(k) neve általában szerepel a program csomagolásán, a dokumentációban, a programkódjában, vagy a program futtatásakor megjelenik a képernyőn.

3. A szerzői jog tartalmi vonatkozásai

A szerzői jogok személyhez fűződő és vagyoni részjogosítványokból állnak. A szerzői jogi gondolkodás szerint a mű a szerző személyiségéből ered, sajátosan tükrözi személyiségi jegyeit, ezért indokolt a védelem személyhez kötöttsége. A *személyhez fűződő jogok* forgalomképtelenek, át nem ruházhatók, másként sem szállhatnak át, sőt a szerző érvényesen le sem mondhat róluk. A szerző alapvető személyes jellegű érdekeinek védelmét szolgálják az e körbe tartozó jogosítványok: az általa alkotott mű feletti rendelkezés, a műhöz fűződő individuális kapcsolat rögzítése, a mű eredeti és sajátos jellegének megőrzése.⁷ A mű feletti rendelkezés legfontosabb eleme a nyilvánosságra hozatal joga. Nyilvánosságra hozatal alatt azt értjük, hogy a szerző bármely harmadik személy számára lehetővé teszi a mű megismerését. A mű egysége védelmének követelménye azt fejezi ki, hogy a szerző személyhez fűződő jogát sérti alkotásának mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más olyanfajta megváltoztatása, amely becsületére vagy hírnevére sérelmes lehet.

A szerző *vagyoni jogainak* lényegét az általa létrehozott mű felhasználására adott engedélyezési jog alkotja.⁸ Tartalmilag voltaképpen egy ideiglenes tulajdonjogról van szó, amely a védelem időtartama alatt áll fenn. A mű felhasználásának minősül különösen: a többszörözés, a terjesztés, a nyilvános előadás, a nyilvánossághoz közvetítés, sugárzással vagy másként, a sugárzott műnek az eredetihez képest más szervezet közbeiktatásával a nyilvánossághoz való közvetítése, az átdolgozás valamint a kiállítás. Jogosulatlan a felhasználás, ha arra törvény vagy az arra jogosult szerződéssel engedélyt nem ad, vagy ha a felhasználó jogosultságának határait túllépve használja fel a művet.

III. Szoftverek csoportosítása

A szoftver általában három fő részből áll: a forráskódból, a tárgyi programból, illetve a kísérő dokumentációból. A forráskód valamely programnyelven íródik, és általában funkciók, műveletek, kapcsolatok vázát tartalmazza. A forráskód fordítóprogram segítségével alakul tárgyi programmá, amely a felhasználó utasításainak megfelelően működteti a számítógépet. A kiegészítő dokumentáció vagy kísérő anyag önálló írásműként is jogi védelmet élvez.⁹

1. Szoftver licencszerződések

A szoftver licencszerződésekben a szerzői jog tulajdonosa feljogosítja szellemi termékének használatára az adott termék megvásárlóit, meghatározza a

szoftverhasználat feltételeit. A szoftver ára tartalmazza a licencet, megfizetése kötelezi a vevőt, hogy a szoftvert kizárólag a szerződésben leírt feltételek szerint használja. Ezek legtöbbször blankettaszerződések, vagyis tartalmukat a szoftver felhasználójának az előre megírt formában kell elfogadnia, a szoftver bármilyen szintű felhasználása pedig a szerződés elfogadását jelenti.

2. A szoftver licencszerződések elhatárolása

A csoportosítás attól függően történik, hogy milyen mértékben adnak a felhasználóknak jogosítványokat, illetve, hogy milyen arányban védik a szerző jogait. Fodor Bernadett kéziratában a szoftver licencszerződéseket a következőképpen különíti el: a számítógépes programalkotások esetében megkülönböztet „nem megengedő”, „feltételesen engedélyező” és „korlátozás nélkül engedélyező” licenceket.¹⁰ A „nem megengedő” licencszerződés a szoftver működésének mindenfajta tanulmányozását, megismerését korlátozza, illetve a szoftver fajtájától függően tiltásokat tartalmaz. E licencek közé tartoznak a tulajdonosi szoftverek és a félszabad szoftverek.¹¹

Tulajdonosi szoftverek esetében a szoftver használatára, terjesztésére vagy kódjának megismerésére korlát áll fenn. A *kereskedelmi programok* olyan tulajdonosi szoftverek, amelyeket szerzőjük abból a célból hoz létre, hogy kereskedelmi forgalomba hozza őket, beszerzésük kizárólag ellenérték fejében lehetséges. A biztonsági másolat kivételével bármilyen másolásuk, terjesztésük tilos. A *freeware programok* ingyenes tulajdonosi szoftverek, szabadon terjeszthetők, felhasználásuk nincsen korlátozva, alkotójuk bármikor átsorolhatja őket más kategóriába. Forráskódjuk nem ismerhető meg, így a program nem módosítható. A *shareware szoftverek* ingyenesen beszerezhető, szabadon terjeszthető tulajdonosi szoftverek, amelyek azonban nem használhatók díjfizetés nélkül korlátlanul és teljes körűen. A licencszerződés a program ingyenes használatát csak bizonyos időre engedi, ennek elteltével ki kell fizetni a program árát, vagy fel kell hagyni a használatával.

A félszabad szoftvereket megjelölt célokra, a megjelölt személyek által ingyenesen lehet használni, csak az üzleti felhasználás vonja maga után a véltelár megfizetését. Üzleti felhasználók számára kereskedelmi programokként, magánfelhasználók számára freeware vagy szabad szoftverként jelennek meg.¹²

A „feltételesen engedélyező” licencekhez sorolhatók a szabad szoftverek, a copyleft eljárás, illetve a nyílt forráskódú szoftverek. A szabad szoftverek esetében a program ingyenesen beszerezhető pl. internetről, újságok mellékletéből, ismerős példányának másolatáról, stb. Terjeszthetők ellenérték fejében is, ekkor a felhasználó egyéb szolgáltatásokat is elvár, pl. szabad szoftverek összegyűjtése és válogatása, együttes terjesztése, részletes dokumentáció összeállítása vagy különleges garancia nyújtása. A terjesztéshez nincs

szükség a program készítőjének engedélyére, két megkötés van: a forgalmazó csak a bináris kódot terjesztheti, és a programot a dokumentációjával együtt kell terjeszteni. A copyright szó kicsavarásából született copyleft elvének lényege, hogy a szabad szoftvert valaki csak abban az esetben tanulmányozhatja, módosíthatja, illetve fejlesztheti, ha saját változatát szintén szabad szoftverként adja tovább. A nyílt forráskódú szoftverek esetében a licencszerződés engedélyezi a programalkotás forráskódjához történő hozzáférést. Így a szoftver működése megismerhető, fejleszthető a jogosultak külön engedélye nélkül.

A „*korlátozás nélkül engedélyező*” licencszerződésekben a szerző vagy a jogosult általános felhatalmazást ad a felhasználóknak, nincsen korlátozva sem a szoftver használata, sem a fejlesztése. Itt említhetők az ún. „licenc nélküli” szoftverek, amelyekhez nem kapcsolódik licencszerződés a közzétételkor, így az általános szerzői jogi szabályok szerint védettek.¹³ A public domain-ek tulajdonképpen a három kategória közül egyikbe sem illeszthetők, ezek olyan szoftverek, amelyek felhasználására vonatkozóan nem áll fenn semmilyen korlátozás. Szerzőjük lemondott a szerzői jogi szabályozásról, a közösség fennhatósága alá helyezte a programokat. A szerző utólag nem változtathat a felhasználási feltételeken, nem sorolhatja át az ilyen típusú programokat más kategóriába.¹⁴

IV. Szoftver jogi védelmével kapcsolatos bírósági gyakorlat hazánkban

A Legfelsőbb Bíróság legelső szoftverrel kapcsolatos döntése egy 1984-es bírósági határozat, amelyben kimondták, hogy a számítógépi program alkotás is a szerzői jogi törvény védelme alá tartozik. A szerzők (F.K., K.Ö. és S.Á.) a XXII. Moszkvai Olimpiai Játékokhoz szállítandó sportági információs berendezésekhez programrendszer megalkotására, és dokumentációja elkészítésére vállaltak kötelezettséget. Az alperes értékesítette ezt a programot, majd később még egy alkalommal a tibliszi uszoda részére, ez utóbbi értékesítés kapcsán pedig módosításokat hajtott végre. A szerzők érdekében fellépő felperes keresetet nyújtott be az újabb felhasználás után, a szerzők részére járó díj iránt, követelése kiterjedt az ellenérték tizenöt százalékára illetve ennek kamataira. Az alperes kérte a kereset elutasítását, és vitatta a szerzői díj követelésének jogalapját és összegét. Ítéletében a bíróság kötelezte az alperest a követelt összeg és 1981. április 10-től érvényes kamatainak, illetve a szakértői költségek megfizetésére. Az alperes fellebbezett, ekkor elismerte, hogy a szerzőket díjazás illeti meg, azonban arra hivatkozott, hogy a számítógépes program átdolgozása során jelentős költsége merült fel, és kérte a kereset ötvenezer forintot meghaladó részének elutasítását. A felperes

az első fokú bíróság ítéletének a helyben hagyását kérte. A Legfelsőbb Bíróság helyben hagyta az elsőfokú bíróság ítéletét. Az indokolásban kifejtette, hogy a szakértői bizonyítás rámutatott arra, hogy a felhasználási igényekből fakadó változtatások nem érintették a rendszer lényegét, és minimális több-letráfordítással elvégezhetők voltak. Továbbá: a mű megalkotásához és átdolgozásához szükséges ráfordításoknak a felhasználásért járó ellenérték mértékével való összevetése a jogszabályban írt díjkulcs-mértékek (10-30%) átlagát megközelítő díjkulcs megállapítását indokolja.¹⁵

Egy 1996-ban hozott ítélet, a szerzői és szomszédos jogok megsértése (videokazetták másolása és a másolatok értékesítése) kapcsán indult eljárásban, kimondta, hogy a bűncselekmény rendbelisége a filmforgalmazásra jogosult sértettek számához igazodik, illetve ha egy sértett sérelmére követnek el ismételt jogsértést, akkor folytatólagosan elkövetett bűncselekménnyről beszélhetünk. A bíróság továbbá kijelentette, hogy a szerzői és szomszédos jogok megsértése eredmény-bűncselekmény, amely a törvényben megkívánt vagyoni hátrány okozásával válik befejezetté. A jogalkalmazó szerint a vádlott, a videofilmek forgalmazás céljából történő jogosulatlan sokszorosításával, már megkezdte a bűncselekmény elkövetését, így a szerzői és szomszédos jogok megsértése büntettének a kísérletét valósította meg.¹⁶

Egy 2000-es bírósági határozat számítógépes programok illegális másolása kapcsán is a programok gyártónak száma alapján állapította meg a szerzői jogok megsértésének rendbeliségét. A Legfelsőbb Bíróság ebben az ítéletben mondta ki azt is, hogy a „szerzői és szomszédos jogok megsértése” elnevezésű tényállás összefoglalt tényállás, vagyis külön-külön is önálló delictumnak minősülő törvényi tényállásokat foglal egybe, esetleges együttes előfordulásuk esetére, kizárva ezzel a bűnhalmazat megállapításának lehetőségét.¹⁷

B. Adatbázisok védelme

I. Adatbázisok csoportosítása

A szerzői jogi törvény 2001-es módosítása kiterjesztette a jogi védelmet az adatbázisokra is. A szerzői jogi törvény az adatbázis fogalmát a következőképpen jelöli meg: önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, melynek tartalmi elemeihez egyedileg, számítógépes eszközzel vagy bármilyen más módon hozzá lehet férni.¹⁸ Az adatbázisok védelmi igényének felismerésétől a gyűjteményes művek védelmének adatbázisokra való kiterjesztésén át az ún. sui generis védelemig vezet a fejlődés útja.¹⁹ Az egyedi szerkesztésű adatbázisokat hasonló védelem illeti meg, mint a számítástechnikai progra-

mokat. Az adatbázisban tárolt elemekre nem automatikus a védelem, csak akkor, ha az adott elem egyébként különállóan is védett szellemi alkotás. Az adatbázisra vonatkozó rendelkezéseket a törvény kiterjeszti az adatbázis működtetéséhez, illetve tartalmának megismeréséhez szükséges dokumentációra is. Az adatbázisra vonatkozó vagyoni jogok átruházhatók, a munkaviszony keretében létrehozott adatbázisok alkotóinak vagyoni jogai korlátozottak, a szoftverekhez alkotóinak jogaihoz hasonlóan.²⁰

1. Gyűjteményes művek

Az adatbázisok legfontosabb jellemzője a műfaji összetettség. A mű létrehozása érdekében olyan szerteágazó tevékenységeket kell végezni, amelyek általában több személy, illetve több alkotói csoport között oszlanak meg. Jellemző még, hogy az alkotási folyamat elemei akár időben, akár térben elválhatnak egymástól. Alapvetően három jellemző alkotási mozzanat különböztethető meg az adattárak megalkotásánál: a szerző, a szerkesztő és a programozó tevékenysége. A szerzők szolgáltatják az adatbázis tartalmát, amely külön is, a feltételek teljesülése esetén, szerzői jogi oltalom alatt állhat. Az adatbázissal kapcsolatos műveleteket (adatrögzítést, lekérdezést, keresést, stb.) kezelőprogram irányítja, amelynek elkészítése a programozó feladata. A szerkesztő feladata a mű szerkezetének helytálló, a szakterület sajátosságainak megfelelő kialakítása, illetve az adatbázis tartalmának kiválogatása. Az adatbázis tartalma általában nem a szerkesztő saját alkotása, itt a védelmet az indokolja, hogy az adattárba felvett anyagok csoportosítása, feldolgozása tükröz egyéni, eredeti jelleget.²¹ Gyűjteményes műnek minősülő adatbázist jogszerűen felhasználó személynek nem kell külön felhasználási engedélyt kérnie az adatbázis elemét alkotó mű szerzőjétől.²² Ha a jogszabály nem így rendelkezne, az adattárat nem lehetne felhasználni, hiszen az egyes elemek szerzőit kellene felkutatni az adatbázis áttekintéséhez. A törvény rendezi azt az esetet is, ha az adatbázis valamely részének felhasználására szereznek jogot, ekkor az engedélyt az adatbázis érintett részére kell alkalmazni.

2. Gyűjteményes műnek nem minősülő adatbázisok

Ha az adatbázis nem számít gyűjteményes műnek, viszont megfelel annak a kritériumnak, hogy tartalmi elemeinek a megszerzése, ellenőrzése vagy megjelenítése jelentős ráfordítást igényel, akkor az adatbázis csupán annak előállítóját megillető, külön jogi védelem alatt áll.²³ A gyűjteményes műnek nem minősülő adatbázisok előállítói közül a fent említettek közül a szerző személyének nincs jelentősége.

II. Sui generis védelem

A sui generis védelem olyan adattárak jogi védelmére szolgál, amelyek nem rendelkeznek szerkesztői teljesítményben megnyilvánuló egyéni, eredeti jelleggel, a jogi védelmet indokolja azonban a létrehozásuk során befektetett jelentős anyagi és humán erőforrás.²⁴ A szerzői jogi törvény védelemben részesíti az olyan adatbázisokat is, amelyek tartalmának megszerzése, ellenőrzése vagy megjelenítése jelentős anyagi ráfordítást igényelt, és ugyancsak jelentős anyagi ráfordítással tarthatók naprakészen (pl. térképek, térinformatikai adatbázisok). A védelmi idő az adatbázis első nyilvánosságra hozatalát, illetve elkészítését követő év első napjától számított tizenöt év, amely újabb ráfordítással meghosszabbítható.²⁵ A védelem alanya az adatbázis előállítója. Az adatbázis előállítóját a védelem attól függetlenül illeti meg, hogy az adatbázis szerzői jogi vagy bármilyen más jogi védelemben részesül-e. Az adatbázis előállítójának jogai nem érintik az adatbázisba felvett egyes művek szerzőinek jogait, illetve az adatbázis tartalmának egyes elemeire vonatkozó egyéb jogokat.²⁶

C. A multimédiás tartalmak védelme

A multimédiás tartalmak kifejezés alá tartozik minden digitális formában megjelenő alkotás, digitálisan rögzített fénykép, képzőművészeti alkotás, irodalmi mű, zenemű, mozgókép, szövegfájl, stb.

I. Multimédiás tartalmak védelmével kapcsolatos speciális megoldások

A szerzői jog által klasszikusan a szerzői érdek és a közérdek, felhasználói érdek között teremtett egyensúly egyre törekenyebbé válik digitális környezetben, ahol az információcsere mindinkább leegyszerűsödik. Az ún. digitális forradalom lehetővé tette, hogy a szövegeket, a képeket és a hangokat szabadon használjuk, azokat másokkal megosszuk, melynek során azonos minőségű példányok keletkeznek. Digitális környezetben azonban a források könnyen hiányossá és ellenőrizhetetlenné válhatnak. A mindig megújuló technikai fejlődés új kihívást jelent a jogalkotók számára is. A szerzők, a szoftverfejlesztők vagy a kiadók egyformán igénylik a jogbiztonságot és a jogsértőktől való védelmet; alkotásaik teljes körű jogvédelmére törekednek, ezért egyre újabb és újabb technológiákat fejlesztenek ki a már létrehozott szellemi termékeik ellenőrzésére. Ugyanakkor biztosítani kell a felhasználóknak az információhoz való szabad hozzáférést, és bizonyos korlátok között a felhasználást is. A multimédiás tartalmon alapuló szolgáltatások és

termékek egyre nagyobb szerepet játszanak a kibontakozó információalapú társadalomban. Manapság az alkotások zöme eleve digitális hordozón kerül a nagyközönség elé, s amelyik nem, azt könnyen átalakítható digitális formátumúvá. A legnagyobb fejlődés előtt a tartalomszolgáltató ipar áll, de a hagyományos műfajokban, a könyvek és az újságok területén is hatalmas a fejlődés.²⁷ A mai digitális technológiája lehetővé teszi a tartalmak tökéletes, olcsó, korlátlan másolását és terjesztését, legyen az legális vagy illegális. Ez az oka, hogy megfelelő védelem nélkül a jogosultak nem tehetik elérhetővé műveiket digitális formában. Meg kell találni az arany középutat a jogokkal rendelkezők és a felhasználók érdekei között, hogy megóvható legyen az eredeti termék, de egyben széles körű és legális használata is elérhetővé váljon.²⁸

A Digital Rights Management System (DRMS) fogalmába legtágabb megközelítésben beletartozik minden olyan műszaki megoldás, amely a digitális formában tárolt (akár szerzői jogi, akár egyéb) tartalmak védelmét szolgálja a másolás egyszerű megakadályozását szolgáló műszaki megoldásoktól kezdve az egészen bonyolult, sokfunkciós rendszerekig. Ide tartozik tehát minden olyan műszaki eljárás, amely a különböző hálózatokon (pl. az interneten) keresztül történő jogosítást (a felhasználás engedélyezését), magát a tartalomátvitelt (a jogosulttól a felhasználóig történő eljuttatást) és az elszámolást (a felhasználási díj kifizetését, átutalását) is segíti amellett, hogy korlátozza, illetve megakadályozza az ezekhez a tartalmakhoz való jogosulatlan hozzáférést.²⁹

Az internetre feltett digitális tartalmak technikai és jogi védelmére fejlesztették ki a Digital Rights Management (DRM) technológiát. A DRM nem egy jogszabályon alapuló engedélyezési jog gyakorlása, nem a szó szoros értelmében vett jogkezelés; hanem tulajdonképpen egy tartalomeladást és felhasználást ellenőrző rendszer.³⁰ A DRM önmagában nem tekinthető szerzői jogi fogalomnak, ezért ilyen formában sem a szakirodalomban, sem a nemzetközi, sem a közösségi jogi jogforrásokban, sem a magyar szerzői jogi szabályozásban nem szerepel. A különböző szakirodalmak még a fogalom magyar megfelelőjét is eltérően értelmezik, beszélnek „jogok digitális kezeléséről” vagy „digitális jogok kezeléséről”, attól függően, hogy a „digital” jelzőt melyik főnévhez kapcsolják. Az mindenképpen kimondható, hogy a DRM, elnevezéséből fakadóan is, csak olyan, szerzői jogilag releváns műfelhasználások esetében jöhet számításba, amelyek valamilyen módon kapcsolatban állnak a digitalizációval.³¹ A DRM-re vonatkozó szerzői jogi szabályozás részben az 1996. december 20-án elfogadott WIPO (Szellemi Tulajdon Világszervezete) Szerzői Jogi Szerződésen (WCT)³² és az Előadásokról és hangfelvételekről szóló szerződésen (WPPT)³³ alapul, részben a 2001/29/EK irányelvben (INFOSOC-irányelv).³⁴

A WCT szerződés rendelkezik a számítógépes programokról, az adatbázisokról, ill. a fejlesztés, a bérbeadás, és a közreadás jogáról. A szerződés 8. cikkelye lehetőséget ad a jogtulajdonosnak arra, hogy ellenőrizze a művét, az előadását, stb. az interneten keresztül. A szerződés 11. cikkelye kötelezettségként írja elő az egyes országoknak a technológiai intézkedések kijátszása elleni hatékony jogi védelem bevezetését, melynek lényege, hogy védje a jogtulajdonosokat például a hekkerekkel szemben.³⁵

Az Szjt. XIII. fejezete rendelkezik a műszaki intézkedések védelméről, amely rendelkezések tulajdonképpen az INFOSOC-irányelv szabályozásának mechanikus átvételét jelentik. Az Szjt. fogalma értelmében azon eszköz, alkatrészt, technológiai eljárást vagy módszert kell műszaki intézkedésnek tekinteni, amely arra szolgál, hogy a szerzői mű jogosultja által nem engedélyezett cselekményeket megakadályozza. A műszaki intézkedés további feltétele, hogy az a szerzői jog védelmét szolgálja, így a műszaki intézkedés alkalmazásának eredeti célját kell megvizsgálni. A műszaki intézkedés akkor minősül hatásosnak, ha a mű felhasználását ellenőrzi a jogosultak, például kódolás vagy másolásvédelem útján, ami alkalmas a védelem céljának elérésére. A 95. § (3) bekezdés kimondja, hogy a védelem mind a hozzáférést ellenőrző, mind az egyéb felhasználás elleni védelmet nyújtó eljárásokat megilleti. Fontos, hogy a hatásosság nem jelent megkerülhetlenséget, hiszen ez esetben a megkerülhető műszaki intézkedés nem lenne védett, a megkerülhetetlennek pedig nincs szüksége védelemre. A technikai megoldás elsődleges célja a tartalom integritásának, eredetiségének megőrzése, illetve ezzel összefüggő felhasználási módok korlátozása, ezt nevezik „content management”-nek.

Néhány szerző a DRM elemének tekinti a „rightsclearing”-et, ami egy mű vagy teljesítmény jogosultjának beazonosítására szolgál. Egyesek a DRM részének tekintik a „micropayment-rendszereket” is, amelyek a felhasználás ellenértékeként a jogosultat megillető jogdíj elektronikus úton történő megfizetését szolgálják, ezek a megoldások azonban szerzői jogilag nem részei a DRM-nek, sokkal inkább üzletileg. A DRM definíciója jelenleg a szakirodalomban még nem egységes, nincsen általánosan elfogadott fogalom-meghatározás.³⁶ A DRM jogszabályi környezetét a fent említett WCT illetve WPPT szerződések és az INFOSOC-irányelv megfelelő szakaszai még csak körvonalazzák. A digitális jogkezelés célja az Szjt.-ben meghatározott szellemi termékek felett az engedélyköteles felhasználások jogosítása, ill. megtiltása, azaz a jogosulatlan hozzáférés megakadályozása, továbbá a szerző által meghatározott jogok ill. korlátozások betartatása a felhasználóval. Ennek értelmében a DRM-nek nem célja, hanem feltétele, hogy a jogtulajdonos eldöntse a jogokat, hisz a DRM eszköz ahhoz, hogy a szerző meghatározza, ki mit tehet, illetve nem tehet a dokumentummal (ellenben a szerzői joggal,

ahol a jogszabály sok korlátot emel ennek). Ha azonban e technológia segítségével szubjektíven és önkényesen, a jogi értelemben nem engedélyköteles felhasználásokat is engedélykötelessé teszik, vagy a szabad felhasználások körét korlátozzák, úgy nem tekinthetjük a DRM-et a szerzői jog részének, s természetesen digitális jogkezelőnek sem. Szintén feltétele a DRM technológiának az autentikáció, azaz a felhasználó azonosítása (pl. chipkártyával, hardverkulccsal), vagy fizetős tartalom esetén a fizetés megoldása.³⁷

A DRM két, egymással szorosan összefüggő, de jól elkülöníthető funkciója:

1. *A szellemi alkotások, az azokon fennálló jogok, a jogosultak statikus azonosítása*, ennek nincs közvetlen hatása a későbbi esetleges felhasználásra. (digital rights management)
2. *A joggyakorlást, annak korlátozását és a kapcsolódó díjazási igényeket technikai úton érvényesíti dinamikusan*, ez már közvetlen hatással bír a felhasználásra. (management of digital rights).

A DRM leggyakrabban alkalmazott funkciója: a művek, kapcsolódó jogi teljesítmények biztonságos terjesztésének lehetővé tétele, a hozzáférésnek az engedély terjedelméhez idomuló korlátozása útján.³⁸

	Hagyományosan	Digitális terjesztés	DRM-es terjesztés
Dokumentum átadása a közönségnek	Szerző	Szerző	Szerző
Dokumentum nyomtatása	Szerző	Felhasználók	Szerző
Dokumentum részleteinek kimásolása	Felhasználók	Felhasználók	Szerző
Dokumentum megjelenítésének száma	Felhasználók	Felhasználók	Szerző ³⁹

A digitális jogkezelési rendszer inkább a joggyakorlás eszközének tekinthető, mint a módjának, bár igaz, hogy a digitális jogkezelés az egyéni joggyakorlásnak hatékonyabb segítője lehet, mint a közös joggyakorlásnak, ugyanakkor nem kizárt ennek az eszköznek az alkalmazása a közös jogkezelésben sem. Nagyobb jelentősége van a különböző DRMS-eknek, ha nemcsak a jogosítás, hanem a felhasználás is digitális úton történik. Ezekben az esetekben a DRMS a felhasználó jogosultságát a szerződés alapján számára

megengedett cselekményekre kívánja korlátozni, illetve lehetővé teszi, hogy másokat kizárjon a felhasználásból. Ilyen megoldás a különböző kódrendszerek, jelszavak használata, de a felhasználás konkrét terjedelmének a meghatározása is. A DRMS alkalmazásának időrendben utolsó eleme a felhasználásért történő díjfizetés digitalizálása, amely online bankszolgáltatások segítségével szintén történhet digitálisan, az interneten keresztül. Ez a kérdéskör azonban szintén nem a szerzői jog területére tartozó szabályozás alá esik.⁴⁰

A fentiek alapján megállapítható, hogy a folyamatosan fejlődő DRM technológia még nagy jövő előtt áll, melyet elsősorban a fizetős tartalmak előállítói és azok értékesítői várnak igazán, hisz a digitális jogosultságkezelés törekvése többek között lehetetlenné tenni a megvásárolt fájlok internetes kalóz terjesztését. A közigazgatásban is nagy szerepet kaphat, hogy az iratok ne tudjanak nyomtalanul megsemmisülni, eltűnni vagy adott esetben hirtelen felbukkanni. Ugyanakkor a közérdek erősen csorbulna, ha a DRM technológiával jogilag nem védett tartalmakat védenének le, megakadályozva azok szabad felhasználását. Az mindenképpen leszögezhető, hogy a jelenlegi szerzői jogi szabályozás piaci környezetben nem nyújt(hat) elegendő védelmet a szerzőnek az illegális terjesztéssel szemben.⁴¹

D. A fájlcserező rendszerek

I. A fájlcserezés története

1. A kezdetek: 1997 és 1999 között

Ebben az időszakban a fájlok cseréje főleg IRC-hálózatokon és ftp-n keresztül valósult meg. Az online jogsértésekben kizárólag néhány MP3-letöltéseket kínáló weboldal vett részt, de az ellenük indított perek csekély társadalmi visszhangot váltottak ki. Csak elenyészően kevés számú szoftver használt valódi p2p-kommunikációt.

1997. június – a RIAA, az amerikai hanglemezgyártók szövetsége beperel három MP3-letöltést kínáló weboldalt.

1998. október – a Diamond Multimedia piacra dobja az első MP3-lejátszót, a RIAA azonnal perel.

1999. február – a Lycos közzétesz egy online zenekereső segédprogramot. A RIAA perrel fenyeget.

2. Az ezredforuló időszaka

1999 tavasza – megjelenik a Napster béta-verziója.

1999. december – a RIAA beperli a Napstert.

2000. július – egy San Francisco-i bíróság a fájlcsere beszüntetésére kötelezi a Napstert.

2001. február – a fellebbviteli bíróság helybenhagyja az ítéletet, a Napster beszünteti a szolgáltatást.

3. A decentralizáció korszaka 2001 és 2006 között

2000. március – az AOL leányvállalata, a Nullsoft az anyacég tudta nélkül közzéteszi a Gnutella kódját.

2001. október – a RIAA pert indít a Kazaa, a Grokster és a StreamCast Networks ellen.

2002. február – egy programhiba több millió Morpheus felhasználót zár ki a Kazaa hálózatából.

2003. szeptember – a RIAA elindítja az első pereket fájlmegosztó magán-személyek ellen.

2005. június – az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága dönt a Grokster-perben.

A perek soksága rámutatott a centralizált hálózatok gyengéire. Újabb és erősebb hálózatok jöttek létre, amelyek már túléltek egy szerver kiesését, vagy akár az őket üzemeltető cég megszűnését is. Az elosztott hálózatok jogi védelmet is jelentettek, hiszen az üzemeltetők hivatkozhattak arra, hogy nem volt befolyásuk a jogsértő tevékenységre.⁴²

II. A legismertebb fájlcserélő rendszerek

Az internet lényege, hogy könnyen hozzáférhetünk anyagokhoz, és magunk is különböző tartalmakat helyezhetünk el a weben. A rendszer azonban áttekinthetetlen, és a jogsértés nehezen vagy nem bizonyítható. A legnagyobb kárt a jogtulajdonosoknak kétségtelenül a fájlcserélő programok használatával okozzák. Ezek a programok ugyanis lehetővé teszik, hogy a felhasználók közvetlenül egymás gépéről töltsenek le filmeket, zeneszámokat, fájlokat vagy szoftvert, a tulajdonos engedélye, sőt tudomása nélkül.⁴³

1. Napster

A Napstert 1999-ben, Kaliforniában alapították, megszűnéséig a legsikeresebb online zenei csereforum volt. A Napster az egyes felhasználókat kapcsolta össze, akik közvetlenül egymástól töltötték le a fájlokat, de esetében még létezett egy központi adatbázis, vagyis minden elérhető fájl címét a szoftvergyártó által működtetett központi szerveren tárolták. Minden felhasználó a többiek rendelkezésére bocsáthatta a saját gépén levő zenéket, ha valaki mp3-as formátumú zenefájlt szeretett volna letölteni, a cég szerverei

„megmutatták” a legkedvezőbb elérési útvonalat. A közel 60 millió felhasználót tömörítő Napster működését egy amerikai bíróság tiltotta be a szerzői jogok megsértése miatt, mivel aktívan részt vett a kalózmások terjesztésében, pedig lehetősége lett volna a jogsértés megakadályozására. 2003-as év végétől a rendszer újra működik, de már csak díjazás ellenében tölthetnek le dalokat a zenekedvelők.⁴⁴

2. Gnutella

A Napsterhez hasonló elven működik, de módszere annyiban hoz újdonságot, hogy a Gnutella nem rendelkezik központi nyilvántartással, nem használ szervereket, teljes mértékben decentralizált. A program hátránya, hogy lassabb, mint a Napster, vagy más szerverrel működő rendszer, azért éri meg azonban mégis illegális tartalmak terjesztésére és szerzésére használni, mert gyakorlatilag ellenőrizhetetlen és megfoghatatlan.

3. Morpheus

A StreamCast nevű vállalat kliensszoftvere, amely mások megosztott fájljai között keresgél. Abban az esetben, ha nem találja a keresett állományt, az elsőként elért kliens továbbítja a kérést más felhasználók felé. Amikor megvan a keresett fájl, az adott gép és a kereső számítógépe között közvetlen kapcsolat jön létre, így történik meg az adatátvitel.⁴⁵

4. Kazaa

A Kazaa fájlmegosztó rendszer a Gnutellához, illetve a Napsterhez hasonlóan működik. A rendszer zenefelvételek, videoanyagok, képek, szoftverek vagy dokumentumok áramoltatására nyújt lehetőséget. A fájlcserélő szoftver fejlesztője a Sherman Networks, ennek a cégnek a központja Ausztráliában van, üzleti tevékenységét azonban a csendes óceáni Vanuatu szigetállamból végzi. A Napster bukása után az egyik legnépszerűbb internetes cserebörzvé lépett elő.

III. Hadjárat a fájlcserélők ellen

2003 januárjában egy amerikai bíróság döntése értelmében amerikai bíróság elé állíthatja a film és zeneipar a Kazaa fejlesztőit, annak ellenére, hogy a csendes óceáni államban jegyezték be. Ennek nyomán meg is indultak a perek nemcsak a Kazaa, hanem más fájlcserélők ellen is.⁴⁶

2004 júniusában, Németországban lezárult az első, online fájlcserélés miatt indult büntetőper, amelyben elmarasztaltak egy illegálisan zeneszámokat

kínáló felhasználót. Az internetes szolgáltató az ügyesség felszólítására kiadta a fiatal német férfi adatait. A fiatalember elismerte, hogy 272 szerzői jogvédett dal letöltését kínálta fel másoknak a Kazaa hálózaton, ezért alacsony jövedelméhez mérten 400 eurós pénzbüntetést kapott, valamint kötelezték az ügyvédi és perköltség megtérítésére is. Emellett peren kívüli egyezség keretében kártérítésként további 8000 eurót kellett fizetnie a zeneiparnak, saját letöltései miatt, továbbá aláírt egy nyilatkozatot, amelyben a kötelezte magát, hogy nem terjeszt a későbbiekben illegális zenei fájlokat.⁴⁷

A fájlcserélőkkel szemben technikai úton is megpróbálnak fellépni. Egy, az amerikai Tulsa egyetemen kifejlesztett eljárás a gotcha (megvagy) nevet kapta, segítségével p2p hálózatokon kínált fájlok közé telepítenek manipulált zenei anyagokat. A szabadalmaztatott szoftver átalakítja az ingyenesen letölthető fájlokat, ez a beavatkozás lassítja a letöltést, a zeneszámok élvezhetetlenné válnak, romlik a fájlok minősége, figyelmeztetések kerülnek bele, stb.⁴⁸

2005 tavaszán Magyarországon is szervezett fellépés indult meg a fájlcserélő programok üzemeltetői és használói ellen. A rendőrség az Audiovizuális Művek Szerzői Jogait Védő Közhasznú Alapítvány (ASVA) kezdeményezésére több házkutatást tartott Miskolcon. Az ASVA közlése szerint az akció során lefoglaltak 1119 darab illegálisan másolt CD és DVD lemezt, valamint egy számítógépet, melyről fájlcserélő rendszerek segítségével az elkövető hozzáférhetővé tett filmeket, zenéket más felhasználók számára. A fájlcserélők fejlesztőivel, használóival szembeni fellépés az utóbbi időben érzékelhető a forgalom csökkenésében. Bár a technika fejlődésével újabb és újabb lehetőségek nyílnak meg a fogyasztók előtt, hogy egyszerűbben, gyorsabban, olcsóbban juthassanak hozzá az érdeklődési körükbe tartozó anyagokhoz, és ehhez előbb-utóbb a zeneiparnak, filmiparnak, szoftveriparnak is alkalmazkodnia kell.

Jegyzetek

- ¹ Dósa Imre – Polyák Gábor: Informatikai jogi kézikönyv. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest 2003. 75-82. o.
- ² Gyertyánfy Péter – Faludi Gábor – Kabai Eszter – Szinger András – Tóth Péter Benjámin: Szerzői művek, védjegyek és szellemi teljesítmények az interneten – a magyar jogi védelem. Magyar Jog 2004. 12. sz.
- ³ Milyen védelem illeti meg a szoftvereket? <http://www.jogiforum.hu/hirek/9303> (2007. július 4.)
- ⁴ Balogh Zsolt György: Jogi informatika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 1998.
- ⁵ Szjt. 1. § (3) bek.
- ⁶ Szjt. 4. § (2) bek.
- ⁷ Szjt. II fejezet
- ⁸ Szjt. III. fejezet
- ⁹ Dósa – Polyák: i.m. III. fejezet
- ¹⁰ Fodor Bernadett angol nyelvű kéziratában a „non-permissive licenses”, „conditionally permissive licenses” és „unconditionally permissive licenses” kifejezéseket használja.
- ¹¹ Fodor Bernadett: Classification of Computer Program Licenses. Kézirat 6-10.o.
- ¹² Gross Balázs: A szoftver-licencszerződések típusai. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/19> (2007. július 4.)
- ¹³ Fodor: i.m. 10-13.o.
- ¹⁴ Gross: i.m.
- ¹⁵ BH. 1984.269
- ¹⁶ BH. 1996/137
- ¹⁷ BH. 2000/288
- ¹⁸ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 60/A. § (1) bek.
- ¹⁹ Dósa – Polyák: i.m. III. fejezet
- ²⁰ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 60/A–62. §
- ²¹ Balogh: i.m. 246-253. o.
- ²² A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 62.§
- ²³ Kiss Zoltán: A szerzői jogi szabályozás változásai a közgyűjteményi tevékenységekkel összefüggésben. http://www.neumannhaz.hu/tei/tanulmanyok_digitkvt/kiss/szerzoijogkozgy_hu.html (2007. július 11.)
- ²⁴ Dósa – Polyák: i.m. III. fejezet
- ²⁵ Szinger András – Tóth Péter Benjámin: Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz. Novissima Kiadó, Budapest 2004. 29. o.
- ²⁶ Dósa – Polyák: i.m. III. fejezet
- ²⁷ Amberg Eszter: A szerzői jog és a digitális szerzői jogkezelés. <http://www.ki.oszk.hu/kf/2005/3/amberg.html> (2007. július 11.)
- ²⁸ http://www.itktb.hu/resource.aspx?ResourceID=Digitalis_jogok_kezelesi_rendszerei_V1 (2007. július 11.)
- ²⁹ http://www.neumann-haz.hu/tei/tanulmanyok_digitkvt/toszegi/jogkezel_hu.xml (2007. július 15.)

- ³⁰ Amberg: i.m.
- ³¹ Gyenge Anikó – Békés Gergely: A Digital Rights Management szerzői jogi természetéről. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2006. február
- ³² WIPO Copyright Treaty.
http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/trtdocs_wo033.html (2007.július 15.)
- ³³ WIPO Performances and Phonograms Treaty.
http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/trtdocs_wo034.html (2007.július 15.)
- ³⁴ Gyenge – Békés: i.m.
- ³⁵ Amberg: i.m.
- ³⁶ Gyenge – Békés: i.m.
- ³⁷ Amberg: i.m.
- ³⁸ Gyenge – Békés: i.m.
- ³⁹ Amberg: i.m.
- ⁴⁰ http://www.neumann-haz.hu/tei/tanulmanyok_digitkvt/toszegi/jogkezel_hu.xml (2007. július 15.)
- ⁴¹ http://www.egroup.hu/Framework.dll?targetID=docs/doc&doc_id=1038 (2007. július 15.)
- ⁴² Szentesi Kálmán: Fájlcseré – múlt és jövő.
http://it.news.hu/rios3_content.php?mod=20&id=743 (2007. július 23.)
- ⁴³ Zenecserélő felhasználókat perelnek a kiadók.
<http://www.index.hu/tech/jog/prz0626/> (2007. július 23.)
- ⁴⁴ Vikman László: Szerzői jogi problémák az Interneten, a Napster-story és más fájlmegosztó módszerek. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/21> (2007. július 24.)
- ⁴⁵ Vikman: i.m.
- ⁴⁶ Amerikában perelik az offshore Kazaa-t. <http://index.hu/tech/jog/kazaa0113/> (2007. július 24.)
- ⁴⁷ Az első büntetés Németországban fájlcserélésért.
<http://www.jogiforum.hu/hirek/10825> (2007. július 24.)
- ⁴⁸ Szabadalom a hamis fájlcserére. <http://index.hu/tech/mp3/gotcha0520/> (2007. július 24.)

A munkaerő-kölcsönzés szabályai a változások tükrében^{*}

A tanulmányomban a munkajognak egy érdekes szegmensével, a munkaerő-kölcsönzés atipikus munkavégzési formájával foglalkozom. Ennek oka részben, hogy olyan rohamosan fejlődő területről van szó, mely ugyanakkor máig sok megválaszolatlan kérdést, problémát vet fel. Másrészt indokoltnak tartottam a témával való foglalkozást abból kifolyólag is, hogy a vonatkozó szabályozásban lényeges, a gyakorlat tapasztalataira épülő változtatások történtek a 2005. évi CLIV. törvény hatályba lépésével.

Mindezekre tekintettel igyekeztem a munkaerő-kölcsönzés lényegét megragadni, valamint – a hatályos szabályozás mellett – a leglényegesebb változásokat bemutatni. Ennek kapcsán kitértem azokra a problémákra, amelyek az Mt. módosítása után is – vagy éppen amiatt – felvetődnek. Továbbá törekedtem – néhány konkrét példa segítségével – a gyakorlati élet bemutatására is. Mindezekhez a vonatkozó hatályos jogszabályok megvizsgálásán túl figyelemmel voltam a nyugat-európai és a környező országok helyzetére a munkaerő-kölcsönzés terén, továbbá néhány pécsi céget is megkerestem a gyakorlati tapasztalatok megismerése érdekében.¹

I. A munkaerő-kölcsönzés intézménye

A munkaerő-kölcsönzés a tradicionális munkajogviszonytól eltérő, atipikus foglalkoztatási módszerek egyik fajtája. További, hasonlóképp atipikusnak mondható foglalkoztatási formák:

- a részmunkaidős foglalkoztatás,
- a határozott idejű foglalkoztatás,
- az önfoglalkoztatás,
- a bedolgozás,
- a távmunka,
- a szezonális munka,
- az alkalmi munka.²

^{*} E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián „Munka- és Szociális Jogi” szekcióban 2. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Kiss György

A munkaerő-kölcsönzés konstrukciója a munkajogon belül egy speciális foglalkoztatási forma, ugyanakkor nem töri át a munkajog határait. A munkaerő-kölcsönzés nem helyettesíti, illetve nem váltja fel a hagyományos munkajogviszony alapján történő foglalkoztatást. A munkaerő-kölcsönzés mindenképpen munkajogi kategória, mivel a kölcsönadó és a munkavállaló között munkajogviszony áll fenn.³ A kölcsönzés bevett forma a fejlett polgári államokban, ami olyan tevékenység, amelynek keretében a kölcsönadó a vele kölcsönzés céljából munkaviszonyban álló munkavállalót ellenérték fejében munkavégzésre a kölcsönvevőnek átengedi. A munkaerő-kölcsönzés olyan foglalkoztatást jelent, amely – főszabályként – a határozott időtartamú, és ezen belül a rövidebb idejű foglalkoztatás megvalósítására szolgál. A munkavállaló olyan munkáltatóval létesít munkajogviszonyt, amelynek tevékenysége kizárólag, vagy főként a munkaerő-kölcsönzésre irányul. A munkavállaló munkateljesítését egy harmadik személy használja fel, aki annak ellenére gyakorolja a munkavégzéssel kapcsolatos munkáltatói jogokat, hogy közte és a munkavállaló között munkajogviszony állna fenn.⁴

Lényegesnek tartom pár mondatban összefoglalni azokat a helyzeteket, melyek előfordulása esetén a cégek a munkaerő-kölcsönzést választják.⁵ A kiesések, – vagy éppen ellenkezőleg – a túlterheltségek elkerülése érdekében, szezonális munkáknál, időszakos projekteknel, határidős megbízásoknál, alkalmazás előtti munkapróbaként, GYES, vagy egyéb okok miatt megüresedett állások betöltéséhez, illetve létszámstop esetén Magyarországon is egyre gyakrabban alkalmazzák a – főleg multinacionális – vállalatok ezt a foglalkoztatási formát.⁶ Előszeretettel élnek a cégek a munkaerő-kölcsönzés konstrukciójával betegség, szabadság vagy más okból adódó munkaerőkiesés pótlására, létszámstop esetén, amikor a felvételi korlátozás ellenére szükség van plusz munkaerőre. Ezzel a módszerrel viszont nem kerül be a dolgozó a cég statisztikai létszámállományába. Továbbá használják még projekt jellegű, felhalmozott és időszakos munkák miatt fellépő létszámprobléma megoldásakor, szükségszerű létszámleépítés kezelésekor.⁷

Azokat az indokokat sem árt felsorolni, amiért a cégek a fent említett esetekben a munkaerő-kölcsönzés eszközével élnek. Már egészen korán, az 1960-70-es években körvonalazódtak Nyugat-Európában a munkaerő-kölcsönzés előnyei. Komoly igény jelentkezett a versenyképesség és a növekedés fenntartása érdekében a rugalmasabb foglalkoztatási módszerek bevezetésére és elterjesztésére. E foglalkoztatási forma előnye, hogy biztosítja az időszakosan felmerülő munkafeladatok hatékony és rugalmas ellátását, mégpedig munkaviszony létesítése nélkül. A munkáltatók gyakran kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy a munkaerő-kölcsönzés technikáját választják a hatékony és gazdaságos megoldások érdekében.⁸ Elsősorban azért alkalmazzák a vállalatok ezt a konstrukciót, mert sokkal lazább viszony létesíthető így a

munkáltató és a munkavállaló között. Ezzel a módszerrel számos kötelezettségtől és nyügtől szabadulnak meg, továbbá rengeteg előnyhöz jutnak.⁹ Utóbbira példa, hogy biztonságot ad a kölcsönző számára abban a tekintetben, hogy a speciális feladatra, meghatározott időtartamra pontosan a szükséges számú dolgozó áll rendelkezésre. Ezen túl a kölcsönző cég a szolgáltatásról minden hónap végén számlát állít ki, s ezt a vállalat költségként tudja leírni. Takarékosabb is, mert nem a kölcsönzőkre hárul a bér- és munkaügyi nyilvántartás költsége, és a kölcsönző céget terheli a foglalkoztatás kapcsán felmerülő összes munkáltatói adminisztratív és befizetési kötelezettség. Szintén a kölcsönző feladata a bérszámfejtés, bérfizetés, bérterhek befizetése, adóbevallások elkészítése, szabadság, fizetett ünnep, betegszabadság elszámolása, kifizetése, munkaszerződés megkötése, állományba vétel, kiléptetés, statisztikai kötelezettségek ellátása. Az előre nem tervezhető létszámproblémák rugalmasan kezelhetőek, és nem kell sem álláshirdetést feladni, sem pályázatot kiírni. A kölcsönzést bonyolító cég saját adatbázisából gyorsan kiválasztja és közvetíti az adott feladatra alkalmas jelöltet. Továbbá a kölcsönzéssel foglalkozó irodák általában sikerdíjas megbízást kötnek a kölcsönvevővel, azaz fizetni csak akkor kell, ha valóban megtalálták a megfelelő embert.

Megemlíthető még előnyként, hogy a kikölcsönzött dolgozó nem kerül a cég állományába. A munkaerő-kölcsönzés gyors, tehát az igények gyorsan teljesíthetőek és a kölcsönző garanciát vállal a munkavállalóért. Mint fentebb már megemlítettem rengeteg adminisztrációt spórol meg a cég (ki és belépés adminisztrációja, felmondási idő, munkaügyi jogviták, stb.), továbbá a végkielégítés is megtakarítható. Meghatározott feladatra, időre és létszámmra kérhető a szolgáltatás. A kikölcsönzött létszám rugalmasan emelhető, illetve csökkenthető (pl. áthidalhatóak a csoportos létszámleépítés szigorú szabályai). Ez a konstrukció megkönnyíti a be nem vált dolgozótól való megszabadulást. Elmondható az is, hogy a kölcsönző cégek egy része specializálódott egy-egy területre, így a megfelelő szakember felkutatása leegyszerűsödik.

A munkaerő-kölcsönzést leggyakrabban a munkatárs átmeneti jellegű pótlására veszik igénybe. Ez az adminisztratív jellegű és ügyfélszolgálati pozíciókban dolgozók körében a legjellemzőbb.¹⁰ Tehát fizikai és adminisztratív munkakörökben is szükség van időszakos munkaerőre.¹¹ Hirtelen megnövekedő megrendelések teljesítése esetén, ideényjellegű feladatok elvégzésére is igénybe veszik a kölcsönzötteket. A kikölcsönzött munkaerő egyharmada szakmunkás képzettségű. Jelenleg az összes kölcsönzött munkaerőnek csak a töredékét teszi ki a diplomás, felsőfokú szakképesítéssel rendelkezők aránya. Napjainkban elsősorban a segéd és betanított munkakörökben jellemző a kölcsönzöttek alkalmazása. Erősödik ugyanakkor az igény az irodai jellegű

munkákat elvégezni képes kölcsönzött munkavállalók iránt, sőt a szellemi dolgozók kölcsönzése is egyre gyakrabban előfordul. A munkaerő-kölcsönzés egyelőre az alsóbb pozíciók betöltésére jellemző, csak ritkán éri el a középvezetői szinteket.¹² Elmondható, hogy főleg az elektronikai, az élelmiszeripari, a vegyipari, kereskedelmi cégek, valamint a pénzintézetek és a mobilszolgáltatók élnek a kölcsönzés módszerével.¹³

II. A munkaerő-kölcsönzés előnyei és hátrányai

Azon pozitívumok mellett, melyek a munkáltatók oldalán állnak fenn, meg kell említeni azokat az előnyöket is, melyek miatt a munkavállalók ezt a munkavégzési formát választják. Kétségtelen, hogy ezek közül a legfontosabb – a mai magyar munkaerő-piaci helyzetnek megfelelően – az a szempont, hogy gyakorlatilag az alacsonyabban kvalifikáltak nemigen találnak más lehetőséget a munkavégzésre, mint a munkaerő-kölcsönzés – valljuk be, minden előnyös oldala ellenére is – bizonytalan világát. Így az ezen túli prioritások szinte csak a magasabb végzettségűek szempontjából sorolhatóak fel, de semmiképpen sem azok oldaláról, akik csak 8 osztállyal rendelkeznek. Ilyen előny lehet az elkötelezettség nélküli átmeneti, eseti munkavállalás lehetősége (pl. átképzésben résztvevők illetve nappali vagy esti tanulók részére), vagy a tapasztalat, referencia szerzésének lehetősége. Ezeken kívül megemlíthető még, hogy a gyakorlati tapasztalatok alapján is esélyt jelenthet a kölcsönbe vevő cég állományába kerülésre, illetve jogszerző időnek számít a munkanélküli járadékhoz.¹⁴

E foglalkoztatási forma leginkább az esti tagozaton tanulóknak, a tapasztalatszerzésre vágyóknak, és azoknak ideális, akiknek nincs állandó munkájuk, viszont szükségük van pénzre. Emellett a nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkezők számára akár hosszú távú munkalehetőséget is biztosíthat. A szellemi munkát végzők vagy azért döntenek az ilyen jellegű, rövid távú munkavállalás mellett, mert két munkahely között állnak, illetve egyáltalán nincs állásuk vagy, mert rövid távú tapasztalatokat kívánnak szerezni több cégnél.¹⁵

A munkavállalók számára inkább talán több a hátránya, mint az előnye a munkaerő-kölcsönzés keretében történő munkavégzésnek. A kölcsönzött munkavállalók számos esetben hátrányosabb helyzetben vannak azoknál az alkalmazottaknál, akik a kölcsönvevő cég tényleges munkavállalói. Amit szakszervezeti szempontból leginkább kifogásolni lehet, az a kollektív szerződés hiánya. Gyakran különböznek a foglalkoztatási feltételek és a munkaidőkeret is. Továbbá – mint már fentebb utaltam rá – többnyire bizonytalan a foglalkoztatás időtartama, hacsak nem határozatlan idejű szerződést köt a kölcsönző cég a munkavállalóval.¹⁶ A felmondási idő, függetlenül attól,

hogyan hány éve kölcsönzik a dolgozót, nem emelkedik 30 nap fölé. Ezzel szemben az Mt. általános szabályai három év munkaviszony után már 35 nap felmondási időt biztosítanak, s ez a munkáltatónál folyamatos munkaviszonyban töltött évek során fokozatosan emelkedik. Nem jár végkielégítés sem a kölcsönmunkaerőnek, és nem vonatkoznak rájuk a felmondási tilalmak sem. Nem érvényesül a nyugdíj előtt álló munkavállalókra vonatkozó felmondási korlátozás sem, miszerint a nyugdíjkorhatár betöltését megelőző öt éven belül csak különösen indokolt esetben szüntethető meg a munkaviszony. A kölcsön-munkavállalók csak öt nappal később kapják meg összes munkavállalói járandóságukat, ami egyébként az általános szabály szerint a munkaviszony megszűnésekor az utolsó munkában töltött napon kifizetendő. Mindez azokat érinti leginkább hátrányosan, akiket már évek óta ugyanaz a kölcsönvevő kölcsönöz. Azok, akikkel viszont egy-egy munkára, vagy időszakra szerződtek, ki vannak téve annak, hogy a kölcsönbeadó nem talál számukra új helyet, és megszűnhet az egyébként sem stabil munkaviszonyuk. Ők a 13. havi fizetésről, üdülési támogatásról és egyéb céges kedvezményekről és juttatásokról nem is „álmodozhatnak”.

III. A munkaerő-kölcsönzés típusai¹⁷

A munkaerő-kölcsönzés több fajtáját is megkülönböztethetjük a szakirodalom alapján: gyorskölcsönzés, hosszú távú kölcsönzés, outsourcing (kiszervezés) és a try and hire. Ezek közül a gyorskölcsönzést jellemzően szabadság, betegség, váratlan felmondás miatt kiesett munkaerő – mégpedig főleg adminisztratív személyzet – átmeneti pótlására használják. Ezen típus alkalmazása esetében akár 1-2 órától is szó lehet és az igény felmerülését követő napon már sor kerülhet rá. Ugyanakkor a hosszú távú kölcsönzés a munkából tartósan de nem véglegesen kiesett (súlyos betegség, szülési szabadság stb.) munkaerő középtávú átmeneti pótlására szolgál. Ilyen esetekben már követelmény bizonyos szintű szakismeret is és leginkább irodai adminisztratív területeken, emellett pedig szakasszisztensi munkakörök, könyvelés, stb. esetében alkalmazzák. Az outsourcing (kiszervezés) a hosszú távú kölcsönzés alfaja. Ebben a formában a vállalat döntésének alapján a személyzet egy része függetleníti a vállalatától. Leginkább a multinacionális nagyvállalatok választják ezt a megoldást, főképp, ha nagy a lemorzsolódás vagy éven belüli létszámmozgás. Erre jó példát jelenthetnek a Call centerek, melyeket azért függetlenítenek a vállalatától, hogy elősegítsék annak rugalmasságát. A try & hire az a típus, mely a munkaerő-felvétel kockázatát jelentősen csökkenti, mivel a vállalat kipróbálhatja a munkaerőt, és csak utána dönt az alkalmazásról.

IV. A munkaerő-kölcsönzés története

A munkaerő-kölcsönzés eredetileg – mint általában a legtöbb újítás – az Egyesült Államokban jelent meg az 1940-50-es évek fordulóján. Célja a hiányzó munkaerő megszerzése a dinamikusan növekvő gazdaságban, az erősödő szakszervezeti mozgalmak, a munkavállalók jogi védelmének visszaszorítása. A fejlődésnek indult vállalkozások a munkaerő kölcsönzésével lényeges költséget takaríthattak meg az adminisztrációs költségeken és az adó jellegű befizetéseken.¹⁸

1. Munkaerő-kölcsönzés az Európai Unióban

A munkaerő-kölcsönzés jogi konstrukciója a tradicionális munkajogviszonytól eltérő foglalkoztatási módszerek egyik gyakori, karakterisztikus fajtája az Európai Unióban is.¹⁹

A munkaerő-kölcsönzés viszonylag szűk körben, de már nem elszigetelten történő megjelenése – az egyes EU tagállamokban viszonylag csekély időbeli eltéréssel – az 1960-as évek végére, illetve az 1970-es évek elejére tehető. Az 1970-es években egyre elterjedtebbé vált a rendkívüli helyzetbe kerülő vállalatok körében. Ilyen rendkívüli helyzetnek lehet tekinteni, ha csak rövid időre kell alkalmazni nagy tömegű munkavállalót egy-egy feladat megoldására, nagyobb tömegű termék megrendelésének kielégítésére, amit az állandó meglévő létszámmal nem lehet megoldani. Több munkavállalói réteg számára is előnyt jelentett ez a foglalkoztatási forma, vagy ha azt nem is, legalább lehetőséget a munkavállalásra. A magasán kvalifikált munkavállalók között kialakult egy réteg, amely szívesebben vállalta a tartósabb lekötöttséget nélküli munkaviszonyban történő alkalmazást, anélkül azonban, hogy a piac teljes kockázatát viselnie kellett volna. A másik oldalon az alacsonyán kvalifikált munkavállalóknak pedig gyakran csak ez a foglalkoztatási módszer jelentette a munkaerő-piaci megmaradást. Azoknak, akik ideiglenesen hagyták el a munkaerő-piacot (pl. terhes nők, kisgyermekes anyák), szintén előnyös volt ez a forma, továbbá elősegítette a pályakezdők és fiatalabb munkavállalók boldogulását a munkaerő-piacon.²⁰ A munkaerő-kölcsönzés mára kiemelkedő jelenséggé vált az Európai Unió munkaerőpiacán, amin nem is csodálkozhatunk.²¹

Az Unió tagállamainak jogszabályaiban, illetve a nemzetközi szóhasználatban több kifejezés is ismeretes a munkaerő-kölcsönzés fogalmára. Az angol „temporary work” kifejezés – amely egyébként általánosan elfogadott – bizonyos szempontból nem feltétlenül pontos kifejezője a jelenségnek. Nem sokkal szerencsésebb a francia „travail temporaire”, illetve a „travail interim” kifejezés használata sem. Ugyanakkor a német nyelvterület államai

a „temporarbeit” kitétel mellett a „Leiharbeit” és az „Arbeitnehmerüberlassung” kifejezést is használják.²²

Jelenleg több irányelv is szabályoz a munkaerő-kölcsönzés keretében foglalkoztatott munkavállalókra vonatkozó kérdéseket. Ilyen a szolgáltatásnyújtás keretében kiküldött munkavállalókról szóló 96/71/EK irányelv, valamint a határozott időtartamra foglalkoztatott, vagy az alkalmasszerűen foglalkoztatott munkavállalók munkahelyi biztonságáról és egészségvédelméről szóló 91/383/EGK irányelv. A munkaerő-kölcsönzés gyors elterjedése és az eltérő tagállami szabályozás miatt ugyanakkor szükségessé vált egy általánosabb közösségi szabályozás kidolgozása. Az Európai Bizottság által 2002-ben előterjesztett irányelvtervezettel kapcsolatos tárgyalások azonban máig sem vezettek eredményre.²³

A munkaerő-kölcsönzés jogi elismerése és jogi szabályozása tekintetében az EU tagállamait három csoportba lehet sorolni.²⁴

- Az első csoportba azok a tagállamok tartoznak, amelyek megengedik és szabályozzák a munkaerő-kölcsönzés módszerét, így ez a foglalkoztatási technika intézményi szintre emelkedett. Ilyenek Belgium, Németország, Franciaország, Hollandia, Finnország, Portugália, Ausztria, Luxemburg és Spanyolország.
- A második csoportot azok a tagállamok alkotják, melyek nem tiltják a munkaerő-kölcsönzés módszerét, viszont külön szabályozást nem alakítottak ki, így az általános munkajogi szabályok alá tartozik. Ide tartozik Dánia, Nagy-Britannia és Írország.
- Az utolsó csoportba azok az országok tartoznak, melyek tiltják, vagyis nem ismerik el a munkaerő-kölcsönzés módszerét, mint Görögország, Olaszország és Svédország.

Az EU tagállamai közül – a teljesség igénye nélkül – szeretnék néhányat bemutatni. Franciaországban a munkaerő-kölcsönzés keretében foglalkoztatottak száma rendkívül magas. A módszer elismerése is hamar elterjedt. A hajózás köré csoportosuló ágazatoknak köszönhetően már a XIX. század közepétől ismert volt. 1972-től egyre több bírósági döntés foglalkozott a módszerrel, míg 1982-ben részletes szabályozást nyert a Code du Travailban.²⁵ A viszonylag szigorú szabályozás ellenére Németországban több mint háromezer cég foglalkozik munkaerő-kölcsönzéssel. Ennek köszönhetően mintegy százezer munkavállaló kerül a munkaerőpiacra. Ez a foglalkoztatottnak körülbelül 0,3 %-át teszi ki a Bakkeinst jelentés szerint. Többnyire férfiak képezik a kölcsönzött munkaerőt és leginkább az elektronikai és informatikai területeken terjedt el ez a módszer. A többször módosított és jelenleg is hatályos törvényt 1972-ben fogadták el.²⁶ Belgiumban ez a foglal-

koztatási forma nagyon kedvelt mind a munkavállalók, mind a munkáltatók körében. Szabályozására már viszonylag korán, 1976-ban sor került. A jelenleg hatályos törvényt 1987. július 24-én alkották meg, ami már 1989-ben megélt egy módosítást.²⁷ Az ilyen módon foglalkoztatottak ugyanolyan ellátásban és fizetésben részesülnek, mint a cégek saját állományban lévő dolgozói. Sőt, talán még többet is kapnak. Hiszen ha a foglalkoztatásuk az adott cégnél megszűnik, vagy szünetel, azonnal elkezdődik valamilyen továbbképzés számukra, valamint erre az időre is ugyanúgy kapják a bérüket, mint ha dolgoznának. Odafigyelnek a kölcsönző cégek arra is, hogy a munkavállalók jogai ne sérüljenek a munkahelyen. Ennek megfelelően a dolgozói csoportoknak van egy úgynevezett képviselőjük, aki rendszeres kapcsolatot tart fenn a rábízott emberekkel. Ugyanakkor a munkaerő-kölcsönzők munkatársaik karriertervezésével is foglalkoznak, hogy minél magasabb és kvalifikáltabb munkakörök betöltésére legyenek alkalmasak. És mivel valóban törődnek munkatársaikkal, nem ütköznek a szakszervezetek ellenállásába sem, sőt sokszor a támogatásukat is élvezik.²⁸ Ausztriában a 90-es évek elején már mintegy 80.000 munkavállalót foglalkoztatott közel hétszáz munkaerő-kölcsönzővel foglalkozó cég. A 80-as években vitatémát képezett ez a foglalkoztatási forma és jogi szabályozás híján az ABGB, harmadik személy részére szóló teljesítésre vonatkozó rendelkezéseit adoptálták. Erre reagálva alkották meg 1988-ban a törvényi szintű szabályozást.²⁹ A törvény azóta változatlan tartalommal van hatályban, ez jelzi a vele való elégedettséget. Elsősorban a munkavállalók védelmét szolgálja, szabályozza a munkaszerződéseket, a szociális biztonság területét és a munkaerőpiac politikai szempontból hátrányos területeit. A munkaerő-kölcsönzővel foglalkozó cégek munkaviszonyt létesítenek a munkavállalókkal, hogy őket más céghez munkavégzésre adják. A munkavállaló hozzájárulása nélkül a munkaerő áthelyezése más vállalatokhoz nem lehetséges.³⁰ Nagy-Britanniában a 90-es évek elején közel 300.000 munkavállalót foglalkoztattak a munkaerő-kölcsönzés módszerével. Az erre, illetve hasonló tevékenységre szakosodott szervezetek tevékenységét szabályozza az 1973. évi Employment Agencies Act. Viszont magának az intézménynek a fogalmát nem sikerült meghatározni. Így – mivel a konstrukció működik és különösen a munkanélküliek foglalkoztatásánál, nyeri el jelentőségét – az általános munkajogi szabályok vonatkoznak az ily módon foglalkoztatottakra is.³¹

Három uniós ország joga viszont tiltja a munkaerő-kölcsönzés keretében való foglalkoztatást. A két mediterrán állam – Olaszország és Görögország – indokai eltérnek a skandináv Svédországtól. A görögöknél a foglalkoztatáspolitikát már hosszú ideje az egységesítésre való törekvés és a specialitások kiszűrése jellemzi. Így a munkaerő-kölcsönzés konstrukciója nem kapott náluk szabályozást. Olaszországban történeti okai vannak az elzárkózásnak.

A Codice Civile már megalkotása idején tiltotta harmadik személy közreműködését a munkaszerződés megkötésénél és realizálásánál. Ez a későbbiekben sem változott. Így munkaerő-kölcsönzés legalisan nem létezhet az olaszoknál. A svéd munkajog a hosszú ideig fennállt szinte teljes foglalkoztatásból és a munkavállalók magas szervezettségéből indult ki. Ennek következtében elzárkózott minden olyan megoldástól, amely ezt a rendszert képes megbontani. Ténylegesen működik néhány munkaerő-kölcsönző cég, de valójában tevékenységük de iure tilos.³²

2. Pár szó a környező országokról

A javuló gazdasági helyzet és jogi viszonyok miatt robbanásszerű növekedésnek indult a munkaerő-kölcsönzés Kelet-Európában, s a trend valószínűleg folytatódik. A nyugat-európai szint eléréséhez azonban még legalább húsz év szükséges. Helyzetük hasonlósága okán kívánok néhány – Magyarországnak mindig is viszonyítási pontként szolgáló – kelet-európai országot bemutatni.

A helyzet a Cseh Köztársaságban a legrosszabb, ahol a növekedési mutatók az egyjegyű tartományban maradtak. Ennek egyik oka a hanyatló konjunktúra, ami közvetlen hatással van a munkaerő-kölcsönzésre, a másik tényező az új törvényekben keresendő: azok ugyanis megdrágítják a munkaerő-közvetítést. Ezáltal a nagy robbanásra még két-három évet várni kell ezen a területen. Szlovákia ellenben teljesen más képet mutat, mivel ott magas növekedési mutatók csalogatják az új befektetőket. A piac azonban összességében még meglehetősen kicsi, és pár cég osztozik rajta, így egyelőre nehéz az oda való bejutás. A legnagyobb munkaerőpiaccal Lengyelország rendelkezik, és rekord méretű növekedést produkált. Sok külföldi cég terjeszkedett egy-egy helyi vállalat megvásárlásával. Az összes európai ország közül Szlovénia esete teljesen egyedi. Mint az összes korábbi keleti blokkhoz tartozó országban, ott is állami monopólium volt a munkaerő-közvetítés, kivéve, hogy mindig lehetett diákokat privát cégeken (legtöbbször egyetemi szervezeteken) keresztül kiközvetíteni. Szlovéniában még ma is nagy szerepet játszik a diákmunka. A legtöbb cég tanulókra specializálja magát, ami nem tesz túl jót a munkaerő-kölcsönzés vonzerejének.³³

3. A munkaerő-kölcsönzés hazai története

Az 1990-es évek elején kezdődő politikai és gazdasági változások, a gazdasági-társadalmi szerkezetátalakítás, a piacgazdaság térnyerése a magyar munkaerőpiacra is jelentős hatást gyakorolt. A tulajdonviszonyokban létrejövő változások, az iparszerkezet átalakulása, a mezőgazdaság piacosodó körülményei az ipari termelés visszaesését okozták és jelentősen csökkent a

mezőgazdaság teljesítménye is. Ez együtt járt a munkahelyek számának csökkenésével és a munkaerő szerkezetének átalakulásával is. A munkanélküliek száma gyors ütemben nőtt.³⁴ A foglalkoztatási helyzet javulásához nagyban hozzájárult, hogy a rendszerváltás után hamarosan megindult a multinacionális cégek letelepedése az országban, de jelentős a szerepük a közepes és kis vállalkozásoknak is. Ezekben a formációkban mindinkább olyan új preferenciák jelentek meg, mint a versenyképesség, a költséghatékonyság, és a rugalmasság.³⁵ Az elmúlt években lejátszódó gazdasági szerkezetváltás jelentős változásokat hozott a termelési módokban is. A megbízásokat rövidebb idő alatt és szűkebb határidőkkel adják.³⁶ A vállalatok az ingadozó megrendelések kielégítésére személyi kapacitásukat egyre kevésbé képesek készenlétbe tartani. Csak akkor vesznek fel új munkaerőt, ha a megrendelések helyzete stabilizálódott. A rendszerváltás utáni időszakban, a kezdődő ipari szerkezetváltás okán, megnőtt az igény a szakképzett munkaerő iránt, amit a szakképzés hiányosságai miatt gyakran nem lehetett kielégíteni, egyes térségekben hiány alakult ki. Ebben az időszakban megnőtt az igény új foglalkoztatási formákra, amelyek segítségével rugalmasabban lehet reagálni a piac igényeire. A munkaerőpiac tehát egyre inkább rugalmas foglalkoztatási formákat követelt és ehhez mind a vállalkozásoknak, mind pedig az általuk foglalkoztatott munkavállalóknak alkalmazkodniuk kellett. Ennek egyik lehetséges formája a munkaerő-kölcsönzés, ami az elmúlt években, a cégek és a munkavállalók piaci kényszerekhez való alkalmazkodásának köszönhetően egyre nagyobb méreteket öltött.³⁷

Magyarországon hosszas előkészítő munka után 2001-ben került sor a munkaerő-kölcsönzésnek, mint szabályozott jogi fogalomnak a bevezetésére. Bár a szabályozás nem ismerte a kölcsönzés fogalmát, a gyakorlatban azonban már hosszú idő óta alkalmazták. Az ismert és szabályozott kirendelés intézménye alatt valójában számos gazdálkodó szervezetnél munkaerő-kölcsönző tevékenység folyt. Tehát a jogszabályi háttérkeretet az Mt. korábbi, kirendelésre vonatkozó rendelkezései adták. Ennek alapján a munkáltató írásban ideiglenesen más munkáltatónál való munkavégzésre kötelezhette a munkavállalót. A Munka Törvénykönyve meghatározta a kirendelés idejének maximális hosszát, de megengedte azt is, hogy a felek ettől eltérően állapodjanak meg. Ez a bűjtatott munkaerő-kölcsönzési tevékenység azt eredményezte, hogy mindenféle jogi háttér és garancia nélkül döntően a munkavállalók hátrányára került sor az ilyen jellegű foglalkoztatásra. Ez az anomália halaszthatatlanná tette a munkaerő-kölcsönzés tartalmának tényleges megfogalmazását, és jogszabályban történő rendezését. A munkaerő-kölcsönzésre kidolgozott szabályokat az Mt. 2001. júliusában hatályba lépett módosítása vezette be egy új XI. fejezetként. Együttal a kirendelésre illetve átirányításra vonatkozó szabályok is jelentősen megváltoztak.³⁸ Az azóta

eltelt évek során ugyanakkor bebizonyosodott, hogy a szabályozásnak számos ponton vannak hiányosságai. Megoldásképpen 2006. januártól a 2005. évi CLIV. törvénnyel módosult a Munka Törvénykönyve és szigorították a munkaerő-kölcsönzés szabályait. A törvénymódosítás egyik célja az volt, hogy ne válthassa fel teljes mértékben a klasszikus munkaviszonyt a kölcsönzés.³⁹

a) A problémák melyek a módosításhoz vezettek

Az eddigi gyakorlat azt mutatta, hogy a kölcsönzött munkavállalók más, általában kedvezőtlenebb körülmények között dolgoznak, mint a munkaszerződéses társaik: a bérek alacsonyabbak, rájuk nem vonatkoznak a kollektív szerződések. Ezért a törvénymódosítás elkészítésénél abból az elvi megfontolásból indultak ki, hogy egyenlő munkáért egyenlő bér jár. A munkaerő-kölcsönzők könnyűszerrel kijátszhatták a rendelkezéseket, kikerülhették a kötelezettségeket és tisztességtelen versenyt teremthettek a közvetítők között. Voltak olyan vállalatok, melyek azért alapítottak munkaerő-kölcsönző cégeket, hogy költségeket takarítsanak meg, ami kedvezőtlenül hatott, egyrészt azért, mert sokszor a munkavállalók jogai sérültek. Másrészt a törvény torzította a piaci versenyt. Azoknak a cégeknek, amelyeknek módjuk volt céget alapítani, sikerült lejjebb szorítaniuk a költségeiket, ezáltal versenyelőnyre tettek szert. Ezzel a törvény adta lehetőséggel azok a vállalkozások éltek, melyek tartós munkaerő-kölcsönzésre rendezkedtek be. Tehát a kölcsönzött munkaerővel nem a kapacitásbeli problémákat akarták áthidalni, vagy nem szezonális munkaerőhiányról volt szó. Sok cég a járulékfizetési kötelezettségei alól akart kibújni. Jellemző példája, amikor egy dolgozót ugyanabban a munkakörben, négy órában, munkaszerződéssel foglalkoztatnak, majd további négy órában alkalmi munkavállalói könyvvél, kölcsönzött munkaerőként. Az utóbbit a megváltozott jogszabályok már nem teszik lehetővé.⁴⁰ Az sem volt ritka, hogy a munkáltató másik céget hozott létre azért, hogy saját munkavállalóit az foglalkoztassa a munkavállaló számára kedvezőtlenebb szabályok szerint, s ezekkel a feltételekkel visszakölcsönözze az eredeti munkáltató számára a dolgozókat. A munkaerő-kölcsönző cégek nagy része illegálisan foglalkoztatott munkavállalókat kölcsönzött, megspórolva az adó- és járulékköltségeket.

b) A megváltozott rendelkezések összefoglalása

A visszaélések megszüntetésének érdekében a január elsejétől hatályos módosítások értelmében tilos a kölcsönzés olyan cégek között, ahol az egyik munkáltató tulajdonosa – részben vagy egészben – azonos a másik munkáltató tulajdonosával, vagy a két munkáltató közül legalább az egyik valami-

lyen arányban tulajdonosa a másik munkáltatónak, vagy pedig a két munkáltató egy harmadik szervezethez kötődő tulajdonjogi viszonya alapján áll kapcsolatban egymással. A kölcsönvevő és a kölcsönadó cégek tulajdonosi körében semmilyen átfedés nem lehet.⁴¹ A törvénymódosítás elkészítésénél abból az elvi megfontolásból indultak ki, hogy egyenlő munkáért egyenlő bér jár. Így az új jogszabály úgy rendelkezik, hogy bizonyos idő elteltéhez, illetve a foglalkoztatás céljához kötődően a kölcsönbeadó köteles a kölcsönzött munkavállalók munkabérét, illetve a további juttatásait a nem kölcsönzés alapján dolgozó munkavállalókat megillető mértékűvel azonos szintre emelni.⁴² A jövőben a kölcsönzött munkavállaló személyi alapbérét, műszakpótlékát, rendkívüli munkáért járó díjazását, valamint ügyeleti és készenléti díját a többi munkavállalóéhoz kell igazítani, ha legalább hat hónapja dolgozik folyamatosan a kölcsönvevőnél, vagy a munkavégzés kezdetét megelőző két éven belül összesen legalább hat hónapot dolgozott a kölcsönvevőnél. A természetbeni juttatásoknál a határozott idejű kölcsönzés esetén legalább két éve, határozatlan idejű kölcsönzés esetén pedig legalább egy éve kell a kölcsönvevőnél dolgozni ahhoz, hogy a kölcsön-munkavállalót a többi dolgozóéval azonos mértékben illessék meg. A módosított jogszabály megtiltja a munkaerő-kölcsönzést, ha a munkavállaló korábban – hat hónapon belül – a kölcsönvevőnél állt munkaviszonyban.⁴³ Szintén az új szabályok közé sorolandó, hogy tilos munkavállaló kölcsönzése jogszabály által meghatározott tilalomba ütköző munkavégzésre, a kölcsönvevő olyan munkahelyén, illetve telephelyén történő munkavégzésre, ahol sztrájk van, a sztrájkot megelőző egyeztetés kezdeményezésétől a sztrájk befejezéséig, illetve ha a kölcsönvevőnél a munkavállaló munkaviszonya – a munkáltató működésével összefüggő okra alapozott rendes felmondásával, illetve a próbaidő alatt azonnali hatályú megszüntetésével – legfeljebb hat hónapja szűnt meg.

A törvénymódosítással a feketemunkát is igyekeznek visszaszorítani.⁴⁴ A kölcsönbeadó köteles bejelenteni a kölcsönzést az Egységes Munkaügyi Nyilvántartásba azelőtt, hogy a munkavállaló munkába állna. Az igazoló okirat másolatát pedig el kell juttatnia a kölcsönvevőnek. Amennyiben az igazolás kézbesítése előtt munkába áll a munkavállaló, a munkaszerződés egy példányát köteles átadni a kölcsönvevőnek, aki így tudja igazolni, hogy legalisan foglalkoztató kölcsönbeadóval szerződött a munkavállalók kölcsönbevételére. Ezzel elkerülheti, hogy a munkaügyi ellenőr a jogviszony minősítésekor öt nyilvánítsa munkáltatónak. Amennyiben ugyanis hiányzik a kölcsönbeadói minőség, a munkaviszonyt – annak kezdetétől – a kölcsönvevővel közvetlenül létrejötnek kell tekinteni. Ugyancsak ez a helyzet, ha nem kötöttek munkaszerződést, illetve a megkötött munkaszerződés nem felel meg a kölcsönzésre vonatkozó szabályoknak. Ez megfelel annak a polgári

jogi általános jogelvnek, hogy a színlelt szerződést a leplezett szerződés szerint kell megítélni. Ez az új szankció érdekeltté teszi a kölcsönvevőt a legálisan alkalmazott munkavállalók kölcsönzésében.

c) Az új szabályozás hibái

A szakemberek szerint a jogszabályi változások érzékenyen érinthetik azokat a cégeket, melyek tevékenységeik egy részét kiszervezték, például az informatikai üzletágot vagy az ügyfélszolgálatot. A vállalatok többnyire kölcsönzött munkaerőt használtak ezen a területen. A friss rendelkezések értelmében a fél évnél régebben a cégnél tevékenykedő kölcsönmunkaerőt állományba kell venni. A törvény azt is megtiltja, hogy féléves perióduson belül vissza-kölcsönözzék azt a dolgozót, aki korábban már vállalt munkát az adott cégnél. A legtöbb cég viszont nem tudja megítélni, hogy lesz-e ismét szüksége – pár hónap múlva – az elbocsátott a kölcsön-munkavállalójára. Egyesek szerint a törvénymódosítás ellehetetleníti a munkaerő-kölcsönzést. Sérelmes a törvénymódosítás hatályba lépése, mivel a kölcsönző cégek nem kaptak lehetőséget a megfelelő felkészülésre. A módosítás újabb adminisztratív terheket is ró a kölcsönzőkre.⁴⁵

V. A munkaerő-kölcsönzés szabályai az Mt.-ben

1. A kirendelés és a munkaerő-kölcsönzés összehasonlítása

Még mielőtt kitérnék a hatályos szabályok ismertetésére, bemutatnám a munkaerő-kölcsönzés és a kirendelés közti eltéréseket. Ezt azért tartom lényegesnek, mivel a 2001. évi módosítás előtt a kirendelés hasonló jellegű jogviszonyként funkcionált, mint a munkaerő-kölcsönzés, mivel az Mt. nem tiltotta, hogy a kirendelő munkáltató a kirendelésért külön ellenszolgáltatást fogadjon el attól a munkáltatótól, ahová a kirendelés történt. Így tulajdonképp a munkaerő-kölcsönzési jogviszony létrejöttének alapjává vált, de a szabályozás hiányosságai miatt bizonytalanságra és visszaélésekre adott okot. A hatályos Mt. viszont a kirendelés visszerhességének lehetőséget kizárja. Emiatt a munkaerő-kölcsönzés és a kirendelés közti közös vonás ma már csak annyi, hogy mindkettő az eredetitől eltérő, más munkáltatónál történő munkavégzésre irányul. A kirendelés a következő pontokban tér el a munkaerő-kölcsönzéstől. A kirendeléses jogviszony két munkáltató közti megállapodás alapján jön létre. Szükséges az is, hogy a munkáltatók között valamilyen tulajdonosi viszony álljon fenn vagy egymás vonatkozásában, vagy pedig közösen egy harmadik céggel való viszonyukban, amely céghez a munkavállalót munkavégzés céljából kirendelik. A kirendelés fogalmi

eleme az ingyenesség. Tehát a munkavállaló kirendeléséhez nem tartozik semmiféle ellenszolgáltatás. Végül pedig a munkabér és az egyéb járulékok megfizetése a tényleges munkáltatót terheli.⁴⁶

2. A munkaerő-kölcsönzés Mt. szerinti fogalma

A munkaerő-kölcsönzés szabályait az Mt. XI. fejezete tartalmazza átfogó jelleggel a 193/B-P-ig terjedő szakaszaiban. A munkaerő-kölcsönzés Mt.-beli fogalma a következőképp szól: olyan tevékenység, amelynek keretében a kölcsönbeadó a vele kölcsönzés céljából munkaviszonyban álló munkavállalót ellenérték fejében munkavégzésre a kölcsönvevőnek átengedi. A munkaerő-kölcsönzés kettős jogviszonyt tartalmaz. Az egyik kifejezetten munkaviszony, amelyben a munkavállaló vállalja azt, hogy munkaerejét munkáltatója részére úgy bocsátja rendelkezésre, hogy a jogosult a munkaerejét más munkáltatónak díjazás ellenében átengedi. A másik a kölcsönző cég és a kölcsönbe vevő közötti jogviszony, mely kifejezetten polgári jogi jellegű és egyesek szerint jogelméletileg a bérlet – ezen belül is a dologbérlet – speciális formája.⁴⁷ Megjegyzendő, hogy a dologbérlet esetében a bérleti szerződés tárgya dolog vagy dologként hasznosítható erőforrás, míg a munkaerő-kölcsönzés esetében ez természetes személyek, pontosabban azok munkája. Emiatt semmiképpen sem beszélhetünk dologbérletről, hanem inkább egy sui generis szerződésről, amely nevezhető lenne például munkabérleti szerződésnek, de nem az Mt., hanem a Ptk. vonatkozásában. Tehát a munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó szabályoknak mind a munkajogba, mind a polgári jogba tartozó területei is vannak. Ezt a jogi szabályozás egy kiterjesztő jellegű rendelkezéssel próbálja feloldani, mellyel megteremti az alapot arra, hogy ezekre az egyébként polgári jog hatálya alá tartozó jogviszonyokra az Mt. szabályai alkalmazhatóak legyenek.⁴⁸ Az Mt. hivatkozott szabálya a következőképpen hangzik: „E törvény 72/A. §-ának, valamint Harmadik része XI. fejezetének hatálya – az ott meghatározottak szerint – kiterjed azon, a Polgári Törvénykönyv szabályain alapuló jogviszonyra is, amely a tizennyolcadik életévét még be nem töltött személy munkavégzésére vonatkozik, vagy munkaerő-kölcsönzés céljából a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő között jön létre.”⁴⁹

3. A jogviszony alanyai

Kölcsönzés esetén a munkáltatói oldalon két jogalany, a kölcsönbeadó és kölcsönvevő munkáltató jelenik meg, illetve harmadikként a kölcsönadott

munkavállaló. A munkaviszony a kölcsönbeadóval létesül, a munkavállaló tényleges foglalkoztatása azonban a kölcsönvevőnél valósul meg.⁵⁰

a) A munkavégző személy (munkavállaló)

Munkaerő-kölcsönzés esetén a munkavállalói jogalanyiség-szabályok (Mt. 72. és 72/A. §-ok) teljes egészében érvényesülnek. Tehát a munkaerő-kölcsönzés szempontjából a munkaviszony alanya lehet minden olyan természetes személy, aki betöltötte a tizenhatodik életévét, továbbá a tizenötödik életévét betöltött és tanulóviszonyban álló fiatal is az iskolai szünet alatt, valamint a tankötelesek a gyámhatóság engedélye alapján a külön jogszabályban meghatározott feltételek mellett.⁵¹

b) A munkavállalót alkalmazó munkáltató (kölcsönbeadó)

Az Mt. meghatározása értelmében kölcsönbeadó: az a munkáltató, aki a vele kölcsönzés céljából munkaviszonyban álló munkavállalót munkavégzésre, kölcsönzés keretében a kölcsönvevőnek átengedi és munkáltatói jogait, illetve kötelezettségeit a kölcsönvevővel megosztva gyakorolja. Kölcsönbeadó csak az a belföldi székhelyű, a tagok korlátolt felelősségével működő gazdasági társaság, közhasznú társaság vagy – a vele tagsági viszonyban nem álló munkavállaló vonatkozásában – szövetkezet lehet, amelyik megfelel az Mt.-ben, illetve az egyéb jogszabályokban foglalt feltételeknek, és a székhelye szerint illetékes munkaügyi központ nyilvántartásba vette. Egyéni vállalkozó, illetve betéti társaság munkaerő-kölcsönzési tevékenységet nem végezhet. Hasonlóan tiltott e tevékenység költségvetési szervek esetében is.⁵²

A munkaerő-kölcsönzési és a magán-munkaközvetítői tevékenység nyilvántartásba vételét és folytatásának feltételeit a 118/2001. (VI. 30.) kormányrendelet szabályozza. A rendelet értelmében a kölcsönbeadót akkor veszi a munkaügyi központ nyilvántartásba, ha rendelkezik az alábbi együttes feltételekkel:

- a társaságot a cégjegyzékbe bejegyezték,
- társasági szerződése a kölcsönzési tevékenység folytatását tartalmazza,
- a kormányrendelet mellékletében meghatározott szakképesítéssel rendelkező személyt foglalkoztat,
- van megfelelő irodahelyisége és
- lététbe helyezett egy millió forint vagyoni biztosítékot.⁵³

A nyilvántartásba vétel iránti kérelmet a kormányrendelet melléklete szerinti formanyomtatványon kell benyújtani, melyhez csatolni kell a feltételek meglétének igazolását tanúsító iratokat. A Korm. rendelet meghatározza

továbbá a nyilvántartásba vétellel, illetve a kölcsönző törlésével kapcsolatos anyagi jogi és eljárási szabályokat, a kölcsönbeadó adatszolgáltatási kötelezettségét, a tevékenység folytatásával kapcsolatban a munkaügyi központ ellenőrzési jogosultságát, valamint a munkanélküliek elhelyezkedésének elősegítése érdekében rögzíti a munkaügyi központ és a kölcsönbeadó együttműködésének lehetséges eszközeit.

c) A munka megrendelője (kölcsönvevő)

A kölcsönvevő az a munkáltató, aki a kölcsönzés keretében átengedett munkavállalót foglalkoztatja és munkáltatói jogait, illetve kötelezettségeit a kölcsönbeadóval megosztva gyakorolja. Kölcsönvevő bármilyen munkáltató lehet, aki az Mt. 73. §-a szerint jogképes. Így – többek között – kölcsönvevő (munkaerő-megrendelő) lehet az egyéni vállalkozó, bármilyen társas vállalkozás, alapítvány is, sőt a közalkalmazotti szerv is azzal, de a kölcsönbe vett személy tevékenysége az intézmény alaptevékenységét nem érintheti.⁵⁴

4. A munkaerő-kölcsönző és a munkavállaló között fennálló jogviszony

A munkavállaló és a kölcsönadó között megkötött munkaszerződéssel jön létre a munkaviszony, mely lehet határozott és határozatlan időtartamú is. A munkaszerződés kötelező tartalmi elemei speciálisak.⁵⁵ A kölcsönbeadó és a munkavállaló között létrejövő munkaszerződésben meg kell állapodni abban, hogy szerződés kölcsönzés céljából jön létre a felek között, a munkavállaló személyi alapbérében, a munkavégzés jellegében vagy a munkakörben. A szerződésnek tartalmaznia kell a felek nevét, illetve megnevezését, a kölcsönbeadó nyilvántartásba vételi számát, valamint a munkavállaló és a kölcsönbeadó lényeges adatait is. Garanciális szabály, hogy a munkaszerződésben szerepeljen a kölcsönbeadó nyilvántartásba vételi száma is, mely alapján a munkavállaló bármikor ellenőrizni tudja az illetékes munkaügyi központnál, hogy a kölcsönző szerepel-e még a nyilvántartásban.⁵⁶

A munkáltató legkésőbb a munkaszerződés megkötésétől számított két héten belül köteles a munkavállalót akár a munkaszerződésben, akár külön írásban tájékoztatni

- a munkavégzés helyéről,
- a kölcsönvevőnél irányadó munkarendről,
- a munkabér egyéb elemeiről,
- a bérfizetés napjáról,
- a munkába lépés napjáról,

- a rendes szabadság mértékének számítási módjáról és kiadásának, illetve a jogviszony megszüntetésének XI. fejezet által meghatározott szabályairól,
- a kölcsönbeadóra és a munkavállalóra irányadó felmondási idő megállapításának szabályairól,
- a munkaviszony megszüntetésére irányuló jognyilatkozat közlésének szabályairól, továbbá
- arról, hogy a kölcsönbeadó kollektív szerződés hatálya alá tartozik-e.⁵⁷

Mindezekon túlmenően a kölcsönbeadó – legkésőbb a munkavégzés tényleges megkezdése előtt – köteles írásban tájékoztatni a munkavállalót a kölcsönvevő bejegyzett adatairól, a munkáltatói jogkör gyakorlójáról, a munkába járás, szállás és étkezés feltételeiről, valamint a munkarendre, a munkaidőre és pihenőidőre vonatkozó szabályokról, továbbá az elvégzendő munkára vonatkozó alkalmazási feltételekről.

a) A munkaviszony jellemzői, megszüntetése

A munkáltatói jogokat a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő, megállapodásuk szerint megosztva gyakorolja. Az Mt. ez alól két kivételt határoz meg: egyrészt a kölcsönvevő a munkavállalót más munkáltatónál történő munkavégzésre nem kötelezheti, kirendelés (Mt. 106. §) jogával nem élhet, másrészt a kölcsönvevő nem gyakorolhatja a munkaviszony megszüntetésének jogát. Mivel a munkát a kölcsönvevőnél kell végezni, az itt irányadó szabályok vonatkoznak a munkavállaló munkarendjére, munkaidejére, pihenőidejére. A munkabért a kölcsönbeadó köteles kifizetni, még akkor is, ha a kölcsönvevő a bérfizetési határidőig nem fizeti ki a kölcsönzésért járó ellenértéket. Mivel a kölcsönvevő a munkavállaló átengedésért a kölcsönadónak kölcsönzési díjat fizet, a munkavállaló felé fizetési kötelezettség nem terheli. A szabály fontossága abban áll, hogy a gyakorlatban előfordulhat, hogy a két munkáltató között létrejött megállapodásban foglaltak ellenére a kölcsönvevő határidőre, a bérfizetést megelőzően nem teljesíti kötelezettségét.⁵⁸ A kölcsönbeadót terheli a munkaviszonnyal összefüggő valamennyi bevallási, adatszolgáltatási, levonási, befizetési kötelezettség teljesítése.

A szabadság mértékére az Mt. általános szabályai irányadók. A szabadság kiadása tárgyában elsősorban a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő megállapodását kell figyelembe venni, de főszabályként a kölcsönzés időtartama alatt a szabadságot a kölcsönvevő adja ki. A szabadság kiadásának időpontját a munkavállalóval - előzetes meghallgatása után - legkésőbb a szabadság kezdete előtt három nappal közölni kell. Az időpontot a kölcsönvevő csak rendkívül indokolt esetben változtathatja meg, és a munkavállalónak az ezzel összefüggésben felmerült kárát, illetve költségeit köteles megtéríteni. Az

alapszabadság legalább egynegyedét – a foglalkoztatás első három hónapját kivéve – a munkavállaló kérésének megfelelő időpontban kell kiadni. A munkavállalónak erre vonatkozó igényét a szabadság kezdete előtt legkésőbb tizenöt nappal be kell jelentenie.⁵⁹

A kölcsönzés céljából létesített munkaviszony három módon szüntethető meg: közös megegyezéssel, felmondással, és azonnali hatályú felmondással. A munkaviszony megszüntetésére irányuló nyilatkozatot írásba kell foglalni. A közös megegyezés nem igényel magyarázatot, a felmondás, valamint az azonnali hatályú felmondás szabályai valamelyest eltérnek a Munka Törvénykönyve általános szabályaitól.⁶⁰ Rendes felmondással csak a határozatlan időtartamú munkaviszonyt szüntetheti meg mind a munkavállaló, mind pedig a kölcsönbeadó. Csak a kölcsönbeadó köteles indokolni a felmondást, az indoklásból a felmondás okának világosan ki kell tűnnie. Vita esetén a felmondás indokolásának valóságát és okszerűségét a kölcsönbeadónak kell bizonyítania. A kölcsönbeadó akkor szüntetheti meg a munkaviszonyt felmondással, ha a munkavállaló nem végzi megfelelően a munkáját, vagy munkaköri feladatainak ellátására alkalmatlan (ez akár egészségügyi alkalmatlanság is lehet); a kölcsönbeadó harminc napon belül nem tudta biztosítani a munkavállaló megfelelő foglalkoztatását; vagy a megszüntetésre a kölcsönbeadó működésével összefüggő okból kerül sor. A felmondási idő 15 nap, ami 30 napra emelkedik, ha a munkaviszony időtartama eléri a 365 napot. Amennyiben a kölcsönbeadó és a munkavállaló a felmondás közlését megelőző két éven belül többször létesített egymással munkaviszonyt, a felmondási idő szempontjából ezek időtartama összeadódik. Abban az esetben, ha a kölcsönbeadó mond fel, a felmondási idő tartama alatt a munkavállaló mentesül a munkavégzési kötelezettsége alól (kivéve, ha a munkaszerződésben másként állapodnak meg), s a felmentési időre átlagkeresete illeti meg.

Azonnali hatályú felmondással mind a határozott, mind határozatlan idejű munkaviszonyt a munkavállaló és a kölcsönbeadó is egyaránt megszüntetheti. A munkavállaló akkor élhet ezzel a lehetőséggel, ha a kölcsönbeadó vagy a kölcsönvevő súlyosan megszegte a munkaviszonyra vagy a foglalkoztatásra vonatkozó szabályokat, illetve megállapodást. A kölcsönbeadó akkor mondhat fel azonnali hatállyal, ha a munkavállaló a munkaviszonyból eredő lényeges kötelezettségeit vétkesen megszegi. A kölcsönbeadó a nyilvántartásból való törlése esetén, az erről szóló határozat jogerőre emelkedését követően, e tényre történő hivatkozással, azonnali hatályú felmondással – a határozat kézhezvételétől számított hatvan napon belül – köteles a munkavállaló munkaviszonyát megszüntetni. Ha a kölcsönbeadó a munkaviszonyt határidőn belül nem szünteti meg, a munkaviszony a hatvanadik napon megszűnik.⁶¹

Ha a munkaviszony kölcsönbeadó általi megszüntetése a fenti szabályokat sértette, vagyis a munkaviszonyt jogellenesen szüntette meg, a munkaviszony a jogellenességet megállapító bírósági határozat jogerőre emelkedése napján szűnik meg. Kivétel az az eset, ha a jogvita elbírálásáig a határozott idejű jogviszony a jogellenes intézkedés nélkül is megszűnt volna. A kölcsönzés specialitása folytán nincs lehetőség, hogy a bíróság a munkavállalót visszahelyezze az eredeti munkakörébe. Emiatt a jogellenes megszüntetéssel okozott jogsértést anyagilag kell orvosolni.⁶²

b) Kártérítési felelősség

A munkaező-kölcsönzés speciális jogviszonyában a kártérítési felelősségi szabályok is eltérnek az Mt. általános szabályaitól. Ennek oka egyrészt, hogy a munkavállaló a kölcsönvevővel nem áll munkaviszonyban, másrészt hogy a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő munkáltató között szerződéses kapcsolat, polgári jogi jogviszony áll fenn. A munkavállaló kártérítési felelőssége két irányba merülhet fel a tényleges foglalkoztatójával (kölcsönvevővel) szemben, valamint a tényleges munkáltatójával (kölcsönbeadóval) szemben.⁶³ Ha a munkavállaló a foglalkoztatás körében kárt okoz a kölcsönvevőnek, a Ptk. 348. § (1) bekezdése szerinti alkalmazott károkozásáért való felelősség szabályait kell alkalmazni. Ezen rendelkezés értelmében, ha az alkalmazott a munkaviszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz, a károsulttal szemben a munkáltató a felelős. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy a kölcsönzött munkavállaló által a kölcsönvevőnek okozott kárt a kölcsönbeadó köteles megfizetni. A kölcsönbeadó felelőssége természetesen akkor áll fenn, ha a kölcsönadott munkavállalójának a felelőssége is megállapítható. A kimentés bizonyítása a kölcsönbeadót terheli.⁶⁴ Ugyanakkor a kölcsönbeadó érvényesítheti kárigényét a károkozó munkavállalójával szemben. Előfordulhat továbbá, hogy a munkavállaló munkaviszonyával összefüggésben a kölcsönbeadónak közvetlenül okoz kárt. Ilyen esetben az Mt. általános szabályai az irányadóak.⁶⁵

A munkavégzés során a munkavállalónak okozott kárért a kölcsönvevő és a kölcsönbeadó egyetemlegesen felel. Az egyetemleges felelősség csak akkor áll fenn, ha a károkozás munkavégzés közben vagy azzal összefüggésben keletkezett (tehát a kölcsönvevő munkáltatónál). Az egyetemleges felelősség lehetővé teszi, hogy a munkavállaló vagy a kölcsönbeadótól vagy a kölcsönvevőtől kérje teljes kárának megtérítését. A munkavállalót nemcsak munkavégzés során érheti kár. A munkavállalónak kára keletkezhet például a munkaszerződés érvénytelenségéből, vagy a munkaviszony jogellenes megszüntetéséből. Ha a munkavállalót munkaviszonyával összefüggésben, de nem a foglalkoztatása során, vagy azzal összefüggésben éri kár, a kölcsönbeadó

tekintendő munkáltatónak a munkáltató kártérítési felelősségre vonatkozó szabályainak alkalmazásakor.

5. A kölcsönbeadó és a kölcsönvevő közötti jogviszony

A munkaerő-kölcsönzésről a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő a Ptk. alapján köt szerződést. Ebben rögzítik többek között, hogy milyen szolgáltatásra köteles a kölcsönadó és ezért milyen ellenszolgáltatást fizet a kölcsönvevő.⁶⁶ A munkaerő-kölcsönzési szerződést, mint a fejlett polgári államokban általában, az Mt. szerint is írásban kell megkötöni. Magának a szerződésnek a munkaerő-kölcsönzés időtartamát, a munkavégzés helyét, az elvégzendő munka jellegét kell tartalmaznia. Ezeken túl a kölcsönvevő írásban köteles tájékoztatni a kölcsönbeadót a nála irányadó munkarendről, hogy ki gyakorolja munkáltatói jogkört, a munkabérfizetés alapjául szolgáló adatok közlésének módjáról és határidejéről, az elvégzendő munkára vonatkozó alkalmazási feltételekről, továbbá minden olyan körülményről, amely a munkavállaló foglalkoztatása szempontjából lényeges. Mivel a munkabért a kölcsönmunkaerőnek a kölcsönző fizeti, a kölcsönadó a kölcsönzővel a tárgy hónapot követő hónap 5. napjáig köteles mindazokat az adatokat közölni, amelyek legkésőbb a munkabér tárgy hónapot követő hónap tizedik napjáig történő kifizetéséhez szükségesek.

A munkaszerződést ugyan a kölcsönbeadóval köti meg a munkavállaló, azonban a munkavégzés időtartama alatt a kölcsönvevő minősül munkáltatónak

- a munkavállaló munkavédelmére,
- a nők, a fiatal munkavállalók, a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására,
- az egyenlő bánásmód követelményére,
- a munkavégzésre,
- a munkakör átadás-átvételére,
- a munkaidőre és pihenőidőre, illetve ezek nyilvántartására

vonatkozó szabályok betartása tekintetében.⁶⁷ Ezek alapján megalapozott lehet az a megállapítás, hogy a munkavállalónak látszólag két munkáltatója van. Azonban a munkáltatói jogok megoszlását az Mt. a fentieknek megfelelően, egyértelműen rendezi, valamint maga a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő megállapodása is befolyásolja.⁶⁸

6. A kölcsönzés alanyaira vonatkozó társadalombiztosítási szabályok⁶⁹

Bár dolgozatomnak nem célja a munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó társadalombiztosítási szabályok bemutatása, de néhány részletére mégiscsak kitérnék, hiszen ezen a területen mutatkozik meg leginkább a munkáltatói jogok kölcsönbeadó és kölcsönbevevő közti megoszlása. A Tbj. szerint munkaerő-kölcsönzés esetén — jogszabály eltérő rendelkezése hiányában — a kölcsönbeadó minősül foglalkoztatónak összhangban azzal az Mt. 193/F. § (2) bekezdésével, mely szerint a kölcsönbeadót terheli a munkaviszonnyal összefüggő valamennyi bevallási, adatszolgáltatási, levonási és befizetési kötelezettség teljesítése. Ugyancsak a kölcsönbeadót terheli a Tbj. 46. § (2) bekezdése szerinti nyilvántartásba vételi kötelezettség is. Szintén a őrá hárul a Tbj. 46. § (1) bekezdése szerinti igazolás kiadás, valamint az illetékes megyei egészségbiztosítási pénztár felé teljesítendő bejelentési kötelezettség (bejelentés a biztosítottokról) is. Azt is előírja a jogalkotó, hogy a kölcsönbeadó felé – a kötelezettség teljesíthetősége érdekében – a kölcsönvevőnek kell információt szolgáltatnia.

A Tbj. szabályaival ellentétben a Tny. a munkaerő-kölcsönzés esetében a kölcsönbevevőt tekinti foglalkoztatónak, aki az objektív felelősségi szabály alapján köteles megtéríteni a baleseti rokkantsági nyugdíjat, a baleseti hozzátartozói nyugellátást, ha a baleset annak következménye, hogy ő, vagy megbízottja a reá nézve kötelező munkavédelmi szabályzatnak, illetve a Munkavédelmi Törvény előírásainak nem tett eleget. Ugyanilyen megtérítési kötelezettség terheli a kölcsönbe vevőt akkor is, ha ő vagy alkalmazottja (illetve tagja) a balesetet szándékosan idézte elő. Az egészségbiztosítás ellátásai tekintetében, az üzemi baleset, illetve foglalkozási megbetegedés miatti objektív felelősség körében a kölcsönbe vevő minősül foglalkoztatónak, illetve a kölcsönzés keretében foglalkoztatott dolgozó a pénzbeli ellátásokkal kapcsolatos igényét is a kölcsönvevőnél kell, hogy bejelentse. A kölcsönvevő köteles az előírt igazolásokat a kölcsönbeadó felé három munkanapon belül továbbítani, ezt követően a kölcsönbeadó, mint foglalkoztató köteles az igény érvényesítése kapcsán eljárni. Az egészségügyi hozzájárulás megfizetésének kötelezettsége munkaerő-kölcsönzés esetén a kölcsönbeadót terheli.⁷⁰

VI. Gyakorlati példák

1. Két pécsi munkaerő-kölcsönzéssel foglalkozó cég bemutatása

Mint már dolgozatom bevezetőjében is utaltam rá, két pécsi céggel kerültem kapcsolatba, amelyeket most szeretnék röviden bemutatni. Mégpedig abból a célból, hogy egy kis rálátást kaphassunk a gyakorlati életre. Először a Workmate Kft.-vel kezdeném, mely 2004. októberében alakult, azóta tevékenykedik sok más mellett a munkaerő-kölcsönzés területén is. Hogy a munkaerő-piacon kisebb szerepet betöltő cégről van szó, az is mutatja, hogy 2006-ban csupán egy kölcsönzött munkatársuk volt. Ugyanakkor elmondták, hogy a kölcsönzési díjak számítása náluk úgy történik, hogy a bruttó bérhez hozzáadják a munkaadót érintő járulékokat és ezen kívül a konkrét kölcsönzési díjat, amelyet a munkaerő-kölcsönzők többnyire 14-20% között számítanak. Egyéb juttatásként a munkavállalók útiköltség térítést, esetleg ebédjegyét kapnak, és iskolalátogatási támogatásban részesülhetnek. Jellemzően a fizikai állomány inkább órabéres, míg az irodai havi díjas bérezésben részesül. Ha tudják, hogy meddig fogják foglalkoztatni a munkavállalót, akkor határozott időszakra munkaszerződést kötnek vele, hosszabb távon viszont határozatlan időre szól a munkaszerződés. Gyakori, hogy a jól dolgozó munkatársakat szívesen átveszik a kölcsönzők saját állományukba. Ezt bizonyos időtartam után ingyenesen tehetik meg. Az új szabályokkal kapcsolatban Sóki Judit elmondta, hogy némi nehézséget hoztak a kölcsönzésben, leginkább azért, mert a megrendelők jó része nem látja át a lehetőségeket és megijedtek a szigorításoktól.⁷¹

A másodikként bemutatandó Jobservice Kft. már jóval nagyobb cég, mint a fentiekben bemutatott. Körülbelül 7300 főt kölcsönöznek Pécs térségében, főleg az ELCOTEQ Magyarország Kft. részére. Az ide kölcsönzött munkavállalók nagy része olyan munkakört tölt be, melyhez csupán 8 általános végzettség és tiszta erkölcsi bizonyítvány szükséges. Ugyanakkor más partnereknek, kis számban, de kölcsönöznek szellemi dolgozókat is (ők nagy részben mérnökök). Mivel az ELCOTEQ Magyarország Kft.-vel kötött szerződésük alapján nagyon rövid idő alatt kell teljesíteni az igényeket (50 fő alatt 3 nap, 50 fő felett 5 nap áll a rendelkezésükre.), ezért állandóan frissíteni kell az állományukat. Így elég gyakran van szükség arra, hogy újabb munkavállalókat toborozzanak. Ez úgy zajlik, hogy az érdeklődők számára egy tájékoztatót tartanak arról, hogy mit kell tudniuk a munkaerő-kölcsönzésről, ami után két órás tesztet készíttetnek el velük (ennek során főleg a monotónia-tűrőképességet és a ügyességet mérik), majd orvosi vizsgálaton kell átesniük. Mindezek után azokkal, akik átmentek a rostán, szerződést kötnek. Általában a munkavállalókat először csak 3 hónap próba-

időre veszik fel, majd csak ezután kötnek velük határozott időre (egy hónapra) szóló munkaszerződést. Példaértékű, hogy észelve a munkavállalóik hitelfelvételi lehetőségei korlátozott voltát, megállapodtak egy bankkal, mely így nagyobb hajlandóságot mutat, hogy hitelt nyújtson kölcsönzött munkavállalóknak is. Az Mt. munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó változtatásaival kapcsolatban problémaként vetették fel az ekvivalencia-elv bevezetését, mely többletterheket ró rájuk. Nehezményezték azt is, hogy a jogalkotó nem hagyott számukra felkészülési időt a változások alkalmazására és a szabályozás kapcsán sok kérdés nem tisztázott. Ezzel kapcsolatban szeretnék bemutatni az alábbiakban egy, a terhes nőkre vonatkozó rendelkezések problémáját bemutató esetet, melyről először a Jobservice Kft.-től kaptam információkat. A részletesebb kidolgozás érdekében viszont a Pécsi Munkaügyi Bírósággal is felvettem a kapcsolatot.⁷²

2. Kismamákkal kapcsolatos jogeset

A tényállás ismertetése előtt kitérnék arra, hogy a munkaerő-kölcsönzés szabályozása alapvetően az általános munkajogi szabályokon és elveken nyugszik a specialitásából eredő különös szabályokkal, emiatt a törvény az általános szabályok jelentős részének alkalmazását e speciális jogviszony esetében nem teszi lehetővé. Ilyen

- a munkáltató gazdasági érdekét veszélyeztető magatartásnak a munkaviszony megszűnése utáni tilalmára vonatkozó megállapodás megkötésének lehetősége;
- munkaviszony létesítés, határozott idejű munkaviszony maximálisan 5 évben korlátozása;
- próbaidő;
- a munkaviszony megszüntetése;
- munkaviszony jogellenes megszüntetése, következményei;
- kirendelés;
- tanulmányi szerződés;
- szabadság kiadása;
- munkavállaló kártérítési felelősség korlátozása kiterjesztésének lehetősége;
- vezető állású munkavállalókra vonatkozó speciális esetek;
- keresetlevél beadási határidők egyes esetei, valamint
- a 90. §-ban meghatározott felmondási tilalom.⁷³

A törvényhozó által meghatározott felmondási védelemben részesítendő körülmények, melyek fennállta esetén a munkáltató nem küldheti el munkavállalóját a következők:

- a betegség miatti keresőképtelenség, legfeljebb azonban a betegszabadság lejártát követő egy év, továbbá az üzemi baleset vagy a

foglalkozási megbetegedés miatti keresőképtelenség alatt táppénzre való jogosultság,

- beteg gyermek ápolására táppénzes állományba helyezés,
- közeli hozzátartozó otthon ápolása vagy gondozása céljából kapott fizetés nélküli szabadság (139. §),
- a terhesség, a szülést követő három hónap, illetve a szülési szabadság (138. § (1) bekezdés),
- a gyermek ápolása, illetve gondozása céljára kapott fizetés nélküli szabadság (138. § (5) bekezdés),
- a sor- vagy tartalékos katonai szolgálatnak a behívóparancs, a polgári szolgálatnak a teljesítésre vonatkozó felhívás kézhezvételétől számított időtartama.

Az alább ismertetendő probléma ennek a törvényhelynek az alkalmazhatósága kapcsán jelentkezett.

A tényállás szerint a felperes 2004. 04. 21. napjától kezdődően határozatlan időtartamra létesített az alperessel munkaerő-kölcsönzés céljából munkaviszonyt.⁷⁴ A felperes munkáját a kölcsönnevő cég pécsi telephelyein végezte. Veszélyeztetett terhességére tekintettel viszont 2005. 01. 12. napjától kezdődően táppénzes állományban volt. Az alperes 2005. 04. 27. napján kelt munkáltatói rendeltetéssel a felperes munkaviszonyát megszüntette. A felmondás indokolásában, annak okaként az alperes arra hivatkozott, hogy a kölcsönnevő értesítése alapján a felperes huzamosabb ideje táppénzen tartózkodott, ezáltal a termelés munkáját hátráltatja, munkaköri feladatait nem tudja ellátni. Ezáltal a kölcsönzés ténye nem valósulhat meg, így nem volt lehetőségük a felperest tovább foglalkoztatni. A felperes keresetlevelében kérte, hogy a bíróság állapítsa meg a felmondás jogellenességét, valamint azt, hogy a munkaviszony ítélet jogerőre emelkedésének napján szűnik meg. Emellett kérte, hogy a bíróság az Mt. 193/M. § (2) bekezdése alapján kötelezze a munkáltatót 6 havi átlagkeresetének megfelelő összeg megfizetésére.⁷⁵

A bíróságnak azt kellett megvizsgálnia, hogy felmondás jogszerűnek minősül-e vagy sem. A felperes tagadta, hogy a terhesség miatti keresőképtelenség indoka lehetne alkalmatlanságnak, és így pedig a felmondásnak. Az alperes ugyanakkor tagadta, hogy tudott volna a terhesség tényéről és ezzel kapcsolatban utalt arra, hogy a felperes megszegte az őt terhelő együttműködési kötelezettséget. A bíróság ezzel kapcsolatosan kifejtette, hogy az együttműködési kötelezettség a munkáltatót is terheli, melynek jelen esetben részben eleget is tett a munkaviszony kezdetekor a munkaszerződés mellett kiadott tájékoztatással, viszont a hasonló problémák elkerülése végett indokolt lett volna felhívnia a munkavállaló figyelmét arra, hogy hosszantartó táppénzes állománya tényét a munkáltatónál külön is be kell jelentenie, nem

elég a közvetlen munkahelyi felettes tájékoztatása a foglalkoztatónál. Arra is ki kellett volna térnie, hogy a munkavállaló bár nem köteles, hogy bejelentse a terhessége tényét, de annak hiányában a munkáltató nem lesz olyan helyzetben, hogy a terhes nők védelmére irányadó jogszabályi előírásokat figyelembe vegye. Mivel ezt az alperes elmulasztotta, nem hivatkozhat a felperes kötelezettségére, hiszen ő abban a hiszemben volt, hogy a tájékoztatási kötelezettségének eleget tett. Az alperes a felmondásban a táppénzes állomány miatti alkalmazási problémákon túl az Mt. azon szabályait is megjelölte, miszerint a kölcsönbe adó felmondással akkor szüntetheti meg a munkaviszonyt, ha a munkavállaló munkaköri feladatainak ellátására alkalmatlan. A felperes viszont vitatta a felmondási indok valóságát és okszerűségét, hogy a terhesség miatti keresőképtelensége jogszerű felmondási indoknak minősülne. Igaz, hogy a keresőképtelenség egyúttal munkavégzésre nem alkalmas állapotot is jelent, viszont ez nem azonos azzal, hogy a munkavállaló a munkaköri feladatainak ellátására alkalmatlan. Munkaköri feladatait például az nem képes ellátni, aki a betöltéshez szükséges végzettséggel nem rendelkezik, vagy aki testi, vagy szellemi fogyatékosága folytán nem alkalmas az adott munkakörhöz tartozó feladatok elvégzésére. A keresőképtelenség ténye önmagában nem meríti ki az Mt. 193/J. § (3) bekezdés bekezdésében foglalt feltételt, mivel a nő terhessége esetén nem indokolhatja a határozatlan idejű szerződés megszüntetését pusztán az a tény, hogy időszakosan akadályoztatva van a munkavégzésben, és a terhesség semmilyen módon nem hasonlítható össze egy beteg állapotával. Itt utalt a bíróság az Európai Közösség Bíróságának ezzel egybehangzó gyakorlatára is (Webb ügy, 32/93.). Figyelembe vette a bíróság azt a tényt is, hogy az Mt. 193/P. § (1) bekezdése felsorolja, hogy a kölcsönzés céljából létesített munkaviszonyra az Mt. mely rendelkezései közül melyeket nem lehet alkalmazni. Viszont az Mt. 85. §-a nem szerepel a felsorolásban. Így a nőt terhessége megállapításától gyermeke egyéves koráig – munkaköri alkalmasságára vonatkozó orvosi véleménybemutataása alapján – az állapotának egészségügyi szempontból megfelelő munkakörbe kell ideiglenesen áthelyezni, vagy meglévő munkakörében a munkafeltételeket kell megfelelően módosítani. Az új munkakör kijelöléséhez a munkavállaló hozzájárulása szükséges. Ebből kifolyólag feltételezhető, hogy a jogalkotó szándéka nem a védettségük teljes megszüntetése volt. Sőt a bíróság által meghivatkozott törvények alapján sem lehet ezt feltételezni. Hiszen az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 8. § 1. pontja kimondja, hogy közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan rendelkezés, amelynek eredményeként egy személy anyasága (terhessége) miatt részesül más összehasonlítható helyzetben lévő személyekhez képest kedvezőtlenebb bánásmódban. A 2000. évi CX. törvénnyel kihirdetett – így tehát a benne foglaltak a nemzeti

jogrendszer részévé váltak –, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Általános Konferenciája 85. ülészakaszán elfogadott, a magán-munkaerő ügynökségekről szóló 181. számú Egyezmény 11. cikke értelmében a magán-munkaerő-közvetítő ügynökségek az általuk alkalmazott munkavállalók tekintetében kötelesek biztosítani többek között az anyasági védelmet és ellátásokat. Ugyanígy a 2000. évi CXI. törvénnyel kihirdetett, szintén a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Általános Konferenciája által, annak 88. ülészakán elfogadott, az anyaság védelméről szóló 183. számú Egyezmény is irányadó Magyarországon, melynek 8. cikke szerint jogellenes, ha a munkáltató a nő terhessége alatt szakítja meg a munkaviszonyt, kivéve, ha az a terhességgel össze nem függő okból történik. Mindezek mellett az Európai Közösségek Bírósága a Habermann-Bertelmann ügyben (421/92.) kimondta, hogy a női munkavállaló elbocsátása terhessége miatt közvetlen hátrányos megkülönböztetés, amit az Európai Közösség joga tilt. Ezek alapján a bíróság megállapította, hogy az alperes a munkaviszony felmondással történt megszüntetésével a felperest anyasága (terhessége) miatt hátrányosan megkülönböztette, ami az említett jogszabályokon túl az Mt. 5. § (1) bekezdésébe is ütközik. Ebből kifolyólag a bíróság megállapította, hogy a felperes munkaviszonyát az alperes jogellenesen szüntette meg.

Ezzel az érveléssel a Baranya Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság egyedül annyiban nem értett egyet, hogy az alperes együttműködési kötelezettségét megszegte volna. Emiatt pedig megállapította, hogy az alperesnek nem lehetett tudomása a terhesség tényéről. Ugyanakkor elfogadta az első fok érvelését az alkalmatlanság kérdéskörével kapcsolatosan. „A munkavállaló ugyanis pusztán azért, mert hosszabb ideje táppénzen van – s e miatt a termelés munkájában nem tud részt venni – munkaköri feladatainak ellátására nem válik alkalmatlanná, mert ez a fogalom nem esik egy tekintet alá az időszakos betegség miatti munkaképtelenséggel. Az a tény tehát valós volt, hogy a felperes munkát végezni nem tudott, de táppénzessége önmagában nem vezethetett okszerűen munkaviszonya felmondással történő megszüntetéséhez a munkáltató által.”⁷⁶

Egy hasonló ügyben, 2005 szeptemberében a Pécsi Munkaügyi Bíróság indítványozta az Mt. 193/P. § (1) bekezdésébe foglalt azon rendelkezés alkotmányellenességének utólagos megállapítását, és a rendelkezés megsemmisítését, mely szerint a munkaerő-kölcsönzés keretében történő foglalkoztatás esetén az Mt. 90. § (1) bekezdésének rendelkezései nem alkalmazhatók. A bíróság álláspontja szerint ez az Alkotmány 70/A. §-a szerinti diszkrimináció tilalmába ütközik, mivel azok a munkavállalók, akiket munkaerő-kölcsönzés keretében foglalkoztatnak, hátrányos megkülönböztetésben részesülnek így azokkal szemben, akik nem ilyen munkaviszonyban állnak határozatlan idejű foglalkoztatásban, amit a munkaerő-kölcsönzés speciális

jellege nem indokol. Az Mt. 90. § (1) bekezdésében védelemben részesített életviszonyokat az Alkotmány egyéb rendelkezései is védik. Így az Alkotmány 70/D. § (1) bekezdése a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogot, a 70/E. § (1) bekezdése a szociális biztonsághoz való jogot védi. Az Alkotmány 66. § (2) bekezdése rögzíti, hogy a Magyar Köztársaságban az anyáknak a gyermek születése előtt és után külön rendelkezések szerint támogatást és védelmet kell nyújtani. Ugyanakkor a (3) bekezdés szerint a munka végzése során a nők védelmét külön szabályok biztosítják. Az Alkotmány 67. § (1) bekezdése rögzíti, hogy minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges. Az Alkotmány által védett életkörülmények alatt nincs lehetősége a munkavállalónak, hogy új munkahelyet keressen, életét a megváltozott körülményekhez igazítsa, ezért részesítette a törvényalkotó a fenti jogok gyakorlása érdekében védelemben. A munkaerő-kölcsönzés sajátosságainak figyelembevételével sem indokolt a kölcsönbeadó munkáltató felmondási lehetőségének korlátját jelentő törvényi rendelkezés mellőzése.

Sajnálatos, hogy az Alkotmánybíróság a fenti indítványban még nem hozott döntést. Mindenesetre kíváncsian várom a fejleményeket. Véleményem szerint viszont semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni az Alkotmány rendelkezéseit, hiszen mégiscsak az Mt. felett álló joganyagról van szó. A munkaerő-kölcsönzés keretében alkalmazott munkavállaló tekintetében pedig szerintem nincs az eltérésnek kellő súlyú alkotmányos indoka. Továbbá azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a csatlakozás folytán az uniós jog is irányadó ránk nézve, így a fent említett, Európai Közösség Bírósága által hozott ítéleteket is figyelemmel kell kísérnünk. Igaz ez a köztudatban még nem igazán elterjedt. Néhány generációnak még fel kell nőnie, hogy gördülékenyen alkalmazzák a közösségi jogot is.

Jegyzetek

- ¹ Nagy segítségemre volt Sági Éva, a Jobbservice Kft. irodavezetője, Sóki Judit, a Workmate Kft. humánpolitikai vezetője, továbbá Horváth László, a Baranya Megyei Munkaügyi Központ programkoordinátora is. Rajtuk kívül külön kiemelném Dr. Bartal Mónikát, a Pécsi Munkaügyi Bíróság bíróját, aki a dolgozatom – általam legfontosabbnak tartott – a terhes nőkre vonatkozó szabályozási problémákat bemutató részének elkészítésében támogatott. Ezúton is szeretném megköszönni a segítségüket.
- ² Lórodi László: A munkaerő-kölcsönzés intézményesítése és gyakorlata. Szakdolgozat, Budapest 2003. 9. o.
- ³ Kiss György: A munkaerő-kölcsönzés szabályai az EU tagállamaiban. Kézirat, Budapest 1999. 2. o.
- ⁴ Kiss György: Az Európai Unió munkajoga. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 444. o.
- ⁵ <http://origo.hu/uzletinegyed/allas-karrier/munkajog/20051024szigoritjak.html> (2006. szeptember 23.)
- ⁶ <http://www.hrportal.hu/index.phtml?page=article&id=40571> (2006. szeptember 14.)
- ⁷ Horváth László: Temporary agency work or workforce-lending as an atypical form of employment. In: Atypical Forms of Employment Expansion Experience of the Visegrád Countries, Pécs 2005. 198. o.
- ⁸ Bankó Zoltán – Kiss György: A munkaerő-kölcsönzés. Cég és Jog 2000. 9. sz. 12. o.
- ⁹ Gere Ilona: A munkaerő-kölcsönző cégek szerepe az atipikus foglalkoztatásban. Munkaügyi Szemle 1999. 5. sz. 8. o.
- ¹⁰ Horváth: i.m. 198. o.
- ¹¹ Gere Ilona: A munkaerő-kölcsönző cégek szerepe az atipikus foglalkoztatásban. Munkaügyi Szemle 1999. 5. sz. 8. o.
- ¹² Munkaerő-kölcsönzés: a magyar munkaerőpiac jövője. <http://www.hrportal.hu/index.phtml?page=article&id=40786> (2006. november 3.)
- ¹³ Kölcsönzött munkaerőként – Előnyök, hátrányok, és a bérek. <http://www.hrportal.hu/index.phtml?page=article&id=40571> (2006. szeptember 14.)
- ¹⁴ Horváth: i.m. 199. o.
- ¹⁵ <http://www.hrportal.hu/index.phtml?page=article&id=40571> (2006. szeptember 14.)
- ¹⁶ Horváth: i.m. 199. o.
- ¹⁷ Lórodi: i.m. 20-22. o.
- ¹⁸ Horváth: i.m. 195-211. o.
- ¹⁹ Kiss: Az Európai Unió munkajoga. 444. o.
- ²⁰ Kiss: Az Európai Unió munkajoga. 445. o.
- ²¹ Roger Blainpain: Temporary work and labour law of the European Community and Member States. Boston, 1993. 3. o.
- ²² Kiss: Az Európai Unió munkajoga. 445. o.
- ²³ A közösségi jogalkotás nehézségei: A munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó irányelvtervezet vitája. In: Az Európai Unió szociális dimenziója. 2003. 186-203. o.
- ²⁴ Kiss: A munkaerő-kölcsönzés szabályai az EU tagállamaiban. 5. o.
- ²⁵ Kiss: A munkaerő-kölcsönzés szabályai az EU tagállamaiban. 6. o.
- ²⁶ Kiss: A munkaerő-kölcsönzés szabályai az EU tagállamaiban. 5-6. o.

- ²⁷ Kiss: A munkaerő-kölcsönzés szabályai az EU tagállamaiban. 6. o.
- ²⁸ Tari Raduan Zoltán: Munkaerő-kölcsönzés Belgiumban. Munkaügyi Szemle 2003. 5. sz. 40-41. o.
- ²⁹ Kiss: A munkaerő-kölcsönzés szabályai az EU tagállamaiban. 8. o.
- ³⁰ Dokumentáció. A munkaerőkölcsönzés modelljei. Győr 2003.
<http://www.expak.at/pdf/expak1082988374.pdf> (2006. szeptember 10.)
- ³¹ Kiss: A munkaerő-kölcsönzés szabályai az EU tagállamaiban. 9-10. o.
- ³² Kiss: A munkaerő-kölcsönzés szabályai az EU tagállamaiban. 9. o.
- ³³ <http://www.mfor.hu/cikk.php?article=18320&page=2> (2006. augusztus 28.)
- ³⁴ Horváth: i.m. 199. o.
- ³⁵ Lórodi: i.m. 6. o.
- ³⁶ Munkaerő-kölcsönzés, mint munkaerőpiaci eszköz. Modell kísérlet. Győr 2003. 2. o.
- ³⁷ Összefoglaló a munkaerő-kölcsönzők 2005. évi tevékenységéről. Állami Foglalkoztatási Szolgálat, Budapest 2006.
- ³⁸ Lórodi: i.m. 17. o.
- ³⁹ 2005. évi CLIV. törvény indokolása
- ⁴⁰ Való Gábor: Változnak a munkaerő-kölcsönzés szabályai.
<http://www.fn.hu/index.php?id=7&cid=117932> (2006. augusztus 28.)
- ⁴¹ 2005. évi CLIV. törvény indokolása
- ⁴² Való: i.m.
- ⁴³ Intézkedések a munkaerő-kölcsönzés terén, <http://origo.hu/uzletinegyed/allaskarrier/munkajog/20051024szigoritjak.html> (2006. szeptember 14.)
- ⁴⁴ <http://www.hrportal.hu/index.phtml?page=article&id=47260> (2006. október 20.)
- ⁴⁵ Való: i.m.
- ⁴⁶ Bányai Krisztina – Kenderes György: A munkajogi és polgári jogi kérdések és ellentmondások a munkaerő-kölcsönzés szabályrendszerében. Munkaügyi Szemle 2002. 7-8. sz. 83-84. o.
- ⁴⁷ Prugberger Tamás: A munkaerő-kölcsönzés. Munkaügyi Szemle 2001. 1. sz. 43. o.
- ⁴⁸ Bányai – Kenderes: uo.
- ⁴⁹ Mt. 1. § (5) bek.
- ⁵⁰ Bankó – Kiss György: i.m. 12-13. o.
- ⁵¹ Breznay Tibor: A munkaerő-kölcsönzés alanyai.
<http://www.hrportal.hu/index.phtml?page=article&id=35210> (2006. szeptember 14.)
- ⁵² Breznay: uo.
- ⁵³ Lórodi: i.m. 25. o.
- ⁵⁴ Breznay: uo.
- ⁵⁵ Bárány Anikó: Munkaerő-kölcsönzés az új Mt.-ben: a kölcsönadó, a kölcsönvevő és a munkavállaló. Cég és Jog 2001. 10. sz. 8. o.
- ⁵⁶ 1992. évi XXII. törvény indokolása
- ⁵⁷ Váci Timea: Kiszolgáltatott kölcsön-munkavállalók. <http://origo.hu/uzletinegyed/allaskarrier/munkajog/20050826kiszolgáltatott.html?pldx=3> (2006. november 3.)
- ⁵⁸ 1992. évi XXII. törvény indokolása
- ⁵⁹ Bárány: i.m. 9-10. o.
- ⁶⁰ Váci: i.m.
- ⁶¹ Váci: i.m.

- ⁶² Bárány: i.m. 9. o.
- ⁶³ Bárány: i.m. 10. o
- ⁶⁴ 1992. évi XXII. törvény indokolása
- ⁶⁵ Lórodi: i.m. 27. o.
- ⁶⁶ Bárány: i.m. 7. o.
- ⁶⁷ Váci: i.m.
- ⁶⁸ Lórodi: i.m. 31. o.
- ⁶⁹ Lórodi: i.m. 39-42. o.
- ⁷⁰ Kiss Sándor: A munkaerő-kölcsönzés szereplőire vonatkozó társadalombiztosítási előírások. Cég és Jog 2001. 11. sz. 13-15. o.
- ⁷¹ Sóki Judittal a Workmate Kft. Humánpolitikai vezetőjével folytatott beszélgetés alapján készítettem ezt a részt.
- ⁷² Sági Éva, a Jobservice Kft. irodavezetője által elmondottak alapján készült.
- ⁷³ Lórodi: i.m. 28-29. o.
- ⁷⁴ A felekre és a konkrét ügyre vonatkozó adatokat adatvédelmi szempontból nem áll módomban dolgozatomban felhasználni.
- ⁷⁵ A Pécsi Munakügyi Bíróság 2005. nov. 10. napján kelt ítélete alapján.
- ⁷⁶ Az ügyben a Baranya Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság által 2006. február 23. napján hozott ítélete alapján.

BÜNYÜGYI
TANULMÁNYOK

Bűnügyi együttműködés az Európai Unióban, különös tekintettel az Europol rendőrségi együttműködésben betöltött szerepére^{*}

A nemzetközi bűnügyi együttműködés kialakulásának gyökere a mindenkori gazdasági, társadalmi és politikai változásokban keresendő. A második világháborút követően Európában megteremtődött új feltételek olyan új kihívásokat generáltak, mint az illegális bevándorlás, az illegális kábítószer-kereskedelem, a szervezett bűnözés és a terrorizmus, ugyanakkor megkezdődött a gazdasági integráció is. A bűnözés nagyfokú emelkedése és minőségi változása felvetette az eredményesség kérdését, felismerték, hogy a megváltozott körülményekre csak egy újfajta együttműködés tud választ adni. A gazdasági integráció következtében az államok között kialakult szoros gazdasági és politikai kapcsolat is az együttműködést ösztönözte. A körülmények egyúthatásának köszönhetően az 1970-es évek elején kialakult az Európai Politikai Együttműködés, majd 1975-ben létrejött a TREVI, és 1985-ben aláírták a Schengeni Egyezményt.

Az 1980-as évek végétől jelentős társadalmi változások zajlottak le Kelet-Európában, amelyek ismét új kihívásokat generáltak mind a már együttműködést folytató hagyományos polgári demokráciák, mind a diktatúrákból átalakult fiatal demokráciák számára. Ismét számolni lehetett a bűnözés emelkedésével. Az Európai Közösségeken belül a belső határok feloldása elkerülhetetlenné tette, hogy a tagállamok külső határokon közös kontrollt biztosítsanak és megerősítsék a vámügyi és bűnügyi kooperációt. A megváltozott körülmények ismét az együttműködés új formációjának kialakítását követelték meg. 1990-ben megszületett a Schengeni Végrehajtási Egyezmény, a Maastrichti Szerződés 1992-ben létrehozta az Európai Uniót, és egy európai rendőrség felállításáról is rendelkezett. 1994-ben megkezdte működését az Europol Kábítószer Egysége, 1995-ben aláírták az Europol Egyezményt és 1999-ben megkezdte teljes körű működését az Europol. Közben létrejött az Európai Igazságügyi Hálózat, az Eurojust, továbbá az Europolon kívüli más rendőrségi együttműködési formák is.

Az eredményesség biztosítása, a hatékonyság javítása érdekében időről időre felvetődik az újabb változtatások, az Europol operatív jogosítványok-

^{*} E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián „Kriminológiai” szekcióban 3. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Korinek László

kal való felruházásának problémája. A kérdés az, hogy szükséges-e, és egyáltalán lehetséges-e az európai bűnügyi együttműködés ezirányú továbbfejlesztése.

A. A nemzetközi bűnügyi együttműködés kialakulása, fejlődése

I. Az államok közötti bűnügyi együttműködés

A nemzetközi bűnügyi együttműködés fejlődésének három nagy szakasza van: a premodern, a modern és a posztmodern korszak.¹ A *premodern szakasz* a nemzetállamok kialakulásáig, a XVIII-XIX századig tartott. Ekkor az együttműködés jellemzően politikai természetű volt, tárgyát a politikai bűncselekmények képezték, formája pedig a nemzetközi bűnügyi jogsegély, legfőképpen a kiadatás volt. A kooperáció sokáig ad hoc jellegű maradt, később megjelentek a hosszabb időre szóló szerződések.

Az együttműködés modern időszaka a felvilágosodás korával kezdődött. Megváltozott a politikai és közönséges bűncselekményekkel kapcsolatos korábbi felfogás – a francia forradalom liberalista és nemzeti szuverenitáson alapuló eszméi alapján a jogsegélynyújtás köréből kizárták a politikai bűncselekményeket.

A XIX. század végétől a második világháború utánig tartó periódus átmenetet képez a modern és posztmodern korszak között. Ekkor teremtdtek meg a feltételek a politikailag független nemzetközi rendőri szervezet létrejöttéhez.² 1923-ban létrehozták a Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Bizottságát (International Criminal Police Commission - ICPC). Mivel az ICPC nem tudott teljes mértékben független maradni a politikától, a második világháború után elhatározták a modernizálását, újraszervezését és új elnevezést is kapott: Nemzetközi Bűnügyi Rendőrség Szervezete (International Criminal Police Organization - Interpol).³

A második világháborút követően jelentek meg a *posztmodern korszakra* jellemző igények és törekvések: a nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszer regionalizációja, az emberi jogok kodifikálása és garanciarendszerének kiépítése, továbbá a büntetőjog államok feletti dimenziójának megnyitása.⁴

II. Az Európai bűnügyi együttműködés

Az európai bűnügyi együttműködés mind tág, mind szűk értelemben felfogható. Tág értelemben ide tartozik mind az Európa Tanács, mind az Európai Unió keretében folytatott kooperáció, szűkebb értelemben pedig az Európai Unión belüli bűnügyi együttműködést jelenti.

1. Európa Tanács

Az Európa Tanács (ET) Európa legrégebbi politikai szervezete, Statútumát 1949. május 5-én Londonban 10 európai ország írta alá, azóta tagjainak száma 46 országra nőtt. Az ET keretében elkezdődött munka *új elemet hozott a bűnügyi együttműködésben*, mert az addigi bilaterális szerződések helyett multilaterális egyezmények születtek, melyek az európai nemzetek közös álláspontját fejezik ki, és egyfajta harmonizációs mechanizmust eredményeztek.

A 90-es évek elején lelassult az ET tevékenysége, aminek oka a diktatúrák alól felszabadult kelet-európai államok csatlakozása, valamint az EU megalakulása és a III. pilléres együttműködés eredményeként elfogadott nagyszámú bűnügyi együttműködést érintő egyezmény volt. Ennek ellenére az *ET jelentősége* nem csökkent – „*az Európa Tanács a nemzetközi bűnügyi együttműködésben az Európai Unió harmadik pillérének előszobája*”.⁵

2. Bűnügyi együttműködés és az Európai Közösségek

Bizonyos fokú bűnügyi együttműködés már az EU létrejötte előtt is létezett Európában az Európai Közösségek (EK) vonatkozásában, de az EK intézményrendszerén kívül.

1970-es évektől létrejött az *Európai Politikai Együttműködés (EPE)*, mely a Közösségek intézményeit kölcsön véve, de a Közösség keretein kívül, informális szervként működött. Elsődlegesen a tagállamok nemzeti külpolitikáinak összehangolása céljából jött létre, de bűnügyi együttműködéssel kapcsolatos kérdéseket is megtárgyaltak. Az EPE keretében folytatott munka azonban nem volt eredményes, mert számos állam fenntartásokat fűzött az egyezményekhez vagy nem ratifikálta azokat.⁶

Az Európai Tanács (EiT) 1975-ben elhatározta a *TREVI csoport* létrehozását a terrorizmus és más nemzetközi bűncselekmények elleni fellépéssel kapcsolatos kérdések megtárgyalására.⁷ A TREVI-n belül működő öt munkacsoport sem az EK keretei között, hanem attól jogilag és intézményesen elkülönülten működött,⁸ az Európai Uniót létrehozó Szerződés a TREVI együttműködést az EU III. pillérébe emelte.⁹

A *Schengeni Egyezményt* 1985. június 14-én írta alá Franciaország, Németország és a Benelux államok, majd 1990. június 19-én aláírták a Schengeni Vérehajtási vagy Schengen II. Egyezményt, ami 1995. márciusában lépett hatályba. A Schengeni Megállapodás célja a személyek belső határokon történő szabad mozgásának biztosítása, egyúttal a külső határok megerősítése, ennek érdekében egységes szabályok kialakítása a külső határok ellenőrzése, a vízumkiadás és a menedékjogi elbírálás területén.¹⁰

3. Bűnügyi együttműködés az Európai Unióban

A *Maastrichti Szerződés* (MSz.) módosította az ESZAK-ot, az Euratom-ot és az EK-t¹¹ létrehozó szerződéseket, másrészt létrehozott egy új integrációs szervezetet, az Európai Uniót, illetve létrehozta az EU három pilléren¹² alapuló szerkezetét:

- az I. pillér közösségi, szupranacionális pillér, ESZAK+EURATOM+EK,
- a II. pillér, a Közös Kül- és Biztonságpolitika, kormányközi kooperáció,
- a III. pillér, a Bel- és Igazságügyi Együttműködés, kormányközi kooperáció.¹³

EUSz-t hatálybalépését követően rendkívül sok kritika érte, főleg azért, mert a III. pillérhez tartozó egyes politikák, így a bevándorlási és menekült-politika, illetve a határ ellenőrzés közvetlenül érintik az alapvető emberi jogokat, ezért nagyobb szerepet kellene biztosítani e kérdések kapcsán az Európai Parlamentnek, illetve az Európai Közösségek Bíróságának.¹⁴ Az EUSz.-sel kapcsolatosan megfogalmazott aggályok előrevetítették a szerződés módosításának szükségességét, de maga a MSz. is kezdeményezte 1996-ra egy újabb kormányközi konferencia összehívását. Ennek eredményeként került sor az 1997-ben *Amszterdami Szerződés* (ASz.) aláírására, amely mind tartalmát, mind szerkezetét tekintve módosította az EUSz-t.¹⁵

Az ASz. új eszmei alapot fektetett le: III. pillér célját *a szabadság, biztonság és a jog térségének* megteremtésében jelölte meg, másrészt átrendezte a pilléreket:

- korábbi III. pilléres politikák az I. pillérbe kerültek,
- a III. pillér új elnevezést kapott: Bűntetőügyekben folytatott Rendőrségi és Igazságügyi Együttműködés (BRIE),
- a szerződéshez csatolt jegyzőkönyv a Schengeni Egyezményt az Unióba integrálta, részben az I., részben a III. pillérbe.

A *Nizzai Szerződés* (NSz.) által szerződési keretet kapott az Eurojust, másrészt a megerősített együttműködésre vonatkozó rendelkezések módosítása lehetővé tette azt a III. pillér minden területén.¹⁶

B. Az Európai Unió III. pillérének működése

I. Az EUSz. 29. cikke

Az EUSz. 29. cikke szerint az EU *célja* az „Európai Közösségek hatásköreinek sérelme nélkül [...] a szabadság, a biztonság és a jog térségében a polgárok magas szintű biztonságának biztosítása”. A 29. cikk meghatározza azokat a *bűncselekményeket*, amelyekkel szemben a tagállamok közös fellépé-

sének kialakítása, illetve amelyek megelőzése és üldözése szükséges. Ezek „a szervezett vagy egyéb bűnözés, így különösen a terrorizmus, az emberke-reskedelem és a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények, a tiltott kábítószerkereskedelem és a tiltott fegyverkereskedelem, a korrupció és a csalás”.

A szabadság, biztonság és jog térsége kialakításának¹⁷ módszerei:

- a rendőrségi együttműködés: a tagállamok rendőrségei, vám- és egyéb hatáskörrel rendelkező hatóságai közötti közvetlen, illetve az Európai Rendőrségi Hivatalon (Europol) keresztül megvalósuló együttműködése,
- az igazságügyi együttműködés: a tagállamok igazságügyi vagy más, hatáskörrel rendelkező hatóságai közötti, ideértve az Európai Igazságügyi Együttműködési Egységen (EUROJUST) keresztül megvalósuló szorosabb együttműködése,
- ahol szükséges, a tagállamok büntetőjogi szabályainak közelítése.

II. Fogalmak tisztázása

A magyar nemzetközi büntetőjog, illetve az EU joga által használt fogalmak tartalma nem azonos: az EUSz. VI. címe rendőrségi és igazságügyi együttműködést szabályoz, de ezeken túl a tagállamok büntetőjogi szabályainak közelítését is rögzíti, ez utóbbi pedig a magyar fogalomhasználat értelmében semmiképp sem tekinthető együttműködésnek.¹⁸ Az igazságügyi együttműködés vagy bűnügyi jogsegély¹⁹ a központi közigazgatási szervek és igazságügyi hatóságok, (a bíróságok, ügyészségek) együttműködését jelenti, a rendőrségi vagy bűnüldözési együttműködés pedig az egyes államok rendőrségeinek, illetve más nyomozati hatáskörrel rendelkező közigazgatási szerveinek kooperációja.²⁰ A gyakorlatban a rendőrségi az igazságügyi együttműködés egyes formái nem mindig különíthetők el élesen, mert az egyes tagállamok büntető anyagi jogi és eljárásjogi szabályai különböznek, illetve előfordulhat, hogy a nemzeti jog alapján ugyanazon feladat az egyik tagállamban igazságügyi, a másik tagállamban pedig rendőri szerv hatáskörébe tartozik.²¹

Az EUSz. a III. pilléres együttműködés formái között megjelöli a klasszikus értelemben felfogott nemzetközi bűnügyi együttműködést, vagyis: a jogsegély típusú és a rendőrségi kooperációt és ezt kiegészíti a büntetőjogi jogharmonizációval. A fejlődés iránya a klasszikus bűnügyi együttműködés egyszerűsödése felé mutat és a hangsúly áttevődik a büntetőjogi szabályok közelítésére.²²

III. Az EU szerveinek hatásköre a III. pillér területén

A III. pillér területén az EK intézményei korlátozott szerepet kaptak.²³ A Tanács a végrehajtási intézkedések kivételével egyhangúlag dönt,²⁴ munkáját az Egyeztető Bizottság, illetve a COREPER segíti. A Bizottságot kezdeményezési jogkör illeti, Európai Parlament konzultációs joggal rendelkezik, véleményt nyilvánít, tájékoztatják, továbbá kérdéseket és ajánlásokat intézhet a Tanácshoz. Az Európai Bíróság előzetes döntéshozatali eljárást folytathat, jogosult a kerethatározatok, határozatok jogszerűségének vizsgálatára, és a jogforrások értelmezése és alkalmazása kapcsán a tagállamok között felmerült vita eldöntésére.²⁵

IV. Megerősített együttműködés

A megerősített együttműködést a III. pillér minden területén a Nizzai Szerződés tette lehetővé. Megerősített együttműködést legalább 8 tagállam hozhat létre meghatározott feltételek mellett, azzal a céllal, hogy az EU minél hamarabb válhasson a szabadság, a biztonság és a jog térségévé.²⁶ A megerősített együttműködés szabályainak NSz. általi módosítása tulajdonképpen biztosította a „többsebességű” integráció szerződéses alapját, illetve legitímálta és igazolta a tagállamok különböző csoportjai közötti szorosabb együttműködés szükségességét.²⁷

V. A rendőrségi és igazságügyi együttműködés szervezeti keretei

A szabadság, a biztonság és a jog térsége, valamint az egységes európai jogterület kiépítése a tagállamok bűnüldöző szerveinek és igazságügyi hatóságainak együttműködésén, illetve a büntető jogszabályok közelítésén túl feltételezi az egész EU-ra kiterjedő hatáskörrel rendelkező bűnügyi szervek felállítását, az együttműködés szervezeti kereteinek kialakítását.²⁸ Ezért hozták létre 1988-ban az OLAF elődjét, *UCLAF*-ot (Unité de Coordination de la Lutte Anti-Fraude) majd 1999-ben az *OLAF*-ot (Európai Csalás Elleni Hivatal, l'Office Européen de Lutte Anti-Fraude),²⁹ a rendőrségi együttműködés szerveként az *Europol*-t, a *CEPOL*-t (Európai Rendőrakadémia, European Police College), majd az *Európai Rendőrfőnökök Akciócsoportját* (European Police Chief's Operational Task Force),³⁰ az igazságügyi együttműködés szerveként 1998-ban az *Európai Igazságügyi Hálózatot* (EJN, European Judicial Network),³¹ az *Eurojust*-ot (Európai Unió Igazságügyi Együttműködési Egysége, European Union's Judicial Cooperation Unit)³² és az 1990-es évek végén felvetődött az *Európai Ügyészi Szervezet* létrehozásának gondolata is.³³

C. Az Europol

I. Az Europol a hatályos szabályozás tükrében

1. Az Europol létrejötte

Először a 90-es évek elején merült fel egy európai rendőri szervezet felállításának szükségessége. 1991-ben Helmut Kohl német kancellár az FBI-hoz hasonló szupranacionális európai rendőrség létrehozását javasolta, azonban egy ilyen erős jogosítványokkal rendelkező szervezet létrehozásának ötlete a tagállamok ellenállásába ütközött. Ehelyett az EK tagállamai 1992-ben, a MSz.-ben egy információcserét biztosító szervezet létrehozását határozták el – az Europolt a III. pillér keretén belül működő kormányközi szervezetként kívánták létrehozni, a tagállamok szuverenitásának megtartása mellett, amely a szubszidiaritás elvének megfelelően működik, tehát csak abban az esetben jár el, ha a tagállamok rendőrségeinek fellépése nem vagy nem kellően hatékony.³⁴

Még az Europol létrehozását megelőzően, 1993. június 3-án a jövőben létrehozandó Europol feladatainak átmeneti ellátására létrehozták az *Europol Kábítószer Egységet* (Europol Drug Unit, EDU), mely 1994. október 4. óta működik.³⁵ Az EDU létrehozásának köszönhetően a tagállamok már az Europol Egyezmény kidolgozásának ideje alatt és hatálybalépése előtt megtudták kezdeni az együttműködést azzal, hogy az EDU-t a későbbiekben az Europolhoz csatolják. Az *Europol Egyezmény* aláírására 1995. július 26-án került sor. Az Egyezmény 1998. október 1-jén lépett hatályba és az Europol 1999. július 1-je óta működik.³⁶ Az Europol Egyezményt több *jegyzőkönyv* módosította és egészítette ki. Az Egyezményhez csatolt kiegészítő jegyzőkönyvek a kiváltságokról és mentességekről szóló jegyzőkönyv és 1996. július 8-i jegyzőkönyv, amely lehetővé tette, hogy az Európai Közösségek Bírósága az Europol Egyezményt előzetes döntéshozatali eljárás keretében értelmezze.³⁷ Módosította az egyezményt a 2000. évi pénzmosással szembeni fellépésről szóló jegyzőkönyv,³⁸ a 2002. november 28-i közös nyomozócsoportokról szóló jegyzőkönyv,³⁹ továbbá egy 2003. évi jegyzőkönyv további lényeges módosításokat vezetett be.⁴⁰

Az Egyezmény szerint az Europol nem az EK szerve, hanem egy *önálló nemzetközi jogalany*.⁴¹ Székhelye Hollandiában, *Hágában* található. Célja a tagállamok közötti rendőrségi együttműködés elősegítése az Egyezményben meghatározott bűncselekmények elleni küzdelem során az Europol és a tagállamok közötti információcsere biztosításával.

Magyarország 2001. október 4-én együttműködési megállapodást kötött az Europollal, ami az uniós tagságot megelőzően lehetővé tette az együttműkö-

dés megkezdését.⁴² Az Europol tagság nem automatikus az Európai Unió tagállamai számára. Előzetes feltétele az Europol Egyezmény tagállam általi ratifikálása, illetve a csatlakozási kérelem átadása. A tagállam a csatlakozási szándék benyújtását követő három hónap múlva csatlakozhat az Europolhoz.⁴³ A Magyar Köztársaság 2004. május 28-án nyújtotta be csatlakozási kérelmét és 2004. szeptember 1-jén vált az Europol teljes jogú tagjává.⁴⁴

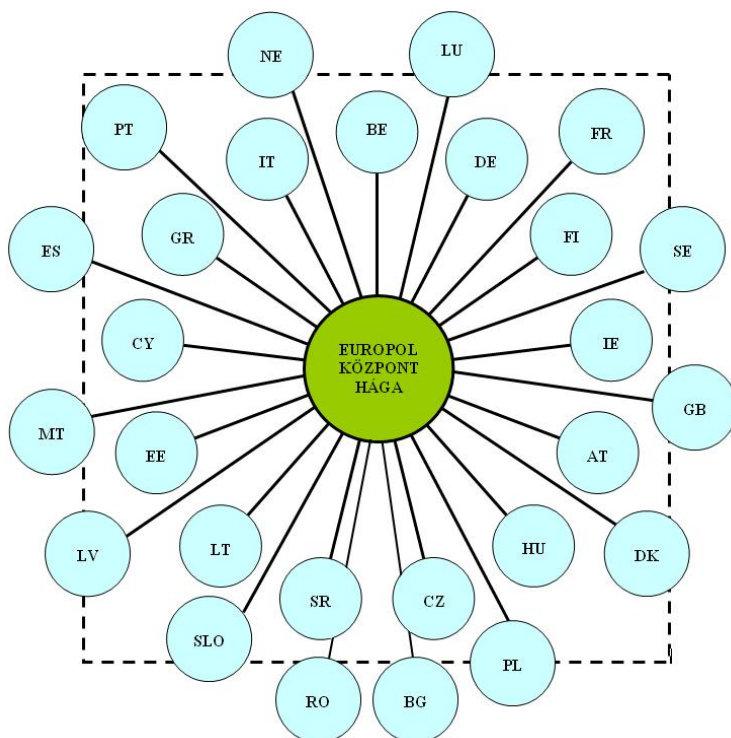
2. Az Europol célja, feladatai

Az Europol célja a tagállamok illetékes hatóságai közötti együttműködés fejlesztése, hatékonyságának növelése a terrorizmus, az illegális kábítószerkereskedelem és a szervezett bűnözés más súlyos formái megelőzésben és az ellene folytatott harcban, ahol a szervezett bűnözés két vagy több tagállamot érint és a szóban forgó bűncselekmény súlya, jelentősége és következményei a tagállamok közös fellépését igényli. Az Egyezmény értelmében a szervezett bűnözés súlyos formájának minősül az illegális kábítószerkereskedelem, a radioaktív vagy nukleáris anyagok illegális kereskedelme, az illegális bevándorlás és emberkereskedelem és az illegális gépjárműkereskedelem továbbá a pénzmosás, a terrorizmus és az Európai Unióval kapcsolatos csalások.⁴⁵

Az Europol Egyezmény részletesen meghatározza az *Europol feladatait*, melyek Storbeck szerint négy fő tevékenységi körbe csoportosíthatóak – az Europol egyrészt mint információs központ, másrészt mint központi elemzőegység, harmadrészt mint a nyomozások és bevetések koordináló központja jelenik meg és végül további központi funkciókat lát el.⁴⁶

3. Az Europol szervezete, működése

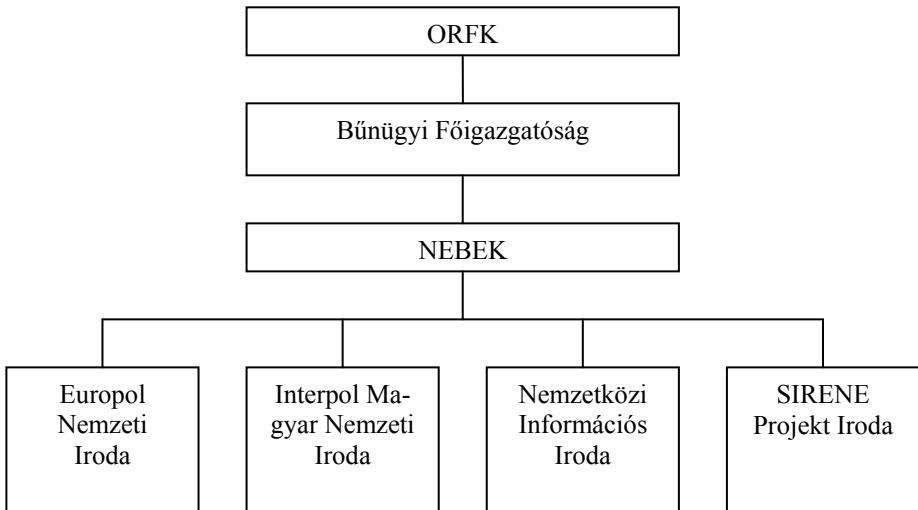
Az Europol az összes tagállam területére kiterjedő hálózatot alkot.⁴⁷ Az egyes tagállamok és az Europol hágai központja közötti összeköttetést a minden tagállamban kötelezően létrehozandó nemzeti egységek és az összekötő tisztek biztosítják. Az említett kontaktpontok fontos tulajdonsága, hogy mindig kettős funkciót töltenek be. Egyrészt a nemzeti elemet képviselik az Európai Unióban, másrészt az Európai Unió érdekeit képviselik a tagállami szervek felé.⁴⁸



1. ábra: Az Europol és a tagállamok közötti kapcsolat

a) Europol nemzeti egységei (National Unit, NU)

A nemzeti egységek (NE) feladata az Europol és a tagállamok közötti kapcsolattartás biztosítása, melynek szabályait a tagállamok nemzeti törvényei határozzák meg. A tagállamoknak biztosítaniuk kell az NE-k működőképességét és a releváns adatokhoz való hozzáférhetőségét.⁴⁹ A tagállamok nemzeti érdekeit védi az Egyezmény azon rendelkezése, amely szerint a nemzeti egységek nem kötelesek az olyan információ továbbítására, amely a tagállam alapvető nemzetbiztonsági érdekeit sérti, vagy a folyamatban lévő nyomozás sikerességét vagy a személyek biztonságát veszélyezteti, avagy a nemzetbiztonság területére tartozó speciális hírszerző tevékenységre vagy szervezetre vonatkozó információkat tartalmaz.⁵⁰



2. ábra: Az Europol Nemzeti Iroda helye az ORFK szervezetében

Magyarországon az ORFK-n belül, a Bűnügyi Főigazgatóság szerveként működő Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ (NEBEK)⁵¹ szervezetén belül működik a nemzeti egység, az Europol Nemzeti Iroda.⁵²

b) Az összekötő tisztek (Europol Liaison Officer, ELO)

Az összekötő tisztek delegálására három irányban kerülhet sor. Egyrészt a tagállamok nemzeti egységei küldenek összekötő tiszteket az Europolhoz, másrészt pedig az Europol is jogosult a tagállami nemzeti egységekhez összekötő tiszteket delegálni,⁵³ továbbá egy tagállam egy másik tagállam nemzeti egységéhez is küldhet összekötő tiszteket.⁵⁴ Minden tagállam nemzeti egységének legalább egy összekötő tisztet kell az Europolhoz küldenie, akiknek a tevékenységét a NE-k irányítják. Az összekötő tisztek feladata az információcsere elősegítése.⁵⁵ Az Europol Magyar Összekötő Irodáján három összekötő tiszt dolgozik: egy rendőri, egy vámós és 2004. eleje óta egy a Határőrség által küldött tiszt.⁵⁶

Az összekötő tiszti rendszer a nemzetközi bűnügyi együttműködés legsikeresebb formáinak egyike. Nagy előnye, hogy közvetlenebb és gyorsabbá teszi az információcserét, továbbá biztosítja az egyes tagállamok szakmai érdekképviselését is.⁵⁷

c) Az Europol számítógépes információs rendszere

Mivel az Europol feladatait túlnyomó részt adatok információk összegyűjtésével, elemzésével és közvetítésével látja el, az összegyűjtött információkat

egy számítógépes rendszerben tárolja. Garanciális jelentőségű az egyezmény azon rendelkezése, amely szerint az Europol számítógépes információs rendszerét semmilyen körülmények között nem lehet más számítógépes hálózattal összekapcsolni, kivéve persze a tagállamok nemzeti egységei által használt rendszereket.⁵⁸

d) Közös nyomozócsoporthok

A közös nyomozócsoporthok (joint investigation team) létrehozására az Europol Egyezmény 2002. évi közös nyomozócsoporthokról szóló jegyzőkönyv⁵⁹ általi módosítása óta van lehetőség. A közös nyomozócsoporthot akkor lehet létrehozni, ha a bűncselekmény több tagállamra kiterjed és felderítése különösen bonyolult, vagy több tagállam folytat büntetőeljárást az adott bűncselekmény miatt, és az arra feljogosított hatóságok kezdeményezhetik a felállítását. A közös nyomozócsoporth létrehozásával hogy az egyébként operatív, nyomozati jogosítványokkal nem rendelkező Europol mégis „operatívabb” együttműködést képes megvalósítani.⁶⁰

e) Az Europol szervei

Az Europol Egyezmény 27. cikke szerint az Europol szervei az Igazgatótanács, az igazgató, a pénzügyi főellenőr és a pénzügyi bizottság. Az *Igazgatótanács* a tagállamok által küldött egy-egy képviselőből áll, elnöke annak a tagállamnak a képviselője, amely a Tanács elnökségét adja. Évente legalább kétszer ülésezik és minden évben elfogadja az Europol előző évi tevékenységéről szóló általános jelentést, továbbá az Europol jövőbeli tevékenységéről szóló jelentést. Feladatait az Egyezmény 23 pontban határozza meg.⁶¹

Az Europol élén az *igazgató* áll, akit a Tanács egyhangú határozattal nevez ki négy évre. Munkáját igazgatóhelyettesek segítik, akik szintén négy évre kapják megbízatásukat. Mind az igazgató, mind az igazgatóhelyettesek egy alkalommal újraválaszthatóak. Az igazgató az Europol törvényes képviselője, feladatai ellátásáért az Igazgatótanácsnak felelős.⁶²

4. Az Europol ellenőrzése

Az Europol ellenőrzésének különböző szintjei vannak. Létezik egyrészt egy általános kontroll, ezen kívül politikai, pénzügyi, adatvédelmi és bírói kontroll is működik.⁶³ Másrészt különbséget lehet tenni aszerint, hogy az ellenőrzés egyes szintjein a hatáskörrel rendelkező ellenőrző szerv az Europoltól független, vagy pedig szervezeti értelemben nem független szerv.

Ellenőrzés szintje	Általános kontroll	Politikai kontroll	Pénzügyi kontroll	Adatvédel- mi kontroll	Bírói kontroll
Ellenőrzés szervei					
Nem füg- getlen	Igazgató- tanács	Nemzeti egységek vezetői	Igazgató- tanács, pénz- ügyi főellen- őr	Igazgató- tanács	
Független	Miniszte- rek Taná- csa	Európai Parlament, tagállamok nemzeti parlamentjei	Tanács, Eu- rópai Közös- ségek Szám- vevőszéke	Tanács, Kö- zös ellenőrző szerv, nemze- ti ellenőrzési szerv	Európai Közössé- gek Bíró- sága, nemzeti bíróóságok

3. ábra: Az Europol ellenőrzése

A több szintű és részletesen szabályozott ellenőrzés ellenére a szakirodalom szerint nem biztosított az Europol működése feletti hatékony kontroll-mechanizmus.⁶⁴ Az Europol, illetve az Europol szerveinek tagjai, alkalmazottai a részükre az Egyezmény által biztosított immunitás következtében mentesek a tagállamok joghatósága alól és ez a tény megbénítja az egyének velük szembeni jogvédelmét.⁶⁵ Az ellenőrzés eszközei egy információcsere bonyolítására berendezkedett szervezetre készültek, azonban az Europol szerepe a gyakorlatban ennél jelentősebb.⁶⁶ A következő fejezetben tárgyalandó, az Europol működése által felvetett problémák egy része a megfelelő ellenőrzési mechanizmusok biztosításának hiányában rejlik.

II. Az Europol működése által felvetett problémák

Az Europol működése több szempontból aggályos. Albrecht szerint az EU biztonságpolitikája által felvetett problémák a kontroll hiánya, a végrehajtás-központúság és az átláthatóság hiánya.⁶⁷ Ligeti Katalin szerint az Europol működése a rendőrség és az igazságügyi szervek viszonyát illetően, az ellenőrzés illetve az adatvédelem szempontjából vitatható.⁶⁸ A szakirodalom továbbí problémaként határozza meg az elszámoltathatóság hiányát is.⁶⁹

1. A rendőrségi és igazságügyi szervek viszonya

A rendőrségi és igazságügyi szervek viszonya okozta probléma alapvető oka, hogy az együttműködés e két ága nem azonos tempóban és irányban fejlődik.⁷⁰ A rendőrségi együttműködés dinamikus fejlődése eredményeként a tagállamok számos együttműködési formát alakítottak ki, példaként említendő az Interpol, a TREVI és az Europol. Ezzel ellentétben az igazságügyi

együttműködés sokkal később kezdődött meg és jóval visszafogottabb.⁷¹ Az eltérő fejlődés eredményeképpen a büntetőeljárások harmonizációja tulajdonképpen a büntetőeljárások „rendőriesítését” jelenti,⁷² a bűncselekményekkel kapcsolatos információk, adatok gyűjtése, tárolása, elemzése kizárólag rendőrségi feladat és a tagállami igazságügyi szerveknek nincs hozzáférési joga az Europol információs rendszeréhez.⁷³

2. Az adatvédelem

Az adatvédelem szempontjából problémát vet fel az Europol Információs Rendszerének tartalma, a harmadik államok illetve szervezetek általi adatbevitel és az adatvédelmi jogok érvényesítésének kérdése.

Az információs rendszer tartalmával kapcsolatban aggályos az Egyezmény azon rendelkezése, mely szerint a személyre vonatkozó adatok lehetnek a családi név, leánykori név, utónév, álnév, egyéb feltételezett név, a születési hely, születési idő, valamint az állampolgárság és a nemre vonatkozó adatok, továbbá „ahol szükséges, más jellemzők, tulajdonságok, amelyek megkönynyítik az azonosítást”.⁷⁴ Ebbe a tág meghatározásba a vallásra, fajra és politikai meggyőződésre vonatkozó adatok is beleérthetőek, mely adatok információs rendszerből való kizárása az emberi jogok védelme szempontjából garanciális jelentőségű lenne.⁷⁵

A következő problémát a *harmadik országok és szervezetek általi adatbevitel és lekérés* okozza. Az EDU és az Europol nem EU tagállamokkal kötött együttműködési megállapodásai sérthetik az érintett személyek rájuk vonatkozó adatokhoz való hozzáférési jogát. Az Europol együttműködik más európai információs rendszerekkel, illetve az Interpollal is, így hozzáférésük van egymás információs rendszeréhez. Kérdés, hogy a másik információs rendszeréhez való hozzáférés nem eredményezheti-e az adatvédelmi jogok sérelmét illetve a gyakorlatban az információs rendszerek összekapcsolását,⁷⁶ ami az Egyezmény szerint nem megengedhető.⁷⁷

Problémát jelent a tagállami adatvédelmi jogszabályok különbözősége, amely a személyek hatékony védelme ellen hat, továbbá az Egyezmény által biztosított immunitás⁷⁸ következtében az Europol, illetve annak szervei és tagjai mentesek a tagállamok joghatósága alól, ezért aggályos, meglehetősen korlátozott az *adatvédelmi jogok* Europollal szembeni *érvényesítése* is.⁷⁹

3. Az ellenőrzés nem megfelelő volta, az elszámoltathatóság⁸⁰ hiánya

Az Europol tevékenységével kapcsolatos egyik legjelentősebb és a szakirodalom által is részletesen tárgyalt probléma az ellenőrzés és az elszámoltathatóság kapcsán jelentkezik. A szakirodalomban általában egyetértés van atekintetben, hogy nem megfelelő az ellenőrzés, de az egyes szerzők eltérő

magyarázatot adnak a probléma okát illetően és ennek megfelelően a probléma megoldására is különböző javaslatokat tesznek. Van olyan álláspont, amely szerint annak ellenére hogy az Europol nem rendelkezik a tagállami rendőri szervekre jellemző nyomozati jogkörrel, sokkal átfogóbb ellenőrzési mechanizmusok övezik.⁸¹ Mások szerint problémát okoz, hogy az Európai Parlament és az Európai Községek Bíróságának szerepe korlátozott,⁸² az Europol hatékony ellenőrzése csak a közösségi pilléren keresztül valósítható meg,⁸³ ezért az európai ellenőrzési mechanizmusok megerősítésére van szükség.⁸⁴ Fijnaut az előző álláspont kritikájaként fogalmazza meg, hogy az figyelmen kívül hagyja az Europol kormányközi jellegét, szerinte a tagállamok által gyakorolt kontrollmechanizmusok erősítése a megoldás.⁸⁵

Az ok és a megoldás keresésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni hogy jelenleg az Europol kormányközi jellegű együttműködést jelent,⁸⁶ ezért az ellenőrzés és az elszámoltathatósági mechanizmusok kapcsán az elsődleges szerep és felelősség elvben a tagállamoké és nem az Unióé, azonban az EK szerveinek biztosított egyes hatáskörök speciális jelleget adnak ennek a jogviszonynak.⁸⁷ A probléma gyökere az, hogy ebben a speciális helyzetben sem a tagállamok, sem az EU általi kontroll nem hatékony. A Bizottság és a Parlament javaslatai az Europol jogosítványainak növelését és egyúttal a bírói és parlamenti kontroll fokozását szorgalmazzák. Felvetődött egy PARLOPOL nevű szervezet felállításának ötlete, melyben a bünygyi együttműködéssel foglalkozó képviselőknek lehetősége lenne a Tanáccsal vagy az Europol és az Eurojust igazgató szervével történő információcserére.⁸⁸ Mindez nem tekinthető a kormányközi jelleg figyelmen kívül hagyásának, hanem az EU részéről jelentkező, a szupranacionalitás irányába történő mozgulásra való törekvésnek tudható be.

Összességében elmondható, hogy az Europol működésével kapcsolatos aggályok valódi problémákból fakadnak és bizonytalansághoz és bizalmatlansághoz vezetnek, így hátráltatják az Europol hatékony működését, ezért a jövőben törekedni kell ezek megszüntetésére.

D. Az Europol jövője

I. Európai FBI?

Az európai rendőrség létrehozásáról szóló eredeti német javaslat egy FBI típusú rendőrséget képzelt el Európának, melyet két lépésben tartott megvalósíthatónak: először egy információ és tapasztalatcserét biztosító szervezet létrehozását képzelte el, amit a későbbiek során operatív jogosítványokkal kell felruházni.⁸⁹ Mivel ez a javaslat a tagállamok többségének elképzelésével nem állt összhangban, az EUSz. egy információcserét és a tagállamok illetékes hatóságainak tevékenységét koordináló, támogató kormányközi

szervezetként hozta létre az Europol, amelynek nincsen sem operatív, önálló nyomozati jogköre, sem pedig saját végrehajtói jogosítványai.⁹⁰ Ezek alapján jelenleg az Europol inkább nevezhető virtuális rendőrségnek, de semmiképpen sem európai FBI-nak.

Ahhoz, hogy az Europol FBI típusú szervezetté váljon, operatív jogosítványokkal, nyomozati és végrehajtói jogkörrel kellene rendelkeznie, azonban ennek jelenleg számos akadálya van. A társadalmi és politikai akadályt egyfelől az jelenti, hogy a tagállamok nem kívánják átadni nyomozati hatáskörüket az Europolnak, másfelől viszont az EU tagállamainak polgárai sem készek az Europol tisztviselői illetve alkalmazottai által foganatosított rendőri intézkedések és kényszercselekmények elfogadására.⁹¹ A jogi akadályt egyrészt az jelenti, hogy nincsen egységes európai büntetőjog, különböznek mind az anyagi, mind a büntetőeljárásjogok az egyes tagállamokban. További probléma, hogy nem létezik sem európai ügyészség, sem európai büntetőbíróság, márpedig egy operatív jogosítványokkal rendelkező rendőri szervezet igazságügyi (ügyészi, bírói) ellenpontja elengedhetetlen. Újabb problémákat vetnek fel az egyes tagállamok hatóságai közötti nyelvi, kommunikációs problémák,⁹² illetve a munkamódszerek eltérősége is.⁹³

Az ismertetett problémák egyike sem áthidalhatatlan. Ha megvan a politikai konszenzus, a társadalmi támogatottság, biztosítottak az elszámolhatósági és az ellenőrzési mechanizmusok, a jogi háttér megeremődik, akkor biztosíthatóak az operatív jogosítványok az Europol számára és betöltheti egy európai nyomozóhatóság szerepét. Jelenleg „az Europol nem FBI és nem is kíván azzá válni”⁹⁴ a közeljövőben,⁹⁵ de ez nem zárja ki egy későbbi időpontban az európai nyomozóhatóság létrejöttének lehetőségét, azonban ez csak egy hosszú folyamat eredménye lehet.

II. Az Alkotmány és az Europol

Az Alkotmány hatályba lépése esetén az eddigi fejlődési irány folytatása mellett minőségi változtatást eredményezne az EU egészét, így a bűnügyi együttműködést illetően is. Az Alkotmány jogi személyiséggel ruházná fel az EU-t, megszüntetné a pillérszerkezetet, egyúttal a bel- és igazságügyi együttműködés I. és III. pillér közötti tartalmi megosztásának jelen állapotát, egységes intézményi struktúrát és egységes jogforrási rendszert hozna létre. Az Európai Unió célkitűzései között rögzíti, hogy „Az Unió egy belső határok nélküli, a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térséget kínál polgárai számára”. A szabadság, biztonság és jog térsége a *megosztott hatáskörök* közé tartozik.⁹⁶ Megosztott hatáskör esetén mind az EU, mind a tagállamok jogosultak kötelező jogi aktusok elfogadására, de a tagállamok csak akkor élhetnek e jogkörükkel, ha az Unió nem gyakorolta hatáskörét, vagy lemondott arról.⁹⁷

Az Alkotmány meghatározza a rendőrségi együttműködés alapvető szabályait és alapvető rendelkezéseket tartalmaz az *Europol*ra vonatkozóan is. Az Alkotmány szerint az Europol feladata, hogy támogassa a tagállamok rendőrségei és bűnüldöző szolgálatai tevékenységét illetve kölcsönös együttműködésüket a két vagy több tagállamot érintő bűncselekmények, a terrorizmus és az uniós politikák alá tartozó közös érdekeket sértő bűnözési formák megelőzése és üldözése terén. Az Europol felépítését, működését, tevékenységi területét és feladatát európai törvény határozza meg. Az Europol tevékenysége feletti politikai kontrollt az Európai Parlament illetve a tagállami parlamentek gyakorolnak. Az ellenőrzésre vonatkozó eljárási szabályokat európai törvény határozza meg. Ha az Europol operatív cselekményeket végez, akkor ezt a cselekménnyel érintett terület tagállamának hatóságaival kapcsolatot tartva és velük egyetértésben kell végrehajtani, azonban kényszerítő intézkedéseket csak a tagállam hatáskörrel rendelkező hatóságai hajthatnak végre.⁹⁸

Az Alkotmány által tervezett változtatások összességében a *közösségiesítés* irányába mutatnak⁹⁹ a jelenlegi BRIE területén. Ezt támasztják alá a döntéshozatalban tervezett változtatások, a közösségi normaalkotás és jogközelítés. Az Europol számára biztosított operatív jogosítványok feltehetően a hatékonyabb működés, együttműködés irányába történő elmozdulást jelentene.¹⁰⁰ Az átláthatóság követelménye, a demokratikus kontroll és az elszámoltathatóság szempontjából is előrelépést jelent az Alkotmány. Jelentősen kiszélesíti az Európai Parlament jogosítványait és a nemzeti parlamentek szerepét is hangsúlyozza,¹⁰¹ továbbá a pillérrendszer megszüntetésével az Európai Közösségek Bíróságának megerősödik a hatásköre.¹⁰²

III. A Hágai Program

Az Európai Tanács (EiT) az 1999. évi tamperei ülés és az annak nyomán elfogadott program után öt évvel 2004. november 4-5-i brüsszeli ülésén elfogadta a Hágai Programot, amely a szabadság, biztonság és jog térsége 2005-2010. közötti feladatait rögzíti.¹⁰³ A Hágai Program (Tampere Program II.)¹⁰⁴ a tamperei program alapján folyamatban lévő intézkedésekre, cselekvési programokra épít, állást foglal az alapvető jogok tiszteletben tartása és védelme mellett, illetve a célkitűzések meghatározásakor az Alkotmány is iránymutatásul szolgált.

A Bizottság az EiT felkérésére 2005. május 10-én cselekvési tervét nyújtott be, melyben tíz prioritást határoz meg a 2005. és 2010. közötti időszakra,¹⁰⁵ 2005. június 2-án a Tanács is elfogadta Hágai Program megvalósításáról szóló cselekvési tervét.¹⁰⁶ A Bizottság 2006. június 28-án elfogadta a Hágai Program végrehajtásának értékeléséről szóló első jelentését, amely négy közleményt tartalmaz. A közlemény célja a fejlődés értékelése és a

további fejlődést elősegítő módszerek kezdeményezése.¹⁰⁷ A Bel- és Igazságügyi Tanács 2006. szeptember 20-22. között Tamperében informális találkozót tartott. A konferencia célja az illegális bevándorlás, a terrorizmus, a határellenőrzés és a rendőrségi együttműködéssel kapcsolatos hatékonyabb döntéshozatal egyes kérdéseinek megtárgyalása volt, a Hágai Programhoz és a 2006. júniusi Bizottsági Közleményhez kapcsolódóan. Többek között egyetértés született a döntéshozatali eljárás megreformálásának és a bűnügyi együttműködés megerősítésének szükségességéről.¹⁰⁸

F. Konklúzió

Az európai bűnügyi együttműködés előtt a jövőt illetően több út áll. A lehetőségek közötti választás, a hatékonyság és sikeresség a tagállamok akaratától függ. Ahhoz hogy az EU a nemzetközi szervezett bűnözés elleni küzdelemben meghatározó és hatékony szerepet tudjon betölteni, a III. pillér kormányközi jellegének figyelembe vétele mellett szükség lenne változtatásokra. A rendőrségi együttműködés területén a jövőben indokolt lenne az Europol számára operatív jogosítványok biztosítása, ez azonban további lépéseket tenne szükségessé. Módosítani kellene az EUSz-t, egyúttal az Europol Egyezményt is, amely a nyomozati és végrehajtási jogosítványok gyakorlására vonatkozó szabályokat is tartalmazná. Az igazságügyi együttműködés területén létre kellene hozni egy európai ügyészséget, amely vádhatóságként és az Europol felügyeleti szerveként funkcionálna. A büntető jogszabályok közelítése területén megoldást kell találni a demokrácia deficit problémájának mérséklésére. Indokolt lenne biztosítani az Európai Közösségek Bíróságának joghatóságát, továbbá szükséges lenne az Európai Parlament szerepének megerősítése is.

Az EU oldaláról megfigyelhető gyakorlati törekvés az előbb vázolt irányba mutat. A Bizottság és a Parlament javaslatai az Europol jogosítványainak erősítését, a tevékenysége feletti kontroll hatékonyabbá tételét szorgalmazzák. A Corpus Juris tervezete büntetőjogi és anyagi jogi minimumszabályokat állapít meg és előrevetíti az Európai Ügyészség létrehozását is. Az Alkotmány is operatív jogosítványokkal kívánja ellátni az Europolit – az ellenőrzés párhuzamos fokozásával, és lehetőséget biztosít a Tanács számára, hogy az Eurojustból európai törvénnyel hozza létre Európai Ügyészséget, illetve a Tanács és a Parlament európai törvényeket és kerettörvényeket fogad el a jelenlegi harmadik pillér területén is. Jelenleg nem állnak együtt azok a gazdasági, társadalmi és egyéb körülmények, amelyek az Alkotmány által elképzelt együttműködés elfogadásához szükséges politikai konszenzust megalapoznák, de ez nem jelenti, hogy a bűnügyi együttműködés szorosabb integrációja nem lehetséges, és egy későbbi időpontban ne kerüljön sor erre.

Jegyzetek

- ¹M. Nyitrai Péter: Nemzetközi és európai büntetőjog. Osiris Kiadó, Budapest 2006. 33-39. o.
- ²Deflem, Mathieu: International Police Cooperation – History of. In: The Encyclopedia of Criminology (ed. Richard A. Wright and J. Mitchell Miller) Routledge, New York 2005. 797. o.
- ³M. Nyitrai: Nemzetközi és európai büntetőjog. 37-38. o.
- ⁴M. Nyitrai: Nemzetközi és európai büntetőjog. 39. o.
- ⁵Ligeti Katalin: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK-KERSZÖV Kiadó, Budapest 2004. 27. o.
- ⁶Ligeti: i.m. 30. o.
- ⁷Várnay Ernő – Papp Mónika: Az Európai Unió joga. KJK – KERSZÖV Kiadó Kft., Budapest 2005. 861. o.
- ⁸Farkas Ákos: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban. Osiris Kiadó, Budapest 2002. 90. o.
- ⁹Ligeti: im. 29-30. o., Farkas: im. 90-91. o.
- ¹⁰Várnay– Papp: im. 864-865. o.
- ¹¹Ezek alkotják a közösségi pillért.
- ¹²Az EUSZ. nem használja a „pillér” illetve „pillérrendszer” kifejezést, ez egy metafora az EU szerkezetére, felépítésére. The European Union Handbook (ed. Gower, J.. Fitzroy) Dearborn Publishers, London, Chicago 2002. 406. o.
- ¹³Egy szupranacionális szervezet esetén a tagállamok részben megosztják szuverenitásukat a közösség intézményeivel, ezért többségi döntéssel is születet kötelező erejű határozat. A kormányközi együttműködésen alapuló szervezetek esetében főszabály az egyhangú döntéshozatal. Encyclopedia of the European Union (ed. Dinan, Desmond) Macmillan Reference Ltd, London 1998. 297. o. és 441. o.
- ¹⁴Paul Craig – Grainne De Búrca: EU Law: Text, cases and materials. Oxford University Press, Oxford 2003. 39. o.
- ¹⁵Craig – De Búrca: im. 28. o.
- ¹⁶Craig – De Búrca: im. 46. o.
- ¹⁷Denza, Eileen: Intergovernmental Pillars of the European Union. Oxford University Press, Oxford 2002. 244. o.
- ¹⁸Gombos Katalin – Karsai Krisztina: Igazságügyi együttműködés az Európai Unióban. SZTE-ÁJK, Szeged 2005. 10. o.
- ¹⁹M. Nyitrai Péter. Nemzetközi bűnügyi jogsegély – jogunk helyzetképe a 21. század fordulóján. In: Keresztmetszet: Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából (szerk.: Karsai Krisztina) Pólay Elemér Alapítvány, Szeged 2005. 155-158. o.
- ²⁰M. Nyitrai: Nemzetközi és európai büntetőjog. 10. o.
- ²¹Storbeck: The European Union and Enlargement: Challenge and Opportunity for Europol in the Fight Against International Crime. European Foreign Affairs Review 2003. 8. sz. 283. o.
- ²²Ligeti: i.m. 15. o.
- ²³Craig – De Búrca: i.m. 24-26. o.
- ²⁴Közös álláspontot, kerethatározatot, határozatot és egyezményt fogad el.

- ²⁵ EUSz. 35., 36., 39. cikk.
- ²⁶ EUSz. 40., 40/A. és 40/B. cikkek, Várnay– Papp: i.m. 875-876. o.
- ²⁷ Craig – De Búrca: i.m. 41. o.
- ²⁸ Ligeti: i.m. 137. o.
- ²⁹ Farkas: i.m. 48. o.
- ³⁰ Farkas: i.m. 107. o.
- ³¹ Ligeti: i.m. 144. o.
- ³² Gombos– Karsai: i.m. 41. o.
- ³³ Ligeti: i.m. 137-138. o.
- ³⁴ Hegyaljai Mátyás: Klubtagok lettünk – Az Europol. In: Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére (szerk.: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor) PTE-ÁJK, Pécs 2002. 201-202. o.
- ³⁵ Farkas: i.m. 91-92. o.
- ³⁶ Fejes Péter: Az Európai Unió mint büntető joghatóság? Európai Jog 2005. 2. sz. 5. o.
- ³⁷ Ábrahám Márta: Az Europol működésének dilemmái. Belügyi Szemle 2001. 11. sz. 120. o.
- ³⁸ Hegyaljai Mátyás: Europol: Irány Kelet-Európa. Belügyi Szemle. 2004. 5. sz. 69. o.
- ³⁹ Fijnaut Cyrille: Police Cooperation and the Area of Freedom, Security and Justice. In: Europe's Area of Freedom, Security and Justice, szerk.: Walker, Neil, Oxford University Press, Oxford 2004. 250. o.
- ⁴⁰ Berta Krisztina: A magyar rendészeti szervek felkészültsége az EU csatlakozásra: különös tekintettel a rendőrségi és igazságügyi együttműködésre. Belügyi Szemle 2004. 5. sz. 16. o.
- ⁴¹ Ligeti Katalin: i.m. 141. o.
- ⁴² Storbeck, Jürgen: Az Europol és az Európai Unió küszöbön álló bővítésére tett előkészületi intézkedések. Belügyi Szemle 2004. 5. sz. 56. o.
- ⁴³ Europol Egyezmény (továbbiakban EE.) 46. cikk (1)-(4) bek. www.europol.eu
- ⁴⁴ A hónap eseményei az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén (2004. szeptember). Belügyi Szemle 2004. 10. sz. 160. o.
- ⁴⁵ Farkas: i.m. 91-92. o.
- ⁴⁶ Storbeck, Jürgen: A szabadság, biztonság és igazságosság övezete. Belügyi Szemle 2000. 3. sz. 10-14. o.
- ⁴⁷ Gombos – Karsai: i.m. 40. o.
- ⁴⁸ Eördögh Árpád: Az Európai Unióval folytatott rendőri együttműködés és szervezett bűnözés elleni fellépés. Belügyi Szemle 2000. 3. sz. 104. o.
- ⁴⁹ EE. 4. cikk (1)-(4) bek.
- ⁵⁰ EE. 4. cikk (5) bek. www.europol.eu.int.
- ⁵¹ A NEBEK-en belül működnek még a Schengeni Információs Rendszer nemzeti központja, az Interpol Nemzeti Iroda és a nem-Europol összekötő tisztek. Eördögh: i.m. 109. o.
- ⁵² Leyrer Richárd: i.m. 100. o.
- ⁵³ Farkas: i.m. 95. o.
- ⁵⁴ Gombos – Karsai: i.m. 40. o.
- ⁵⁵ EE. 5. cikk (1)-(3) bek.
- ⁵⁶ Leyrer Richárd: i.m. 101. o.

- ⁵⁷ Hegyaljai: Klubtagok lettünk. 214-215. o.
- ⁵⁸ EE. 6. cikk (1)-(2) bek.
- ⁵⁹ Fijnaut, Cyrille: u.o.
- ⁶⁰ Hegyaljai: Europol: Irány Kelet-Európa. 70. o.
- ⁶¹ EE. 28. cikk.
- ⁶² EE. 29. cikk.
- ⁶³ Ábrahám: i.m. 115-119. o.
- ⁶⁴ Lásd pl. Farkas: i.m. 97. o.
- ⁶⁵ Ligeti: i.m. 142. o.
- ⁶⁶ Gerspacher: The Roles of International Police Cooperation Organizations. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 2005. 3. sz. 434. o.
- ⁶⁷ Albrecht, Hans-Jörg: A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel és jogpolitikára. Belügyi Szemle 2006. 2. sz. 10-11. o.
- ⁶⁸ Ligeti: i.m. 142. o.
- ⁶⁹ Fijnaut, Cyrille: Introduction to the Special Issue on Police Accountability in Europe. Policing and Society 2002. 12. sz. 243. o.
- ⁷⁰ Albrecht: i.m. 24. o.
- ⁷¹ Ligeti: i.m. 139. o. és 143. o.
- ⁷² Albrecht: i.m. 11. o.
- ⁷³ Ligeti: i.m. 142. o.
- ⁷⁴ EE. 8. cikk (2) bek.
- ⁷⁵ www.ex.ac.uk/~wutupman/undergrad/pollard/html/futureframe.htm
- ⁷⁶ uo.
- ⁷⁷ EE. 6. cikk (2) bek.
- ⁷⁸ Az EUSz. K.3. cikk és az Europol Egyezmény 41. cikk (3) bek. alapján az Europol, az Europol szervei tagjainak, az Europol igazgatóhelyetteseinek és alkalmazottainak kiváltságairól és mentességeiről szóló Jegyzőkönyv 2. cikk (1) bek., 8. cikk (1) bek.
- ⁷⁹ Ligeti: i.m. 142. o.
- ⁸⁰ Az elszámoltathatóság (accountability) jelenthet jogi, politikai, pénzügyi, technikai és szakmai elszámolhatóságot. Van Bijsterveld, Sophie: The Empty Throne. Lemma Publishers, Utrecht 2002. 114. o.
- ⁸¹ Bruggeman: Policing and Accountability in a Dynamic European Context. Policing and Society 2002. 12. sz. 267. o.
- ⁸² Lavranos, N.: Europol and the Fight Against Terrorism. European Foreign Affairs Review. 2003. 8. sz. 271. o. és Walker, Neil: European Policing and the Politics of Regulation. Papers on Public Policy. 1998/6. 157. o.
- ⁸³ Schlaken, Tom – Pronk, Maarten: On Joint Investigation Teams, Europol and Supervision of Their Joint Actions. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 2002. 10. sz. 80. o.
- ⁸⁴ Den Boer, Monica: Towards an Accountability Regime for an Emerging European Policing Governance. Policing and Society 2002. 12. sz. 288-289. o.
- ⁸⁵ Fijnaut, Cyrille: Introduction to the Special Issue on Police Accountability in Europe. Policing and Society, 2002. 12. sz. 246. o.

- ⁸⁶ Fijnaut, Cyrille: Introduction to the Special Issue on Police Accountability in Europe. *Policing and Society*, 2002. 12. sz. 244. o.
- ⁸⁷ Karsai Krisztina: Magyar büntetőjog az európai integráció sodrásában. *Jogtudományi Közlöny* 2002. 2. sz. 80. o.
- ⁸⁸ Bruggeman: i.m. 269-271. o.
- ⁸⁹ Fijnaut, Cyrille: Policing Western Europe: Interpol, Trevi and Europol. *Police Studies*. 1992. 3. sz. 105. o.
- ⁹⁰ Storbeck, Jürgen: A szabadság, biztonság és igazságosság övezete. *Belügyi Szemle* 2000. 3. sz. 9. o.
- ⁹¹ Storbeck: A szabadság, biztonság és igazságosság övezete. 14-15. o.
- ⁹² Storbeck, Jürgen: The European Union and Enlargement: Challenge and Opportunity for Europol in the Fight Against International Crime. *European Foreign Affairs Review* 2003. 8. sz. 286. o.
- ⁹³ Storbeck: A szabadság, biztonság és igazságosság övezete. 5. o.
- ⁹⁴ <http://www.cicerofoundation.org/lectures/p4bruggeman.html>
- ⁹⁵ Finszter Géza: Rendészetek alkotmányos integrációja az unióban. *Belügyi Szemle* 2004. 5. sz. 89. o.
- ⁹⁶ Alk. I-14. cikk (2) bekezdés j) pont
- ⁹⁷ Alk. I-12. cikk (2) bek.
- ⁹⁸ Alk. III-276. cikk (1)-(3) bek.
- ⁹⁹ Kecskés László: EU-JOG és jogharmonizáció. HVG-ORAC Kiadó, Budapest 2005. 196. o.
- ¹⁰⁰ Tóth Árpádné Masika E.: A szabadság, a biztonság és a jog térségének az európai alkotmányozás során körvonalazódó reformja. *Belügyi Szemle*. 2004. 5. sz.
- ¹⁰¹ http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/intro/docs/bilan_tampere_en.pdf
- ¹⁰² Rétházi György: Közösségi büntetőjog? – avagy az Európai Közösségek Büntető Bíróságának aktivizmusa a büntető igazságügyi együttműködés vonatkozásában. *Európai Tükör* 2006. 9. sz. 64. o.
- ¹⁰³ http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/doc/hague_programme_en.pdf
- ¹⁰⁴ Gombos – Karsai: i.m. 7. o.
- ¹⁰⁵ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005PC0184:EN:HTML>
- ¹⁰⁶ http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/doc/action_plan_jai_207_en.pdf
- ¹⁰⁷ A hónap eseményei az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén (2006. június). *Belügyi Szemle* 2006. 7-8. sz. 163. o.
- ¹⁰⁸ http://www.eu2006.fi/calendar/vko38/en_GB/1129710063210/?calYear=2006&calMonth=8

Mediáció a magyar büntetőeljárásban*

„Hibáink mindig megbocsáthatók,
ha megvan a kellő erőnk ahhoz,
hogyan beismerjük őket.”
(La Rochefoucauld)

A történelem korai szakaszában az emberek konfliktusaik megoldására orákulumokhoz, bölcsekhez fordultak. Míg kezdetben a bosszú korát élték, ezt később a megváltás kora követte. A büntetőjog területén a hagyományos alternatív szankciók mellett a 80-as, 90-es években egyre szélesebb körben terjedtek el a diverziós és jóvátételi megoldások, a diszkrecionális vádemelés. A közvetítői eljárás az előbbi jogintézményi csoport tagjaként jelent meg. Erdélyi Katalin szerint a mediáció „problémamegoldó, nem igazságszolgáltató eljárás”.¹ A bűncselekmény sértettje és elkövetője között létrejövő önkéntes megállapodás, amelyben a tettes vállalja az általa okozott kár jóvátételét a sértett számára egy mindkettejük által elfogadott formában, cserébe pedig részben vagy egészben mentesül az adott társadalomban egyébként szokásos felelősségrevonás következményei alól.²

A mediáció bevezetése lényeges változást jelent a büntetőeljárás területén. A joggal foglalkozók körében nagy port felkavaró kérdésről van szó: Vajon lemondhat-e az állam a büntető igény érvényesítéséről? Nem jelent-e kiküszöbölhetetlen törést jogállamunk építményén? Egyáltalán, az érintett felek, tágabb értelemben pedig a társadalom készen áll-e alkalmazására?

Azonban ahhoz, hogy egyáltalán felvetődjön a közvetítői eljárás bevezetésének lehetősége, megfelelő fejlődésnek kellett végbemennie elméleti szinten is. Ezt mutatja *défence sociale* mozgalom, illetve a *treatment* ideológia, melyek a terhelt átnevelését, egyéniesített szankciók alkalmazását hangsúlyozták. Míg a viktimológia tudománya a sértett kiemelt szerepét kívánta hangsúlyozni.

Persze arról sem szabad megfeledkezni, hogy hazánkban nem minden előzmény nélküli intézményről van szó, hiszen a kompozíció már első királyaink törvénykönyveiben is megjelent, valamint a Hármaskönyv is lehetővé tette a megegyezést.

* E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián „Büntető eljárásjog” szekcióban 3. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Herke Csongor

A rendszerváltás óta él az az elképzelés, amely szerint a büntető igazságszolgáltatásnak is meg kellene teremteni az alternatív vitarendezési rendszerét, mégpedig a mediáció képében.

A. Nemzetközi kitekintés

I. Mediáció jogösszehasonlító megközelítésben

A következő részben a hazai szabályozásnak hátteret adó külföldi jogi megoldásokat kívánjuk felvázolni.

*Kanadában*³ az 1970-es években hozták létre a mediációs eljárást, amelyre a bűnösség megállapítása után kerül sor a büntetés kiszabásának elhalasztása mellett. A kisebb jelentőségű ügyekre specializálódott Közösségi Mediációs Szolgálat keretében egyes esetekben nem kerülhet sor közvetítésre (pl. fiatalokú sértett, testi sértés, súlyos kár esetén).

Az *USA-ban*⁴ a viták rendezésének két modellje alakult ki: míg a kiscsoportos modell magánelbeszélgetésre (azaz a felekkel való egyenkénti elbeszélgetésre) helyezi a hangsúlyt, addig a nagycsoportos modell összmegbeszélés-centrikus. Gyakorlati típusai között pedig megkülönböztethető a New York-i, mely az igazságszolgáltatás kiegészítő intézményeként van jelen, míg a San Francisco-i típus célja, hogy önkéntesek az állami szervektől függetlenül lássák el a közvetítői szerepkört.

Nagy-Britanniában 1979-ben vezették be a mediációt. Országos szervezetet hoztak létre a fiatalokú bűnözés visszaszorítására, *Yot-csapatok* felállításával, amelynek tagjai különböző hatósági személyek. A szigetországban lényeges résztvevője az eljárásnak a pártfogó szolgálat, valamint a Bűnmegelőzési Tanács.

Franciaországban 1982-ben kezdett kiépülni a közvetítői eljárás intézményrendszere. 1986 óta az *INAVEM* koordinálja a 155 áldozatsegítő szervezetet. A mediáció 1993-ban vált törvényileg szabályozottá. Az államügyész itt kulcsszerepet tölt be az egész közvetítés folyamán, azonban az eljárásban mások részvételét is igénybe veszik (pl. Prado, AReSCJ és természetes személyek).

Az *Oikoten-program* büntetőügyekben elsőként fiatalokúakkal kezdett el foglalkozni 1987-ben, a felnőttekre csak 1994-ben terjesztették ki a törvényi szabályozást. A mediátor feladatát tanácsadó látja el. Itt a *vagyoni kártérítés mellett/helyett* a terhelt képzését lehet elrendelni, valamint helye lehet terápiának, közérdekű munkának is.

Norvégiában 1981-ben jelent meg az első mediációs központ, fiatalokúak számára. A közvetítés itt nem jelenti az igazságszolgáltatás részét, ezért is végzi azt egy autonóm szervezet, a mediátor szerepét pedig laikusok töltik

be. Bevezetésére egyfajta kísérleti program keretében került sor Liechtensteinben. 1991-ben a mediációs eljárást törvénybe iktatták.

Finnországban 1984-ben megjelenő mediációra csak a bírósági szak előtt van lehetőség, amelyet a hatóságok kezdeményeznek. Azonban a hagyományos büntetőeljárást csak a magánvádas ügyekben pótolja, míg más esetekben az ügyész dönt az ügy további sorsáról.

A mediáció még az 1803-as büntetőjogi kódexre vezethető vissza *Ausztriában*, amely lehetővé tette a kár elkövető általi megtérítésének figyelembevételét. Elsőként a fiatalkorúak tekintetében került alkalmazásra a közvetítés, a mediátor szerepét pedig pártfogó felügyelőkre bízta.

Németországban elsőként szintén a fiatalkorú terheltek esetében élt a mediáció alkalmazásának lehetősége. A mediációra súlyosabb bűncselekmények esetében is sor kerülhet, de ekkor az eljárás megszüntetése nem lehetséges. A kárhelyreállítás nem csupán pénzbeli jóvátétel, hanem munkavégzés keretében is lehetséges, amely utóbbi a sértett, valamint a Kiegyezési Alap részére is végezhető. Ekkor az alap fizeti meg a kártérítést, a terhelte pedig ennek fejében közhasznú munkát végez felé.

II. Nemzetközi elvárások

A mediáció megjelenése tekintetében nemzetközi szinten is nagy nyomás nehezedett a magyar jogalkotóra. Az ENSZ már 1985-ben megfogalmazott ajánlásában megfogalmazta a társadalmi részvétel kiszélesítésének szükségességét, amely olyan alternatívák megjelenéséhez vezethet, mint a közvetítés, döntőbíráskodás és békítő székek.⁵ Ezzel párhuzamosan már az *Európa Tanács* is foglalkozott a mediáció intézményével:

- *Európa Tanács 1985. júniusi ajánlása Az áldozat büntetőjogi és eljárásjogi helyzetéről.* Eszerint lehetővé kell tenni a bíróságok számára, hogy elrendelhessék az áldozatnak a terhelte részéről nyújtandó kártérítését mindenekelőtt a fiatalkorúak elleni eljárásban. A közvetítés alapja a felek szabad és önkéntes akarata;
- az *Európa Tanács 1987-ben kiadott, „A büntetőeljárás egyszerűsítéséről”* szóló 18. számú ajánlása szerint az államoknak elő kell segíteniük a terhelte és a sértett közötti megegyezést. Az eljárás kezdeményezésének joga az egyes hatóságokat illeti, eredménye pedig az elkövető mentesítése a büntető felelősségrevonás alól;
- az *Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (99) 19-es számú ajánlása* kiemelte, hogy csak törvényi szabályozás mellett van alkalmazására lehetőség, a felek önkéntes hozzájárulásával, a büntetőeljárás bármely szakaszában. Alkalmazhatóságának és

eredményének megítélése a büntető hatóságok feladata, a mediátorral szemben pedig szakképzettség meglétét állítja követelményként.

Mivel hazánk már az Európai Unió tagállama, nem hagyhatók figyelmen kívül az itt megfogalmazott elvárások sem. A bíróság már a *Case 186/87 (1989), Cowan v. Le Tresor Public ügyben* követelményként fogalmazta meg a bűncselekmények áldozatainak magas szintű védelmét. Az *Európai Unió Tanácsa 2001/220/IB számmal* a sértett jogállásáról hozott kerethatározatot, ennek a céljának az elérése kötelező a tagállamok számára. A határozat megköveteli a sértettek magas szintű védelmét, kiemelve jogait. Ugyanakkor nem írja elő a sértettek számára az eljárásban szereplő felekével azonos bánásmódot. A joganyag szerint a tagállamoknak törekedniük kell a mediáció elősegítésére azon büntetőügyek esetén, amelyet arra alkalmasnak tartanak. Elvárásként fogalmazza meg, hogy a közvetítés útján elért megállapodást a büntetőeljárás folyamán figyelembe lehessen venni. Az Európai Unió ezen kerethatározatával azonban igyekezett szabad kezét adni az egyes tagállamok számára, így azok saját jogrendszerükhöz leginkább alkalmazkodó intézményt dolgozhatnak ki. Ugyanakkor kötelesek a határozattal összhangban álló végrehajtási szabályokat hatályba léptetni. Hazánkban a mediáció intézményének megjelenése legfőképp az Unió nyomásának köszönhető. Jogszabályaink pedig igyekeznek megfelelni a felsorakoztatott elvárásoknak, eleget téve az állam objektív felelősségének.⁶

B. A mediáció mint hazai jogintézmény

Jogrendszerünkől meglehetősen távol állt a mediáció intézménye, amelyhez a büntetőeljárásunkban érvényesülő officialitás elve, valamint az anyagi jogban uralkodó nullum crimen sine poena elv szolgált magyarázatot.

A mediáció bevezethetőségét számos *hasonló jellegű intézmény* léte támasztja alá. Egy kis történeti visszatekintés keretében meg kell említeni a társadalmi bíróságok szervezetét, amelyek az 1950-es évek végétől 1975-ig működtek hazánkban. A Be. 225. §-a a vádemelés elhalasztása esetében az eljárás felfüggesztése mellett teszi lehetővé az okozott kár megtérítése, jóvátétel (a sértett vagy a köz javára), illetve egyéb előírt magatartási szabályok betartása mellett a büntetőeljárás befejezését büntetőjogi felelősség megállapítása nélkül. De a magánvádas ügyekben is az eljárás megszüntetéséhez vezet, ha a felek kibékülnek (Be. 504. § (1) bek. b) pont), és ennek eredményeként a sértett visszavonja a feljelentést. Ezen intézmények jogkövetkezményeit tekintve mutatnak párhuzamot a közvetítői eljárással, ahogy a tevékeny megbánás is (Btk. 342. §).

Hazánkban az *áldozatvédelmi csomag keretében* került szabályozásra az új resztoratív intézmény, a Bűnmegelőzési Stratégia azonban ismételt említést tesz róla, mely által kiemeltet nyer az intézmény kettős célja: a sértett érdekeinek fokozott figyelembe vétele, illetve a speciálprevenció.

A szabályozásnak két része van: egyrészt a Be-vel kapcsolatos szabályok, másrészt egy külön törvény⁷ rendelkezései. Ez egyfajta keverékét jelenti az egyes országok esetében érvényesülő megoldásoknak, hiszen míg az osztrákok, németek és norvégok esetében speciális jogszabály foglalkozik a mediáció intézményével, addig a finnek esetében a büntetőtörvény vagy a büntetőeljárás törvény ad jogi felhatalmazást.⁸

A jogalkotó megfogalmazása szerint közvetítői eljárás *jogpolitikai indoka* a sértett érdekének elsődlegessége a jogrend megsértéséből eredő társadalmi károkkal szemben a törvényben meghatározott bűncselekmények esetén. *Célja*, hogy a bűncselekmény következményeinek jóvátételét, és ezzel a terhelt és a sértett közötti konfliktus rendezését, valamint a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítse. A mediáció egyfajta *elterelési eszközként* jelent meg hazánkban (ahogy Kanadában is).

I. A mediáció és az alapelvek

Az intézmény alapelvekkel való összeegyeztethetősége tekintetében kétségek merülhetnek fel. Legfőképp a *bírósági eljáráshoz való joggal* kapcsolatban, amely azonban már elnevezésében is magában hordozza, hogy itt csupán jogról van szó, nem kötelezettségről. A mediáció esetében maga a jogosult – a terhelt – mond le a bírósági eljárásról, mégpedig önként, hiszen az a közvetítés alapvető feltételét jelenti. Így még csak nem is feltételezhető, hogy ezen alapelv sérülne. Mindezeken túlmenően ekkor nem történik meg a büntetőjogi felelősség kimondása, és az önként vállalt kártérítés nem is tekinthető igazán a megszokott értelemben vett büntetésnek. Amennyiben pedig mégis szükségessé válik a bűnösség kimondása, azt már a büntetőbíróság teszi meg. Ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy a tárgyalásmellőzéses eljárás esetében sem történik meg a bűnösség kimondása, az ítélezés joga mégis a bíróság hatáskörében marad. Azonban ekkor éppen az az önkéntesség hiányzik, amely alapul szolgál azon feltételezésnek, amely szerint maga a terhelt mond le a bírósági eljárásról, ahogy az a mediáció esetében történik.

A *mediáció az opportunitás elvének betörését jelenti* a büntető-igazságszolgáltatásba (amint ezt már említettük). A büntető anyagi jogban érvényesülő legalitás elvének pajzsán üt rést egy kivétel felállításával ez az intézmény, mint büntethetőséget megszüntető ok, mivel ezen esetben a

célszerűség lényegesen előbbrevalóbb, mint a mindenáron való büntetőjogi igény az állam részéről.

Ennek továbbhatásaként az *officialitás elve* (Be. 6. § (1) bek.) sem jut érvényre a büntetőeljárársban, míg a közvetítői eljárás le nem zárul. A törvényben meghatározott feltételei a büntető-igazságszolgáltatásnak fennforognak ugyan – hiszen éppen ezért kerülhet sor a mediációra –, a hatóságok mégsem nem tesznek eleget a Be-ben előírt kötelezettségüknek.

Király Tibor⁹ az *ártatlanság vélelmével* kapcsolatban jegyzi meg, hogy mivel a mediáció lefolytatásába mindkét fél beleegyezése szükséges, utóbb nem hivatkozhatnak az eljárársal kapcsolatos sérelmükre. Ez nem azt jelenti, hogy a terheltet nem kezelik bűnősként¹⁰ büntetőjogi felelősségének megállapításáig, hiszen a közvetítői eljárásra éppen azért kerülhet sor, mivel megalapozottan feltehető a bűnössége. Azonban az eljárás elengedhetetlen feltétele az önkéntességen túl a terhelt beismerő vallomása, amely bár nem kezelhető megdönthetetlen bizonyítékként, mégis a mediációt elrendelő hatóságok mérlegelésével, valamint egyéb bizonyítékokkal együtt talán elegendő biztosítékul szolgálhat azon esetek ellen, amikor valamely személy ellen az általa el nem követett bűncselekmény miatt kerül sor eljárásra. Ennek érdekében az ügyész és a bíróság megfelelően mérlegeli az in personam nyomatékos gyanú fennálltát. Például a tárgyalásmellőzéses eljárás is erre az elgondolásra épül, bár ekkor a tényállás egyszerű megítélése is feltételként szerepel (Be. 544. § (1) bek. b) és c) pontok).

II. A közvetítői eljárás szabályozása hazánkban

1. A mediáció anyagi jogi vonatkozása

A közvetítői eljárás mint vegyes intézmény került bevezetésre hazánkban. Ezáltal annak mind anyagi jogi, mind eljárásjogi vonatkozása kiemelt szerepet kap. A Btk.-ban tevékeny megbánás elnevezéssel került szabályozásra. A jogalkotó azonban mindenek felett azt hangsúlyozza, hogy a korábbi jogintézménnyel semmiféleképpen sem azonos.¹¹ Mindezeket figyelembe véve véleményünk szerint nem tekinthető megfelelő megoldásnak az azonos megjelölés, amely esetleges zavarokat okozhat és leginkább a laikusok között keltheti azt a látszatot ez a jogi megoldás, hogy a kétfajta tevékeny megbánás egy és ugyanaz. Pedig éppen nekik kellene tisztában lenniük, mi is a közöttük fennálló különbség, hiszen az ő kezdeményezésüktől függ azok alkalmazása.

A *sikeres mediáció jogi következménye* a bűncselekmény büntetési tételétől függően vagy egyfajta büntethetőséget megszüntető ok – amennyiben háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő

bűncselekményről van szó –, vagy a büntetés korlátlan enyhítésének lehetőségét vonja maga után (feltéve, hogy a deliktum legfeljebb ötévi szabadságvesztéssel büntetendő). Ettől merőben különbözik a kanadai megoldás, hiszen ott a bűnösség megállapítását követően, de még a büntetés kiszabását megelőzően kerülhet sor a mediációra, tehát ebben az esetben fel sem merülhet, hogy esetlegesen büntethetőséget megszüntető ok legyen a sikeres közvetítői eljárás eredménye.

2. Milyen esetekben nyílik lehetőség a mediációra?

A mediáció alkalmazási körének meghatározására többféle megoldási alternatíva állt a jogalkotó rendelkezésére. Míg Norvégiában, Ausztriában vagy Németországban a nevelésre nyitottabb társadalmi rétegek vonatkozásában van lehetőség igénybevételére, ezzel szemben hazánkban az elkövetői csoportok tekintetében nincs törvényi kötöttség. Bár itt is felvetődött az intézménynek egyfajta pilot projekt¹² keretében való bevezetése.

A bűncselekmények köre azonban a jogszabály által kötött, melyet a lefektetett kizáró okok tovább konkretizálják azon esetek körét, melyben alkalmazására egyáltalán lehetőség van. A Btk. illetve a Be. a személy elleni, közlekedési és vagyon elleni bűncselekmények esetén teszi lehetővé a mediációt, amennyiben az adott esetben a maximálisan kiszabható büntetés ötévi szabadságvesztés. Feltételként fogalmazódik meg, hogy „a bűncselekménnyel okozott kárt a sértettnek közvetítői eljárás keretében megtérítette vagy a bűncselekménye káros következményeit egyéb módon jóvátette” a terhelt. A „tevékeny megbánás” csak a közvetítői eljárással együtt érheti el a kívánt hatást. Ennek jogpolitikai indoka az esetleges visszaélések elleni garancia nyújtása. Remélhetőleg elegendő biztosítékul fog szolgálni az, hogy a mediáció során szükséges a sértett közreműködése, beleegyezése, befolyásolását pedig a mediátor tevékenysége akadályozhatja meg.

A tevékeny megbánást kizáró okok az elkövető személye, illetve bűncselekmény jellege, kiemelkedő tárgyi súlya miatt adódhatnak (Btk. 36. § (3) bekezdés).

- A többszörös vagy különös visszaesés, mivel esetükben erősebbek azok a társadalmi és biopszichikai tényezők, amelyek a bűnözői életút kialakulásához vezettek.¹³
- A bűncselekmény bünszervezetben való elkövetése, amely a cselekmény jól megtervezett voltára, valamint az őt bűnözői életútra terelő környezetre utal, amely miatt nagy valószínűséggel az eljárást követően is fennforognak majd a deviáns viselkedést előidéző tényezők.

- Ha a bűncselekmény halált okoz. Ez olyan következménye a cselekménynek, amelynek nem elegendő kompenzációja a kártérítés. A sértett hiánya miatt pedig eleve nincs lehetőség a terhelt-áldozat kiegyezésre.
- „A szándékos bűncselekmény a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt vagy a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélté után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt, illetőleg próbára bocsátás vagy vádemelés elhalasztásának tartama alatti elkövetése”. Ennek indoka az, hogy a terheltre még a klasszikus büntetőjogi szankciók sem gyakorolnak megfelelő visszatartó erőt, így ezt a hatást nehezen lehet elvárni egy „egyszerű” megállapodástól.

Maga a *közvetítői eljárásnak* a fent említetteken túlmenő *feltételei* a Be. 221/A. § (3) bekezdése szerint az alábbiak.

- A gyanúsított beismerő vallomása a nyomozás során. Ez azzal magyarázható, hogy a terheltnek is bele kell egyeznie az eljárásba, önkéntességet kell tanúsítania, valamint elengedhetetlen a lehető legbiztosabb feltevés a bűncselekmény elkövetésére vonatkozóan.
- Szükséges annak teljesülése is, hogy a terhelt vállalja és képes is legyen a sértett kárának megtérítésére vagy a bűncselekmény káros következményeinek más módon való jóvátételére, hiszen ennek hiányában nem lenne értelme magának a mediációnak.
- Alapvető feltétel a terhelt és a sértett hozzájárulása az eljárás lefolytatásához, hiszen a közvetítés során ők egyenrangú felek, az mindkettőjük célját szolgálja.
- A bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bírósági eljárás mellőzhető legyen, vagy megalapozottan feltehetőnek kell lennie annak, hogy a bíróság a tevékeny megbánást a büntetés kiszabása során értékelni fogja. Azok a szempontok, amelyeket figyelembe kell venni, a vádemelés esetén is fennforognak, amely azon elképzelést támasztja alá, hogy az új rendelkezések a vádemelés elhalasztásának eseteit bővítik. A két vagylagos feltétel pedig szintén az intézmény lényegéből adódik, hiszen ezen következmények lehetséges volta nélkül nem lenne értelme a mediáció alkalmazásának.

Indokolt lett volna a tényállás felderítettségének megfelelő fokát is a feltételek közé sorolni, hiszen a beismerő vallomás önmagában nem nyújthat megfelelő alapot az in personam nyomatékos gyanú fennálltának megállapítására. Előfordulhat, hogy egy ártatlan személy inkább vállalja a közvetítői eljárást és a kártérítést/jóvátételt beismeri az általa el nem követett cselekményt, csak hogy ne kelljen egy esetlegesen súlyosabb büntetést

elszenvednie. Bár a mediáció lehetőségére legkorábban az ügyészi szakban kerülhet sor, amikor már megfelelően alátámasztott történeti tényállást állapított meg a nyomozó hatóság, mégis szükséges lehet egy esetleges mérlegelés a bizonyítottság tekintetében is, amelynek kötelező előírása megfelelő garanciát jelenthet a terhelt számára. E tekintetben párhuzam állítható fel az egyes külön eljárásokkal, hiszen például tárgyalásmellőzéses eljárás esetében feltétel a tényállás egyszerűsége (Be. 544. § (1) bek. b) pont), a bíróság elé állítás esetében pedig mind az ügy egyszerű megítélése, mind a bizonyítékok rendelkezésre állása feltételként szerepel (Be. 517. § (1) bek. b) és c) pont).

A mediáció alkalmazására az egész büntetőeljárás folyamán csakis egy alkalommal nyílik lehetőség. Ezzel megelőzhető az eljárás elhúzódása és az esetleges visszaélés is.

3. A közvetítői eljárás elrendelése

A közvetítői eljárás elrendelése tekintetében a norvég megoldás helyett – ahol a nyomozó hatóság hatáskörébe tartozik – hazánkban a francia megoldásnak megfelelően az ügyészség és bíróság jogosult, illetve köteles annak elrendelésére, akinek szakértelme is alkalmasabbá teszi őket ezen szerepkör betöltésére. Mérlegelési lehetőségeik tekintetében azonban lényeges a különbség: míg a közvád képviselőjének a törvényi feltételek fennforgása esetében kötelező elrendelnie a mediációt, ezzel szemben a bíróság vonatkozásában már csak egyfajta lehetőségről beszél a jogszabály. Az ügyész vonatkozásában szubjektív mérlegelésre csupán az ad lehetőséget, hogy az ő megítélésétől függ, mikor forog fenn olyan eset, amikor „a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel” az eljárás elrendelhető. Ez a fajta megoldás azért is helyeselhető, hiszen ha már egy ügy eljutott a bírósági szakig és az ügyész sem találta alkalmasnak a terhelt-sértett egyezséget a büntetőjogi célok elérésére, ne kelljen kötelezni a bíróságot ezen alternatív vitarendezési mód elrendelésére.

A közvetítői eljárást elrendelő határozat, illetve végzés ellen a jogalkotó a jogorvoslat lehetőségét sem azonos módon biztosítja. Míg az ügyész határozata vonatkozásában külön jogorvoslati lehetőség nem áll fenn, mivel az a terhelt és sértett beleegyezésével folyik, ezzel szemben a bíróság végzése ellen az ügyészség külön fellebbezési lehetőséget kapott, mivel arra anélkül kerülhet sor, hogy elrendelésével egyetértene.

Főszabályként a vádemelést megelőzően kerülhet sor ezen intézmény alkalmazására, melyet ekkor az ügyész rendel el. Ezt támasztja alá az is, hogy a jogszabály gyanúsítottként nevezi meg a terheltet. Az ügyésznek ahhoz, hogy megalapozottan kijelenthesse, hogy a közvetítés feltételei fennállnak, *szükséges a gyanúsított és a sértett meghallgatása* is (Be. 224. §

(4) bek.), hiszen amint már említettük, az ő önkéntes beleegyezésükhöz van kötve a mediáció, valamint a terhelt hajlandósága és lehetőségei – ami a kártérítést illeti – is ezáltal állapíthatóak meg. Ha pedig ez még mindig nem eredményezne megnyugtató eredményt, *pártfogó felügyelői vélemény* szerezhető be (Be. 114/A. § (1) bek.). Amennyiben az ügyész megállapítja a szükséges feltételek fennálltát, legfeljebb hat hónapra felfüggeszti az eljárást¹⁴ (Be. 221/A. § (3) bek.). Ez alatt az időtartam alatt van lehetőségük a feleknek a mediáció lefolytatására, a vállalt kötelezettség teljesítésére. A jóvátétel természete azonban esetenként lehetetlenné teheti a hat hónapon belüli teljesítést (pl. rendszeres támogatás nyújtása esetében), így ekkor elegendő a jóvátétel iránti elkötelezettség hiteles kinyilvánítása.

4. A közvetítői eljárás lefolytatása¹⁵

a) A közvetítő személye

A mediáció lefolytatása tekintetében elengedhetetlen egy olyan semleges személy közreműködése, aki a terhelti és sértetti álláspontok egymáshoz közelítését segíti. Tehát „a konfliktushelyzetbe került személyek önkéntesen és a megoldás szándékával keresnek fel olyan közvetítőt, aki nem dönti el a dolgokat, de mégis segít a megoldás megtalálásában.”¹⁶

Már többen foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy ki is lenne a megfelelő személy ezen feladatkör ellátására: az igazságszolgáltatáson kívül álló személy (mint Franciaországban)? Elegendő egy laikus személy közreműködése (San Francisco-i típus) vagy szükséges ahhoz némi szakértelem (mint Nyugat-Európában, illetve ahogy ezt az EU is megkívánná)? A jogalkotó végül erre a pártfogó felügyelőkben látta a megfelelő személyeket, akiknek a sokak által olyannyira vitatott részrehajlásukat összeférhetetlenségi szabályok¹⁷ lefektetésével kívánja biztosítani. A mediációnak az elrendeléséhez azonban esetlegesen szükségessé válhat szakvélemény kikérése, melyet kiadhat az a pártfogó felügyelő is, aki a közvetítői eljárást lefolytatja.

b) A közvetítői eljárás menete

Egyes államokban a *terhelt és a sértett meghallgatásának két típusa* alakult ki, hiszen a felek meghallgatására külön-külön, illetve egymás jelenlétében is sor kerülhet. Gyakori e típusok kombinált, egymást követő alkalmazása (pl. Kanadában). A közvetítő mérlegelésétől függ, melyiket választja. Amennyiben a felek egyenkénti meghallgatására kerül sor, az egyes nyilatkozatokat a mediátor közvetíti. De kik is lehetnek jelen a közvetítői

eljárás során? A két félnek lehetősége van *jogi képviselő* megnevezésére – a norvég megoldással szemben, ahol jogi szakember nem vehet részt a mediációban.¹⁸ A magyar jogalkotó ezáltal biztosítja, hogy jogaik a közvetítés során se csorbuljanak. A nyilvánosság elve azonban csak a felek által megnevezett személyek tekintetében érvényesül (7. § (2) és (3) bek.).

A közvetítői eljárás nem lehet a klasszikus értelemben vett bizonyítási eljárás szintere. Csupán a terhelt és a sértett által előterjesztett bizonyítási eljárás folytatható le, mivel – a fentiek alapján – kívülálló személyek meghallgatására nincs lehetőség.

Fontos megjegyezni, hogy amennyiben a felek az esetleges másodszori idézésre sem jelennek meg, nem mentik ki magukat, ezt a közvetítői eljáráshoz való hozzájárulásuk visszavonásaként kell tekinteni, azonban az igazolás lehetősége ekkor is fennáll számukra (10. §). Ezzel állítható párhuzamba a magánvádas eljárásra vonatkozó azon jogszabályi rendelkezés (Be. 502. § (2) bek.), amely szerint a sértett meg nem jelenése már első alkalommal quasi vádelejtésként értelmezendő, amennyiben megfelelő indokkal nem menti ki magát. Felvetődhet tehát a kérdés: vajon miért szigorúbbak az előírások a külön eljárások ezen két fajtájánál? Talán mert ott magát a bírósági eljárást késleltetik? De hát lényegében a mediáció késlekedése is ezzel a hatással jár! Valószínűbb, hogy a magánvadás és pótmagánvadás jogkövetkezményeinek szigorúbb volta vezethetett ehhez a megkülönböztetéshez, valamint ekkor a bíróság a büntetőjogi felelősséget minden esetben megállapíthatja, persze amennyiben azt megalapozottnak tartja. Az is szerepet játszik e vonatkozásban, hogy a közvetítői eljárás során nem kell újabb *favor defensionis* esetet felállítani, hiszen már maga a mediáció a feltételezett elkövető érdekét is szolgálja, így az eljárás teljes egészében a fentiek körét bővíti.

c) Az egyezség

A mediáció eredménye a sértett és a terhelt által egyaránt elfogadott egyezség, mely magában foglalja a kár megtérítésére vonatkozó kötelezettségvállalást. A sértett és a terhelt megegyezhet a kártérítés összegében, a végrehajtás módjában, időpontjában. A megegyezés végrehajtása pedig történhet több mozzanatban is (pl. több részletben téríti meg a kárt a terhelt), melynek teljesítéséig az ügyész elhalasztja a vádemelést. Hogy az utóbbi teljesítésére lehetőség nyíljon, az ügyész elhalaszthatja vádemelést. A *megegyezés megkötésekor és aláírásakor a két fél kötelező jelenléte* pedig megfelelő garanciát jelent arra, hogy az egyezség az ő akaratukat tükrözze, annak tartalmát elfogadták. A közvetítő pedig mindezt közokiratba foglalja.

A terhelt-sértett megegyezés azonban nem alkalmas joghatás kiváltására, mint ahogy azt az Európa Tanács 1999-es ajánlása megkívánná. A sértettnek tehát lehetősége van igénye egyéb úton való érvényesítésére, mely a terheltet bizonytalan helyzetbe hozza. Joggal vethető fel a kérdés: vajon miért nem elegendő rendkívüli jogorvoslatok biztosítása?

Amennyiben a terhelt a vállalt kártérítést, illetve jóvátételt teljesítette, vagy azt megkezdte, a *közvetítői eljárás* sikeresen *befejeződik*. A mediáció sikertelen befejezését jelentik azok az esetek, amikor a felek bármelyike a közvetítő jelenlétében annak befejezését kéri, eljáráshoz való hozzájárulását visszavonja, valamint, ha – a közvetítői megbeszéléstől számított három hónap eredménytelenül telik le – az eljárás feltételei már nem állnak fenn (15. § (1) bek.).

d) A terhelt – sértett megegyezés következménye

Eljárásjogi következménye a sikeres közvetítői eljárásnak a magyar szabályozás szerint a büntetőeljárás megszüntetése vagy annak a büntetés kiszabásakor való figyelembevétele (pl. Németországban).

Amennyiben az ügyész rendelte el a mediációt, az elkövetett bűncselekmény súlyától függően az alábbi jogkövetkezmények alkalmazására kerül sor (Be. 221/A. § (7) bek.).

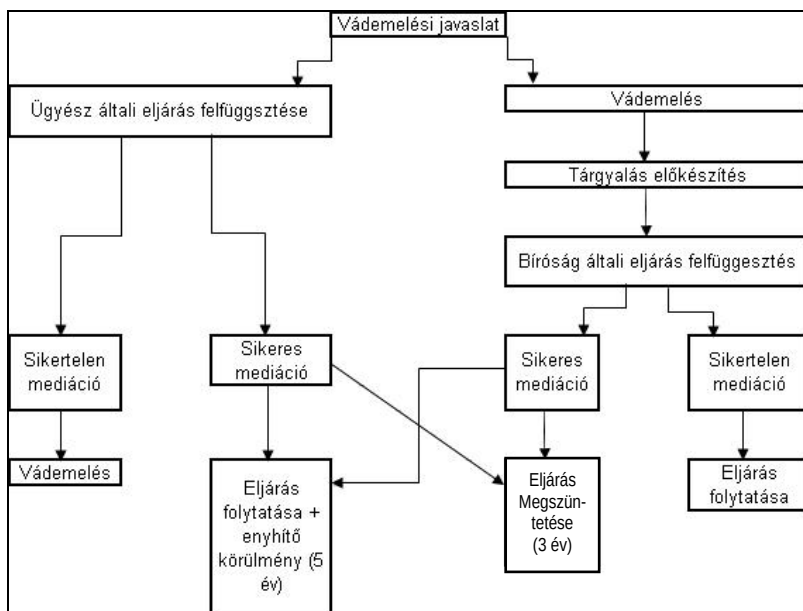
- Ha a deliktumhoz fűződő szankció legfeljebb háromévi szabadságvesztés, az ügyész az *eljárást megszünteti*, mivel ez büntethetőséget megszüntető okot jelent. Érthető, hogy az eljárás akadályaként megjelenő ezen új esetben csak az ügyész, illetve a bíróság jogosult megszüntetni a büntetőeljárást, hiszen ehhez megfelelő hatósági mérlegelésre van szükség.
- Amennyiben az adott bűncselekményhez fűződő jogkövetkezmény három évnél hosszabb, de az öt évet meg nem haladó szabadságvesztés, az ügyész *vádat emel*, mivel ekkor *enyhítő körülményként vehető figyelembe* a büntetőeljárással párhuzamosan vagy már az eljárás felfüggesztésének tartama alatt teljesített kártérítés/jóvátétel.
- Abban az esetben pedig, amikor „a megállapodás teljesítését a gyanúsított megkezdte, de a büntethetősége nem szűnt meg, az ügyész a három évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a *vádemelést* egy évtől két évig terjedő időre *elhalasztja*”.

Ha a bíróság *rendelte el* a közvetítői eljárás lefolytatását:

- ha a bűncselekmény háromévi szabadságvesztésnél nem büntethető súlyosabban, az *eljárást meg kell szüntetni* ugyanazon okból, amelyet már az ügyész esetében említettünk (Btk. 36. § (1) bek.);
- ha a kiszabandó szankció a 3 évet meghaladja, de még az ötévi szabadságvesztést nem lépi túl, a bíróság *enyhítő körülményként* veszi azt figyelembe (Btk. 36. § (2) bek.).

Amennyiben a *mediáció sikertelenül végződik*, az ügy visszakerül a büntető-igazságszolgáltatás útjára.

A következő ábra a mediáció büntetőeljárásban elfoglalt helyét mutatja.¹⁹



III. A „tevékeny megbánás”

A jóvátétel formáját tekintve a jogalkotó széles körű választási lehetőséget kínál a felek számára. Kööttséget jogszerűség, arányosság és ésszerűség követelménye jelent. Mind vagyoni, mind nem vagyoni kártérítésre lehetőség van, szemben a Be.-vel, ahol kárként csupán a vagyoni kár fogható fel. A Btk.-ban vagyoni hátrány mind a vagyonban okozott kárt, mind az elmaradt vagyoni hasznot is magában foglalja. Mindaddig számos jóvátételi forma alkalmazására sor került: pl. közúti baleset okozása során összetört kerékpár árának kifizetése, könnyű testi sértést okozó terhelt

gyógykezelésben való részesítése. Bár sokan szkeptikusan fogadták annak lehetőségét, hogy akár egy egyszerű bocsánatkérés is elegendő lehet a tevékeny megbánás gyakorlására, az eddigi tapasztalatok mégis azt mutatják, hogy a sértett számára igenis sokat jelent egy ilyenfajta gesztus.

Felvethető annak lehetősége is, hogy a fizetendő kártérítés állam általi megelőlegezését követően azt a terhelt közmunka végzése által dolgozná le, mint ahogy ez Németországban is történik és amely megfelel az ENSZ elvárásainak is. Azonban hazánkban már maga a közmunka sem szívesen alkalmazott büntetési nem, mely esetlegesen bevezetése ellen hathat.

Ezen túlmenően Franciaország és Belgium lehetőség kínál *ingyenes képzésre* is. Ez azonban könnyen elvezethet olyan következményekhez, mint például a svájci börtönturizmus, amikor a börtönbeli kedvező feltételek, munkalehetőségek és az előnyös fizetés kisebb súlyú bűncselekményekre indítják az embereket, akik kifejezetten ezen célból utaznak az alpesi országba.

Mindezen megállapítások mellett vissza kell utalnom a belga jog által kínált lehetőségre is, amelynek értelmében a két fél *terápia* alkalmazásában is megállapodhat, amely szintén a reintegrációt segíti elő. Azonban kétséges, hogy ez alkalmazható-e hazánkban. Mindenesetre a sértett nem biztos, hogy kompenzálva érezné magát egy ilyen esetleges megoldás esetében.

C. Befejező gondolatok

A mediáció mellett számos érv hozható fel. A terhelt ezáltal ténylegesen is szembesülhet tettével, annak következményeivel, melyek segíthetik a speciálpreventív célok elérését. A sértett valódi lehetőséget kap kárainak megtérítésére, melyre ugyan a büntető eljárás keretében is sor kerülhet, azonban az adhéziós eljárás esetében ez csupán másodlagos kérdést jelent, valamint a bíróság mozgástere is szűkebb, mint a mediáció esetében. Az ügy pedig nem válik pusztá jogkérdéssé, azt maguk a közvetlenül érintett személyek irányítják, az ő tényleges akaratuk érvényesülhet általa. A törvényhozónak azonban meg kell akadályoznia az esetleges diszfunkcionális hatásokat, melyhez elengedhetetlen azon bűncselekmények körének megfelelő szűkítése, amelyek esetében alkalmazására lehetőség van. Ezt azzal támasztanánk alá, hogy például egy ittas vezetéskor nem is jöhet szóba a közvetítői eljárás, amennyiben az nem jár valamely kézzel fogható káros következménnyel, hiszen nincs áldozat, tehát nincs kivel megegyezni. A bírósági eljárásban pedig megállapításra kerül a büntetőjogi felelősség. Kissé visszásnak tűnik, hogy egy súlyosabb bűncselekménynél – amennyiben a törvényi feltételek fennállnak – lehetőség van az új intézmény alkalmazására, és ezáltal a büntetéskiszabás mellőzésére vagy enyhébb

büntetés kiszabására, amelyet az előbbi esetben csupán a sértett hiánya akadályoz. Tehát a bűncselekmények súlyának differenciált volta esetlegesen nem kap elegendő hangsúlyt ezekben az esetekben. Vagy akár vegyük a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény azon esetét, amikor az a közlekedő jármű vezetője elleni erőszak vagy fenyegetés révén valósul meg. Ekkor ugyanis lehetséges a mediáció, azonban a terhelt-sértett által kötött megegyezésnél nem érvényesül a bűncselekmény speciális jellege. Hiszen ezen Btk.-beli tényállás lefektetésére nem azért került sor, hogy speciális védelmet nyújtsanak a járművezetőknek, hanem azért, hogy a közlekedés biztonságának a fenti cselekmény útján történő veszélyeztetését megakadályozzák. Ezt a körülményt azonban az egyezés során nagy valószínűséggel nem veszi figyelembe.

Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy a közvetítői eljárás beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A társadalom nyitottnak látszik alkalmazására; az esetek mintegy 60%-ában alkalmazható és alkalmazzák is.

Jegyzetek

- ¹ Erdélyi Katalin: Gondolatok a mediációról. *Ügyészek Lapja* 2004. 2. sz. 7. o.
- ² Barabás Andrea Tünde: A sértett kompenzációja. Gondolatok az egyes emberi jogok és jogtalanságok, valamint az állam helytállási kötelezettségének viszonyáról. *Acta Humana* 1997. 26. sz. 37. o.
- ³ Nacsády Péter Imre: Az amerikai mediáció. *Magyar Jog* 1998. 5. sz. 208-304. o.
- ⁴ Nacsády: i.m.
- ⁵ Katona Géza: ENSZ ajánlások és a büntetőjog reformja. *Magyar Jog* 1989. 11. sz. 994. o.
- ⁶ Barabás Andrea Tünde: Egyezség tettes és áldozata között – racionalitás vagy naivitás? *Kriminológiai közlem. Különkiadás* 1998. 114.o.
- ⁷ 2007. január 1-jén lépett hatályba.
- ⁸ Barabás Andrea Tünde: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában. KJK-KERSZÖV, Budapest 2004. 106. o.
- ⁹ Molnár Bernadett: A közvetítői eljárás a büntetőeljárásban. Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. ápr. 26-án megtartott kerekasztal-beszélgetésről. *Ügyészek Lapja* 2005. 3. sz. 33. o.
- ¹⁰ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs 2004. 80. o. Az ártatlanság vélelmének reális tartalma: A terhelt nem kezelhető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata meg nem állapította.”
- ¹¹ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló T/18090. számú törvényjavaslat közvetítői eljárást érintő rendelkezéseinek indokolása. http://www.im.hu/download/mediacios_rendelkezesek_a_be_en_indokolas.pdf
- ¹² Ezen elképzeléssel ért egyet Kerezi Klára, Hatvani Erzsébet és Róth Erika, míg Herczog Mária ellentétes véleményen van.
- ¹³ Vigh József: Bűnismétlők, visszaesők, veszélyes bűnözők, In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll*. Corvina Kiadó, Budapest 1999. 280-295. o.
- ¹⁴ A felfüggesztés időtartama a Btk. 35. § (2) bek. értelmében nem számít bele az elévülésbe, amely a bevezetésre került (5) bek. szerint a vádelhalasztás esetén is fennáll.
- ¹⁵ T/1369. számú a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló törvénytervezet
- ¹⁶ Pongrácz Zsolt: A mediátor pártfogók – avagy merre tart a büntető igazságszolgáltatás. *Bírák Lapja* 2002. 2.sz. 101.o.
- ¹⁷ Martin Wright, Barabás Andrea Tünde is ezen a véleményen van.
- ¹⁸ Kemény Siri Ilona: Policy developments and the concept of restorative justice through mediation. In: *Victim-offender mediation in Europe*. Leuven University Press, Leuven 2000. 83-96. o.
- ¹⁹ 5 év a 3 évet meghaladó, de az 5 évnél nem hosszabb szabadságvesztéssel fenyegetett esetek körét jelöli, míg a 3 év a legfeljebb 3 évi szabadságvesztéssel büntethető bűncselekményeket öleli fel.

A fogvatartottak foglalkoztatásának szerepe^{*}

A rabok világát, a büntetés-végrehajtás szociális struktúráját számtalan kutatás igyekezett már feltárni, de a büntetés végrehajtásának hatékonysága mindig is meghatározó kérdés marad mindaddig, míg büntetés-végrehajtásra szükség lesz. A büntetés-végrehajtás helyzete, anyagi-, technikai feltételrendszerének módosulása, a fogvatartottak számának és foglalkoztatásának alakulása mindig is széleskörű társadalmi érdeklődést váltott ki. Témaválasztásomnál ezért nagy szerepet játszott az, hogy napjainkban nagyon fontos kérdéssé vált a fogvatartottak foglalkoztatásának szerepe. Napjainkban már a börtönöknek olyan zsúfoltsággal kell számolniuk, amire korábban, a börtönök építésénél nem is gondoltak. A zsúfoltság maga után vonja annak következményét, hogy az intézetben fogvatartottakkal való rendszeres kapcsolatfelvétel, nevelés egyre nehezebbé válik. E tanulmány megírásával azt kívánom vizsgálni, hogy hazánkban milyen lehetőségei vannak az elítélteknek, milyen hasznos elfoglaltságokkal töltik idejüket a börtön falai között, mennyire eredményesek a foglalkoztatásuk érdekében tett intézkedések, vagyis hazánkban mennyire hatékony az intézményrendszer. Az ország számos intézetében kialakult foglalkoztatási lehetőségeket próbáltam meg figyelembe venni, de kiemelten kezeltem a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetet, a Nagyfai Országos Büntetés- végrehajtási Intézetet, valamint a Budapesti Fegyház és Börtönben (BUFA Kft.) folyó foglalkoztatást. Kérdőívek készítésével és azok feldolgozásával próbáltam képet kapni a hatékonyság alakulásáról.

I. Külföldi kitekintés

Az elítéltek foglalkoztatása kapcsán érvényesülő európai szabályok a hangsúlyt a fogvatartottak felelősségérzetének fejlesztésén alapuló intézkedések és programok kidolgozására helyezik. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 10. cikkének (3) bekezdése értelmében „a büntetés-végrehajtási rendszer az elítéltek olyan kezelését foglalja magában, amelynek főcélja megjavításuk és társadalmi beilleszkedésük”. Az Európa Tanács Ajánlás 71. pont (3) bekezdése kimondja „elegendő hasznos jellegű munkalehetőséget, vagy ha szükséges, egyéb átgondolt tevékenységet kell biztosí-

^{*} E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián „Büntető eljárásjog” szekcióban 2. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Vókó György

tani, hogy egy szokványos munkanapnak megfelelő aktív foglalkoztatásban részesüljenek a fogvatartottak.” Fontos, hogy olyan munkafeltételeket teremtsenek, amelyek megközelítik a szabad társadalomban megszokottakat.

Az ENSZ Ajánlás célszerűbbnek tartja, ha az intézetben belüli ipari vállalkozás irányítását nem a magánszerződő felek, hanem a börtönigazgatás látja el. Ezzel azt a célt szeretnék elérni, hogy ne zsákmányolják ki a fogvatartottak munkaerejét. Megfelelő bérezési rendszer felállítására törekednek, vagyis a munkájuk igazságos elismerésére és arányos díjazásra. Ezzel ösztönöznék őket, hogy nagyobb felelősséget vállaljanak saját ügyeikért és ez személyes fejlődésükben is eredményre vezessen.¹ Az ENSZ Ajánlás szerint „gondoskodni kell arról, hogy minden elítélt, aki hasznát láthatja, további nevelésben is részesüljön, ideértve a vallásos oktatást is azokban az államokban, amelyekben erre lehetőség van.” A szabadulás előtt fel kell készíteni őket, e célból különböző speciális tanfolyamokat kell indítani. A társadalom kötelezettségei nem érnek véget a fogvatartott szabadulásával, olyan állami és magánszervezeteket kell kiépíteni, akik biztosítják az utógondozást. Az Európai Börtönszabályok szerint „minden intézetben széleskörű oktatási, képzési programokat kell szervezni, hogy minden fogvatartott számára lehetővé tegyünk személyes igényeik és törekvéseik legalább részleges megvalósítását. Az ilyen programok célja, a sikeres társadalmi visszailleszkedés esélyeinek, az elítéltek erkölcsi tartásának, attitűdjének és önbecsülésének javítása legyen”.

II. Az elítéltek nevelése

1. A nevelés szerepe a büntetés-végrehajtásban

Az elítéltek a szabadságvesztés büntetés letöltését megkezdve belekerülnek egy olyan intézményi légkörbe, ahol már nem használhatják ki a szabad élet adta lehetőségeket. A négy fal közé bezárva ún. tétlenségi állapotba kerülnek. A tétlenségre kényszerítő semmittevés agressziót, deprimáltságot és nyugtalanságot válhat ki belőlük. Ahhoz hogy az ilyen légkörbe bekerült elítélt fenntarthassa, fejleszthesse önbecsülését, felelősségérzetét, illetve, hogy kialakuljon benne a társadalmi hasznosság tudata, szükség van a nevelésre, mint személyiségformáló eszközre. A nevelés konkrét és komplex tevékenység, pedagógiai eszközök láncolata, amelyek alkalmazásának eredményeként a fogvatartottak viselkedése jelentősen befolyásolható.² A nevelés a büntetés-végrehajtási célok elérésének egyik fontos, de nem kizárólagos eszköze. A nevelést végző nevelők feladata az egyén problémáinak lehetőség szerinti megoldása és segítése. E célok elérése érdekében különböző

eszközöket lehet és kell felhasználni; így gyógyító, erkölcsi és szellemi eszközöket, valamint a rendszeres foglalkoztatást.

Az 1979. évi 11. sz. tvr. (a továbbiakban: Bv. Kódex) a 19. §-ában a büntetés-végrehajtás feladatává tette, hogy „az elítélt a szabadulás után a társadalomba beilleszkedjék, és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől”. Ennek elérését a jogalkotó joghátránnyal és neveléssel kívánta elősegíteni.³ Tehát az alapvető cél az első pillanattól kezdve a szabadulásra történő felkészítés. A szabadságvesztés büntetését töltő személy tekintetében a neveléséhez tartozik a megismerése, a képzése, a szakképzése, az önképzésének támogatása, a szabadidős programjának biztosítása, rehabilitációs programok szervezése, családi és társadalmi kapcsolatok támogatása, jutalmazása, fegyelmezése és munkáltatása is.⁴

2. Nevelés a bv. intézetben

A bv. nevelés tudatos, tervszerű tevékenység, amely helyes irányba alakítja az elítéltek személyiségének antiszociális vonásait, személyiségük erkölcsi szilárdítására törekszik. Seneca szerint „a nevelés és a fegyelem alapozzák meg az erkölcsöt, és ki-ki oly mértékben lesz bölcs, amennyit tanul.”⁵ Tehát a nevelés feladata az, hogy a hibás értékrendet felszámolja és helyébe az elítélten a társadalmi követelményeket támogató indítékrendszert alakítson ki. A fogvatartottak elszigetelten, kisebb csoportokban, személyi önállóságukban korlátozva élnek a börtönben, ez idő alatt olyan hatások érik őket, amelyek a nevelés eredményessége szempontjából lehetnek kedvezőek, kőzömbösek és károsak. A negatív hatások, az elzártág és a frusztráció romboló hatása is igazolja, hogy a börtönkörnyezet nem tekinthető ideális terepnek a nevelés szempontjából. A fogvatartottak eltérő módon reagálnak az őket érő hatásokra. Vannak, akik alkalmazkodási zavarokkal küzdenek, egyeseket nem lehet a szokványos nevelési módszerekkel tartósan kezelni. Magas az ön- és közveszélyes magatartást tanúsító egyének száma, akiknél a börtönártalmak súlyos személyiségkárosodást eredményeztek.

A nevelési eljárások három területre koncentrálnak: az elítéltek életviszonyainak és a felfogásának alakítására, valamint a cselekedeteik szabályozására. Az elítéltekkel való foglalkozások során arra kell törekedni, hogy változzon meg az értékrendszerük, bővüljenek ismereteik és erősödjön bennük a társadalmi reintegrációra való törekvés.⁶ Hiszen általában jellemző, hogy egy bűncselekmény elkövetését követően a fogvatartott családi és baráti kapcsolatai meglazulnak, szétesnek, a munkavállalási lehetőségeik beszűkülnek. A börtönben töltött idő is sokat változtat az ember személyiségén, a bezártság, a zsúfoltság, a szabadságtól való megfosztottság mélységes változásokat okoz, amely megnehezíti az új életkezdés feltételeit.

III. Az elítéltek foglalkoztatása

Az elítéltek személyisége alakításának kiemelt területe a célszerű foglalkoztatás és a rendelkezésre álló idő hasznos megszervezése. Igyekezni kell olyan lehetőségeket teremteni – az elítéltek szellemi és fizikai erejének fenntartásával, az alpműveltség megszerzésével – hogy a szabadulásuk után minél nagyobb esélyük legyen munkát, lakhatást találni és társadalmi kapcsolatokat kiépíteni. A Bv. Kódex előírja, hogy a bv. szervezet biztosítja a foglalkoztatás keretein belül az alapfokú iskolai oktatást, a szakirányú képzést, a munkáltatást, a terápiás foglalkozást, a művelődési, a sport, továbbá a személyiségfejlesztő és gyógyító rehabilitációs programokon való részvétel lehetőségét.

A fogvatartottak foglalkoztatásáról a 2001-2005 évig tartó időszakra készült kimutatás⁷ szerint az összes bv. intézetben átlagosan mintegy 16500 fogvatartott tartózkodott, akik közül kb. 8000-en foglalkoztatva voltak. A gazdasági társaságoknál foglalkoztatottak száma az öt év alatt 4500 és 5000 fő között mozgott. A költségvetésben foglalkoztatottak száma közel 3000 fő, ebből az intézet fenntartását közel 2200 fő látja el, a terápiás foglalkoztatáson 150-180 fő vesz részt. A kimutatás keretében vizsgálták azt is, hogy mennyi fogvatartott vesz részt az oktatásban. Évente a számuk 2200 és 2600 között mozgott, ebből a szakképzésen részt vevők száma nagy szórást (1800 fő és 690 fő között) mutatott. Az összes munkáltatás tekintetében a fogvatartottak 43-47%-a, az összes foglalkoztatás tekintetében 58-61 %-a vesz részt, az elítéltek tekintetében az előbbi esetben 58-62%, az utóbbi tekintetében 78-83% figyelhető meg.

Kimutatás a fogvatartottak foglalkoztatásáról országos viszonylatban					
	2001	2002	2003	2004	2005
összes munkáltatás/ fogvatartottak száma	43%	45%	47%	45%	44%
összes foglalkoztatás/ fogvatartottak száma	58%	58%	60%	61%	58%
összes munkáltatás/ elítéltek száma	58%	61%	62%	62%	60%
összes foglalkoztatás/ elítéltek száma	79%	78%	79%	83%	79%

1. ábra Kimutatás a fogvatartottak foglalkoztatásáról országos viszonylatban⁸

A foglalkoztatási lehetőségek egy-egy fogvatartott esetében és a teljes létszámra vetítve eltérőek és differenciáltak. A fogvatartottak napi elfoglaltságainak legjelentősebb részét a munkáltatás jelenti, amely a felnőtt elítéltek

esetében 50-60%-ukat, az előzetesen letartóztatottak esetében csupán 3-5%-ukat érinti. A többi programlehetőség vagy csak kevés fogvatartottat vonz, vagy több fogvatartottat ugyan, de kevés óraszámban. Iskolai oktatásban a felnőtt férfi elítéltek 5,35%-a, a szakképzésben 3,7%-a, a személyiségfejlesztő programokon 1,8%-a vesz részt. Megfigyelhető azonban az is, hogy a csoportos foglalkozásokon, a művelődési, szabadidős és sport programokon jóval többen vesznek részt, de a rendszeres napi elfoglaltság szempontjából elenyésző időtartamban.

Az elítéltek foglalkoztatásának két jelentősebb területe a munkáltatás és az iskolarendszerű oktatás. A bűnelkövetők többségére jellemző, hogy iskolai végzettségük, valamint előképzettségük alacsonyabb a társadalmi átlagnál. Az intézetekben arra törekednek, hogy ez a nagyfokú lemaradás csökkenjen, a hiányosságokat pótolják, valamint arra ösztönzik az elítélteket, hogy tanulmányokat folytassanak.

1. Az elítéltek oktatása

a) Oktatási-képzési rendszer a büntetés-végrehajtásban

A Magyar Köztársaság Alkotmánya (70/F. §) biztosítja az emberek számára a művelődéshez való jogot. Mint köztudomású, az elítéltek állampolgári jogai a fogvatartás alatt módosulnak, így a tanuláshoz való joguk a szabadságvesztés végrehajtásának ideje alatt korlátozott. Az Európai Tanács Miniszteri Bizottsága RI 89. számú ajánlásában megfogalmazta, hogy az elítéltek művelődéshez, tanuláshoz való joga csorbíthatatlan. Az Alkotmány biztosítja ezt a jogot és nincs olyan törvényi rendelkezés, amely ezen alkotmányos alapjog korlátját képezné. Tehát minden intézetnek biztosítania kell e jog érvényesítésének lehetőségét az elítéltek számára, még ha az költségigényes is.

A Bv. Kódex 36. § (1) bekezdésének a) pontja alapján az elítélt jogosult általános iskolai, indokolt esetben középfokú, valamint felsőfokú tanulmányok folytatására, a vizsgákra való felkészüléshez a jogszabályban meghatározott tanulmányi és vizsgaszabadságra.⁹ Tehát az iskolarendszerű oktatást és a szakképzést a jogszabályoknak megfelelően kell megszervezni. Ha a lehetőségek adottak, lehetővé kell tenni az egyházi és az alapítványi iskolák működését is az intézetben.

Az általános iskolai oktatásra az intézet falain belül kerül sor, azonban már az ún. externátusi rendszer bevezetésének köszönhetően lehetőség nyílik az elítélt számára arra, hogy a parancsnok engedélyével az intézet falain kívül is folytathasson tanulmányokat, illetve vizsgákat tehessen.¹⁰ Ez utóbbi esetben a külső munkavégzésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Amennyiben az intézet nem tudja biztosítani az elítéltek számára az

iskolai oktatásban való észvételt, akkor az elítélt kérelmére, az erre kijelölt másik intézetbe szállítja. Az alapfokú oktatásban részt vevők tanszereit, tankönyveit és az oktatás egyéb költségeit a bv. szerv biztosítja.¹¹ Ha a hagyományos oktatás akadályokba ütközik, vagy a büntetés-végrehajtás szempontjából a fogvatartott képzésben való részvétele előnytelen, illetve a fogvatartott felsőfokú tanulmányokat folytat, magántanulóként is részt vehet az oktatásban. Pozitívumot jelent a fogvatartottak számára, illetve a társadalomba való beilleszkedésüket segíti az a tény is, hogy az oktatás során megszerzett bizonyítványt az oktatási intézmény a bv. intézetre utalás nélkül adja ki.

Az oktatásban résztvevő elítéltek számára a jogszabály kedvezményeket is nyújt. Amennyiben a munkavégzés helyett az elítélt tanulmányokat folytat, ez idő alatt a jogszabályban meghatározott mértékű pénzbeli térítésre jogosult. Az alapmunkadíj egyharmadának megfelelő pénzbeli térítés illeti meg azt a fogvatartottat, aki alapfokú oktatásban, szakképzésben vagy továbbképzésben vesz részt. A törvény előírja, hogy a tanulmányok után járó térítésből hozzájárulás nem vonható le. A kedvezmények közé sorolható, hogy a vizsgákra felkészüléshez évente legalább öt napra fel kell menteni a munkavégzés alól, emellett az oktatási napon egy óra munkaidő-kedvezmény jár számára. A motiváció erősítését szolgálja ez a sajátos ösztöndíjrendszer. A csökkenő munkáltatás miatt az elítéltek között előfordul, hogy a meglévő iskolai végzettségüket eltitkolva, alacsonyabb osztályokba beiskolázásukat kérik, így kívánnak anyagi juttatáshoz jutni; a kieső munkadíjat a tanulmányok után járó pénzbeli térítésből próbálják pótolni.

Az évek során az általános iskolai oktatásban résztvevők száma csökkent. Az intézet ugyanis nem kényszerítheti a fogvatartottakat a tanulásra, csak ösztönzési és támogatási formákat dolgozhat ki. Egy felmérés alapján megállapítható, hogy az általános iskolai oktatást ma már 12 bv. intézetben szerveznek, amelyben 2005-ben a felnőtt férfi elítéltek közül 652 fő, a felnőtt női elítéltek közül 86 fő, a fiatalok férfi elítéltek közül pedig 98 fő vett részt. A napi oktatási idő 2 óra, heti 5 tanítási nap keretében. A bv. intézetek több elítélt számára is biztosítani tudnák az általános iskolai oktatásban való részvételt, de az elítéltek nagy része nem igényli az oktatást, illetve nem elegendő a büntetési idő hossza, esetleg a beiratkozás idején még nem töltötték a büntetésüket.

Középiskolai oktatásra 9 bv. intézetben van lehetőség, ebben közel 396 fő vett részt. A Pálhalmai Országos Bv. Intézet két tanuló csoportot, a Sopronköhidai Fegyház és Börtön 4 osztályt indított az előző évben. A felsőfokú oktatásban sokkal kevesebben vesznek részt, mindössze 4 fő.¹²

b) Szakmai képzés, szakirányú képzés a szabadságvesztés ideje alatt

Az elítéltet a büntetésének tartamához képest betanított munkás, illetve szakmunkás képzésben kell részesíteni.¹³ Az elítéltek nagy hányadának nincsen munkavállalási lehetőségeket megkönnyítő szakmai képzettsége. Az elítélt szakképzésbe, illetve továbbképzésre kérelem alapján vonható be, amit a befogadási bizottság bírál el. Ha az elítélt önhibájából nem vesz részt a képzésen, a felmerült költségeket teljes vagy részleges megtérítésére kötelezhető. A nevelők ezzel is motiválhatják őket, hogy ne adják fel a cél előtt. Ezekről a tényekről a jelentkezés előtt tájékoztatni kell.

A bv. intézetekben a költségvetési területen és a gazdasági társaságoknál főként a rövid tartamú, belső szükségletű, valamint ún. munkaerőpiaci képzés folyik. Amennyiben iskolarendszerű szakmai képzéseket indítanak, az elítélteknek csupán szűk köre lenne bevonható, mert ezek a képzések több éves felkészítést igényelnek és elmélyültebb szakmai gyakorlat elsajátítását tennék szükségessé. Holott szerintem ez nagy lehetőséget jelentene a fogvatartottak számára, könnyebben juthatnának ilyen szakképesítéssel munkához a szabad életben. Fontos a gazdasági társaságok szerepe szakmai képzések terén, hiszen szakmailag felkészült munkatársakkal és felszerelt tanműhelyekkel rendelkeznek.¹⁴

Nagy gondot jelent napjainkban, hogy a munkaadók többsége nem szeret olyan embereket dolgoztatni, akiknek meggyűlt már a bajuk az igazságszolgáltatással. Fontos előrelépést jelentene olyan intézmények létrehozása, amelyek foglalkoztatnák a szabadult embereket.

Szakirányú képzést többféle szakmában összesen 14 bv. intézetben szerveztek, például a váci intézetben épületburkoló, a márianosztrai intézetben szobafestő és mázoló szakmában indítottak képzést.

2. Kiemelten fontos foglalkoztatási lehetőségek

a) Személyiségfejlesztő, gyógyító és rehabilitációs programok

A Bv. Kódex 31. § (2) bekezdése szerint gondot kell fordítani a személyiségzavarban szenvedő elítéltek gyógyítására, sajátos nevelésére és oktatására. Az intézet szempontjából pozitívként értékelhető az a jelenség, hogy az ilyen programokon való részvételt nem teszi kötelezővé, hanem kérelemhez kötöttként szabályozza annak lehetőségét. A program keretében intézet kívüli személyek segítségét lehet igénybe venni, de a költségek a kérelmezőt terhelik.¹⁵ Az önként jelentkezők részére a kábítószer-fogyasztás és terjesztés megelőzésére prevenciós részleg létesíthető. Ilyen programokat 17 bv. intézetben szerveztek az elmúlt évben. A nevelők által tartott csoportos

foglalkozásokat a törvény nem teszi kötelezővé, de a nevelők általában élnek ezzel a lehetőséggel.¹⁶

Az elítéltek szociális nevelésének, gondozásának részét képezi a személyes kapcsolatrendszer fenntartásának támogatása. Elsődleges cél a már meglévő családi kapcsolatok fenntartása, rendezése, ezen túlmenőleg a jövőbeni életút, az életvezetés rendezése, az elítélt letelepedésének, lakáshoz és munkához jutásának támogatása. Az intézet csak olyan nem kívánatos kapcsolatokat nem engedélyez, amelyek károsan befolyásolhatják az elítélteket. A bv. intézet másik fontos feladata, hogy az elítélt az utógondozókkal és pártfogó felügyelőkkel, társadalmi vagy karitatív szervezetek képviselőivel való kapcsolatfelvétele akadálymentesen menjen végbe.

b) Művelődési, szabadidős és sportprogramok

Az oktatáson való részvétel mellett a bv. intézetek egyéb lehetőségeket is biztosítanak a fogvatartottak részére. A jogszabályi rendelkezés¹⁷ alapján az elítélt jogosult a bv. intézet művelődési és sportolási lehetőségeinek igénybevételére. A 40. § (2) bekezdése alapján a szabadidő hasznos felhasználása érdekében lehetőséget kell biztosítani az elítéltek művelődésére és sportolására. Az e programokon való részvételt foglalkoztatás keretében kell biztosítani az intézetnek.¹⁸ Az Alkotmány szerint a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog szintén alapjog, amelynek gyakorlását az intézet a rendszeres testedzés jogán keresztül biztosítja.

Az intézet vagy öntevékeny szervezetek műkedvelő csoportokat és szakköröket szervezhetnek. A művelődési és szabadidős programok keretében rendszeres és ad hoc jellegű programok megszervezésére is sor kerülhet.

A szabadidős és sportprogramok szervezésében a személyi állomány erre a feladatra kijelölt tagjai (a kultúrnevelők), a nevelők és az öntevékeny szervezetek tisztségviselőjeként tevékenykedő fogvatartottak (a kultúrfelelősök) is részt vesznek. A foglalkozások lebonyolításában segédkeznek a kultúrnevelők, a szakkörvezetők, az ügyeletes nevelők és az intézet börtönlelkészei is.

A szakkörök csak az intézet parancsnok jóváhagyásával és csak szervezett keretek között, szabályozott formában működhetnek. A programokról havi és heti, egyes intézetekben éves programtervet is készítenek, az időpontok napi lebontásban szerepelnek. Az állami és egyházi ünnepek lebonyolítási rendjéről külön terv készül. A terveket az intézet hagyományait, lehetőségeit és a fogvatartottak javaslatai, igényei alapján állítják össze, majd mindenki által hozzáférhető helyen kifüggesztik, amelyik intézetben pedig rendelkezésre áll zártláncú videó hálózat, ott a képűtség oldalán is megjelenítik.

A büntetés- végrehajtás egyik célja, hogy önellátásra készítse fel a büntetésüket töltő személyeket, ennek érdekében szélesítse az önálló döntési hely-

zetek és a fokozottabb felelősségvállalás lehetőségeit, hogy ezekkel ne csak a szabadulást követően találkozzanak szembe. A felkészítés egyik módszere, hogy az elítéltek a szabadidős, a sport, a kulturális és a közművelődési programok szervezésére öntevékeny szervezeteket hozhatnak létre.

Az intézetek a hétfőtől péntekig terjedő időben szakköröket, kiscsoportos foglalkozásokat szerveznek. Hétfői programok közé tartoznak az intézeti sportbajnokságok, vetélkedők, műsoros előadások, emellett az állami és egyházi ünnepekről minden alkalommal megemlékeznek. A foglalkozások leggyakoribb formái a sakk, olvasó, rajz, barkács és zene szakkörök. Az elítéltek a foglalkozásokon elmélyített tudásukat a szervezett vetélkedőkön és sport versenyeken mérhetik le. Több intézetben működnek zenekarok, énekkarok és színjátszó körök, amelyek műsoraikkal fellépnek az intézetükben a fogvatartottak előtt, illetve más intézetben is (pl. a tököli roma zenekar). Hagyományosak az intézeti sport versenyek, bajnokságok, sőt intézetek közti mérkőzésekre is sor kerülhet, bár ez ritkábban fordul elő.¹⁹

3. A munkáltatás

a) Az elítélt munkáltatásának szerepe, rendszere

Az Alkotmány mindenki számára biztosítja a munkához, a munka szabad megválasztásához való jogot, ami azt jelenti, hogy mindenki jogosult képességének és képzettségének megfelelő munkakört betölteni. A munkához való jog alapjog, így tartalmának meghatározása és garanciáinak megállapítására csak törvényben kerülhet sor. Ismert az is, hogy az alapvető jogok lényeges tartalma nem korlátozható. A munkához való jog tekintetében a korlátot az a körülmény képezi, hogy a büntetés-végrehajtás nem garantálhatja minden elítélt számára a folyamatos munkavégzést. Ezért mondja ki a jogszabály, hogy az elítélt munkához való joga átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig szünetel.²⁰

Az elítéltek munkáltatása foglalkoztatásuk egyik leggyakoribb és a hazai büntetés-végrehajtási rendszerünk egyik kiemelten fontos formája, amelynek keretében az elítélt díjazás ellenében munkát végez. A törvény azonban kimondja, hogy nem minősül munkáltatásnak az elítéltnak az intézet tisztántartásában és ellátásában való díjazás nélküli, kötelező részvétele.²¹ A munka rendszerességre, normakövetésre, kultúrára szoktat és a szocializációs hátrányok csökkentésére alkalmas, ami az elítéltek tekintetében elengedhetetlen. A munkavégzésnek számos pozitív hatása valósulhat meg; csökkenti a börtönkárosító hatásokat, gátolja a testi- lelki kondíció hanyatlását, a munkavégzésből eredő sikerélmények fokozzák az önbizalmat és az anyagi elismerések növelik a pénztartalékot. A legfontosabb hatása pedig az, hogy megteremtheti létbiztonságot kínáló rendezettebb életmód előfeltételeit. Ezért a

többi foglalkoztatási tevékenységhez hasonlóan kiemelkedő a munkáltatás jelentősége.

A fogvatartottak munkáltatása jelentős költségnövelő tényező, hiszen a fogvatartottak többsége alacsony iskolai végzettséggel, illetve szakképzetlenségükből származó gyengébb teljesítőképességgel rendelkeznek. Mindemellett növeli a költségeket a munkahelyek őrzése, felügyelete és az ott működtetett biztonsági rendszer is. Az elítéltek munkáltatása a szabadságvesztés végrehajtásának fontos része. Célja, hogy lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére, fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék.²²

A szabadságvesztés büntetését töltő személyek munkavégzése a világ legtöbb államában kötelező. Ez a foglalkoztatási kötelezettség a szabadságvesztés büntetés ideje alatt folyamatosan fennáll. A munka azonban nem lehet büntető- vagy kényszermunka jellegű.

Az intézetben folyó munkát hasonlóképpen kell megszervezni és lefolytatni, mint amilyennel a fogvatartott a társadalomban is szembesülni fog, vagyis fel kell készíteni őt a rendes munka életfeltételeire. Az ENSZ minimum szabályok szerint „elegendő és hasznos munkát kell biztosítani ahhoz, hogy az elítélteket teljes munkanapon át foglalkoztatni lehessen”.²³

A munkáltatás reszocializációs tartalma szerint a fogvatartott munkáltatása sem súlyában, sem természetében nem hordozhatja a társadalmi rosszallás jegyeit. Az értelmetlen és haszontalan munkától nem várhatjuk, hogy elősegítse a társadalomba való integrációt. A Bv. Kódex által is meghatározott követelmény, hogy az elítéltet a bv. intézet adottságainak megfelelően kell társadalmilag hasznos munkával foglalkoztatni.

Az elítélt köteles a kijelölt munkát szakismereteinek és képességeinek megfelelően, fegyelmezetten elvégezni, a munkavédelemmel és a környezetvédelemmel kapcsolatos előírásokat megtartani, továbbá az elítélt jogosult társadalmilag hasznos munka végzésére, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemre, munkavédelemre.²⁴

b) A fogvatartottak munkáltatásának jogszabályi és közgazdasági buktatói

A fennálló helyzetet követően térjünk ki a munkáltatás alakulására a gyakorlatban. Az elítélt a büntetés végrehajtása alatt nem munkaviszonyban, hanem büntetés-végrehajtási viszonyban áll. Ennek jelentős következményei közé tartozik, hogy az elítéltre nem vonatkoznak a minimálbérrel kapcsolatos előírások. A bv. társaság szemszögéből nézve ez szerencse, de az elítélt számára nem az, ugyanis utána nem fizetnek járadékot, nincsen nyugdíjalapja és szolgálati ideje sem telik. Tehát a bv. intézetben végzett munka a szolgálati idő szempontjából nem számít bele a nyugdíjba. Súlyos következménye ennek, hogy sok elítélt a nyugdíj korhatárt majdnem elérve szabadul, s

így nincs pénze, hogy új életet kezdjen, ezáltal megnehezítik számukra a társadalomba való visszailleszkedés lehetőségét. A tervezett jogszabályi változások értelmében munkaviszony állna fent a munkáltató és a fogvatartottak között, így járulékfizetési kötelezettség is keletkezne utánuk. Ennek költségvetési feltételei azonban egyelőre nem biztosítottak.²⁵

Meg kell állapítanunk, hogy a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságai rendkívül nehéz helyzetben vannak, sok problémával állnak szemben. A munkadíj legkisebb összege kötve van a minimálbérhez, mértékét az előző év január 1-jén érvényes minimálbér egyharmadában állapították meg. Ez azt jelenti, hogy a teljes munkaidőben foglalkoztatott, 100%-os teljesítményt nyújtó elítélt a minimálbér egyharmadát kapja meg. Látható, hogy a jogszabály és a gyakorlat is sérti az „egyenlő munkáért egyenlő bért” elvét, de elentétes egyben az elítélt társadalomba való visszailleszkedésének érdekében is. Változtatni esetleg csak úgy lehetne a kialakult helyzeten, hogy az elítélt kapja meg a munkája után járó teljes összeget, és abból vonják le az élelmezése, tartózkodása és ruházata költségeit. Erre viszont csak akkor kerülhet sor, ha piaci vállalkozásként működnének a bv. társaságok, illetve ha a civil munkahelyeken minél több fogvatartottat tudnának foglalkoztatni megfelelő felügyelet mellett. A bv.-nek eddig nem kellett járulékot fizetnie az elítélt után, de ha a jogszabályok kiterjesztik ezt a kötelezettséget, akkor – a foglalkoztatással járó többletköltségek miatt – az a kft.-k csődjéhez vezethet. Természetesen az állam a költségek egy részét viseli, de ez ma már sajnos nem éri el a fele arányt sem.

A börtöntársaságoknak kettős, skizofrén állapottal kell számolniuk: a büntetés-végrehajtási kft.-ket azért hozták létre, hogy fogvatartottakat foglalkoztassanak, és hogy minél több fogvatartottat vonjanak be a munkáltatásba. E társaságok célja tehát – a magánszektorban található cégekkel ellentétben – nem a profitszerzés, hanem a foglalkoztatás.

A másik nagy kérdés a kft.-kel kapcsolatban, hogy vajon a legjobb foglalkoztatási formát jelenti-e a fogvatartottak alkalmazására, illetve kizárólagos formát jelent-e a bv. társaság? Nézzük meg ezt a kérdést egy példán keresztül: ha az udvaron dolgoztatják a fogvatartottakat dombépítéssel és a domb széthordásával, akkor ez a foglalkoztatási forma kevesebb költséget jelent, tehát olcsóbb a fogvatartott foglalkoztatása. Viszont figyelembe kell venni a jogszabályi előírást, hogy az elítélt számára nevelést és értelmes munkát kell biztosítani a fogvatartása alatt, vagyis ez az elv sérülne az előbbi példa esetében. Arra a megállapításra kell jutnunk, hogy – minden körülményt figyelembe véve – ez az egyik legjobb formája a munkáltatásnak.

A gazdasági társaságok termelési struktúrája, technikai bázisa, rendeltetése determinált, tehát egy bútorgyár gépsora esetében nem lehet más termék gyártására áttérni. Ezen túlmenően az állami vagyont se lehet eladni vagy

elveszíteni, vagyis törekedni kell a minél jobb munkavégzés elérésére és az eredményességre. Természetesen a rendelkezésre bocsátott munkaeszközök, az őrzés, a fogvatartottak munkadíja költségeket jelentenek az állam számára. Költségvetési bevétel oldalon azonban megjelenik az elítélt hozzájárulása saját tartásához, illetve azon eszközök, amelyeket a kft. gyártott, és a bv. intézetek fel tudnak használni. A gazdasági társaságok termelése 8-9%-a a bv. költségvetésén belül hasznosul. A szabad kapacitásoknak a szabadpiac versenyében kell hasznosulniuk.

Összegzőként megállapítható, hogy a gazdasági társasági forma adja az alapot az eszközök hatékony felhasználási lehetőségének. Véleményem szerint a kft.-nek törekedniük kell a tervezett, munkáltatásból eredő bevételek elérése érdekében a szabad kapacitás hasznosításával történő foglalkoztatás lehetőségeinek keresésére és a foglalkoztatottak létszámának növelésére. Mindemellett a részmunkaidő adta lehetőségekkel, valamint a díjazás nélküli munkavégzés törvényes igénybevételével szélesebb körben is élniük kellene, amennyiben arra lehetőségük adódik.

c) A munkáltatás szerkezete

Az országban tizenkét bv kft működik, amelyek termelési profilja változatos: textil-, ruha-, bútor-, asztalos-, papír-, fém- és egyéb vegyes ipari, valamint nagyüzemű mezőgazdasági tevékenységet végeznek. Jellemzőjük, hogy kis területen nagy létszámú betanított munkás foglalkoztatását teszik lehetővé. Tevékenységük a saját, illetve kooperációs termékek előállítására és bér-munkára osztható fel. Bizonyos feltételek biztosítása mellett lehetőség nyílik az elítéltek külső munkahelyen való munkáltatására is.

A munkáltatás jelenleg két alapvető formában valósul meg: a büntetés-végrehajtási intézetben a költségvetés keretein belül és a gazdasági társaságban. Az intézeti munkáltatás a foglalkoztató intézetfenntartási, az ún. központi ellátásra, szolgáltatásra irányuló (házi műhely, konyha, mosoda, takarítás) és a terápiás jellegű munkáltatást jelenti. Ez az elítéltek kisebb hányadát érinti. A nagyobb hányadot 9 ipari és 3 mezőgazdasági profilú gazdasági társaság foglalkoztatja. Ezek az állami tulajdonban lévő, a versenyszférában működő korlátolt felelősségű gazdasági társaságok a minél magasabb szintű foglalkoztatás mellett eredményes gazdálkodásra törekednek.

d) A munkáltatás feltételei

A külső munkahelyeken a foglalkoztatás a bv. intézetek és munkáltatók között létrejött szerződés alapján történik, ilyen esetben az elítélt más gazdasági társaságnál nem dolgozhat. Fegyházban és börtönben az elítélt csak kivételesen vehet részt külső foglalkoztatásban, azonban a fogházban ez nem

kivételes eset. A külső munkáltatás a bv. intézetekben eltérően alakul, egyes intézetekben (pl. a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben) nincs is lehetőség erre.

Az elítélt által végzendő munkát a bv. intézet befogadási bizottsága állapítja meg. A munka kijelölésénél figyelembe kell venni az elítélt testi és szellemi képességeit, lehetőség szerint a szakmai képességét és érdeklődését is.²⁶ A munkahely meghatározásakor figyelembe veszik továbbá az elítélt iskolai végzettségét, szakképzettségét, szakmai gyakorlatát, valamint egészségi és pszichés állapotát.

Az elítélt a végzett munkájáért munkadíjban részesül. Az elítélt jogosult a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemre. Ez a jogszabályi rendelkezés lehetővé teszi az elítéltek számára, hogy a munkába fektetett energiát kamatoztathassák, az ebből származó pénzből személyes szükségleteit is kielégíthetik. Ez ösztönzi őket arra, hogy a megszerzett tudást, betanított szakmát a való életben is felhasználhassák. Az elítéltek anyagi ösztönzése a munkavégzésben való érdekeltségüket szolgálja. A fogvatartottak munkadíjából az intézet levonja a törvényi előírásnak megfelelően az elítélt tartására fordított hozzájárulás összegét, amely nem lehet kevesebb, mint az egyhavi alpmunkadíj 1%-a. Ezenkívül levonja a szükségleti cikkek vásárlására fordítható összeget, ez fogház fokozatban a munkadíj 80, börtön fokozatban 70, fegyház fokozatban 60%-a. Ezért az összegért az elítélt havonta vásárolhat az intézettel kapcsolatban álló boltokban, mozgóárusoknál. (A börtönszlengben ezt hívják kiétkezettetésnek.) Ennek folyamán az elítélt közvetlenül nem jut hozzá a pénzéhez. Mindezek mellett az intézet további kötelezettsége, hogy a szabadulás utánra tartalékolandó összeget is vonja le, hiszen a szabadulás idejére a mindenkori alpmunkadíjnak megfelelő összeget kell tartalékolni, amelyet az elítélt munkába állásától kezdve tíz hónapon át, egyenlő részben kell levonni.

IV. A vizsgált intézetekben kialakult foglalkoztatási programok

1. Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet

A pécsi intézet, mint minden megyei ház, előzetes fogvatartásra szakosodott, hasonlóan a kaposvári és a zalaegerszegi intézetekhez. A megyei intézmények sajnos szűk lehetőségekkel rendelkeznek. A konyhán 15-17 fő dolgozik, amelynek finanszírozása állami pénzből történik. A másik lehetőség számukra a házi műhely, ahol szintén 15-17 fő dolgozik. A vegyes foglalkozás körébe tartozik a fogvatartottakat bér munkába adása. A külső cég által biztosított eszköz, alapanyag felhasználásával bádogos ipari terméket állíta-

nak elő. A bádogos civil cégnél kb. 30 fő dolgozik, itt teljes betanított munka zajlik, eresz és csatorna alkatrészeket hajtogatnak.

Az oktatás keretében az intézet kapcsolatban áll a Pécsi Regionális Munkaerőképző Központtal. Általában egy-egy tanfolyamot indítanak évente, ahol mintegy 13-15 fő részvétele jellemző. Eddig építőipari karbantartó, mai nevén település karbantartó tanfolyam indult. A tanfolyamok lebonyolítására intézeten belül kerül sor, ahol elméleti és gyakorlati képzést vizsga követi. A kiállított igazoláson nem tüntetik fel, hogy a résztvevő börtönben és a börtönbüntetése alatt végezte el a tanfolyamot.

Terápiás foglalkoztatás keretében a Baranya Megyei Önkormányzat Drogközpontja és a nevelők tartanak önképző és személyiségfejlesztő foglalkozásokat.

Az intézeten belül az alábbi sport lehetőségek állnak rendelkezésükre: asztali tenisz, foci, kosárlabda, szkander, erőemelő és fekvőtámasznyomó versenyek. Kondicionáló terem a szűk lehetőségek miatt nincs, de a fiatakorúak intézetében kiépítésre került egy. A bv. intézetek között lezajló sport rendezvények az elmúlt években a „Ki mit tud?” és a foci bajnokság volt.

A nemrégiben átadott fiatakorúak intézetében jelenleg 26 fő tartózkodik, számukra már készülöben vannak az oktatási és munkatervek. Üvegező-képerkeztető tanfolyamot indítanak, amelyhez Európa legkorszerűbb berendezései állnak rendelkezésükre. Biztosítva van számukra sportolási lehetőség, konditerem, és számítógépterem. Az oktatás terén a nem céltalan életkép ellen küzdve különböző tanfolyamok indulnak.

2. A BUFA Kft. (Budapesti Faipari Termelő és Kereskedelmi Kft.)

A Budapesten tett látogatásom alkalmával a BUFA Kft.-nél kialakult szokásokat, illetve a fogvatartottak foglalkoztatásával kapcsolatban megállapítható körülményeket vizsgáltam. A vizsgálatom tárgyát képező foglalkoztatás, mint majd látni fogjuk, hatalmas átalakuláson megy át napjainkban. Kezdve azzal, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek szűkös pénzügyi háttérrel rendelkeznek, pénzügyi forrásokhoz különböző pályázatok útján jutnak, mit például az EQUAL és a „Lépj egyet előre” programok révén. Sajnálatos módon az állami tulajdonú bv. intézetek ki vannak zárva egyes pályázatokból, s ezáltal nehezebb helyzetbe is kerülnek. Az EQUAL program keretében a befogadási és foglalkoztatási bizottság konyhai szakácsképzést és asztalos képzést indított el a vizsgált intézetben. Ez utóbbi képzés alatt tankönyvből és programok alapján tanulják ki a szakmát és a gyakorlati tudásukat a BUFA Kft.-nél hasznosíthatják a fogvatartottak. A Kft.-nél raklapok, bútorok, összeszerelhető bútorelemek gyártásával, labdavarrással és tanórákon bemutató célra használható csontvázak készítésével, összeszerelésével és festésével foglalkoznak.

3. A Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet

A Nagyfai Országos Bv. Intézet a többi börtönhöz képest olyan speciális intézmény, amelyet eredetileg nem büntetés-végrehajtási intézményként hoztak létre, hanem Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézményként működött. Az intézmény legfontosabb feladatának a fogvatartottak munkáltatása mellett képzésüket és oktatásukat tartják. Phare- program keretében megvalósult a tanyagazdász program, amely kb. 60 fő elítélt képzését biztosította 18 hónapra keresztül. Számítógép-kezelőképzésnek immár hagyománya van az intézményben, ezen a területen kívül speciális képzéseket is felvállalnak, vakok és gyengénlátók részére szerveznek oktatásokat. Általános iskolai oktatás, szakmunkás és OKJ szakmai képesítést nyújtó képzések egyaránt folynak az intézetben. Az elmúlt évben az általános iskolában kb. 80 fő, a szakiskolában kb. 30 fő, gimnáziumban kb. 50 fő vett részt.

A szabadidő hasznos eltöltésére zeneszakkör, filmmúzeum, irodalmi színpad, rajz szakkör és könyvbarátok klubja működik. A szabadidős és sport tevékenységekről minden héten ütemtervet készítenek, amelyek a délutáni és hétvégi programokat tartalmazzák. Vannak sakk, labdarúgó, lengőteke, asztalitenisz, röplabda játékok. A munkáltatás kapcsán a költségvetési munkahelyek közül lehetőség van konyhán, raktárban, mosodában, házi műhelyben dolgozni, ezen kívül vannak villanyszerelők és szennyvíztelep kezelők, valamint udvarosok. Mindezek mellett szakács, asztalos, hegesztő és különböző mezőgazdasági szakmák közül választhatnak a fogvatartottak. A Nagyfa-Alföld Kft. Nagyfán kb. 870 hektáron mezőgazdasági tevékenységet folytat, ahol kb. 40 főt foglalkoztat. Külső munkáltatás keretében egy cég nehéz fizikai, gépi vagy kézi munkával lát el kb. 15-16 fő fogvatartottat.

V. A vizsgálat

Az általam lefolytatott vizsgálat alapvetően feltáró jellegű, amelynek célja az alaposabb, mélyebb kutatás, a foglalkoztatási viszonyok megismerése. A mintavétel alapjául a Baranya Megyei Bv. Intézet és a Nagyfai Országos Bv. Intézet fogvatartottai szolgáltak. A mintavétel véletlen kiválasztáson alapult, így nem reprezentatív. A vizsgálat gerincét egy 13 kérdésből álló kérdőív képezte, amelyet 50 fogvatartott töltött ki (40 elítélt, 10 előzetes fogvatartásban lévő). A kérdőív 6 témakörre irányult (szabadságvesztés időtartama, iskolai végzettség, szakma, foglalkoztatási lehetőségek ismerete, munkával kapcsolatos kérdések, a szabadulás utáni lehetőségek). A kérdőíveket összességükben értékeltem ki, mivel általános képet szeretnék adni arról, hogy milyen lehetőségeik vannak az elítélteknek és ők milyen lehetőségekkel élnek.

A megkérdezett fogvatartottak átlagosan 1 év öt hónapja töltik büntetésüket, azonban előfordul közöttük olyan, aki 6, illetve 7 éve tölti szabadságvesztését. A megkérdezett fogvatartottak közül 30-an voltak előzetesen letartóztatva. A fogvatartottak 38%-a általános iskolai, 28%-a szakmunkásképző végzettséggel rendelkezik, a szakközépiskolai és gimnáziumi végzettséggel rendelkezők száma majdnem megegyezik, hárman nem jelöltek be semmit ennél a kérdésnél. A szakmunkás végzettséggel rendelkezők száma kevés, 46%-uk rendelkezik pl. kőműves, hentes, szakács, fodrász, esztergályos, eladó szakmával.

A fogvatartottak megoszlása iskolai végzettség szerint					
	Pécs		Nagyfa	Összesen	%
	előzetes	elítélt	elítélt		
8. osztály vagy kevesebb	2	8	9	19	38%
Szakközépiskola	1	1	2	4	8%
Szakmunkásképző	4	7	3	14	28%
Gimnázium	3	1	1	5	10%
Egyéb	0	3	2	5	10%
Nem válaszolt	0	0	3	3	6%
Összesen	10	20	17	50	100%

2. ábra: A fogvatartottak iskolai végzettség szerinti megoszlása

Általánosan megállapítható, hogy a fogvatartottak ismerik az intézetben rendelkezésre álló foglalkoztatási lehetőségeket. Legismertebb foglalkozások a szakács, raktáros, iskolai képzések, udvarosi, konyhai tevékenységek és az istentisztelet, valamint Nagyfán az állattenyésztés és növénytermesztés. Csupán 9 fogvatartott nem tudott foglalkoztatási lehetőségekről beszámolni. A fogvatartottak jelentős része részt is vesz a foglalkozáson, igényli azt. A felmérés alapján az iskolába járás látszik a legnépszerűbbnek, majd a sport és az istentiszteleten való részvétel.

A megkérdezettek majdnem fele végez munkát, általában körlettakarítást, konyhai kisegítői, udvaros, festő, lakatos, illetve fizikai munkát, amelynek ideje napi 2 és 5 óra között mozog. 30 fogvatartott meg van elégedve a munkavégzés körülményeivel, az elégedetlenek hiányosságokként a munkalehetőségek csekély számát, a tisztító és takarítási eszközök hiányát emelték ki. Az elítéltek több mint felének nincsen jövedelme. Akik rendelkeznek vele, azt saját célra, kiéltéztetésre, telefonra, újságra, családjára költik, vagy félre-

teszik későbbre. Az előzetes fogvatartottakat az alábbi munkalehetőségek érdekelnék: takarítás, állattenyésztés és növénytermesztés Nagyfán, szakács, konyhai, asztalos, udvaros, esztergályos és festő, valamint műhelyi munka. Megnyugtató eredmény, hogy a megkérdezett 50 fő közül 46 ember számára fontos a munkavégzés.

A szabadulást követően az elítéltek elég sokszínű munkavégzési lehetőségek közül válogatnának, ezek például az építőipari, asztalos, kőműves, szobafestő- mázoló, ács, esztergályos, mezőgazdasági munkák. Sokuk bármilyen munkát elvállalnának, csak ne legyenek börtönben, és kikerülve mindent megtennének annak érdekében, hogy ne kerüljenek vissza. Páran saját vállalkozást szeretnének indítani.

Arra a kérdésre válaszolva, hogy mennyire segíthet számukra a szabadulást követően az intézetben rendelkezésre álló lehetőségek, elég eltérő képet kaphatunk. Előfordul, hogy nem válaszolnak a kérdésre, vagy nem tudják megítélni, hogy ezek a lehetőségek számukra mennyire hasznosak. Egyesek szerint sokat segíthet, mivel módja lesz, hogy több dolgot megtanuljon, segíthet a családján, s tovább tudja gyakorolni a szakmáját. Van, aki teljes mértékben úgy gondolja, hogy a különböző tanfolyamok munkalehetőséget biztosítanak a szabadulás után, továbbá a csoportfoglalkozások elősegítik a civil életbe való, zökkenőmentes beilleszkedést. Sajnos olyan vélemény is akad, amely szerint a társadalomban nem nagyon akarják elfogadni a börtönből szabaduló munkáját, mert félnek a börtönviseltektől.

VI. Hatékonyság

Ha egy szervezet hatékonyságáról kívánunk beszélni, először meg kell határoznunk a hatékonyság kritériumait. Amennyiben egy dologról azt mondjuk, hogy hatékony, azt vizsgáljuk, hogy a kívánt hatást sikerült-e elérni egy beavatkozás révén. Egy szervezet tekintetében ezt kétféleképpen lehet vizsgálni. Először azt, hogy a szervezet a beavatkozás következtében ugyanazt a feladatot ugyanolyan szinten kevesebb ráfordítással látja-e el, vagy azonos ráfordítással magasabb szinten. A börtön nem statikus intézmény, hanem folyamatosan változó világ, amely drámaiban változik és több gyorsabb korrekciós beavatkozást igényel, mint a börtönön kívüli közösség.²⁷

Vizsgálni kell tehát azt, hogy a fogvatartottak foglalkoztatása nélkül, vagy annak bizonyos csökkentésével a szervezet működése hogyan változik, illetve a szervezett a rá bízott alapcél meg tudja-e valósítani. Azonos ráfordításra van-e szükség, ideértve a pénzügyi eszközöket, a tárgyi, valamint a személyi feltételeket, illetve a hatékonyság növelésével, kisebb ráfordítással is elérhető-e a büntetés-végrehajtás célja.

A börtönviszonyoknak meg kell felelniük a mai elvárásoknak, biztosítani kell az elítéltek számára a jogait kötelességeik mellett, meg kell teremteni számukra a társadalomba való beilleszkedést is. A CPT ajánlások, a hazai és külföldi jogszabályok figyelembevételével kell a fogvatartottak számára lehetőséget nyújtani a társadalomba való visszakerüléshez az emberséges bánásmód követelményeinek betartásával egyidejűleg. Véleményem szerint túl sok komfortot és kedvezményt sem engedhetünk nekik. Persze, hogy meg kell adni a lehetőséget az újrakezdésre, de nem biztos, hogy olyan keretek között, hogy inkább visszavágyjanak a bűnözők közé, mint hogy erőfeszítéseket téve kiharcolják maguknak a társadalomba való integráció lehetőségét.

A büntetés-végrehajtás számára ezen feladatának megvalósítása érdekében az alábbi eszközök, lehetőségek állnak rendelkezésre: a jogi előírásokban foglaltak egyénre szabott megvalósítása, az egyéni és csoportos foglalkozások, terápiák szervezése, speciális (alkoholisták, személyiségzavarral küszködők, drogfüggők kezelésére) csoportok létrehozása, a lelki gondozás feltételeinek biztosítása, családi kapcsolatok erősítése, s kiemelendőnek tartom az enyhébb végrehajtási szabályok és az átmeneti csoportok alkalmazását. Mindezek az intézkedések minimálisra csökkentheti a börtönártalmakat, biztosítja a zökkenőmentes visszailleszkedést. Fontos kiemelni a kulcskompetenciák fejlesztését, vagyis önismereti, kommunikációs, problémamegoldó és agressziókezelő tréningeket. Véleményem szerint a hatékonyság minél jobb elérése érdekében szükséges, hogy a hazai intézmények a külföldi bv. intézetek gyakorlatát is tanulmányozzák és adoptáljanak az eredményes programokat.

A hatékonyságot növelhetné a börtönben tartandó foglalkozások, előadások személyiséget formáló szerepe, a sportolásra szolgáló tornatermek, sportpályák kialakítása, a lehetőség tárházának minél szélesebbre nyitása. Az állományon kívül bevonhatnának önkéntes segítőket, akár részmunkaidős alkalmazásban. Mindezek az eszközök mellett nagyon fontos szerepet játszik az is, hogy a fogvatartottak hajlandóságot mutassanak, és maguk is akarják a változást, mert ha ezek nem adóttak, nem lehet eredményes foglalkoztatásról beszélni. Korán kell megkezdeni az elítéltek kezelését és képzését, hogy a lehető legtöbb hasznot húzhassák a börtönben meglévő foglalkoztatási lehetőségekből.

A hatékonyságot negatívan befolyásolják a kedvezőtlen létszamarányok, a nevelők leterheltsége, a nem nevelői feladatokkal történő megbízásuk, a szükséges szakemberhiány és a fogvatartottak megismerésének korlátai.²⁸ Így a hatékonyság keretében a tapasztalt nevelők megtartására is törekedni kell. Fontos, hogy a programokon aktívan részt vevő és kiemelkedő teljesítményt nyújtó fogvatartottak jutalmazására sor kerüljön, a foglalkozásokat rendszeresen és lehetőleg ugyanabban az időpontban bonyolítsák le, a neve-

lők aktívabban vegyenek részt a programok szervezésében és lebonyolításában, a többi bv. intézettel való együttműködés erősítésére, közös rendezvények, és a hét valamennyi napjára szabadidős tevékenység szervezésére kell törekedni. Kíváncsú lenne, hogy a zárt intézetekben ne legyen olyan magas az elítéltek száma, ami hátráltatja a kezelés individualizációját.

A hatékonyság kérdésével, illetve a jogszabályok hatályosulásával a főügyészségek büntetés-végrehajtási felügyeleti és jogvédelmi ügyészei is foglalkoznak. A CPT magyarországi látogatásai kapcsán azt vizsgálta, hogy a zárkáikban naphosszat tétlenül, vagy hasznosan töltik-e el az idejüket az elítéltek. Ez alapján kategória állítható fel.²⁹ A dolgozó fogvatartottak a munkanapokon átlagosan 8-9 órát töltenek valamilyen elfoglaltsággal, egyéb napokon a szabad levegőn való tartózkodók naponta átlagosan 1-1,5 órát, akik ezt a lehetőséget nem veszik igénybe, átlagosan 0,5 órát töltenek zárkán kívül valamilyen programon. A nem dolgozók a szabad levegőn való tartózkodáson naponta átlagosan 1-1,5 órát, az ezt nem igénylők 0,5 órát töltenek zárkán kívül. A harmadik kategóriába tartoznak azok a fogvatartottak, akik semmilyen zárkán kívüli tevékenységben nem vesznek részt, közülük sokan napokig nem mozdulnak ki zárkájukból.

A kizárólagos eredményességre törekvő munkáltatás nem szolgálja a gyakorlatban kellőképpen a fogvatartottak szabadulás utáni társadalmi beilleszkedését. A munkáltatás központi problémája a bv. vállalatok helyzete, lehetőségei és a velük szemben támasztott gazdasági követelmények. A munkáltatás megszervezését és működtetését nem lehet kizárólag a bv. felelősségére bízni. Ennek állami feladatnak kell lennie, preferenciák és költségvetési támogatások nélkül nem lehet ellátni ezt a feladatot. A termelési profilt és a termékszerkezetet kellene a változó munkaerőhöz igazítani, vagyis a piaci igényeknek való megfelelést csak korlátozottan lehet érvényesíteni. Problémát jelent, hogy a bv. ipari vállalatok döntő részben a könnyűipari ágazatban tevékenykednek, sokszor férfiaknak kell női munkát (szövés, varrás) végezni. A másik kiemelkedő problémát a munkanélküliség növekedése jelenti, mivel ez a munkaerő-kereslet zuhanásszerű visszaesésével járt, és a külső munkáltatást a minimális szintre szorítja vissza. Az olcsó külföldi áruk tömeges beáramlása is veszélyezteti a börtöntársaságok piaci pozícióit.

Sajnálatos módon a kriminalitási gyakoriság mérséklődése és az erőszakos, valamint a vagyon elleni bűncselekmények számának csökkenése nem valószínűsíthető, így feltételezhetjük, hogy a büntetés-végrehajtás is egyre nehezen tudja megvalósítani a fent említett feladatait. Hiszen a bűnözők számának növekedése a zsúfoltság növekedésével fog járni, és az eddig is csekély létszámú állomány feladatai még nehezebbek lesznek.

Megállapíthatjuk, hogy az intézet igyekszik nevelni a rabot, segíteni a visszailleszkedését. De a hosszabb tartamú szabadságvesztés alatt nagyobb

lesz az eltérés az emlékezetében élő és a valóságos társadalmi viszonyok között. Az idegenkedés és az érzékenység fokozza a konfliktusveszélyt, ez könnyen elvezethet a visszaeséshez.

VII. Összegzés és következtetések

Megállapítható, hogy a CPT ajánlások azon elvárása, mely szerint minden fogvatartott számára biztosítani kell, hogy naponta legalább nyolc órát töltsön zárkán kívül, valamilyen értelmes elfoglaltsággal, sajnálatos módon a fogvatartottak jelentős részének esetében nem érvényesül megfelelően. Természetesen a zárkákban is hasznosan tölthetik szabadidejüket a fogvatartottak, olvashatnak, képezhetik magukat, televíziót nézhetnek, rádiót hallgathatnak, hiszen ezeket minden intézet biztosítani tudja számukra, de hosszú hónapokon, vagy akár éveken keresztül unalmassá válhat számukra és ez személyiségük fejlődésére is kihat. Mindenképpen szükséges lenne a zárkákön kívüli programlehetőségek számának növelése.

Mint ahogyan arra már korábban utaltam, a büntetés-végrehajtás fő célja az, hogy minden fogvatartott részére biztosítsa annak lehetőségét, hogy a társadalomba való beilleszkedést a szabadságvesztés ideje alatt megkezdhesse. A sikeres beilleszkedés lehetőségeinek biztosítása nem statisztikai kategória, hanem minden egyes fogvatartottra vonatkozó realitás. A fogvatartottak foglalkoztatásának lehetőségei elmaradnak a kívánalmaktól, melynek okai közé tartozik a jogszabályi előírások nem kellő orientáltsága, a foglalkoztatáshoz szükséges tárgyi és pénzügyi feltételek szűkössége és a programok szervezéséhez szükséges szakemberek alacsony száma. A jogszabályok kötelezővé teszik a bv. intézetek számára a különböző foglalkoztatási lehetőségek biztosítását, azonban szükséges részletszabályokról nem rendelkeznek.

A Btk. 47. § (1) bekezdése által megfogalmazott feltételes szabadságra bocsátás nem ösztönzi kellően az elítéltet a szabadulás utáni társadalomba beilleszkedéshez való felkészülésre. A büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartás vizsgálatát teszi kötelezővé, ami csupán passzív magatartással is teljesíthető, de nem kívánja meg az elítélt aktív, beilleszkedésre irányuló magatartását. Nincs kellő jogszabályi ösztönző-rendszer ahhoz, hogy az elítélt különböző beilleszkedést szolgáló programokon részt vegyen.

A készülő büntetés-végrehajtási törvény hatályba lépése várhatóan megoldaná az említett jogszabályi problémákat. A Btk. kodifikálása során pedig célszerű lenne a feltételes szabadságra bocsátás jogszabályi feltételeit ártértékelni. A jogszabályi feltételek megteremtése mellett biztosítani kellene a tárgyi és pénzügyi feltételeket is, ezek révén a bv. jelentős részét át lehetne alakítani, ennek viszont a költségvetési lehetőségek szűkössége és az intéze-

tek zsúfoltsága jelenleg gátat szab. A megfelelő létszámú és összetételű személyi állomány kiépítésénél szakemberek, különösen elmeorvosok, pszichológusok, szociális munkások, tanárok, szakoktatók és testnevelők bevonására lenne szükség, hiszen ez sem áll rendelkezésére a legtöbb bv. intézetnek. Véggkövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy a fogvatartottak foglalkoztatása és program lehetőségeinek biztosítása terén a bv. intézetek a rendelkezésre álló erőforrások megfelelő hasznosítására törekednek, jelenleg az intézményrendszer azonban nem rejt magában olyan személyi, tárgyi és költségvetési tartalékokat, amelyek kiaknázása rövidtávon jelentősen javíthatná a fogvatartottak foglalkoztatásának helyzetét.³⁰

Jegyzetek

- ¹ Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2006. 199-201. o.
- ² Tüske János: A nevelői tevékenység tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetben. Börtönügyi Szemle 2003. 3. sz. 45. o.
- ³ Endrédi Orsolya: Nevelés-e a nevelés? Börtönügyi Szemle 2005. 1. sz. 34. o.
- ⁴ Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2006. 269. o.
- ⁵ Sztodola Tibor: A bevezető képzés problémái és ezek hatása a biztonsági tevékenység ellátására. Börtönügyi Szemle 2006. 2. sz. 55. o.
- ⁶ Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2006. 270. o.
- ⁷ BUFA Kft. közlése
- ⁸ BUFA Kft. közlése
- ⁹ Aleku Mónika – Csordás Sándor – Pacsek József: A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete. Börtönügyi Szemle 2006. 1. sz. 67. o.
- ¹⁰ Novák Zoltán: A fogvatartottak oktatása, szakképzése a büntetés- végrehajtási intézetben. Börtönügyi Szemle 2001. 4. sz. 49. o.
- ¹¹ Végh Marianna: A fogvatartottak foglalkoztatásáról. Börtönügyi Szemle 2002. 4. sz. 10-11. o.
- ¹² Aleku – Csordás – Pacsek: i.m. 65-78. o.
- ¹³ 1979. évi 11. tv. 39. § (2) bek.
- ¹⁴ Vókó: Magyar büntetés-végrehajtási jog. 290. o.
- ¹⁵ 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 76. § (1) bek.
- ¹⁶ Aleku – Csordás – Pacsek: i.m. 68-69. o.
- ¹⁷ 1979. évi 11. tvr. 36. § (1) bekezdés m) pontja
- ¹⁸ Aleku – Csordás – Pacsek: i.m. 69. o.
- ¹⁹ Benedek Ede: Tapasztalatok a fogvatartotti szabadidős és sportprogramok végrehajtásáról. Börtönügyi Szemle 2004. 2. sz. 90-91. o.
- ²⁰ Végh: i.m 12-13. o.
- ²¹ 1979. évi 11 tvr. 33. § (1) bek.
- ²² 1979. évi 11 tvr. 44. § (1) bek.
- ²³ ENSZ minimum szabályok 71. 3 pontja
- ²⁴ 1979. évi 11. tv. 33. § (1) bek. d) pontja
- ²⁵ BUFA Kft. közlése
- ²⁶ 1979. évi 11 tvr. 44. § (3) bek.
- ²⁷ Vókó: Európai büntetés-végrehajtási jog. 207. o.
- ²⁸ Módos Tamás: A személyi állomány beállítódása a büntetés-végrehajtás rehabilitációs, nevelési feladataival kapcsolatban. Börtönügyi Szemle 2003. 3. sz. 66-67. o.
- ²⁹ Aleku – Csordás – Pacsek: i.m. 76. o.
- ³⁰ Aleku – Csordás – Pacsek: i.m. 78. o.

A lopás, a rablás és a kifosztás bűncselekmények megvalósulása, elhatárolási kérdései és egymáshoz való viszonyuk^{*}

Ami a jelen dolgozat témáját és célkitűzéseit illeti, elengedhetetlennek tartom egy rövid magyarázat adását. A címben említett három bűncselekmény – annak ellenére, hogy a jogalkotó részben elkülönítve tárgyalja őket – szerves összefüggésben állnak egymással. A köztük lévő összefüggés nem csupán a Büntető Törvénykönyv közös fejezetében történő szabályozásra redukálódik. Szerves összefüggés kifejezés alatt a három deliktum egymás alkotóelemeiből való építkezését, az egymásra való épülést és az egymást imperatív kizáró jelleget is érteni kell. A végletekig leegyszerűsítve mondhatnánk úgy is, hogy eme három bűncselekmény egymás derivátuma a lopás-kifosztás-rablás sorrendjében. Egymás derivátumai annak ellenére, hogy a lopás nem erőszakos vagyon elleni deliktum, és a büntetőjogi szabályozásban is kiemelkedőbb helyet foglal el a másik kettőnél. Egyértelmű ugyanis, hogy a rablás tulajdonképpen erőszakos (vagy kényszerítéses) lopás, a kifosztás pedig a rablás egy speciális megvalósulási formája, amely éppen eme speciális tulajdonságaira való tekintettel került bele a hatályos Büntető Törvénykönyvünk szövegébe, mint önálló tényállás. A dolog természetéből következik, hogy a korreláció visszafelé is megállja a helyét és a lopás tulajdonképpen felfogható úgy is, mint erőszak- és kényszerítésmentes rablás.

I. Elméleti megalapozás

1. A vagyon elleni deliktumok jogi tárgya

Ami a vagyon elleni bűncselekmények által védett jogi tárggyal kapcsolatos felfogást illeti, a legelső alapvető kérdés, hogy miben jelölhető meg az a sajátosság, amely a vagyon elleni bűncselekményeket minden más – elsősorban a gazdasági – bűncselekményektől megkülönbözteti. *A büntető jogelmélet* erre egyszerűen válaszol: a vagyon elleni bűncselekményeket a tárgy választja el a többi bűncselekménytől.¹ Az e csoportba tartozó deliktumok tárgya az anyagi érdekekre vonatkozó vagyoni jog, amely egyaránt származ-

^{*} E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián „Büntetőjog” szekcióban különdíjban részesült. Konzulens: Dr. Hornyák Szabolcs

hat tulajdonjogból és kötelmi jogviszonyból, azon belül is szerződésszegésből, valamint kárfelelősségből.²

2. Alapvető fogalmak

A téma és azon belül is az említett három deliktum szempontjából néhány alapvető fontossággal bíró fogalom definiálása és elhatárolása már az érdemi rész megkezdése előtt szükséges annak érdekében, hogy a további értelmezések során a fogalmi rendszer és a viszonyítási alap egyértelmű, világos, de legfőképpen minden oldalról nézve azonos legyen.

a) Az érték és a kár fogalma

A vagyon elleni bűncselekmények döntő többségének közös jellemzője, az összes többi deliktumtól megkülönböztető egyedi vonása, hogy a társadalomra veszélyességük foka, súlya egzakt módon mérhető, a cselekmény hátrányos következménye pontosan meghatározható. A társadalomra veszélyesség súlyának mérése két eltérő módon oldható meg: az érték és a kár nagyságának meghatározásán keresztül.³

A vagyon elleni bűncselekmények további közös sajátosságaként kiemelő, hogy – a hanyag kezelést kivéve – *csak szándékosan* és az esetek döntő többségében *csak célzatosan* valósíthatóak meg, s a gondatlan elkövetés fogalmi és elméleti síkon is teljesen kizárt.

b) Az elvétel fogalma

A legelső tisztázandó fogalom az elvétel, ugyanis mindhárom bűncselekmény törvényi tényállásában szerepel e cselekedet, mint a törvényi tényállást megvalósító cselekmény egyik részmozzanata („azért vesz el”; „úgy vesz el”). Tulajdonképpen mindhárom bűncselekmény elkövetési magatartása a dolog elvétele. Jelenleg az elvétel értelmezésének három elmélete ismert.⁴

A hatályos Büntető Törvénykönyv a birtokba vétel (apprehensio) elvét követi. A törvény rendelkezése alapján azt a cselekményt tekintjük elvételnak, amely megszünteti a korábbi birtokosnak a dolog feletti tényleges hatalmát és a dolgot az elkövető hatalmába vonja. Tehát az elvétel összetett folyamat, amely minden esetben két szakaszra bontható. Az első szakaszban – vagyis az elmozdításban – a dolog kikerül a birtokos tényleges rendelkezési köréből, a másik mozzanatban – vagyis a birtokbavételben – a dolog az elkövető tényleges hatalmába kerül, ami rendszerint együtt jár az elvitellel. A tulajdon jog gyakorlásának lehetetlenné tételéről azonban mindaddig nem beszélhetünk, amíg az elvétel folyamatában a jogosított számára fennáll a birtoklás helyreállításának reális lehetősége.

Fontos megjegyeznünk, hogy nem csak a Btk., hanem azzal összhangban a büntetőbírói gyakorlat is az apprehensio elvét követi. Ennek legkiválóbb bizonyítéka az az elv, melynek értelmében a lopás kétmozzanatúságát nem befolyásolja az sem, ha a mozzanatok között esetleg rövidebb idő eltelt már. A mástól való elvételen szubjektív tartalma is van. Ezt a tartalmi elemet a Csemegi-kódex azzal a megfogalmazással jelölte, hogy az elvétel mástól, annak beleegyezése nélkül történik.⁵ Az elvétellel azonos elkövetési cselekménynek tekintjük a talált dolog megtartását is.

Felmerülhet a kérdés: kik között kell a kétoldalú akarategyezőség hiányának fennállnia? Az egyik személy mindenképpen az elkövető, a másik személy pedig az, aki a dolgot ténylegesen birtokolja. Ez a tényleges birtok lehet jogszerű, vagy jogszerűtlen. Jogszerű birtokos mindenek előtt a tulajdonos. Amennyiben a tulajdonos és a jogszerű birtokos személye elkülönül egymástól a birtokos beleegyezése mentesítheti az elkövetőt a büntetőjogi felelősség alól. (Más kérdés, hogy a birtokos ilyen esetben sikkasztásért felelős lehet a tulajdonossal szemben.)

Fontos még megjegyezni, hogy a nem jogszerűen birtokló személy (tolvaj, sikkasztó) beleegyezése, vagy bele nem egyezése teljes mértékben indifferens a büntetőjogi felelősség és az elvétel értelmezése szempontjából.

c) Az eltulajdonítás fogalma

Eltulajdonításon olyan tevékenységet értünk, amely a jogosított számára lehetetlenné teszi, más számára pedig biztosítja a tulajdonjogból eredő részjogosítványok gyakorlását. Amennyiben azonban a törvényhozó az eltulajdonítási szándékot csupán célzatként értékelte (pl. lopásnál), akkor a bűncselekmény megállapításához nem szükséges a jogsértéssel megszerzett tulajdonosi részjogosítványok tényleges gyakorlása.

d) A dolog fogalma

Mindhárom bűncselekmény megvalósulásának lényeges feltétele, hogy a megtámadott vagyoni jogosultság valamely dologban öltön testet. A dolog fogalmát a Büntető Törvénykönyv pontosan nem definiálja, ezért e fogalom értelmezésénél szükségszerűen a Polgári Törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseit kell alapul vennünk. A dolog tehát olyan testi tárgy, amely az ember számára fizikailag megfogható, észlelhető, elérhető.⁶ A Btk. 333. §-ának 1. pontja a dolog fogalmát a vagyoni büntetőjogi védelmének alkalmazásában kiterjeszti.

e) Az erőszak fogalma

A büntetőjogi dogmatika és a joggyakorlat egységes álláspontja szerint az erőszak olyan fizikai erő kifejtés más személy irányában, amely alkalmas arra, hogy a megtámadott személy fizikai ellenállását leküzdje. Az erőszak tehát fizikai jellegű kényszerítés. Jelen esetben csupán a személy elleni erőszak kerül tárgyalásra. Az erőszak általános (például a garázdaságnál jelentkező) fogalmával ellentétben itt feltétele az erőszak megállapíthatóságának a sértett fizikai ellenállásának leküzdésére való alkalmassága. Az erőszakos vagyon elleni bűncselekményeknél alkalmazott erőszaknak lenyűgöző erejűnek, akaratot bénítónak kell lennie. Jelen deliktumok elkövetési magatartásai gyakran – mintegy hozadékként – magukkal vonzzák testi sérülés okozásának reális lehetőségét is. A könnyű testi sértés szükséges velejárója a rablás bűncselekményének, ezért abba beleolvad. A súlyos testi sértés azonban már meghaladja ezt a még „tolerálható” szintet, és halmazatban áll a rablással.

Az erőszakkal összefüggésben elkerülhetetlen az erőszak két megvalósulási formájának, az akaratot hajlító (*vis compulsiva*) és az akaratot bénító (*vis absoluta*) kényszer fogalmának meghatározása. Az elhatárolás jobb megértése érdekében ismétlés jelleggel felvázolnám a magatartás kialakulásának fázisait: egyensúlyi helyzet megbomlása – szükséglet jelentkezése – egyensúlyi helyzet helyreállítását megvalósító célképzet megjelenése – motívumok harca – akaratelhatározás – azt megvalósító magatartás.

Az *akaratot hajlító kényszer* esetén a sértettnek van ugyan önálló akarat elhatározása (mely, mint tudjuk elengedhetetlen előfeltétele a magatartás végrehajtásának, a cselekvésnek), azonban ez teljes vagy döntő mértékben az elkövető hatalma alatt áll, s az elkövető szándékának megfelelően, annak hatására alakult ki. Emiatt a magatartást büntetőjogilag nem rójuk fel a magatartás tanúsítójának, hiszen emberségességi szempontok alapján érthető, hogy a magatartás tanúsítója a számára kisebb hátránnyal realizálható cselekmény mellett dönt.

Az *akaratot bénító kényszer* esetén a sértett nem rendelkezik önálló akaratelhatározással, s emiatt nem is tekinthető az általa véghezvitt cselekvés az önálló magatartásának.

f) A fenyegetés fogalma

A Btk. 138.§ értelmező rendelkezése értelmében: „E törvény alkalmazásában, eltérő rendelkezés hiányában fenyegetés: súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen.” A fenyegetés tehát tulajdonképpen pszichikai ráhatás a sértettre. A fenyegetésnek jelen esetben akaratot hajlítónak kell lennie, akárcsak az erőszaknak. A törvényhozó azonban itt egy kettős szűkítést vezet be a fenyege-

tés általános fogalmához képest. Először is meghatározza azokat a értékeket, amelyek ellen a fenyegetés irányul. Ezek az élet, vagy a testi épség. Másodszor pedig a fenyegetésnek közvetlennek kell lennie (kvalifikált fenyegetés). Közvetlen fenyegetésről akkor beszélünk, ha a megfenyegetettnek a kilátásba helyezett hátrány azonnali bekövetkezésével számolnia kell, amennyiben nem tesz eleget a fenyegető kívánságának. Ez a fenyegetés irányulhat a dolog birtokos és más személy(ek) ellen is. Utóbbi esetben azonban elengedhetetlen feltétel a dolog birtokosa és a megfenyegetett közötti szoros érzelmi kapcsolat és a megfenyegetett jelenléte. Ez tulajdonképpen a vis absoluta fenyegetéssel megvalósuló esete.⁷

g) A célzat fogalma

A hanyag kezelés kivételével mindegyik vagyoni elleni bűncselekmény célzatos, sőt egyes cselekmények kettős célzattal rendelkeznek. Célzat alatt az elkövetőnek a törvényhozó által a törvényi tényállásban értékelt célját értjük. A célzatos bűncselekményeknél nem szükséges a cél tényleges elérése, elegendő a cél elérése érdekében végrehajtott cselekvés, magatartás is.

h) Az értékhatárok

A vagyoni elleni bűncselekmények esetében mind a felelősségi rendszer, mind a minősített esetek vonatkozásában kiemelkedő jelentőségű a cselekménnyel okozott vagyoni hátrány (kár), illetőleg az elkövetési tárgy értékének mértéke, összecszerúsége. Emiatt a törvényhozó külön értelmező rendelkezést szentel az értékhatárok megállapítására (Btk. 138/A. §).

II. Elhatárolási kérdések

A vagyoni elleni bűncselekmények jellemzője, hogy számos közös vonással bírnak és sokszor csak egyes elemek tulajdonságai alapján (pl. az erőszak foka) határolhatóak el egymástól. Ezen okokból kifolyólag szükséges egy háromlépcsős rendszer bevezetése annak érdekében, hogy a tárgyalta bűncselekményeket az egymáshoz való viszonyukon felül a többi, Btk.-ban szabályozásra került deliktumtól is megfelelően el tudjuk különíteni. A vagyoni elleni deliktumok és az élet elleni bűncselekmények viszonyának részletezése a második és nem az első szinten történik arra való tekintettel, hogy ezek az esetek jelentős részében – az erőszak, mint fogalmi elem jelenléte miatt – együttesen kerülnek elkövetésre.

1. Első lépcsőfok

A Büntető Törvénykönyv XVIII. fejezet indokolása többek között kimondja, hogy: „Az Alkotmány rendelkezéseinek megfelelően a Magyar Köztársaság védi a társadalmi tulajdon minden formáját, a személyi tulajdont és elismeri a magántulajdont is. A tulajdon védelmében fontos szerepet kapnak a büntetőjogi szabályok is.” Az Indokolás a továbbiakban kiemeli, hogy a büntető törvény „általában egységes büntetőjogi védelemben részesíti a különböző tulajdoni formákat.” Az Alkotmányban elismert tulajdonformák nem azonosak a vagyoni jogokkal. A tulajdonforma a társadalmi-gazdasági rend körébe tartozó elsajátítási mód, ennek védelmét a büntető törvény más helyen, az állam elleni bűncselekmények szabályozási körében biztosítja. Az Indokolás szerint: „a XVIII. fejezet szabályai nagyrészt a tulajdonjog elleni különböző támadásokkal szemben nyújtanak védelmet, de ezen kívül büntetni rendelik az egyéb vagyoni jogok elleni támadásokat is”. A tárgyalt deliktumok jellegadó – minden egyes konkrét tényállásra vonatkozó – sajátossága nem a tulajdonforma elleni támadás vagy a tulajdonjog megsértése, hanem az anyagi értékekre vonatkozó konkrét alanyi jog megsértése. A vagyon elleni bűncselekmények fő jellemzőjét a korábbi büntető törvénykönyvünk indokolása egyszerűen és félreérthetetlenül határozta meg, amikor kimondta, hogy „a Fejezetben elhelyezett büntető rendelkezések minden vagyoni jelentőségű jogosítványt védenek ...”⁸

2. Második lépcsőfok

Az elhatárolás *második szintjén* az azonos fejezetben szabályozott, azonos kiindulási alappal rendelkező – s emiatt számos hasonló vonást mutató – deliktumokat kell egymástól elkülönítenünk. Mindemellett igen gyakori jelenség, hogy az erőszakos vagyon elleni bűncselekmények nem önmagukban, hanem valamely más – élet, vagy vagyon elleni – büntetendő cselekménnyel együtt kerül elkövetésre. Ilyen esetekben kardinális kérdés az egység és a halmazat, valamint a cselekmények egymástól való pontos elhatárolásának kérdése.⁹

a) A lopás elhatárolása

A *lopás* tényállásának egyik meghatározó eleme az eltulajdonítás. Az eltulajdonítás a dolognak a tulajdonoskénti birtoklását és használatát, valamint az azzal való tulajdonoskénti rendelkezést jelenti. A fogalom ilyen meghatározása mellett a *sikkasztás második elkövetési formáját*, a dologgal sajátjaként rendelkezést nem tudjuk, ill. csak erőltetett eszmefuttatással tudjuk a lopás első magatartásformájától, az eltulajdonítástól elhatárolni. Ilyen erőlte-

tett magyarázat volt korábban a kifelé és a befelé tulajdonoskénti viselkedés elkülönítése.¹⁰ A hatályos törvény a különbséget abban látja, hogy a sajátjaként rendelkezés esetében az elkövető elsődlegesen tanúsít olyan magatartást, amelyre csak a tulajdonos jogosult, s ezzel valósít meg sikkasztást. Az eltulajdonítás a tulajdonból folyó valamennyi részjogosítvány gyakorlását és a jogosítottnak végleges kizárását jelenti, míg a sajátjaként rendelkezés a tulajdonból folyó részjogosítványok csak egy csoportjára – a megsemmisítés kivételével a rendelkezési jogra – vonatkozik, ennél fogva a jogosítottnak csak ideiglenes kizárását foglalja magában.

A lopás és a csalás egymástól való elkülönítésének alapja az elvétel megéléte vagy hiánya. A csalásnál ugyanis nincs elvétel, mivel a sértett a megtévesztés, vagy a tévedésbe tartás hatására maga tesz visz véghez olyan cselekményt amelyből kára származik a későbbiek során.¹¹

A lopás és a jogtalan elsajátítás elhatárolása tekintetében megjegyzendő, hogy a parkolóhelyen lezáratlan ajtóval huzamosabb ideje elhelyezett gépkocsi elvétele nem jogtalan elsajátítást, hanem lopást, míg a tolvaj által elrejtett dolog eltulajdonítása nem jogtalan elsajátítást, hanem lopást valósít meg.

b) A rablás elhatárolása

A rablás (és a kifosztás) gyakran fordul elő más erőszakos cselekményekkel együtt (pl. *emberölés és az erőszakos közöszlés*). A rablásról tudjuk, hogy kétszeres célzatú amennyiben az elkövető azért alkalmazza az erőszakot, vagy a minősített fenyegetést, az öntudatlan vagy védekezésre képtelen állapotba helyezést, mert jogtalan eltulajdonítás végett el akarja venni a dolgot a sértettől. Amikor az erőszak, fenyegetés alkalmazására más célból és feltételek mellett kerül sor, nem valósulhat meg rablás. Abban az esetben, ha az elkövető a közöszlés végrehajtása érdekében bántalmazza a sértettet és a cselekmény befejeztét követően észleli, hogy a még mindig az előzőek hatása alatt álló sértett nyakában aranylánc van és eltulajdonítási célzattal ekkor veszi el azt, nem rablás, hanem a kifosztás második fordulata valósul meg az erőszakos közöszléssel halmazatban. Ha azonban a közöszlés végrehajtása során észleli a láncot, és azt már a cselekmény végrehajtása közben megpróbálja a sértett nyakából kiszakítani, de a sértett védekezése miatt nem jár eredménnyel, és így már nem csak a közöszlés, hanem a lánc eltulajdonítása érdekében is bántalmazza a sértettet, az erőszakos közöszlés mellett a kétszeres célzat miatt rablásért is felel.

A rablás megvalósításához kvalifikált fenyegetés szükséges, míg a *zsarolás* elkövetéséhez a Btk. 138. §-ában meghatározott egyszerű fenyegetés alkalmazása is elegendő. Természetesen a zsarolás esetében is megvalósulhat a kvalifikált fenyegetés ez azonban semmi esetre sem lehet közvetlen.

Ilyen esetben az elkövető a zsarolás minősített esetéért felel. Amennyiben a kvalifikált fenyegetés már közvetlen, akkor rablás valósul meg.

Vagyis rablás valósul meg, ha a fenyegetés közvetlenül az élet vagy testi épség elleni, és a dolog átadására (elvételének tűrésére) irányul; zsarolás valósul meg, ha a fenyegetés nem közvetlenül az élet vagy testi épség elleni, vagy közvetlen ugyan, de nem a dolog átadására (elvételének tűrésére) irányul.

A zsarolás nem csak a dolog elvételével valósulhat meg, hanem minden olyan egyéb magatartásra kényszerítéssel, amely a sértett vagyoni jogaival kapcsolatos¹² (pl. jognyilatkozatra kényszerítés, tartozás elengedése). A zsarolás és a rablás tekintetében azonban minden esetben vizsgálni kell az erőszak jellegét is (vis absoluta vagy compulsiva). Fontos kérdés az alkalmazott erőszak és a dolog elvételének tér- és időbeli egybeesése, elválása is. Ugyanis, ha a sértett értékének az elvétele nem az alkalmazott erőszak és fenyegetés hatása alatt, hanem attól időben eltérően később történik, rablás helyett zsarolásnak minősül az elkövető cselekménye.

Amennyiben a *rablás* során alkalmazott cselekvési szabadság megsértése *emberölést* eredményez, a vagyoni jogokat megelőzi az emberi élethez fűződő érdek és rablás helyett nyereségvágyból elkövetett emberölés lesz. Nem halált okozó testi sértést, hanem a rablás büntettét valósítja meg az az elkövető, aki a sértettet az értékei elvétele érdekében bántalmazza, de a tudata nem fogja át a társának – a halálos eredményt okozó – magatartását. Amennyiben az elkövető szándéka eredetileg a dolog erőszakos elvételére irányult, majd ezt követően eme deliktum leleplezésének megghiúsítása végett öli meg a sértettet nem nyereségvágyból és aljas indokból elkövetett emberölés büntette, hanem rablás büntettével halmazatban aljas indokból elkövetett emberölés büntette megállapításának van helye.¹³

Továbbá nem *rablást*, hanem *önbíráskodást* valósít meg az, aki a rablás eszközcselekményét vagyon elleni támadás céljából tanúsítja ugyan, de a támadásának nem a jogtalan eltulajdonítás, hanem a jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igény érvényesítése a célja.¹⁴

Amennyiben a rablás második fordulatát megvalósító tolvajt az elkövetés helyszínén nem érik tetten és cselekménye csak később kerül napvilágra – a dolog megtartása végett alkalmazott erőszak ellenére – a cselekménye nem rablás, hanem a kényszerítő cselekmény jellegétől függően lopás és kényszerítés, vagy lopás és hivatalos személy elleni erőszak, esetleg testi sértés halmazata. Ugyanígy nem rablás az sem, ha a tettenért tolvaj az erőszakot nem a dolog megtartása végett, hanem, a menekülés érdekében alkalmazza.¹⁵

c) A kifosztás elhatárolása

A *kifosztás* és a többi vagyon elleni deliktum elhatárolásával kapcsolatban azt jegyeznénk meg, hogy a nyereségvágyból elkövetett *emberölés* mellett a kifosztás büntetnének a megállapítása fogalmilag kizárt.

Továbbá kifosztás büntette helyett *zsarolás* büntette valósul meg, ha a tettes nem az élet vagy testi épség ellen irányuló fenyegetéssel kényszeríti a sértettet az értékeinek átadására.

Emberölés és kifosztás bűnhalmazatban megállapítása helyett nyereségvágyból elkövetett emberölés megállapítása indokolt, tekintettel az élethez fűződő érdek elsődleges voltára. Mindemellett a törvényhozó sajátosan szabályozza a kifosztás és az emberölés együttes megvalósítását, ugyanis kifosztás megállapításának van helye, ha az elkövető a sértettet megöli, majd nyomban ezt követően, a halál bekövetkezése után veszi el a sértett vagyontárgyait annak ellenére, hogy az emberi élethez fűződő érdek megelőzi a vagyoni érdekeket.

3. Harmadik lépcsőfok

A lopás-rablás-kifosztás deliktumok egymás tekintetében fennálló elhatárolási kérdéseinél nehézséget jelenthet, hogy a tárgyalt három törvényi tényállás igen sok tekintetben azonosságot mutat, és több helyen is egymás elemeiből építkezik (pl. elvétel, erőszak). A rablás és a kifosztás jogi tárgya kettős: egyrészt a vagyoni viszonyok rendje, másrészt a közrend és a közbiztonság. Azonos sértett sérelmére a rablás és a kifosztás megvalósítása kizárt, függetlenül attól, hogy az elvett vagy elvenni kívánt dolog több személy tulajdonában áll. Mindhárom bűncselekmény elkövetési tárgya azonos, csak idegen, ingó dolog lehet. A lopás, a rablás és a kifosztás elkövetési magatartása azonos: az elvétel. Közös elemük még a célzat, mert az elvétel mindegyik bűncselekmény esetén a *jogtalan eltulajdonítás* szándékával történik.

A rablás és a kifosztás elkövetése során erőszak (fenyegetés) kifejtésére is sor kerül. Míg a rablás esetén az erőszak vagy fenyegetés a dolog elvételét célozza, addig a kifosztás elkövetője egy más célból alkalmazott erőszak (fenyegetés) hatását használja fel a dolog elvételénél. Rablás esetén az eltulajdonítási szándék már az erőszak vagy fenyegetés megkezdésekor is fennáll, esetleg az elkövető szándéka a bűncselekmény elkövetése során alakulhat át a dolog elvételére irányulóvá. A kifosztásnál a jogtalan eltulajdonítás szándéka a „más” bűncselekmény – az erőszak vagy fenyegetés – kifejtése után alakul ki (kivéve a lerészegítést, amely már megkezdésekor is célzatos cselekmény).¹⁶ Amennyiben az elkövetőnek a pénz megszerzésére irányuló szándéka a sértett bántalmazásakor már fennállott, és nem azt követően keletkezett rablás, nem pedig kifosztás valósul meg.

Kifosztás esetén a sértett állapotát kihasználó bűncselekményről van szó, amely közös vonásokat mutat a lopás 316. § (2) bekezdésének j) pontjában leírt, másnak a bűncselekmény elhárítására képtelen állapotát kihasználó magatartással. A kifosztás megállapítására akkor kerülhet sor, ha az elkövető a „más” bűncselekmény kifejtésében is részt vett. Ellenkező esetben legfeljebb a lopás bűncselekményét követi el a minősítő körülményekre tekintettel. Hiszen – mint erre már korábban is utaltunk – a lopáshoz képest a kifosztás annyival több, hogy személyiségi jogokat is támad.

A rablás és a kifosztás hatályos szabályozása tulajdonképpen a rablás büntetőjogi fogalmának¹⁷ kiterjesztéseképpen létrejött kriminológiai fogalmán alapszik, melynek értelmében a lopás személy elleni erőszakkal történő elkövetése rablást, ennek a törvényben meghatározott módon való elkövetése (pl. lerészegítés) pedig kifosztást valósít meg.¹⁸

A lopásnál nem az elkövető idézte elő a sértett ezen állapotát, azt csupán kihasználja. Ha ugyanis az elkövető úgy hajtja végre a cselekményt (az elvételt), hogy a sértett már korábban bekövetkezett állapotát használja ki nem rablás, hanem lopás miatt felel azzal a megkötéssel, hogy az elkövetésnek ezen formája kizárja a szabálysértési felelősség megállapíthatóságát.¹⁹ Ezzel szemben a rablásnál a sértett állapotát az elkövető okozta a dolog elvétele céljából. Az említett állapot előidézésének módja a rablásnál közömbös.

A kifosztás első fordulata csak meghatározott módon, nevezetesen lerészegítéssel követhető el. Ebben az esetben is célzat (a dolog elvételeének lehetővé tétele) szükséges a büntetőjogi felelősség megállapításához. Amennyiben az elkövető más okból ittas személytől veszi el dolgát a lopás minősített esetéért felelős. Fontos megjegyezni, hogy a kifosztás első fordulata nemcsak kizárólag meghatározott módon, hanem csak kizárólag meghatározott eszközzel követhető el. Vagyis abban az esetben, amikor az elkövető nem alkoholt, hanem más, öntudatlanságot okozó szert használ (pl. gyógyszert kever a sértett italába) és így lopja meg a sértettet, cselekményét nem kifosztásnak, hanem rablásnak kell minősíteni.²⁰ Amikor a sértett nem a saját tudatos közreműködésével, hanem például kényszer vagy fenyegetés hatására kerül ittas állapotba (vagy a tudta nélkül kevernek alkoholt az italába és nincs tisztában az általa fogyasztott ital alkoholos jellegével) az alkohol egy megítélés alá esik az egyéb bódító hatású szerekkel és az elkövető nem kifosztás, hanem rablás tényállása miatt felelős. (A gondolatmenet természetesen inverz módon is megállja a helyét, vagyis a kábítószer vagy egyéb bódító hatású szer fogyasztására való ösztönzés – a dolog elvétele céljából – a sértett tudatos közreműködése esetén is rablást eredményez.)

Ezzel kapcsolatban azonban feltétlenül ki kell térnünk az *abberatio ictus* esetére. Ugyanis ha az elkövetőben már az italozás előtt vagy alatt felmerül az eltulajdonítás célzata, azonban közrehatása a sértett öntudatlan állapotba

kerülését eredményező italfogyasztás kapcsán az ösztönző hatást nem éri el (mert a sértett saját elhatározásából fogyasztott alkoholt, mely elhatározást az elkövető legfeljebb megerősített, de nem ő váltotta ki) rablás és kifosztás helyett már „csak” a lopás súlyosabban minősülő esete valósul meg.

A kifosztás minden esetben célzatos bűncselekmény. Emiatt nem kifosztást, hanem lopás minősített esetét (316. § (2) bek. j) pont) valósítja meg az az elkövető, aki a sértettel együtt italozik, majd a saját tevőleges magatartása miatt lerészegedett – esetleg öntudatlan – sértett ittas állapotának bekövetkezése után észleli, hogy annál nagyobb pénzösszeg van és ezután veszi azt el. Kivételes esetben ilyenkor nem a lopás említett minősített esetéért, hanem a lopás alapesetéért felel az elkövető azzal, hogy az elkövetési módot súlyosító körülményként veszi figyelembe az eljáró bíróság.²¹ A célzat tekintetében azonban van egy fontos megkötés is. A sértett állapotát az elkövetőnek kell előidéznie, hiszen ha más által előidézett állapotot használ ki a már említett módon, lopás miatt felel. Amennyiben a terhelt, a sértettnek a támadás elhárítására képtelen állapotát maga idézte elő, de nem a dolog elvétele végett, hanem más bűncselekmény részeként és ezen állapotot utóbb mégis kihasználja a dolog elvételére (feltéve, hogy nem alkalmaz újabb erőszakot!), a kifosztás a helyes minősítés, a célzat hiánya okán.²² Viszont ha az elkövető a korábbi erőszak alkalmazása miatt védekezésre képtelen állapotba került sértettel szemben ismételten erőszakot alkalmaz és ezt követően veszi el a sértettnél lévő értékeket rablást valósít meg, s nem kifosztást.

A kifosztás második fordulatahoz bármely előzetes bűncselekmény alapul szolgálhat, még a garázdaság is. Emiatt nem lopás, hanem kifosztás valósul meg, ha a garázdaságot elkövető terhelt fogásából menekülő sértett által hátrahagyott ingóságot az elkövető nyomban az erőszak alkalmazását követően eltulajdonítja. Amennyiben a tettes a más által alkalmazott erőszak vagy kvalifikált fenyegetés hatása alatt álló sértettől veszi el a dolgot akkor nem kifosztást, hanem lopást követ el.

Ha az előcselekmény tanúsításának célja a dolog elvételének lehetővé tétele vagy megkönnyítése, akkor az elkövető nem kifosztást, hanem rablást követ el. Például abban az esetben, ha az elkövető a közösülés végrehajtása érdekében bántalmazza a sértettet és a cselekmény befejeztét követően észleli, hogy a még mindig az előzőek hatása alatt álló sértett nyakában aranylánc van és eltulajdonítási célzattal ekkor veszi el azt, nem rablás, hanem a kifosztás második fordulata valósul meg az erőszakos közösüléssel halmozatban. Viszont ha a közösülés végrehajtása során észleli a láncot, és azt már a cselekmény végrehajtása közben megpróbálja a sértett nyakából kiszakítani, de a sértett védekezése miatt nem jár eredménnyel, és így már nem csak a közösülés, hanem a lánc eltulajdonítása érdekében is bántalmazza a sértettet, az erőszakos közösülés mellett a kétszeres célzat miatt rablásért is felel.

Megint más lesz a cselekmény megítélése, ha az erőszakos közöszlést követően az elkövető a helyszínt elhagyja, majd később visszatérve észleli, hogy a sértett még mindig az általa alkalmazott erőszak hatása alatt, eszméletlen állapotban fekszik, és ekkor veszi észre a sértett aranyláncát, amelyet eltulajdonítási céllal birtokba vesz. Ekkor rablás és kifosztás helyett a lopás minősített esetéért fog felelni.

Több nehézséget is felvethet az emberöléssel halmazatban elkövetett lopás és kifosztás elhatárolása. Az emberölés büntetével bűnhalmazatban nem a lopás, hanem a kifosztás valósul meg, ha a bűncselekmény elkövetője az ölési cselekményt követően veszi el a megölt sértettől az értékeket, függetlenül attól, hogy a dologelvétel időpontjában a sértett életben volt-e, vagy pedig már meghalt. Az élet elleni deliktumok és az erőszakos vagyon elleni bűncselekmények tekintetében az elkövetések között eltelt időintervallum is relevanciával bír. Például kifosztás helyett lopás megállapításának van helye, ha az elkövető több órával az emberölési cselekmény véghezvitele után tulajdonítja el a megölt sértett ingóságait. Ennek értelmében rablás és nem kifosztás valósul meg, ha az eredetileg más okból alkalmazott erőszak a dolog elvétele érdekében folytatódik és válik lenyűgöző erejűvé.

A bűncselekmények elhatárolása szempontjából fontos kérdés az erőszak iránya is. Ugyanis a rablás és a dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás elhatárolása szempontjából annak van meghatározó jelentősége, hogy a fizikai erőszak személy vagy dolog ellen irányul-e.

Az erőszak alkalmazása mindemellett az egység és a halmazat kérdéskörét is felveti. Amennyiben az elkövető az eltulajdonított dolog megtartása végett erőszakot alkalmaz, majd a sértett leütése után annak pénzét elveszi a többmozzanatú magatartás természetes egység keretébe tartozó rablásként minősül.

Ami a többes elkövetői alakzatokat illeti, társtettségben csak akkor követhető el a kifosztás, ha az erőszakot vagy a fenyegetést többen alkalmazták és a dolgot is együtt, akarat- és szándékegységben veszik el a sértettől. Amennyiben az erőszak vagy a fenyegetés már kezdetben is két eltérő célra irányult, abban az esetben rablás valósul meg (pl. nemi erkölcs elleni bűncselekmény és dologelvétel). Tehát csak abban az esetben valósulhat meg kifosztás második alakzata, ha a más bűncselekmény során alkalmazott erőszak vagy fenyegetés már teljes egészében befejeződött. Amennyiben pedig ezen erőszak vagy fenyegetés hatása már megszűnt – például a sértett elmenekült – az ezt követően történt elvétel már nem kifosztás, hanem lopás.²³

A törvényi tényállás mind a rablás, mind a kifosztás esetében minősítő körülményként értékeli a csoportos elkövetési formát. Azonban egyiknél sem szükséges, hogy mindegyik elkövető tettesi cselekményt hajtson végre. Rablás esetén elegendő egy tettes és két bűnsegéd, vagy két tettes és egy

bűnsegéd.²⁴ A kifosztás esetén viszont elengedhetetlen, hogy az elvételben tettesi magatartást nem tanúsító elkövető legalább részesi magatartást valósítson meg. A tártstettség és az erőszak befejezettsége tekintetében fontos megjegyeznünk, hogy amennyiben dolog elvétele még nem fejeződött be az egyik elkövető részéről, amikor a másik tártstettes az elvétel előmozdítása érdekében erőszakot alkalmazott a sértettel szemben, a cselekmény tártstettesként elkövetett rablásnak és nem bűnsegédként elkövetett lopásnak minősül.

III. De lege ferenda

A Büntető Törvénykönyv 1978. évi módosítása óta (a rablás és a kifosztás szétválasztása) az erőszakos vagyon elleni deliktumok szabályozása teljes mértékben megfelel a büntetőjogi és a társadalmi elvárásoknak, s minden lehetséges oldalról megfelelően lefedi a hazánkban elkövetésre kerülő ilyen bűncselekményeket.

Ennek ellenére de lege ferenda javaslatok tehetőek, ugyanis egy elhatárolással kapcsolatos problémának jelenleg is képlékeny határai vannak. Nevezetesen a bódító hatású szer alkalmazásával öntudatlan vagy védekezésre képtelen állapotba helyezett sértett sérelmére elkövetett dologelvétel megfelelő szubszumálása. Ugyanis, ha az elkövető alkohol alkalmazásával helyezi meghatározott állapotba a sértettet – azaz lerészegíti – a dolog elvételének megkönnyítése céljából, akkor kifosztást követ el feltéve, hogy a sértett is közrehat a lerészegedésben. Amennyiben ez a sértetti *concausa* elmarad, a tettes rablásért felel. Ez eddig evidens.

Az azonban már ellentétes nézeteket válthat ki, hogy a sértettnek más bódító hatású szerrel való védekezésre képtelen vagy öntudatlan állapotba helyezése a dolog elvétele céljából minden esetben rablást valósít meg, a sértetti közreműködéstől függetlenül. Azt természetesen nem vitatjuk, hogy ezek a szerek (leggyakrabban kábítószeres) súlyosabb megítélés alá esnek, és súlyosító körülményként kell őket figyelembe venni. A probléma nem is ezen az oldalon, hanem a sértetti közrehatás és az alkohol egyéb bódító hatású szerként kezelése terén merül fel. A joggyakorlat szerint ugyanis a terhelt akkor is a súlyosabban büntetendő rablás miatt felel, ha a sértett tevékenyen közrehatott az állapota előidézésében, és a legcsekélyebb ellenállást vagy ellenvetést sem tanúsított az elkövető általi mértéktelen szerfogyasztásra való ösztönzéssel szemben. Természetesen itt is tisztában vagyunk azzal, hogy az ilyen szerek fogyasztására való ösztönzés akár más törvényi tényállást is megvalósíthat. Véleményünk szerint azonban jelen esetben nem ennek, hanem a sértetti közreműködésnek van meghatározó szerepe.

Alkohol alkalmazása esetén ugyanis a sértetti concausa kiemeli a cselekményt a rablás köréből, és a kifosztás tényállása alá szubszumálja. A sértetti közrehatás hiánya esetén viszont a törvényhozó egy kalap alá veszi az alkoholt és az egyéb bódító hatású szereket. Ez pedig felvet egy második problémát. Ugyanis a sértett közrehatásával alkalmazott alkohol esetén éppen azért nem valósul meg rablás, mert a sértett közrehatott. Ha nem, akkor rablás valósul meg tekintettel az elkövetés „aljas” módjára. (pl. alkohol keverése a sértett italába) Az egyéb bódító hatású szer alkalmazása esetén (sértetti közreműködéssel) azért a rablás és nem a kifosztás valósul meg, mert a sértett súlyosabb megítélés alá eső eszközt használ. Eddig teljesen kerek a logikai gondolatmenet.

A negyedik elkövetési módnál azonban megtörik a logika. Itt ugyanis a sértett közrehatása nélkül, „aljas” módon viszi véghez a cselekményt az elkövető (ez már önmagában kizárja a kifosztás megvalósulását a logikai menet szerint), emellett azonban súlyosabb megítélés alá eső szert is alkalmaz az elkövetés eszközeként. Vagyis két súlyosító körülmény közül csak az egyik kerül értékelésre. Ez azonban *véleményem szerint* (a logikai menetet követve) a rablás alapeseténél – tekintettel a kettős súlyosító körülményre – súlyosabb megítélés alá kell, hogy essen. Vagyis a rablás eddig nem nevesített minősített esetét kellene, hogy megalapozza. Ez azonban a jelenlegi szabályozás alapján nem lehetséges, mivel ilyen minősített eset nem létezik. Így vagy az alkohol esik egy tekintet alá, például a kábítószerrel, vagy az egyik súlyosító körülmény marad értékelés és büntetés nélkül. Ezen kérdés véleményem szerint a rablás törvényi tényállásának egy újabb, a kettős súlyosító körülményt is értékelő minősített esettel való kibővítésével lenne megoldható.

Jegyzetek

- ¹ Erdősy Emil: Jogértelmezési kérdések a vagyon elleni bűncselekmények köréből. Magyar Jog 1982. 5. sz. 432. o.
- ² Erdősy: i.m. 432. o.
- ³ Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: Magyar büntetőjog. Különös rész. Osiris Kiadó, Budapest 2005. 493. o.
- ⁴ Erdősy – Földvári – Tóth: i.m. 497. o.
- ⁵ Lásd részletesen a 1878. évi V. tc.-et.
- ⁶ Lásd még az 1959. évi IV. törvény (Ptk.) 94.§ (1)-(2) bekezdéseit.
- ⁷ Lásd erről még Erdősy Emil: i.m. 433. o., Erdősy – Földvári – Tóth: i.m. 538. o.
- ⁸ Erdősy: i.m. 432. o.
- ⁹ Julis Mihály: A vagyon elleni bűncselekmények elhatárolási kérdései az új Büntető Törvénykönyv rendszerében. Ügyészségi Értesítő 1981. 11. sz. 64. o.
- ¹⁰ Erdősy: i.m. 435. o.
- ¹¹ Julis: i.m. 67. o.
- ¹² Julis: i.m. 68. o.
- ¹³ Lásd még: BJD 8883. sz., BJD 9272. sz.
- ¹⁴ Erdősy – Földvári – Tóth: i.m. 540. o.
- ¹⁵ Lásd BJD 9267. sz.
- ¹⁶ Faragó M. Judit: A kifosztásról. Egy új törvényi tényállás megfogalmazása ürügyén. Cséka-émlékkönyv. 1992. 123-134. o., 133. o.
- ¹⁷ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest 1915. 538. o.
- ¹⁸ Kovács Lajos: A rablás és a kifosztás büntettek elhatárolása. Belügyi Szemle 1982. 10. sz. 21. o.
- ¹⁹ Erdősy – Földvári – Tóth: i.m. 539. o.
- ²⁰ Fővárosi Főügyészség Ig. 222/1980. sz. emlékeztető
- ²¹ Vizsokay László: A rablás, a kifosztás és a zsarolás szabályozása a Btk.-ban. Magyar Jog 1983. 8. sz. 737. o.
- ²² Julis: i.m. 67. o.
- ²³ Kovács: i.m. 22. o.
- ²⁴ Legfelsőbb Bíróság Büntető törv. I. 929/1980, és II. 349/1980